IDEGEN SZAVAK
MARXISTA MAGYARÁZATOKKAL

SZERKESZTETTE
SÁNDOR KÁLMÁN

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1948

Felelős kiadó : Seress Géza.

Független-nyomda, Budapest. — Felelős : Földi Vilmos vállalatvezető.

Ez a könyv nem csupán szótára az idegen szavaknak. Az esetek többségében ugyan egyszerűen a szavak magyar jelentésének rövid közlésére szorítkozik. Az esetek kisebb, de fontosabb részében azonban: a világnézeti vonatkozású — idegen szóval megjelölt — fogalmaknál és műkifejezéseknél (a társadalomtudomány, közgazdaságtan, történelem, filozófia, irodalom, művészet stb. köréből), nem csupán a magyar fordítást találja meg az olvasó, hanem a könyv ezen túlmenően részletes fogalmi meghatározással vagy magyarázattal is szolgál. Szükségesnek tartja a természettudományok forradalmi átalakulása következtében gyakran előforduló egyes idegen szavak magyarázatának közlését is.

E magyarázatok, fogalmi meghatározások alapja a dialektikus materializmus világnézete. A szerkesztő arra törekedett, hogy mennél kevesebb címszót határozzon meg a maga egyéni megfogalmazásában: ahol erre módja volt, a fogalmak meghatározása céljából igyekezett a marxizmus—leninizmus irodalmának klasszikusait idézni. A szerkesztő itt mond köszönetet F e d o r Jánosnak, aki a társadalomtudománnyal és közgazdaságtannal kapcsolatos címszókat átnézte és tanácsaival, módosításokra vonatkozó értékes javaslataival nagy segítségünkre volt.

E mű a dolgozók számára készült. Ezért elsősorban a szavak megtalálásának megkönnyítésére törekedett, továbbá a meghatározások egyszerűségére, e célját azonban semmiképpen nem óhajtotta gépies egyszerűsítés, vulgarizálás árán elérni. Nem magyarító szótár, nem törekszik az idegen szóval megjelölt fogalomnak mindenáron egyetlen magyar szóval való kifejezésére. A nemzetközi műkifejezésekkel kapcsolatban (különösen a marxizmus—leninizmus és a természettudományok terén) semmiképpen nem rendezkedhetünk be nyelvi önellátásra. Ez fogalmakat megcsonkító, eltorzító sovinizmus lenne. Ezért van az, hogy egy-egy világnézeti vonatkozású idegen műszó terjedelmesebb meghatározásának szövegében néha négy-öt (elkerülhetetlen!) újabb idegen szót talál az olvasó. Célszerű, ha ezek meghatározását is megkeresi. De mindezeken túl célszerű az is, ha megjegyzi: az idegen szavak felesleges használata tudákosság; félműveltségre vall.

E mű teljességre igényt nem tarthat s természeténél fogva semmiképp sem lehet mentes bizonyos gyarlóságoktól. Ezzel kapcsolatosan a szerkesztő nem mentséget keres, csak magyarázattal szolgál, amikor utal arra, hogy szerény munkája e nemben — a dialektikus materializmus alkalmazását tekintve — az első magyarnyelvű kísérlet. Ezért kérünk mindenkit: e mű fogyatékosságaira vonatkozó észrevételeivel ne restelje a kiadót felkeresni, hogy egy esetleges újabb kiadás a hiányosságokat pótolhassa.

Budapest, 1948 március 15. *SÁNDOR KÁLMÁN*

ÚTMUTATÓ A KÖNYV HASZNÁLATÁHOZ

A könyv használatának egyszerűsítése végett elhagytuk a nyelvtani utalásokat, a szó eredetére, tövére és kiejtésére vonatkozó megjelöléseket. A szavak túlnyomó többségét kiejtésük szerinti helyesírással írtuk. Elsősorban tehát így keresendők. Szigorú betűrendet tartottunk. A kezelés megkönnyítése végett eltekintettünk a szótárak ama szokásától, hogy a betűrendre tekintet nélkül előbb a tőszót említik s aztán — egy csoportban — a származékszavakat. Mi külön újra lenyomattunk — származási rokonságra tekintet nélkül — minden megmagyarázandó címszót: tőszót és származékszót egyaránt. (Például: idea, ideál, ideális, idealista, idealizál, idealizmus, stb.)

Helyesírásban nem lehettünk teljesen következetesek, mert idegen szavak írására vonatkozó feltétlenül érvényes szabályt a magyar nyelv nem ismer, csupán arra utal, hogy a meghonosodott szó lehetőleg magyar helyesírással irandó.

Tehát:

c betűvel kezdődő szók néha *k* alatt keresendők és viszont,
ch betűvel kezdődő szók néha *s* alatt keresendők és viszont,
f betűvel kezdődő szók néha *ph* alatt keresendők és viszont,
ge, gi betűvel kezdődő szók néha *zs* alatt keresendők és viszont,
j betűvel kezdődő szók néha *zs* alatt keresendők és viszont,
qu betűvel kezdődő szók néha *k* alatt keresendők és viszont,
s betűvel kezdődő szók néha *zs* alatt keresendők és viszont.

Rövidítések és jelek használatától az egyszerűsítés miatt eltekintettünk. A pontosvessző (;) egy idegen szó két meghatározása között annyit jelent, hogy az illető szót a felsorolt, egymástól gyakran eltérő értelmezésben egyaránt használják.

Olvasóinknak végül külön figyelmébe ajánljuk a hosszabb címszók olvasgatását.

A

à : egyenként
ab : -tól, -től
abbé : világi pap; apát
aberráció : eltérés, megtévelyedés
abdomen : altest, has, potroh
abdominális : altesti
abituriens : iskolát elvégző, érettségiző, távozó
abnormális : rendellenes, szabályellenes
abolició : megsemmisítés, eltörlés
abolicionizmus : a rabszolgák felszabadítására törekvő 19. századi amerikai mozgalom; mozgalom a halálbüntetés eltörlésére, a szeszesitalok eltiltására, a prostitució megszüntetésére
abonnál : előfizet, megrendel, bérel
abort : árnyékszék
abortus : koraszülés, elvetélés
ab ovo : a tojástól kezdve, már eleve
abrakadabra : varázsige
abrogál : érvénytelenít, eltöröl
abrupt : letört, szaggatott
abszcesszus : tályog, kelés
abszentizmus : a hazán kívül való tartózkodás, régebben különösen a gazdag (orosz, magyar stb.) földbirtokosoknak az a szokása, hogy jövedelmüket külföldön tartózkodva költötték el
abszint : ürmös pálinka
abszolució : föloldozás, bünbocsánat
abszolut : máshoz nem viszonyított, föltétlen, korlátlan
abszolutizmus : önkényuralom
abszolut monarchia : korlátlan személyi uralmon alapuló államforma amelynél az államfő élethosszigian saját személyében egyesíti az egész hatalmat
abszolvál : föloldoz, fölment; tanulmányt befejez
abszorbeál : fölszív
absztinens : valamitől tartózkodó, főleg az alkoholelleneseket nevezik így
absztrakció : elvonás; a lényegtelen, másodrangú jellegzetességektől való eltekintés, bizonyos jelenségcsoportok leglényegesebb tulajdonságainak elkülönítése és általánosítása
absztrakt : elvont
abszurd : képtelen, lehetetlen
abuzus : visszaélés, helytelen használat
a. C., ante Christum : Krisztus előtt
a capella : csak énekhangra írva
accelerando : gyorsabbodva
Achilles-sarok : valakinek a sebezhető, gyenge pontja
acidum : sav
a conto : törlesztésül, számlára, előleg
acre : angol területmérték (0.4 hektár)
Actio Catholica : katolikus mozgalom
Action Française : monarchista-fasiszta politikai csoport Franciaországban a második világháború előtt
actor : színész
adagio : lassan
adaptál : alkalmassá tesz, átalakít, illeszt
addicio : összeadás
addio : isten vele
adeptus : beavatott, tanítvány
adekvát : hozzámért, megfelelő, egyenlő értékű
ad hoc : arra való, alkalmi
adieu : isten vele
ad infinitum : a végtelenségig
à discrétion : tetszés szerint
adjektivum : melléknév
adjunktus : segéd, segítő; tanársegéd
adjusztálni : felszerelni, megigazítani
adminisztráció : igazgatás, kiadóhivatal
adminisztrál : igazgat, kormányoz
admirális : tengernagy
admiralitás : tengerészeti minisztérium (Angliában)
adoptál : örökbe fogad, gyermekül fogad

adrenalin : mellékvesekivonat; véredényszűkítő, vérzéscsillapító szer
adu, atout : a többi színnél erősebb, a többit ütő kártya
ádvent : üreljövetele, a karácsony előtti négy hét
ádventista : keresztény vallásfelekezet
adverbium : határozószó
advocatus : ügyvéd
aequinoctium : napéjegyenlőség
aër : lég, levegő
aera : időszámítás, korszak
aeraris : kincstári
aerodinamika : légmozgástan
aërolit : meteorkő
aetiológia : az okokról szóló tudomány; kóroktan
afélium : naptávol
affektus : érzelem, hevülés, indulat
affér : ügy, ügylet, eset, baj, összeütközés
affidavit : az angol-amerikai jog szerint közjegyző vagy bírósági személy előtt esküvel megerősített nyilatkozat
affiliált üzlet : fióküzlet, leányvállalat
affinitás : rokonság (pl. vegyi), hasonlóság
áfium : ópium, mákony
AFL : American Federation of Labor, Amerikai Munkásszövetség, az Egyesült Államok egyik hatalmas szakszervezeti tömörülése, melynek élén évtizedek óta reformista, sőt gyakran reakciós vezetők állanak
aforizma : töredékes gondolat; velős, elmés mondás
afrik : tengeri fű
A. G. : részvénytársaság német rövidítése
ágens : ügynök, közvetítő
agglomerál : felhalmoz
agglutinál : hozzáragaszt, illeszt, ragoz
aggregál : összegyüjt, csoportosít
aggregát : halmazat, részek halmaza, gépek összefüggő rendszere
agilis : mozgékony, tevékeny
agitáció : bizonyos társadalmi vagy politikai eszmék terjesztése a tömegek között; befolyásolás, buzdítás
agitál : egy eszmének híveket toboroz, valamiről meg akar győzni, valamire rá akar bírni
agitátor : valamely eszme terjesztője
agnoszkál : felismer, valakinek személyazonosságát megállapítja
agnosztícizmus : bölcseleti irány, mely szerint az emberi megismerés a dolgok valódi természetéhez nem képes hozzáférni. Az agnosztikusok szerint az általunk látható világ, mellyel megismerésünk során szembekerülünk, nem objektív valóság, hanem csak érzékszerveink és értelmünk tevékenységének terméke. A dialektikus materializmus a legélesebben szembenáll az agnoszticizmussal
agnosztikus : az ember megismerőképességének tagadója, az agnoszticizmus híve
agnus Dei : isten báránya
agónia : haláltusa, haldoklás (öntudatlan állapotban)
agora : vásártér, népgyűlés
agrár : mezőgazdasági
agrárius : földbirtokos, a földbirtokosok osztályérdekeit képviselő politika követője
agrárolló : az osztálytársadalomban a mezőgazdasági és ipari áruk (búza és csizma) árindexeinek elválása egymástól. A két árvonal az olló egy-egy szára, amennyire ezek eltávolodtak egymástól, olyan mértékben nyílt szét az agrárolló. Rendszerint a mezőgazdasági index marad alacsonyabban
agrárproletár : kizsákmányolt mezőgazdasági bérmunkás
agrárreform : földreform, a mezőgazdasági tulajdon újrafelosztása, a birtokviszonyok átalakítása
agrément : beleegyezés, hozzájárulás (követek kinevezésénél)

agresszió : támadás, kihívás
agressziv : támadó, sértő
agrikultúra : földművelés
agronómia : a mezőgazdasággal foglalkozó tudomány
airedale : drótszőrű kutya
akadémia : főiskola; tudósok vagy művészek társasága
akcentus : hangsúly, kiejtés, beszédmód
akceptál : elfogad, fölfogad, szerződtet
akcidencia : véletlenszerű, mulandó; a jelenségek lényegtelen függvénye
akcidens : járulék, véletlen eset
akció : mozgalom, tevékenység, tett, cselekmény
akció-rádiusz : hatósugár
akklimatizálódik : az éghajlathoz hozzászokik, meghonosul
akkomodál : hozzáalkalmaz, hozzáilleszt
akkord : összhangzat, egyezés; szakmány, teljesített egységek szerint fizetett bér
akkreditál : elismer (diplomatát), igazol, hitelt nyit
akkreditív : megbízólevél, hitelt nyitó irat
akkumuláció : felhalmozódás. a közgazdaságtanban azt a folyamatot jelenti, amikor a termelt értéktöbbletet az újratermelt tőkéhez csatolják. *Eredeti akkumuláció:* nagy pénzösszegek elsőízben való felhalmozódása a középkor végén és a felfedezések korában a városi polgárság kezében, ez az eredete a kapitalisták osztályának. „Az eredeti felhalmozás az egyik végponton létrehozza a szabad proletárt, a másik végponton a pénztulajdonost, a kapitalistát." (Marx). „A tőke felhalmozásától meg kell különböztetni az ú. n. eredeti felhalmozást: a munkásnak a munkaeszközöktől való erőszakos elválasztását, a parasztoknak földjükről való elűzését, a közbirtokok lefoglalását, a gyarmati rendszert, az államadósságoknak és védővámoknak rendszerét, stb." (Lenin.)
akkumulál : halmoz, összegyűjt
akkumulátor : energiagyűjtő, tároló
akrobata : erőművész, műtornász
akromatikus : színtelen, színérzéketlen
akropolisz : fellegvár
akt : meztelen modell, festői testtanulmány
akta : irat
aktív : tevékeny, cselekvőképes
aktíva : átlagonfelüli teljesítménnyel tevékenykedők csoportja; a könyvvitel a brutto vagyont érti rajta
aktivizmus : művészeti és irodalmi irány, mely tudatosan szolgálja azt az elvet, hogy a művészet hatékony társadalmi szerepet tölt be
aktuális : alkalomszerű, időszerű, pillanatnyi
aktus : tett, cselekvés, szertartás
akusztika : hangtan, hangterjedés
akut : éles, heveny, sürgős
akvarell : vízfestmény
akvárium : vízmedence állatok és növények gyűjteményével
akvirál : szerez (üzletet, megrendeléseket)
akvizitőr : üzletszerző
alarm : riadó
albino : fehérhajú, vörös szembogarú ember
Albion : Anglia
albumin : fehérje
ale : angol sör
alexandrinus : egy 12 szótagú verssor neve
alfabétikus : betűrendes
alfa és omega : kezdet és vég, (a görög ábécé első és utolsó betűje)
alga : tengeri hínár
algebra : betűszámtan
alias : másképp, igazi nevén
alibi : máshollét, másuttlét
a limine : már eleve

alkáli : lúg; a sav ellentéte
alkímia : középkori titokzatos vegytan, mely az aranycsinálás, a bölcsek köve, az örök ifjúság italának titka után kutatott
alkorán : a mohamedánok szent könyve, a Korán
alkóv : fülke, hálófülke
allah : isten arabul
allegória : példázat, képletes ábrázolás
allegro : víg, élénk, friss
alligátor : amerikai krokodil
alliteráció : versben két vagy több szomszédos szó kezdőbetűjének egyezése
allodium : hűbéri köteléktől ment, szabad birtok
allűr : viselkedés, magatartás
alluvium : áradvány, vizmosás, iszaplerakodás, a földtörténet legfiatalabb kora
alma mater : tápláló anya, az egyetem
almanach : évkönyv
alpinizmus : hegymászás
alt : a legmélyebb női hang
alterál : bosszant, bánt, zavar
alterego : hasonmás, másik én
alternatíva : választás kettő közül
altruizmus : önzetlenség
amalgám : foncsor, fémeknek higannyal való vegyülete
amatőr : műkedvelő, műszerető
amazon : harcias nő
ambició : becsvágy, törekvés
ambivalencia : kettősértékűség; kettősérvényűség; két egymással ellentétes érzelem megléte ugyanegy ember lelkében, ugyanegy időben és ugyanegy tárgyra vonatkozóan
ambrózia : a görög hitrege szerint az istenek eledele
ambulancia : orvosi rendelés bejáró betegek részére; mozgó kórház
amelioráció : (talaj) javítás
amerikázás : szándékosan lassú munka
à meta : felesben
amfiteátrum : félköralakú színház lépcsőzetesen emelkedő nézőtérrel (különösen az ókori Rómában)
amfora : nagy, kétfülű korsó
amice : barátom
amnesztia : közkegyelem, közbocsánat
amnézia : hiányos emlékezet, az emlékezet kihagyása
amoeba : az egysejtű lények egy faja, a legegyszerűbb állati élőlény
ámok : rohanó és gyilkoló őrjöngésfajta (a malájoknál)
amorális : erkölcsnélküli, erkölcsileg semleges
amorf : alaktalan
amorozó : fiatal szerelmes; az ezt játszó színész
amortizál : törleszt (tőkét)
ampère : az elektromos áram erősségének mértékegysége (Ampère francia fizikus nevéről)
amphibium : kétéltű, vízben és szárazon élő
amplitudo : tágasság, bőség, lengéscsúcs
ampulla : dudorodó üvegcső
amputál : levág (egy testrészt)
amulett : bűvös tárgy, bajtól óvó ereklye
anakoréta : remete
anakronizmus : kortévesztés; korszerűtlenség; a korszámítás ellen elkövetett hiba; egy korba bele nem illeszkedő (teljesen idejétmult) dolog
analfabéta : írástudatlan, betűt nem ismerő
analizál : elemez, szétbont, taglal, egy testet alkotórészeire, alapanyagaira bont
analitikus módszer : az a tanítási mód, mely a következményekből az okokra, a feltételektől függő dologból annak meghatározó feltételeire akar visszakövetkeztetni; lélekelemző módszer
analóg : hasonló

analógia : hasonlóság, hasonlítás
anamnézis : visszaemlékezés, kórelőzmény
ananké : a szükségesség, végzet
anarchia : uralomnélküliség, fejetlenség, tervtelenség, zűrzavar
anarchikus : törvénynélküli, tervnélküli, fejetlen
anarchista : mindenfajta uralom, állami rend ellenzője, tehát ellensége a szocialista államnak is
anarchizmus : kispolgári álforradalmi tan, amely minden ember korlátnélküli szabadságjogát, mindenfajta uralom, állami rend és minden tervszerű gazdasági szervezés elutasítását hirdeti
anasztigmát : éleslencse, el nem rajzoló lencse
anatéma : egyházi átok
anatómia : bonctan
anatómus : boncoló (orvos); a bonctan tudósa
ancien régime : „a régi uralom", az 1789 évi nagy francia forradalmat megelőző kormányzati rendszert szokták így nevezni
anciennitás : elsőbbség korban; rangidősség
andante : lassan
androgyn : kétnemű; him-nő
anémia : vérszegénység
aneroidbarométer : rúgós légnyomásmérő
anesztézia : érzéstelenítés
angazsál : szerződtet, alkalmaz, leköt
angelus : angyal, esti harangszó
angina : torokgyík
angina pectoris : szívgörcs, szívszorulás
anglománia : túlhajtott angolrajongás
anilin : kőszénkátrányból nyert vegyi termék, festékek, tinták, stb. gyártásánál alkalmazzák
animál : buzdít, biztat, lelkesít
animális : állati
animizmus : az a felfogás, hogy a lelki elem minden élet alapelve; primitív hit, mely lelket tulajdonít a természet minden tárgyának és jelenségének. „Ez a megszemélyesítési törekvés hozta létre mindenütt az isteneket." (Engels)
animózus : rosszindulatú, ingerült
ankét : szakértekezlet, tanácskozás
annektál : hozzácsatol, elfoglal, bekebelez (egy területet)
annexió : hozzácsatolás, bekebelezés, elfoglalás
annales : évkönyvek
anno domini : az Úr esztendejében
annonsz : ujsághirdetés
annuitás : évi törlesztés, évi járadék, részlet
annullál : megsemmisít
anód : a pozitív elektromos sarok neve
anomália : rendellenesség, visszásság, visszaélés
anonim : névtelen
anorganikus : szervetlen
Anschluss : csatlakozás (Ausztriának a német fasiszták által való megszállását nevezték így)
antagonizmus : ellentétesség, versengés; csak erőszakos úton megoldható ellentét. Így például a burzsoázia és a munkásosztály ellentétét csupán a szocialista forradalom oldhatja meg
ántánt : „egyetértés" (Anglia, Franciaország és a cári Oroszország 1907-ben létrejött szövetsége)
antarktikus : délsarki
ante : előtt (összetételekben)
anteakta : előzmény
antedatál : előbbről keltez
antediluviális : özönvízelőtti
antenna : a rovarok érzőcsápja; villámlorlarúd; drótalkotmány elektromos hullámok kisugárzására vagy felvételére
anti : ellen (összetételekben)

anticipál : előlegez, megelőz, elébevág

Anti-Dühring : a marxista filozófia klasszikus művének — Engels Frigyes : „Hogyan alakítaná át Dühring Jenő úr a tudományokat?" c. könyvének rövid elnevezése. Az „Anti-Dühring" a filozófia, a természettudomány és a társadalomtudomány nagy kérdéseit tárgyalja

antifasiszta : fasisztaellenes

antik : ókori, ódon, régi

antiklerikalizmus : a papság világi, politikai befolyását ellenző felfogás

antikomintern-egyezmény : a német nácik vezetése alatt, a különböző fasiszta- és csatlósállamok között létrejött egyezmény a kommunista mozgalmak elnyomására és a Szovjetunió elleni rablóháború előkészítésére

antikrisztus : Krisztus ellenfele, sátán

antikva : az álló latin betű a nyomdászatban

antikvárius : használt könyvekkel kereskedő, régiségkereskedő

antimarxista : Marx és Engels tanainak, valamint az ezekre felépülő világnézetnek, közgazdasági és politikai elveknek ellensége; a marxizmus talaján álló munkáspártok ellensége

antimilitarizmus : hadseregellenesség. Hívei azt hirdetik, hogy a hadsereg megsemmisítésével megsemmisülnek a társadalom visszásságai is. Tehát a következményben látják az okot. Velük szemben a marxisták azt vallják, hogy az osztályuralom világszerte való megszüntetésével szűnik csak majd meg a hadsereg mai formája

antinómia : ellentmondás, ellentétel; a filozófiában két egymást kölcsönösen kizáró és logikailag egyenlő meggyőzőerővel igazolható tétel ellentmondásának megjelölésére használt műszó

antipátia : ellenszenv

antipod : ellenlábas

antiszemita : zsidóellenes

antiszemitizmus : zsidóellenesség, korunk egyik legreakciósabb megtévesztő eszméje, amit a kapitalizmus szít, hogy a nép figyelmét a valódi érdekekért folyó harcról: az osztályharcról a faji gyűlölet vágányára terelje

antiszeptikus : csíraölő, fertőtlenítő, fertőzést megakadályozó

antiszociális : társadalomellenes, szociális szempontok ellenére való

antitalentum : a tehetség ellenkezője

antitézis : ellentét, ellentétel

antitoxin : ellenméreg, egy méreg hatására a szervezetben keletkező különleges ellenanyag

antitrust-törvény : az Egyesült Államokban burjánzó trösztök és kartellek monopolisztikus gazdasági hatalma elleni védekezés kísérlete törvényhozási úton. Az első ilyen törvény a Sherman Antitrust Act volt 1890-ben. Az azóta hozott újabb ilyen törvények is hatástalanok, mert a tőkés állam által hozott törvényeket a kapitalisták kedvük szerint játsszák ki.

antológia : füzér, kisebb irodalmi munkák gyűjteménye

antracit : a legjobb minőségű, fémes fényű, fekete kőszénfajta

antropocentrizmus : az a felfogás, hogy az ember a világmindenség középpontja

antropofág : emberevő

antropológia : embertan

Antropologisztikus filozófiai elv : N. G. Csernisevszkij orosz tudós és kritikus 1860-ban írt bölcseleti munkájának címe, melyben lefekteti világszemléletének alapelveit, védelmébe véve a materializmust, az ateizmust és a szocializmust, mélyrehatóan fejtegetve a dialektikus módszer több oldalát; az antropologisz-

tikus filozófiai elv az embert teszi meg a világszemlélet kiinduló pontjául. Lenin szerint azonban ez a meghatározás „szük" és csak „pontatlan, erőtlen ismertetése a materializmusnak".

antropometria : emberméréstan

antropomorfizmus : emberiesítés, valaminek emberi sajátságokkal való feltüntetése

antropozófia : „az érzésfeletti világgal" foglalkozó misztikus áltudomány, szellemelvűsége teljesen reakciós jellegű

aorta : a legnagyobb ütőér

apanázs : járadék

apart : valami különleges

apátia : egykedvűség, részvétlenség, érzéketlenség, levertség

apellál : fellebbez

apéritif : étvágygerjesztő ital, étkezés előtti pálinka

apodiktikus : megcáfolhatatlan, ellentmondást nem tűrő, föltétlenül biztos, határozott

apokaliptikus : homályos, rejtélyes, szörnyű, végítéletszerű

apokrif : nem hiteles, koholt, ismeretlen szerzőjű (írásmű)

apológia : védőbeszéd, védőirat, védelem

apoplexia : gutaütés, szélhűdés

apostata : hitehagyott, kitért

aposteriori : tapasztalatilag, a tények alapján, utólag

aposztrofál : megszólít, megnevez, felemlít valakit

apoteózis : istenülés, megdicsőülés, dicsőítés

apparátus : készülék, műszer, felszerelés, szervezet

appartement : lakosztály, lakrész

appendicitis : vakbélgyulladás

appercepció : tudatos észrevevés

applikál : illeszt, alkalmaz

appreciál : becsül, értékel

apprehendál : neheztel, zokon vesz

appretura : csínozás, fínomítás, kikészítés

approbál : jóváhagy, hitelesít, igazol, engedélyez, javall

appropriáció : fölhatalmazás, a költségvetésnek a kormány számára való megszavazása

approximativ : megközelítő

a priori : előre, eleve, mindent megelőzően; a tapasztalat, a tények előtt adott

apropó : kapóra, éppen alkalommal; most jut eszembe!

arabeszk : arabstílusú dísz

arbiter : választott bíró

arbitrázs : ugyanazon időben különböző piacokon fennálló árkülönbségek üzleti (spekulációs) kihasználása

archaikus : régi, ódon

archaizmus : régiesség, régies kifejezés

archeológia : régiségtan

archimandrita : görögkeleti kolostor főnöke; főapát

archimedesi csavar : végtelen csavarvonal

archipelagus : szigettenger, szigetcsoport

architektura : építészet

archivum : levéltár, irattár

aréna : küzdőtér, porond, színkör

árenda : haszonbér, bérösszeg

areométer : sűrűségmérő (folyadékoknál)

areopág : athéni törvényszék

argó : tolvajnyelv, valamely társadalmi réteg vagy csoport sajátos nyelvhasználata

argumentum : érv, bizonyíték

árgus-szem : mindent észrevevő szem

ária : dal

arisztokrácia : főnemesség, a főnemesség uralma: *munkásarisztokrácia:* aránylag jobban megfizetett munkásréteg, melyet a polgári társadalomban a burzsoázia az opportu-

nista munkáspártok révén felhasználni igyekszik a munkásság egységes osztályérdekei ellen

aritmetika : számtan

árja : az indogermán nyelvcsaládhoz tartozó, (az „árják" állítólagos fajját a német fasiszták tudományos lakájai találták ki)

árkád : ív, íves csarnok

arkánum : titkos szer

arktikus : északsarki

armáda, ármádia : hadsereg

armális : nemesi levél

armatura : fegyverzet, felszerelés, szerelvény; a villamosságban a burkolt forgórész neve

aróma : zamat, illat

arranzsiroz : rendez, elrendez

arrivál : érvényesül, beérkezik, sikert arat

arrogáns : dölyfös, kihívó, szemtelen

arsin : röf, könyök (régi orosz hosszmérték, kb. 90 cm)

ars poetica : a versköltés művészete, költészettan

artel : munkaközösség, az orosz történelem során kialakult szövetkezési forma, iparban, halászatban, mezőgazdaságban stb.

artéria : ütőér

artérioszklerózis : érelmeszesedés

artikulátlan : tagolatlan, érthetetlen

artista : művész (cirkuszban, mulatóban)

artisztikus : művészi

arzenál : fegyverraktár, hadszertár

aspektus : látvány, tekintet, nézőpont

aspirál : törekszik, vágyik

aspiráns : pályázó, igénylő, jelölt

ASzSzR : Autonom Szocialista Szovjetköztársaság, (a Szovjetunió területén élő kisebb nemzetiségek valamely szövetséges köztársaság keretébe tartozó, önkormányzattal rendelkező köztársaságai, amelyek minden belső ügyüket önállóan intézik)

aszbeszt : tűzálló ásvány

aszcendens : felmenő ágon való; fölemelkedő

aszcenzió : felszállás, mennybemenetel

aszepszis : csírátlanítás, fertőtlenítés

aszfalt : földszurok, járda

aszimmetria : a szimmetria hiánya, a részarány hiánya

aszkézis : önsanyargatás

aszociális : társadalmi érzék nélküli, szociális szempontokat figyelembe nem vevő

aszpik : finom kocsonya

asszekurál : biztosít

asszen'ál : soroz

asszesszor : ülnök

asszignáta : utalvány, a francia forradalom papírpénze

asszimiláció : hasonulás, beolvadás

asszisztál : segédkezik

asszisztens : (tanár) segéd

asszó : támadás, a versenyvívás egy menete

asszociáció : képzettársítás

Associated Press (A. P.) : „Társult Sajtó", nagytőkés konszernektől függő, kiterjedt nemzetközi szervezettel rendelkező amerikai hírügynökség, melynek jelentős befolyása van a közvélemény irányítására.

asszonánc : magánhangzók azonosságán alapuló rím

aszténia : erőtlenség, gyengeség

asztigmatizmus : elrajzolás, tengelyferdülés, délköri eltérés

asztma : légszomj, görcsös nehézlégzés

asztrakán : a hasonlónevű orosz városról elnevezett prémfaj

asztrológia : csillagjóslással foglalkozó áltudomány

asztronómia : csillagászat

atavizmus : a távoli ősökre való visszaütés, visszafajzás

ateista : istentagadó

ateizmus : istentagadás

atelier : műterem

Atlanti charta : Rooseveltnek és Churchillnek 1942-ben az Atlanti óceánon, egy angol hadihajón történt találkozásán megszövegezett okmány a népek alapvető szabadságjogairól
atlasz : térkép, térképek gyűjteménye, selyemszövet
atmoszféra : légkör
atoll : gyűrűalakú korall-zátony
atom : a vegyi elemnek legkisebb, az elemmel még azonos része
atombomba : az atomot mesterségesen felbontó és a hirtelen felszabaduló óriási erőket pusztító célokra alkalmazó szerkezet; az atombomba készítésének kiinduló alapanyaga a legnehezebb atomsúlyú elem: az uránium
atomenergia : az atomban megkötött óriási erő, mely az atom felbomlásánál szabaddá válik. Robbantási célokra már sikerült alkalmazni, békés technikai célokra való felhasználása rövid idő kérdése
atonális : hangnemhez nem kötött (zene)
atrocitás : kegyetlenség, kegyetlenkedés
atrófia : sorvadás
attak : roham, támadás
attasé : követségi szaktanácsadó
attikai só : elmésség
attitüd : magatartás
attrakció : vonzás, vonzóerő; vonzó műsorszám
attributum : tulajdonság, jelző, jelképező jegy: a bölcseletben a dolgok mulhatatlan tulajdonsága, mely nélkül a dolog nem létezhet és nem képzelhető el
audiencia : kihallgatás
audion : hanghozó rádiólámpa, nagy rezgésszámú váltakozó áramkörök segédeszköze
auditor : hadbíró
auditórium : előadóterem, hallgatóság
aufklérizmus : a fölvilágosodás politikai mozgalma a XVIII. században
augiász istállója : kitakarításra váró, piszkos állapotok
augur : madárjós (az ókori Rómában)
aukció : árverés
auktor : szerző
auktoritás : tekintély
aul : kirgiz falu
aula : előcsarnok, udvar, díszterem
aulikus : udvari érzelmű
aureóla : fénykör, dicsfény
aurora : hajnal
auróra borealis : északi fény
auspicium : előjel, kilátás
auszkultáció : hallgatódzás (orvosi vizsgálatnál)
ausztromarxizmus : a marxizmus meghamisításának osztrák válfaja; világnézetileg a bölcseleti materializmust idealisztikus elméletekkel helyettesíti (kanti filozófia vagy a bécsi iskola pozitivizmusa); politikailag „revideálja" a marxizmus forradalmi államelméletét. Az opportunizmus e válfajára, amelynek az osztrák munkásmozgalomban legjelentősebb képviselője Ottó Bauer volt, jellemző, hogy a marxizmus meghamisítását marxista terminológiával igyekezett leplezni
autarkia : önellátás
autentikus : hiteles
autobiográfia : önéletrajz
autocar : társasgépkocsi
autochton : benszülött, őslakó
autodafé : hitvallás, eretnekégetés
autodidakta : magától-tanult, önképzett
autogejzir : vízcsapra szerelt, melegvíz-sugárt adó gázkészülék
autogramm : sajátkezűleg írt; aláírás
autokrata : kényúr, korlátlan uralkodó
automata : önműködő szerkezet
autonóm : öntörvényű, önmagát kormányzó
autonómia : önkormányzat
autor : szerző
autoritás : tekintély
autorizál : felhatalmaz

autostráda : autóforgalom számára épített út, gépkocsipálya
autoszuggesztió : önbefolyásolás, önsugalmazás
avance : előrehaladás, előny
avantgarde : elővéd, úttörő, élcsapat
Avanti popolo! : Előre nép!, olasz forradalmi harcidal
avanzsál : előlép
avenue : fasorokkal beültetett széles út
averzió : idegenkedés
avizó : értesítés
axióma : sarkigazság, alapelv, velős mondás
azilum : menedék, rejtekhely
azur : égszínkék
ázsan provokatőr : bujtogató, beugrató rendőrügynök
ázsió : felpénz; az az összeg, mellyel egy pénznem vagy értékpapír többet ér a névértékénél; árfolyampótlék, árfolyamtöbblet
azsur : a napi eseményekkel lépéstartó; szállúzásos kézimunka

B

B-lista : azoknak az alkalmazottaknak névjegyzéke, akiket létszámcsökkentés miatt elbocsátanak
bábel : zűrzavar, nyelvzavar; ókori keleti város
bacchanáliák : Bacchus (görög hitregebeli isten) ünnepei; dáridó, tivornya
Bach-korszak : az 1848-49-es magyar forradalom leverése után az osztrák Bach Sándor belügyminiszter vezette könyörtelen nemzeti elnyomatás időszaka 1850—59-ig
bacillus : pálcika alakú mikroszkópikus hasadógomba
baedecker : útikalauz
bagaria : erős, vízálló bőr
bagatell : csekélység, jelentéktelen dolog
bagázs : poggyász; söpredék
bagger : kotrógép
bagno : számüzetés kényszermunkával, gályarabság
bajadér : indiai táncosnő
bajonét : szurony, tőhamkés
bakelit : műgyanta
bakfis : süldőlány
bakkarat : szerencsejáték kártyával
baksis : borravaló
bakteriológia : a baktériumokkal foglalkozó tudomány
baktérium : fertőző betegségeket okozó, szabad szemmel nem látható hasadógomba
bakuninisták, bakunisták : Bakunin orosz anarchista hívei, akik magukat minden néven nevezendő állam ellenségének nyilvánították és tagadták a proletárállam szükségességét is. Bakunint, aki elkeseredett harcot folytatott Marx és a marxizmus ellen, 1872-ben a munkásmozgalmat züllesztő tevékenysége miatt kizárták az I. Internacionáléból
bála : göngyöleg
balalajka : orosz pengető-hangszer
bálansz : egyensúly
baldachin : mennyezet, sátortető
balkon : erkély
ballada : drámai menetű elbeszélő költemény
ballaszt : felesleges teher, holtsúly
ballerina : táncosnő
ballet : színpadi tánc, táncköltemény
ballisztika : a hajítás tana, a kilőtt testek mozgásának tana
ballon : léggömb, gömbalakú üvegedény
ballon d'essai : kísérleti léggömb: egy tervnek vagy gondolatnak kísérletképen való felvetése a hatás kikémlelése céljából
ballusztrád : oszlopos könyöklő, mellvéd
balneológia : fürdők tana
Baltikum : a balti országok, Szovjet-Észtország, Lettország és Litvánia

banális : köznapi, elcsépelt
bandázs : kötés
bandérium : lovas díszcsapat
bankett : díszlakoma, társasvacsora
bankokrácia : bankuralom, a finánctőke hatalmának könyörtelen érvényesítése politikai téren, mely a dolgozó- és fogyasztó-rétegekre való hatását nem csupán a gazdasági élet, a termelés terén érezteti, hanem különösen az állampénzügyek, az adó- és vámügyek, valamint a szociálpolitika területén.
bankrott : csődbejutott, tönkrement, bukás
bantam-súly : légsúly
banzáj : éljen, japánul
baptista : újrakeresztelő keresztény felekezet
barbár : durva, műveletlen, kegyetlen
barbarizmus : durvaság, műveletlenség, nyelvi idegenszerűség
barbarossa : rötszakállú
bárd : énekes, dalnok
barin : az „úr" földesúr) a cári Oroszországban
bariton : középfekvésű férfihang
barkarola : csónakos-dal
barokk : (a portugál barocco-ból származik, melynek értelme — különösen gyöngyökre vonatkozóan — ferdén-kerek, egyenlőtlen) a 18. század műveinek stílusa, cikornyás, különös
barométer : légnyomásmérő
barrel : hordó
barrier : korlát, sorompó
barrikád : utcai torlasz, gát
barsesina : robotmunka a régi Oroszországban
Basedow-kór : pajzsmirigy-túltengés okozta betegség
bas-relief : féldomború
basta : elég, vége!
Bastille : párizsi királyi várbörtön, melynek megostromlásával kezdődött 1789. július 14-én a nagy francia forradalom
baszk : szabadságszerető kis nép a spanyol-francia határvidéken
basszus : a legmélyebb férfihang
basztard : korcs, fattyú
bataillon : zászlóalj
battéria : ágyúüteg, villamostelep
bauxit : aluminiumot tartalmazó ásvány
bazalt : vulkáni kőzet
bazár : olcsó áruház, piac
bazen : medence
bazilika : római-bizánci templomok mintájára épült székesegyház
baziliszkusz : mondabeli állat, melynek pillantása halálos
baziroz : valamire épít, alapoz
bázis : alap, talapzat, túg
B. B. C. : Brit Rádió Társaság rövidítése (British Broadcasting Corporation)
bébi : kisgyerek, baba
bedó-rendszer : tőkés érdekeket szolgáló prémiumos bérrendszer, mely magas teljesítmény-átlagból kiindulva a munkaerőt — egészségi és szociális szempontok elhanyagolásával — a végsőkig igyekszik kihasználni
beduin : kóborló, lovas arab
bég : török nemesi cím
bégum : indiai maharadzsa felesége
behemót : viziló; óriási, esetlen ember
bekhend : visszakézről való ütés tenisznél
belég : melléklet, könyvelési okmány
belladonna : nadragulya
belletrista : szépíró
belvedere : szép kilátású hely
belzebub : ördög
bendzso : az amerikai négerek pengető hangszere
benedikció : áldásmondás, áldás
beneficium : jótétemény, kedvezmény, javadalmazás
Bergmann-cső : ónozott cső
beri-beri : vitaminhiány következtében fellépő betegség

bernsteinizmus : opportunista irányzat a nemzetközi szociáldemokrácián belül, a 19. század végén kezdődött és Bernstein Eduard német szociáldemokrata nevéhez fűződik, aki a burzsoá liberalizmus szellemében vette revizió alá Marx forradalmi tanítását (lásd: revizionizmus, reformizmus)

bersaglieri : olasz vadászkatona

bestia : vadállat

bestiális : vadállati

bestseller : egy időszak legkapósabb könyve

bessz : árcsökkenés, árfolyamesés

béta : a görög ábécé második betűje

béta-részecskék : az atóm negatív töltésű elektronjai

betterment : telekérték-emelkedési adó, az után az értékszaporulat után vetik ki, amelyet az ingatlan a közművek létesítése révén elér (kapitalista társadalomban)

bezprizornij : felügyelet nélküli, kóbor gyerek

bianko : fehér, tiszta, kitöltetlen

bibliofil : könyvkedvelő

bibliográfia : könyvészet, vmely kérdésre vonatkozó könyvek felsorolása

bibliotéka : könyvtár

bicepsz : kétfejű; izom a felsőkaron

bidé : ülőkád, ülőmosdó

biedermeyer : az 1816—1848-as évek nyárspolgárias stílusa

bifsztek : angolosan sütött bélszín

bifurkáció : kétfelé ágazás, kettéválasztás

bigámia : kétnejűség

bigott : vakbuzgó, vakhitű, szentes-kedő

bilansz : vagyonmérleg

bilaterális : kétoldalú, kölcsönös

bill : okmány, törvény (angolszász)

billió : milliószor millió

bimetallizmus : kétfémrendszer, amikor az arany és ezüst egyaránt alapja a pénzrendszernek

biogenetikai alaptörvény : élettani törvényszerűség, mely szerint az egyén fejlődése a faj fejlődésmenetének gyors és rövidített ismétlődése

biográfia : életrajz

biokémia : az élő testek kémiája, életvegytan

biológia : élettan

birth control : születések szabályozása, ellenőrzése

biszekszuális : kétnemű; mindkét nem iránt érdeklődő

biszkvit : kétszersült, piskótatészta

bisszig : harapós, rosszmájú

bitumen : földiszurok

bivuak : tábor a szabadban

bizantinizmus : hízelgés, szolgalelkű tömjénezés

bizarr : különös, torz, szokatlan

bizsu : ékszer, csecsebecse

blamázs : felsülés, kudarc, szégyentvallás

blank : tiszta, üres, egyedülálló

blanketta : űrlap

blankvers : rímtelen vers

blanquizmus : a forradalmi mozgalmat elsősorban a puccstaktikára építő szocialista irányzat Franciaországban a 19 század derekán, mely Louis Auguste Blanqui (1805-1881) nevéhez fűződik. „A blanquizmus — írta Lenin — az emberiségnek a bérrabságtól való megváltását nem a proletariátus osztályharcától, hanem egy nem nagy, értelmiségi kisebbség összeesküvésétől várja."

blaszfémia : istenkáromlás

blazírt : fásult, únott, megcsömörlött

blende : rekesz, ellenző, pilla; fényképezőgép fényrekesze

blicceI : fizetés alól kibújik, ok nélkül mulaszt

blindre : vaktában

blizzard : hóvihar az amerikai kontinens északi részén

blokád : ostromzár, körülzárás, elzárás a forgalomtól

blokk : tömb, csoport
blöff : elképesztés, nagyzoló félrevezetés, porhintés
boa : óriáskígyó; női prém vagy tollnyakbavető
boarding-house : vendégház, panzió
bobsleigh : hegyi sportszán
boche : a németek francia gúnyneve
bócher : rabbiiskola növendéke
bodega : falatozó, italmérés
bohém : cigányos, rendetlen, könnyelműen élő művész
boiler : forraló, kazán
bója : lehorgonyzott, vízszínen úszó jelzőtest
bojár : nemesi földesúr a régi Romániában és Oroszországban
bojkott : zárlat; kiközösítés, melynél bizonyos helyről származó áruk megszerzését mellőzik, vagy munkahelyet, személyt, üzletet kerülnek, míg az ok, melyért kimondták, meg nem szűnik; van nemzetközi bojkott is, melynél egész országot közösítenek ki.
boksz : ökölvívás; fülke, rekesz; cipőkenőcs, marhahőr
bólé : gyümölcsből és alkoholból készült melegített ital
bolero : spanyol tánc, rövid kabát
boletta : értékjegy, bárca, szelvény
bolsevik : (többségi); az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártnak Lenin vezette szárnya, mely az 1903-ban megtartott II. pártkongresszuson többséget kapott az opportunista mensevikekkel szemben, majd 1912-ben a prágai konferencián önálló párttá alakult; az 1918. márciusában megtartott VII. rendkívüli pártkongresszus óta a Szovjetunió kommunistáinak megjelölése, pártjuk hivatalos neve: „A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja." A bolsevikok harcolva az opportunizmus ellen, olyan pártot megteremtéséért küzdöttek, mely a munkásosztálynak legjobban szervezett, központosított és fegyelmezett élesapata, megmagyarázták az élenjáró elmélet fontosságát a munkásosztály harca szempontjából, feleleventették s az imperializmus viszonyainak megfelelően alkalmazták és továbbfejlesztették a marxizmus proletárforradalmi tanítását
bolsevizmus : a marxizmus—leninizmus elméleti tanításának és gyakorlatának összefoglalása
bombardon : mélyhangú réz fúvóshangszer
bombaszt : dagály, fellengős beszéd
bon : utalvány, értékjegy
bonapartizmus : a Bonaparte-család — melyből I. Napoleon francia császár származott — trónigényeit támogató mozgalom; olyan diktatorikus kormányforma, mely a polgári forradalom radikális szárnyának vagy a munkásosztály felkelésének leverése után demagóg jelszavakkal az osztályok kibékítésére törekszik, osztályok felett állónak vallja magát, míg a valóságban teljesen a burzsoázia érdekeit szolgálja
bonbon : cukorka
bonc : japán és kínai pap; a weimari Németországban így hívták a néptől idegen pártfunkcionáriusokat
bonitás : jóság, hitelképesség
bonmó : elmés mondás
bonne : szárazdajka, nevelőnő
bonton : jómodor
bonviván : az elegáns világfi szerepét játszó színész
bóra : északi szél az Adrián
borderó : jegyzék, kísérőlevél
bordóvörös : borvörös
bordűr : szegély, beszegés
borgisz : kilencpontos nyomdai betűnagyság
bornírt : korlátolt, bárgyú
borscs : orosz káposztaleves céklával és hússal

boss : a főnök (munkaadó) neve Amerikában
boszton : amerikai eredetű keringő
botanika : növénytan
bouillon : húslé, húsleves
boy : fiú, küldöncfiú, kiszolgálófiú
bóvli : selejtes, ócskaság
brabançonne : a belga királyi nemzeti himnusz
brachium : karhatalom
brácsa : mélyhegedű
brahman, brahmin : a sok istenben hívő indiai Brahma vallás papja
braille-írás : domború jelekből álló, tapintással érzékelhető írás vakok számára
brans : szakma, foglalkozási ág
brandy : borpárlat, konyak
brávó : helyes; bérgyilkos
bravur : merészség, remeklés, hőstett, nyaktörő vállalkozás
bréve : rövid, egyszerű formájú pápai levél
breviárium : zsolozsmáskönyv
bridzs : kártyajáték
brigád : dandár; *nemzetközi brigád* : számtalan nép szabadságszerető önkénteseiből alakult dandár, mely a spanyol népnek segítségére sietett a Franco-fasizmus ellen 1936—39-ben folytatott polgárháborújában
briganti : útonálló, rabló
brigg : kétárbócos kis vitorláshajó
brikett : sajtolt szén, szénpogácsa
brilliáns : csiszolt gyémánt; remek, nagyszerű
brillírozni : csillogni, tündökölni
Broadway : Newyork egyik főutcája
brokát : nehéz selyemszövet
bróm : vegyi elem, a gyógyászatban idegcsillapítóként alkalmazzák
bronchitisz : hörghurut
bronchus : tüdőcső, hörgő
bronz : ón és réz ötvénye
bronzkorszak : a történelemelőtti korszakok utolsója, amelyben a fegyverek és szerszámok bronzból készültek
bross : melltű, mellcsatt
brosura : röpirat
browning : többlövetű revolverfajta
BRT : bruttoregisztertonna, a hajó teljes köbtartalma minden felszerelésével együtt; egy regisztertonna: 2·8315 köbméter
brumaire : „köd hava"; a nagy francia forradalom által bevezetett naptárnak okt. 22-től nov. 22-ig terjedő hónapja; I. Napoleon államcsinyjét is értik alatta, mely 1799 brumaire 18-án buktatta meg a köztársaságot
brutális : durva, vad, nyers
bruttó : teljes súly, levonás nélküli, nyers
brüszk : rideg, nyersmodorú, elutasító magatartású
bubifrizura : fiús hajviselet
bubó : mirigydaganat
buddhizmus : Gautama nepali királyfi tanításain alapuló keleti vallás
budoár : női öltözőszoba
bukméker : könyvfogadó, könyves (lóversenyen)
bukolikus: pásztori
bulla : függő pecséttel ellátott oklevél
bulldog : mészároskutya
bulletin : napijelentés
bulvár : körút
bulvársajtó : a polgári társadalomban a nagyvárosi utcai járókelők befolyásolására szánt, szenzációt hajhászó újságok, amelyek — saját alapelvek nélkül — megfelelő fizetségért minden üzleti és politikai érdek szolgálatára hajlandók
bumeráng : sarlóalakú ausztráliai hajítófegyver, mely visszaperdül elhajítójához
Bund : a zsidó szociáldemokratáknak a cári Orosz országban alapított pártja, mely az első világháború után Oroszországban a Kommunista Pártba olvadt, míg Lengyelországban megalkuvó, reformista szervezetként működött tovább

bungalow : szellős indiai épület
bunker : szénraktár gőzhajón; betonfedezék; betonból épült szűk börtönhelyiség
bur : holland származású, Dél-Afrikában élő nép
burleszk : nevetséges, bohózatbaillő
burnusz : az arabok fehér leple
Burschenschaft : soviniszta-reakciós német diákegyesület a hitlerizmus előtt
bursikóz : legénykedő, pajzán
burzsoá : polgár, nagypolgár
burzsoázia : polgárság; a kapitalista társadalom uralkodó osztálya; a termelőeszközök (bankok, gyárak, föld, kereskedelmi vállalatok) döntően nagy részének birtokosa, mely más osztályok — elsősorban a proletariátus — kizsákmányolásából él
bushel : angol ürmérték
business : üzlet angolul
butélia : üveg, palack
butón : gyémántköves fülbevaló
büdzsé : költségvetés
büró : iroda, hivatal
bürokrácia : hivatalnok-uralom
bürokratizmus : szűkkeblű, kicsinyes formaságokba kapaszkodó, az élettől idegen hivatalnoki szellem; a hivatalnoki kaszt uralmának túltengése az államban
büszt : mellszobor, női felsőtest

C

C : római számoknál 100
caballero : lovag
cabriolet : könnyű kocsi
cadaver : hulla, élettelen test
café : kávéház
ça ira : „ez megy majd", „így lesz"; francia forradalmi dal kezdete
caisson : vízalatti munkákhoz használt, sűrített levegővel telített, süllyeszthető szekrény
calcium : mész
camera obscura : sötétkamra
camp : tábor
campagna : mezőség
campanile : harangtorony, harangláb
canaille : csőcselék
canossát jár : vezekel, bűnbocsánatot kér
cantata : énekdarab, ének-költemény
canzone : dal
cap : fok, hegyfok
Capitolium : az ókori Róma várhegye
capo : fej, fő; csoportvezető fogoly a koncentrációs táborokban: *da capo* : elölről, újra
capriccio : szeszélyes, csapongó zenedarab
caput : fej, fejezet; elpusztult
car : kocsi
cár : az egykori orosz császárok és a bolgár királyok címe
carbon : szén
carbonari : „szénégetők"; 19. századi olasz polgári forradalmi titkos társaság
carcinoma : rákdaganat
caries : csontszú
caritas : jótékonyság
cárizmus : Oroszország önkényuralmi államformája, melyet az 1917. februári forradalom döntött meg.
carmagnole : francia forradalmi népdal és az arra járt tánc
carmen : ének, vers
carré : négyszög
carreau : dőlt négyszög, a francia kártya egyik piros színe
carroussel : lovasjáték; körjáték; körhinta
carta del lavoro : „a munka alkotmánya"; az olasz fasiszta gazdaságpolitika és szociálpolitika elveit leszögező alapvető okirat, mely az egész burzsoá-osztály érdekében úgy akarta elkenni az osztálylentéteket, hogy az állam totális hatalmával a munkásokat a kapitalistákkal közös szervezetbe, ú. n. korporációba kényszerítette s bizonyos

esetekben korlátozta az egyes tőkések szabadságát a burzsoázia, mint egész osztály érdekében

carte : lap, étlap, kártya

carte postale : levelezőlap

cascade: vízesés, zuhatag

cassandra-jóslat : baljós, rossz dolgok jövendölése

castagnetta : spanyol táncosnők csattogtató dobja

casus belli : háborús ok

cavalcade : lovas díszmenet

cavalleria rusticana : paraszthecsület

cedál : engedményez, átruház

celebrál : szolgáltat (misét), ünnepel

cekker : szatyor

celebritás : hírcsség, híres ember

cella : szobácska, kolostori kamra, zárka

cellofán : csomagolásra használt rendkívül vékony, átlátszó műanyag

celluloid : őrölt lőgyapotból és kámforból sajtolt szarúszerű, igen tűzveszélyes műanyag

cellulóze : farost, a növényi sejtfal alapanyaga

celsius : fokbeosztás a hőmérőn; egyes fokok a Celsius svéd csillagász által a víz fagypontjától forráspontjáig száz részre osztott hőmérőn

cent : amerikai váltópénz, a dollár századrésze

centaur : lótestű, embertörzsű mondabeli szörny

centenárium : százados évforduló

center : közép

centesimo : olasz váltópénz, a lira századrésze

centime : francia váltópénz, a frank századrésze

centrále : központ, erőmű, gócpont

centrális : középponti

centralista : a központosítás híve

centralizmus : a központosítás, mint alapelv

centrifuga : pergetőgép, röppentő

centrifugális : középponttól távolodó

centripetális : középponthoz törő

centrizmus : irány a munkásmozgalomban, mely a reformizmus: tehát a nyílt opportunizmus és a forradalmi szárny között áll és e két irány ellentéteinek „elkenésére" törekszik. A centrizmus alapjában az opportunizmus burkolt, forradalmi terminológiával leplezett formája

centrum : középpont, központ

centrumpárt : katolikus polgári „középpárt" a császári Németország és a weimari köztársaság idején

centuria : római lovasszázad

centurio : százados a régi Róma hadseregében

cenzor : felülvizsgáló biztos, bíráló, sajtótermékeket előzetesen ellenőrző hivatalnok

cenzura : sajtótermékek és előadások anyagának hivatalos ellenőrzése, felülvizsgálat

cenzus : adóláb, adóbecslés, vagyonmérték, egy jog feltételének mértéke, népszámlálás

cerberus : kapuőrző szörnyeteg a görög hitregében

cercle : társaság, kör, magasrangúak beszélgetése a jelenlevőkkel

cerebrum : agyvelő

cerebrális : agyi, agyhoz tartozó

ceremónia : szertartás, ünnepély, tekétória

certificate : igazolvány, bizonyítvány

cesszió : engedményezés, átruházás

cezura : sormetszet, bevágás

CGT : A Munka Általános Szövetsége, a Francia Általános Szakszervezeti Szövetség rövidítése

champagnei : pezsgő

champignon : csiperkegomba

champion : bajnok

changeant : változó, színtjátszó

charité : irgalmasság (kórházak neve)

charme : kedvesség, báj

charta : fontos jogokat tartalmazó okirat; *Magna Charta:* az angol alkotmány első fontos okirata, mely 1215-ben főként a főnemesség jogait és szabadságait foglalta írásba s korlátok közé szorította a királyi hatalmat. *Atlanti Charta:* Roosevelt és Churchill 1942-ben az Atlanti óceánon történt találkozásakor a népek alapvető szabadságjogait illetően megszövegezett okirat

chartisták : a munkásosztály chartában biztosított egyenlő jogaiért küzdő angol mozgalom hívei a 19. században

chartizmus : az angol munkásság évtizedekig tartó politikai és társadalmi mozgalma a 19. században, mely 1832-től, a „Reform Act" kiadásától kezdődően a népalkotmányért (people's charter) és különösen az általános választójogért küzdött

chassis : alváz

chaszidizmus : újabbkori zsidó misztika

chat noir : fekete macska

chef : főnök

chef d'oeuvre : főmű, remekmű

chemin de fer : vasút; kártya szerencsejáték

chic : divat, elegáns viselet

chiffre : rejtjel, titkos írásjegy

chimera : agyrém

chiromantia : tenyérjóslás

chirurgia : sebészet

chirurgus : sebész

Chitos : fasiszta-monarchista terrorszervezet Görögországban

chlorosis : sápkór, sápadtság

chrisma : szentelt olaj

chromatikus : színes, színező; félhangú

chromosoma : fonalalakú testecske minden élőlény sejtjeinek magjában, mely jól festődik és a sejt osztódásakor láthatóvá tehető. Igen nagy szerepe van az átöröklésben

chutor : orosz majorság

chvosztizmus : „hátul-kullogás-politikája"; az orosz ökonomisták által képviselt álláspont, mely a munkáspártok szerepét a társadalmi fejlődés fejleményeinek puszta „regisztrálására" akarta korlátozni, a harcban való aktív részvétel nélkül. Lenin igen élesen harcolt az ökonomizmus „hátul-kullogó" taktikája ellen; a párt vezetőszerepét figyelmen kívül hagyó irányzatok közös neve

ciankáli : a kéksavnak egy rendkívüli mérges sója

cianózis : elkékülés, szederjesség

CIC : Counter Intelligence Corps; az agresszív amerikai imperializmust szolgáló amerikai „kémelhárító" szervezet, mely különösen Németország amerikai zónájában működik erősen, de tevékenységét az egész világra kiterjeszti. A CIC cselszövő tevékenységét sikertelenül próbálta többek között a magyar demokráciára is kiterjeszteni

cicero : nyomtatott betű egyik fokozata; tipográfiai mértékegység

cicerone : idegenvezető, kalauz

cicisbeó : házibarát, udvarló

cid : középkori spanyol úr, hős

cie, compagnie : társaság

cif : angol kereskedelmi rövidítés, mely a költségnek, biztosításnak és fuvarnak az árba való betudását jelzi

cifferblatt : számlap; arc

ciklikus : időszakosan visszatérő, sorozatos, szakaszos

ciklikus válság : a kapitalizmusban szabályos időközökben (7—10 évenként) visszatérő gazdasági válság

ciklon : vándorló középpont körül forgó vihar, tölcséres szél

ciklopsz : mondabeli félszemű óriás

ciklus : kör, összefüggő sorozat, körfolyamat, szakasz, szabályosan visszatérő sor, időszak
cilicium : szőrcsuha
cilinder : henger; lámpaernyő; kürtőkalap
cingulum : öv, papi derékkötő
cinikus : csúfondáros, tiszteletlen
cinikusok : ógörög bölcseleti iskola, mely igénytelenséget hirdetett és semmi természetes dolgot nem tartott szégyenlnivalónak
cinkográfia : nyomdai sokszorosításra használt cinklemezek (ú. n. klisék) készítése
cinóber : kénből és higanyból készített élénk vörös festék
cinquecento : a 16. század megjelölése az olasz művészetben
CIO : Congress of Industrial Organisations, az Egyesült Államok két nagy szakszervezeti szövetségének egyike, a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség tagja
circa : körülbelül
circulus vitiosus : körben forgó okoskodás
circumcisio : körülmetélés
circumstantia : körülmény
cirillika : Cirill püspök által meghonosított, a görög ábécén alapuló szláv írás
cirkuláció : keringés, körbenforgás, körfolyamat
cirkuláre : körlevél, körözvény
cirrokumulusz : bárányfelhő
cirrus : foszlány-felhő, jégtűfelhő
ciszlajthánia : a Lajtán inneni, a monarchia osztrák felét hívták így
ciszterci ta : egy szerzetesrend, fehér barát
ciszterna : vízgyűjtő medence, víztartó, vízfogó
citadella : fellegvár
citál : idéz
citoyen : (állam) polgár, polgártárs
city : önkormányzattal bíró város; belváros; egy város üzleti középpontja; London belvárosa, a legnagyobb bank, biztosító és hajózási cégek székhelye, az angol nagytoke jelképe
civil : polgári, nem katonai
civilizáció : polgárosodás, polgárosultság, műveltség; az emberi társadalomnak a vadság és barbárság időszakára következő fejlődési foka. A rabszolgaság, a jobbágyság és a bérmunka — „ez a szolgaságba döntés három nagy formája, amely a civilizáció három nagy korszakát jellemzi." (Engels) A szocialista társadalom a civilizáció új formáját teremti meg
civilizálni : polgárosultságot, műveltséget terjeszteni (az imperialista terjeszkedési törekvések gyakori ürügye)
civilkurázsi : állampolgári bátorság; bátor állampolgári fellépés a hatóságok bürokratizmusával, katonai körök hatalmi túltengésével szemben az osztálytársadalomban
civillista : uralkodó évi tiszteletdíja
cizellál : csiszol, simít, vés
claire-obscure : fény-homály
clairvoyance : önkívületi állapotban való éleslátás, jövendölés
clan : törzs, nem, nemzetség
Clarté : „Világosság", Barbusse francia író körül csoportosuló szocialista írók nemzetközi ligáját hívták így
clearing : készpénznélküli áru- és fizetési forgalom kölcsönös gyűjtőelszámolás alapján (bankok vagy államok között)
clou : szög, fénypont
clown : bohóc
CNT : spanyol anarchoszindikalista szakszervezeti szövetség
coccus : gömbalakú baktériumok gyűjtőneve; pajzstetű

cocktail : különböző pálinkákból kevert ital
code : törvénykönyv, rejtjel-kulcs
coelibátus : papi nőtlenség
coeur : szív, a francia kártya egyik piros színe
coitus : közösülés
coll : hüvelyk (0.024 m), angol hosszegység
collapsus : elernyedés, összeesés
college : internátussal egybekapcsolt középiskola Angliában, Amerikában
collier : nyaklánc
collstokk : mérővesszö
colonel : ezredes; nyomtatott betűnagyság
colonne : oszlop
coloradobogár : burgonya-bogár
combine : aratö-cséplőgép
comma : vessző
commedie dell' arte : rögtönzött színjáték
comme il faut : amint illik, kifogástalan
commodore : hajóraj-vezető sorhajókapitány
common law : szokásjog
common sense : józan ész, egészséges emberi értelem
commonwealth : a brit birodalom kötelékébe tartozó országok közössége
commune : a párizsi proletariátus 1871. évi forradalmi felkelése, mely a világ első munkáskormányának kikiáltásához vezetett. A párizsi commune 72 napig állott fenn. Ez „volt a proletárság első dicső, hősies, de sikertelen kísérlete, hogy a történelmet a kapitalizmus ellen fordítsa". (Sztálin)
communio : áldozás
co, compagnon : társ
comparativ : középfok
comptant : készpénzben
comptoir : iroda
comte : gróf
comtesse : grófné, grófkisasszony
condottiere : középkori zsoldoscsapat vezére
conduite-lista : magaviseleti, minősítési lap
confiserie : cukrászda, cukrászbolt
conjugál : hajtogat
conjunctivitis : kötőhártyagyulladás
connétable : a 18. századot megelőzően a francia hadsereg főparancsnoka (lovászmester)
conquistador : hódító; a Közép- és Dél-Amerikát meghódító spanyol kalandorok neve
consommé : erőleves, húsleves
consummatum est : elvégeztetett
contagiosus : ragályos
conto : számla
contrat social : társadalmi szerződés (Rousseau egyik művének címe)
contrebande : csempészet, dugáru
contumacia : makacsság; *in contumaciam:* elmakacsolni; távollétében elítélni
convoy : fegyveres kíséret, hadihajók kísérte hajókaraván
copyright : kiadói v. szerzői jog
corned beef : főtt-füstölt konzervmarhahús
corner : sarok, sarokrúgás
coroner : bűnügyi halottkém hirtelen halál esetén (Angliában és az USA-ban)
corpus delicti : bűnjel
corpus juris : törvénytár
cortez : az országgyűlés neve spanyolnyelvű országokban
cortina : függöny, kárpit
cottage : villaszerű ház
couleur locale : helyi színezet, helyi jelleg
coué'izmus : önsugalmazáson alapuló gyógymód
county : grófság, megye
coup : ütés, fogás, csíny
coup d'état : államcsíny
cousin : unokafivér
cousine : unokanővér
couvert : boríték, teríték

coventrizál : a föld színével egyenlővé tesz; a hitlerista sajtó által az elpusztításra meghonosított kifejezés Coventry angol város ellen intézett terror-repülőtámadás után

cowboy : marhapásztor

crawl : lábmozgás gyorsúszásnál

credo : hiszek, hitvallás, hiszekegy

crescendo : növekedő erővel

cricket : angol labdajáték

crida : csőd

crimen : bűntett, vétek

csája : tea

csecsetsélégy : afrikai bögöly, az álomkór terjesztője

cseka : az ellenforradalom, az üzérkedés és a szabotázs leküzdésére az októberi forradalom után a Szovjetunióban alakult rendkívüli bizottság. Nagy érdemei voltak a forradalomnak és a fiatal szovjetállamnak biztosításában. A polgárháború és intervenciók korszakának befejeztével feladatkörét az Állami Politikai Igazgatás (GPU) vette át.

csekk : látra szóló fizetési utalvány

cselló : kisbőgő

cservonec : szovjet pénzegység, 10 rubel

csetnik : szerb soviniszta-fasiszta szervezet Jugoszláviában, mely a második világháború alatt kezdetben a megszállók ellen küzdött, csakhamar azonban Mihailovics vezetésével a nép ügyét nyíltan elárulva, a német és olasz megszállókkal együtt harcolt a jugoszláv népi ellenállás ellen

csinovnik : cári hivatalnok

csimborasszo : kimagasló, valaminek a teteje

cumulus : halmazfelhő

cupringer : cselédszerző

cuprum : a réz latin neve

curriculum vitae : életfolyás, rövid életrajz

cvikli : ereszték, szelet, toldalék

D

D : mint római szám: 500

da capo : újra, elölről

dadaizmus : az első világháború utáni, a társadalmi szétesésből kinövő, alapjában azonban csupán formai forradalmat akaró, tehát dekadens művészeti irány, mely polgár- és hagyományellenességében szándékoltan kezdetleges, ősinek tartott kifejezőmóddal élt (dada = vesszőparipa, mások szerint a gyermek első gügyögése)

dákóromán : a románoknak a rómaiaktól (Dácia) való egyenes leszármazását valló nacionalista felfogás. A dunavölgyi népek megbékélésére törekvő haladó népi Romániában teljesen talaját vesztette a reakciós célzatú s a történelmi realitásnak ellentmondó dákóromán gondolat

daktiloszkópia : az ujjlenyomatok rajzával foglalkozó tudomány

daktilus : versláb (egy hosszú és két rövid szótag)

dalai láma : szent főpap, Tibet egyházi uralkodójának elnevezése

daltonizmus : színtévesztés

damned : átkozott! (angol szitkozódás)

damoklesz kardja : állandóan fenyegető veszély, fejünk fölött lógó veszély

Danaidák hordója : fenéketlen hordó

dancing : táncos mulató

darling : kedvesem

darwinizmus : leszármazástan; Darwin elmélete, amely szerint az összes növényi és állati fajok a természetes kiválasztódás útján egy tőből, egyetlen közös alapformából fejlődtek ki

datál : keltez, számít

dátum : kelet, keltezés

dauphin : trónörökös

Dawes-terv : Dawes amerikai tábornok által 1924-ben készített tervezet az első világháború utáni német jóvátétel fizetésének rendezésére vonatkozóan

de facto : ténylegesen

de profundis : a mélységből (a 130. zsoltár kezdete)

débacle : felfordulás, összeomlás, pusztulás

debatter : vitázó

debella : kövér, nagytestű nő

debet : tartozik

debilis : gyenge, erőtlen

debütál : először fellép, bemutatkozik

decennium : évtized

decens : tisztességes, illedelmes

decentralizáció : a központosítás ellentéte; a közigazgatásban és a gyakorlati élet sok területén alkalmazott elv, mely szerint a helyi hatóságok bizonyos saját ügyeiket a központtól függetlenül intézhetik el

decimál : megtizedel

decimális : tizedes rendszerű

decisták : *„demokratikus centralisták"* csoportja a 20-as évek elején a Szovjetunióban a pártfegyelem gyengítésével teljes szabadságot követelt a frakciók és csoportosulások számára. A decisták a trockistákhoz hasonlóan aláásni igyekeztek a párt vezető szerepét a szovjetekben és a szakszervezetekben. Lenin a decistákat a „mindenkinél hangosabban kiabálók" frakciójának nevezte és platformjukat eszermensevik platformnak

decrescendo : ereszkedő hangú, halkuló

dedikáció : ajánlás

dedukció : levezetés; következtetés az általánosból az egyesre

defekt : hiba, üzemzavar autónál

defensor fidei : a hit védője

defenzíva : védekező harc

deferál : beadja a derekát, meghódol

defétizmus : vereséget jósoló, csüggeteg magatartás

deficit : hiány, veszteség, kiadástöbblet

defilíroz : elvonul valaki előtt, elléptet

definiál : meghatároz

definíció : meghatározás, értelmezés

definitív : végleges

defláció : pénzapasztás, pénzszűke, a pénz vásárlóerejének növelése a bankjegyforgalom csökkentése útján

defloreál : szűzességtől megfoszt

deformál : alaktalanít, eltorzít

degeneráció : elfajulás, elkorcsosulás

degradál : lefokoz

dehonesztáló : meggyalázó, becsületet sértő, becsületbe vágó

deizmus : tételes vallásokon kívülálló hit egy világotteremtő istenben, aki a teremtés munkáját befejezve nem avatkozik többé a világ dolgaiba, nem tesz csodát és kinyilatkoztatást

de jure : jogilag

dekabrista : résztvevője annak az összeesküvésnek, melyet a 19. század elején haladó orosz értelmiségiek, katonatisztek és földbirtokosok szőttek a cárizmus ellen s amely az 1825. évi decemberi felkelésben érte el csúcspontját

dekadencia : hanyatlás, züllés, romlás

dekameron : elbeszélések gyűjteménye

dékán : egyetemi kar élén álló tanár; egyházi tisztség

dekatlon : tíztusa

deklamál : szaval, szónokol

dekkung : fedezék

deklaráció : nyilatkozat, kijelentés

deklasszálódni : alásüllyedni egy társadalmi osztályból

deklasszált : osztályából kiesett, elzüllött

deklináció : névragozás, elhajlás

dekoltázs : a női ruha kivágása

dekompozíció : felbomlás, feloszlás

dekoráció : díszlet, kitüntetés

dekorál : díszít, érdemjellel kitüntet

dekoratív : díszítő, ékesítő

dekorum : dísz, dicsőség, tisztesség
dekrétum : rendelet, végzés
delcredere : hitelbiztosítás, kezesség
deleatur : törlendő (nyomdai javításnál)
delegáció : küldöttség, kiküldött bizottság
delegátus : kiküldött
delikatesz : tapintat; csemege
deliktum : bűntett, vétség
delinkvens : büntettes
delirál : félrebeszél
delirium : lázálom, önkívület
delirium tremens : reszkető önkívület iszákosoknál
delizsánsz : postakocsi
delta : a görög ábécé negyedik betűje; folyók többágú torkolata
demagógia : népbolondítás, népámítás; az osztálytársadalomban az uralkodó osztályok az igazsággal ellentétben azokat nevezték demagógoknak, akik a népet a kizsákmányolók valódi bűneire emlékeztették
demarkációs vonal : ideiglenes határvonal, ellenfelek közötti elválasztóvonal
demars : diplomáciai lépés v. jegyzék
dementál : megcáfol, meghazudtol
dementia : gyengelméjűség
demilitarizálás : minden katonai szervezet és berendezés eltávolítása egy vidékről
demimonde : félvilági hölgy
demisszió : lemondás, leköszönés
demizson : gyékényfonásos nagy palack
demobilizáció : leszerelés
demográfia : népleírás tudománya
demokrácia : szó szerint népuralom demos — görögül nép, kratia — uralom). Rudas László a következőkben magyarázza és határozza meg a demokrácia lényegét: Helytelen és félrevezető volna a demokrácia értelmét egyszerűen a szó lefordításában keresni, mert a történelem tanusága szerint a demokrácia mindaddig nem volt és nem lehetett igazi népuralom, amíg a társadalom ellentétes osztályokra szakadt, amelyek közül az egyik, a kisebbség kizsákmányolta a másikat, a többséget. Amíg ez a társadalmi szervezet fennáll, addig az állam a kisebbség kezében mindig arra szolgál, hogy a többséget elnyomják és féken tartsák vele és ezért a demokrácia is, amely az állam meghatározott formája, az uralkodó osztály vagy osztályok leplezett diktatúrája a többség ellen, és így nem a nép uralma, hanem az uralkodó osztályok uralma a nép *ellen*.
A demokrácia tehát nem elvont fogalom, hanem *történelmi kategória*, ami alatt azt értjük, hogy 1. a demokrácia a társadalmi fejlődés meghatározott fokán keletkezett, 2. hogy aszerint változott, ahogyan a társadalmi formák felváltották egymást. Így a demokrácia egyik formája volt az *antik demokrácia* (Athén, Róma). Itt a demokrácia csak a szabadokra terjedt ki, míg a rabszolgák minden politikai jogból ki voltak zárva és rájuk nézve a demokrácia a legkeményebb diktatúrát jelentette. Ugyanakkor még a szabadok sem vettek részt egyformán az állam igazgatásában, mert a születési és vagyoni különbségek következtében lényegében a gazdagok és kiváltságosak uralkodtak. A *polgári demokrácia* a tőkés társadalmi rend politikai formája. A polgári demokráciában az államhatalom a burzsoázia kezében van (sokszor a földbirtokos osztállyal szövetségben). A polgári demokrácia nagy lépés volt előre a feudális társadalom önkényen és

kiváltságokon alapuló államhatalmával szemben: a törvényelőtti egyenlőség bevezetése, a végrehajtó- és törvényhozóhatalom szétválasztása, a képviseleti-parlamenti rendszer, a szabadságjogok (sajtó, gyülekezési, szólás-, vallásszabadság stb.), általában az ú. n. „elidegeníthetetlen emberi jogok" kihirdetése a szabadságjogok szükebb vagy szélesebb kiterjesztését jelentette. Mégis a polgári demokrácia is lényegében nem mas mint az uralkodó osztály vagy osztályok diktatúrája a dolgozók ellen és az „emberi jogok" nem igazán *emberi* jogok, mert a dolgozók számára legnagyobbrészt csak a papíron vannak meg (lásd az imperialista Amerikát). Leglényegesebb fogyatkozása az, hogy még a legszélesebb polgári demokrácia is csak *formális demokrácia*, vagyis érintetlenül hagyja a *polgári magántulajdont* és ezzel megörökíteni igyekszik a polgárok közt fennálló *gazdasági egyenlőtlenséget, a kizsákmányolást* és a gazdagok és szegények közt a polgári társadalomban fennálló és mindinkább elmélyülő szakadékot.

A munkásosztály számára a polgári demokrácia az a barcter, amelyen osztályharca a burzsoázia ellen lefolyik. Ezért a munkásosztály számára nem közönyös, nyílt diktatúra lép-e a polgári demokrácia helyébe. A munkásosztálynak nem szabad a polgári demokráciát sem túlbecsülnie, sem lebecsülnie, hanem józanul értékelnie kell, mennyiben használhatja fel a maga osztályharcának céljaira. Ezért a munkásosztálynak ellene kell szegülnie minden kísérletnek, a polgári demokrácia nyujtotta szabadságjogok megnyirbálására vagy megszüntetésére, de ugyanakkor tudatában kell lennie annak, hogy a polgári demokrácia végeredményben mindig csak a burzsoázia uralmi eszköze a kizsákmányolás biztosítására.

A *népi demokrácia* újtípusú demokrácia, amely a második világháború nyomán Európa számos országában, köztük hazánkban is, a polgári demokráciát vagy a fasizmust felváltotta. A népi demokrácia úgy gazdasági alapjában, mint politikai tartalmában lényegesen különbözik a polgári demokráciától, bár *formailag* megtarthatja a polgári demokrácia néhány jellemvonását, (a munkaeszközök magántulajdonát nem szünteti meg elvileg és általánosan, képviseleti-parlamenti rendszer, a parlamentnek felelős minisztérium stb.). A lényegesebb különbségek a polgári és népi demokrácia között a következők: 1. A gazdasági élet egyre növekvő szélességű területét az állam birtokába veszi; 2. megszünteti a nagybirtokrendszert; 3. az államhatalom *tényleg* a nép, a munkásosztály és a parasztság kezében van; 4. a parlamenti rendszer nem a pártok ellentétes versengésén, hanem a szövetséges pártok együttműködésén alapszik; 5. a szabadságjogok tényleg a dolgozók szabadságát biztosítják, nem pedig a nép és a demokrácia ellenségeinek szolgálnak eszközül a nép gazdasági és politikai elnyomására. Így *a népi demokrácia előkészíti az átmenetet a szocializmusba és megteremti ennek az átmenetnek az alapjait.*

A szovjetdemokrácia vagy *proletárdemokrácia* a demokrácia legmagasabb formája az osztálytársadalmon belül, a *szocialista társadalom* demokráciája. A szovjetdemokrácia nem formális demokrácia többé, mert a termelőeszközök legfontosabbjai (föld, bányák, ipari üzemek) az állam tulaj-

donában vannak; mindenfajta kizsákmányolás megszűnt és lehetetlenné vált; a társadalmi szervezetben, amelyen nyugszik, nem ismer ellentétes osztályokat, hanem barátságos együttműködést a társadalom két alapvető osztálya, a munkásság és szövetkezeti (kolhoz) parasztság között. Az államhatalom eleinte a munkásság kezében van, később a szövetséges két osztály, vagyis a *dolgozó nép* kezében. A parlamentáris-képviseleti rendszert felváltotta a *szovjetrendszer*, amelynek lényege, hogy a népet nem képviselők képviselik, hanem a nép politikai öntevékenységének szervei. A szovjetdemokrácia megszünteti a munkanélküliséget, a válságokat, minden nemű és fajta elnyomást, legfontosabb feladata a szocializmus felépítése és az átmenet a kommunista társadalom magasabb fokába. A szovjetdemokráciában „nem a vagyoni helyzet, nem a nemzeti leszármazás, nem a nem, nem a szolgálati viszony, de minden polgár egyéni képessége és személyes munkája határozza meg társadalmi helyzetét" (Sztálin). Alapelve: „mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint".

demokrata : a népuralom híve, népbarát

demokratikus centralizmus : szervezeti alapelv (a kommunista pártban), mely szerint a választás útján létesített vezetőszervek szervezeteiknek számadással tartoznak; szigorú fegyelem, mely a kisebbséget feltétlenül a többség alá rendeli; a magasabb szervek határozatai feltétlenül kötelezik az alsóbbakat, ezeké a párttagokat. Tehát: demokratikus alapon megszervezett erős központi vezetés

demológia : népesség-fejlődéstan

démon : szellem, rossz szellem; veszedelmes nő

demonstráció : bemutatás, szemléltető bizonyítás, tüntetés

demoralizál : erkölcsileg megront, fegyelmezetlenné tesz

dendi : ficsúr, uracs, piperkőc

denaturál : eredeti természetétől megfoszt, élvezhetetlenné tesz

dentista : fogász

denunciál : besúg, beárul

département : kerület, francia vármegye, ügyosztály

dépêche : távirat

dépendance : melléképület, fiók

depiláció : szőrtelenítés, hajeltávolítás

deplaszírozott : rossz helyen levő, helytelenül alkalmazott

depó : letét, raktár

deponál : letétbe helyez

deportál : száműz, lakóhelyéről idegenbe hurcol valakit, az anyaországból távoli büntetőtelepre szállít

déposite : letét

depravál : megront

depresszió : süllyedés, levertség, lehangoltság; gazdasági pangás; alacsony légnyomás

deprimáló : lehangoló nyomasztó

deputáció : követség, küldöttség

deranzsált : rendetlen, zilált

derby : kimagasló verseny; angol grófság, melyről a legnagyobb lóversenyszámot elnevezték

derma : irha, bőr

dermatológia : bőrtan, börgyógyászat

derogál : kevesell, restell, nem tartja magához méltónak

dervis : mohammedán kolduló szerzetes

descendens : leszalló, leszármazó

desiffrírozni : titkos írást megfejt, kibetűz

desinteressement : érdektelenség

desperádó : reményevesztett, mindent kockára tevő, végsőkre elszánt
desperátus : reményevesztett, kétségbeesett
despota : kényúr, zsarnok
destruál : rombol, bomlaszt, bont
destrukció : rombolás, bomlasztás
destruktív : romboló, bomlasztó
deszjatin : orosz területmérték (10.900 m^2)
desszin : rajz, árnyalat, szövet-mintázat
desszinatőr : mintarajzoló
desszert : csemege, utóétel
desztillál : lepárol
desztináció : rendeltetés, meghatározás, végzet
détachement : különítmény
détail : részlet, kicsinyben
detailista : kiskereskedő
detektor : elektromos hullám-jelzések felvevő szerkezete
determináció : meghatározás, eleve elrendeltség
determináns : meghatározó
determinizmus : meghatározottság, szükségszerűség elve: minden esemény és jelenség szükségszerű összefüggéséről és okozati meghatározottságáról szóló tanítás
detonáció : dördülés, durranás
detronizáció : trónfosztás
detto : ugyanaz, ugyanannyi
devalváció : értékcsökkentés, elértéktelenedés, a pénz értékének törvényi leszállítása
deviza : jelmondat; külföldön, idegen pénznemben történő kifizetésre szóló váltó
devla : ördög
dextrin : keményítős ragasztó, csiriz
dextrose : szőlőcukor
dezavuál : meghazudtol, megcáfol
dezertál : megszökik, cserbenhagy
dezertőr : katonaszökevény
dezignált : kijelölt
dezinfekció : fertőtlenítés
dezinficiál : fertőtlenít
dezolált : elhagyatott, vigasztalan, sivár
dezorganizált : szervezetileg felbomlott, fegyelmetlen
dezsöné : villásreggeli, ebéd
diabetes : cukorbetegség
diabolikus : ördögi, ördöngős
diadém : fejdísz, homlokdísz
diafragma : rekeszizom, fényszükítő rekesz
diagnosztizál : kórt meghatároz, bajt megállapít
diagnózis : kórmeghatározás, bajmegállapítás
diagonális : átlós, rézsutos
diagramm : alaprajz, kottaskála
diakonissza : betegápoló nővér
diakónus : 3. rangfokozatú, alsóbbrendű pap
dialektika : az elnevezés a görög „dialego", beszélgetni, vitázni szóból ered. Az ókorban dialektika alatt azt a képességet értették, mellyel valaki az igazságot az ellenfél érvelésében előforduló ellentmondások felderítése és feloldása útján megállapította. A marxista dialektikát, mint a dolgok és jelenségek megismerésének módszerét — Sztálin meghatározása szerint — a következő alapvonások jellemzik:

a) A természet jelenségei egymáshoz szervesen kapcsolódnak, egymástól függenek, egymást feltételezik. Ezért egyetlen jelenség sem érthető meg elszigetelten, hanem összefüggéseiben, a környező jelenségekkel megszakítatlan kapcsolatban vizsgálandó.

b) A természetet szakadatlan mozgásban, változásban, fejlődésben levőnek kell tekinteni.

c) A fejlődés nem egyszerű növekedési folyamat, hanem az észrevétlen és fokozatos mennyiségi változások felhalmozódásának eredményeként mindig ugrásszerűen fellépő nyílt és gyökeres átváltozás magasabb minőségi állapotokba.

d) Az alacsonyabbtól a magasabb felé fejlődés folyamata, mint a tárgyakban és jelenségekben rejlő ellentmondások kipattanása, mint az ellentmondások alapján működő ellentétes tendenciák „harca" megy végbe.

A dialektika Lenin szerint: szoros értelemben véve annak az ellentmondásnak tanulmányozása, mely magában a tárgynak lényegében rejlik.

dialektikus materializmus : a természet, az emberi társadalom és a gondolkodás egyetemes fejlődéstörvényeiről szóló tan. A marxista-leninista párt világnézete. Dialektikus materializmusnak — Sztálin meghatározása szerint — azért nevezzük, mert nézőpontja, melyből a természet jelenségeit vizsgálja, módszere, mellyel őket tanulmányozza és megismeri dialektikus (lásd: dialektika), elmélete pedig, melynek segítségével a természeti jelenségeket megérti és megmagyarázza — materialisztikus (lásd materializmus). A dialektikus materializmus nem csupán a világ megismerésének, hanem egyben átalakításának forradalmi elmélete: a forradalmi cselekvés vezérfonala. Alkotói Marx és Engels, legjelentősebb továbbfejlesztői Lenin és Sztálin.

dialektus : nyelvjárás, tájszólás

dialógus : párbeszéd

diametriális : homlokegyenest (ellenkező), átellenes, átmérőmenti

diapozitív : vetítésre szolgáló átlátszó pozitív képlemez

diárium : napló

diarrhoea : hasmenés

diaszpóra : szétszóródás; a zsidók szétszóródása Jeruzsálem pusztulása után

diasztole : szívelernyedés

diathermia : elektromos gyógymód a testbe besugárzó hőhatással

didaktikus : tanító, oktató

diehards : az angol konzervatív párt legreakciósabb, imperialista szárnyának elnevezése

diéta : étrend, életmód, országgyűlés, napi átalány

diffamáló : meggyalázó, becsületbevágó, becstelen

differencia : különbség, különbözet

differenciál-számítás : a függvénytan egyik ága, mely a függvényeknek végtelen kicsi intervallumban lejátszódó tulajdonságaival foglalkozik

differenciált : megkülönböztetett

differentizmus : az akarat kötöttségét, előre-meghatározottságát valló felfogás

diffikultál : nehezményez, kifogásol

diffuz : terjengős, szétfolyó, szétszórt

diffuzió : folyadékok átszivárgása

diftéria : torokgyík

dignitárius : méltóság viselője

dikció : beszéd, szónoklat

diktafon : diktálógép

diktál : tollbamond; parancsol

diktátor : korlátlan hatalommal uralkodó

diktátum : tollbamondott szöveg; rákényszerített kötelezettség

diktatúra : parancsuralom, korlátlan uralom

dilatatio : tágulás

dilemma : két eshetőség közötti választás, vagy-vagy

dilettáns : műkedvelő, nem szakember, nem hozzáértő

dilettantizmus : műkedvelés, kontárkodás, avatatlanság
diluvium : vízözön
dimenzió : kiterjedés, méret
diminutivum : kicsinyítő
din : fizikai mértékegység: az az erő, mely 1 gr tömeg sebességét mp-ként 1 cm-rel növeli
dinamika : erők, mozgások tana, erőrendszer; lendület
dinamikus : mozgási energiát magábanhordó, lendülettel rendelkező
dinamit : robbanóanyag
dinamo : indukció útján villamosáramot fejlesztő gép
dinár : jugoszláv pénzegység
dinasztia : uralkodó család v. ház
diner : ebéd (estebéd)
Ding an sich : magánvaló; Kant bölcseletében a dolgok általa megismerhetetlennek feltüntetett lényege
dining room : étterem, ebédlő
dioptria : az üveglencse sugártörésének mértékegysége, fénytörésfok
diploma : oklevél, okirat
diplomácia : külügyi szolgálat, az államközi kapcsolatokkal való foglalkozás
diplomata : külképviseleti szolgálatban álló állami tisztviselő; ravasz, simaszájú ember
direkció : igazgatóság, irány
direkt : egyenes, közvetlenül
direkt-akció : a század elején a francia szindikalisták harci jelszava, mely tévesen elutasította a munkásosztály politikai küzdelmét és mindent a tömegek közvetlen cselekvésétől (direkt-akció) várt
direktíva : utasítás, irányelv
direktor : igazgató
direktórium : igazgató-testület; Franciaország kormánya 1795—99-ig
direktrisz : igazgatónő
dirigál : igazgat, vezet, irányít
dirigens : karmester
diskurál : beszélget, társalog
dispensaire : beteggondozó intézmény
displaced person (D. P.) : elhurcolt személy; hivatalos megjelölés az angolszász megszállás alatt álló volt németbirodalmi területeken élő olyan külföldiekre, akik menekültek, elhurcoltak, vagy a németek hadifoglyai voltak; — egy kisebbségtől eltekintve — ezidőszerint többnyire már csak külföldi fasiszták rejtőznek e megjelölés alatt, olyanok, akik valamilyen háborús bűncselekmény miatt nem akarnak hazatérni
disputa : vita
distance : távolság
distancia : távolság
diszázsió : az az összeg, mellyel egy értékpapír vagy pénznem árfolyama kisebb a névértékénél
diszciplina : fegyelem, rend; tudomány-szak v. ág
diszgusztál : elundorít, elveszi az étvágyát
diszharmónia : rosszhangzás, összhang-nélküliség, egyenetlenség
diszkant : éles, magas hang
diszkont : levonás, leszámítás
diszkontinuitás : hézagosság, szakadás
diszkosz : hajítókorong
diszkréció : titoktartás, tapintatosság, megszakítottság
diszkrecionális : belátásra bízott, titkos, nem nyilvános, elszámolásra nem kerülő
diszkreditál : hitelét rontja, rossz hírbe hoz
diszkrét : titoktartó, bizalmas, megszakított
diszkriminálni : különbséget tenni, rosszabbul kezelni
diszkvalifikál : képesítését elveszi, versenyből kizár, képtelennek nyilvánít (vmire)
diszkusszív : beszélgetve kifejtő
diszkusszió : vitatkozás, fejtegetés

diszlokáció : vetődés, földrétegelmozdulás
diszparát : össze nem egyeztethető, különnemű
diszparitás : össze nem illőség, egyenlőtlenség
diszpenzáció : felmentés (házassági kihirdetés alól)
diszponál : rendelkezik
diszponens : üzletvezető
diszpozíció : rendelkezés
disszertáció : értekezés
disszidál : félrevonul, kilép, pártot elhagy
disszidens : félrevonuló, kilépett, pártját hagyó
disszimiláció : mássá, különbözővé válás
disszonancia : összhang hiánya, egyenetlenség
disztingvál : különbséget tesz, megkülönböztet
disztingvált : megkülönböztetett, válogatott, finomabb
disztinkció : megkülönböztetés, rangjelzés
ditirambus : magasztalás
diva : istennő, híres színésznő
diván : kerevet, török államtanács
divergál : eltér
divertimento : szórakozás, táncbetét; szimfónikus tételek sorozata
dividenda : osztalék
divináció : előresejtés, jövendölés
divizió : felosztás; hadosztály
dizentéria : vérhas
dizőz : dalok előadó művésznője
Dnyeprogesz : óriási szovjet vízierőmű a Dnyeper partján, a németek elpusztították, a felszabadítás után helyreállítása az ukrajnai újjáépítés egyik jelentős feladata volt.
dobre, dobzse : jól van
docens : főiskolai tanító, egyetemi magántanár
docentura : magántanári képesítés
dog : kutya angolul, nagy kutyafajta
doggerbank : homokzátony
dogma : alaptétel; merev, megváltozhatatlan, nem bizonyított, hanem egyedül a hitre alapozott hit- vagy tantétel
dogmatikus : dogmán alapuló; tételes; hittétel tanítója, követője
dogmatizmus : kétségbe nem vonhatónak tekintett kész tételek felhasználása a gondolkodásban; olyan észműködés, melyet nem előz meg az emberi megismerés feltételeinek előzetes vizsgálata
dokk : hajók építésére, javítására szolgáló építmény
doktrina : tan, tétel
doktriner : valamely elmélethez mereven ragaszkodó és a gyakorlatot számba nem vevő; merev elméleti ember
dokumentál : bizonyít, tanúságot tesz
dokumentum : bizonyíték, adat, okirat
dolichokefál : hosszúkás fejalkatú
dóm : székesegyház
dominál : uralkodik, kimagaslik
domine : uram!
dominikánus : domokosrendi szerzetes
dominion : a Brit Birodalom szövetségéhez tartozó, önálló kormányzattal bíró állam (pl. Ausztrália, Kanada)
dominium : birtok, jószág, uradalom
domino : kirakó-játék; jelmez
don : úr spanyolul, nemesek címe
donáció : adomány, ajándék, alapítvány
donna : úrnő olaszul
donzsuan : nőcsábász
doping : versenylovak futóképességének izgató szerekkel való fokozása
dopolavoro : olasz fasiszta munkásszabadidő-mozgalom volt a dolgozók osztályöntudatának elhomályosítására
Doppelgänger : hasonmás
dór-stílus : görög építészeti stílus
dormitivum : altatószer
dorsalis : háton levő, hátulsó

dosszié : iratrendező, irattartó
dotáció : részesítés, javadalmazás, fizetés
doyen : legidősebb, kor szerint első
Downing-street : az „előkelő" Downing-út Londonban, ahol a miniszterelnökség és külügyminisztérium épülete áll
dózis : adag, mennyiség, rész
dozse : a történelmi Velence és Génua köztársaságok feje
dömping : világpiaci és önköltségi ár alatti történő kivitel, áruknak külföldön történő eladása piacok meghódítása vagy a versenytárs tönkretétele céljából
drainage : alagcsövezés; genny levezetése csövekkel a sebből
drákói : nagyon szigorú (Drakon athéni törvényhozó után)
dramaturg : drámabíráló, a dráma elméletével foglalkozó
dramaturgia : a dráma szabályainak összefoglalása; színpadi művek és előadások bírálatával foglalkozó tudomány
drapéria : redőzött függöny
drasztikus : erőshatású, vaskos
drazsé : csokoládéval bevont cukor vagy gyümölcs apró szemekben
dreadnought : nagy csatahajó
dressz : sportruha, öltözet
dresszíroz : idomít
driblí : csel, cselezés
drill : szigorú fegyelmezés
dromedár : egypupú teve, nagy és idomtalan ember
druida : kelta pap
drukk : szurkolás, szorongás
dualizmus : kettős viszony, kettősség elve; bölcseleti irány, mely szerint a lét alapjául két egymástól független kezdeti ok, két szubsztancia (az anyagi és a szellemi) szolgál. A dualizmus sikertelenül kísérletezik a materializmus és az idealizmus kibékítésével és összeegyeztetésével. „Marx materialista elmélete határozottan tagadja mind a dualizmust, mind az idealizmust. Nem vonható kétségbe, hogy a világon valóban léteznek eszmei és anyagi jelenségek, de ez semmiképen sem jelenti azt, mintha egyik kizárná a másikat. Ellenkezőleg, az eszmei és az anyagi jelenségek egy és ugyanazon jelenség két különböző formáját testesítik meg, együtt léteznek, együtt fejlődnek, szoros kapcsolat áll fenn közöttük. Semmi okunk sincs tehát feltételezni, hogy tagadják egymást. Ilymódon az úgynevezett dualizmus magától omlik össze." (Sztálin)
dubióz : kétes
dublé : kettős; aranyozással kétszer bevont nem nemes fém; amerikai arany
dubló : kétpárevezős csónak
dublőz : helyettesítő hasonmás, emberi másodpéldány (filmnél)
duc : herceg
Duce : Vezér, Mussolini, a kivégzett olasz fasiszta miniszterelnök hivatalos címe volt
duchesse : hercegné; nehéz selyem
duellál : párbajozik
duenna : felügyelőnő
duett : kettős (ének, játék)
dukát : aranypénz
duke : herceg
dukko : fröccsölt lakkozás
duma : a cári idők orosz parlamentje (1906—1917) egyenlőtlen és korlátozott választójog alapján
dum-dum : megcsonkított, roncsoló hatású lövedék
dunszt : pára, gőz; sejtelem
duodec : tizenkettedrendű, különösen kicsi
duplikátum : másodpéldány
dur : kemény hangnem
durák : ostoba; egy kártyajáték neve
duralumínium : alumínium-ötvözet
durhusz : térző (nyomdászatban)
düna : parti homokdomb

dyspnoe : nehéz légzés
dzsem : gyümölcsíz
dzsembori : cserkészfiúk világtáborozása
dzsentlmén : nemesember, „úriember"
dzsentri : megyei köznemes
dzsin : manó, szellem
dzsiu-dzsicu, dzsiu-do : japán birkózás, a fegyvertelen önvédelem művészete
dzsungel : őserdő
dzsunka : kínai vitorlás

E

EAM : görög antifasiszta népi felszabadítási arcvonal, az ellenállási mozgalom erőinek blokkja
earl : angol grófi cím
east : kelet
ebonit : tömör keménygumi
ecce homo : íme, az ember!
ecclesia : egyház, szentegyház
ecclesia militans : a harcoló egyház
ecclesia regnans : az uralkodó egyház
école : iskola
écrasez l'infame! : tiporjátok el a gyalázatost! (Voltairenek a katolikus egyház ellen mindegyre visszatérő jelmondata)
éden : paradicsom
ediktum : rendelet, kiadvány, hirdetmény
editor : kiadó
efemer : múló, kérészéletű
effendi : úr törökül
effektív : valóságos, tényleges, meglevő
effektuál : teljesít, végrehajt
effektus : hatás, eredmény
effeminálódik : elnőiesedik, elpuhul
égalité : egyenlőség
egalizál : kiegyenlít, egyenlővé tesz
égisz : védőpajzs, oltalom, védnökség
egocentrikus : az énjét középpontba helyező
egoista : önző
egoizmus : önzés
egyiptológia : a régi Egyiptommal foglalkozó tudomány
egzámen : vizsga
eisenachiak : a marxista nemzetközi szocializmus ama híveinek elnevezése volt, akik az 1869. évi eisenachi kongresszuson a lasalleánusoktól különválva „szociáldemokrata munkáspárt"-tá alakultak és csatlakoztak az I. Internacionáléhoz
ekcéma : bőrkiütés
ekhó : visszhang
eklatáns : csattanó, feltűnő, szembeszökő
eklekticizmus : válogatás különböző nézetekből, tanokból, rendszerekből; különféle eszmei irányzatok, nézetek és elméletek gépies egyesítése. Az eklektikusok pl. a materializmus és idealizmus összeegyeztetésével is kísérleteznek
eklektikus bölcselet : különböző rendszerek nézeteiből, tanaiból összeválogatott bölcseleti felfogás
eklektikus : válogató
eklézsia : egyházközség, hitközség
ekliptika : nappálya, az a legnagyobb kör, amelyben a nap látszólagos évi forgását végzi a föld körül: földpálya, az a pályasík, amelyben a föld kering a nap körül
ekloga : pásztori költemény
ekrazit : robbanóanyag
ékrü : nyersszínű, fehérítetlen
eksztázis : elragadtatás, lelkesedés, önkívület
ekvátor : egyenlítő
ekvilibrista : egyensúlyozó művész
ekvinokcium : napéjegyenlőség
ekvipázs : hintó
ekvivalens : egyenértékű
elaboratum : tervezet, dolgozat
élan : lendület, hév
ELAS : a görög népfelszabadító hadsereg az EAM (görög antifasiszta felszabadítási front) politikai vezetése alatt

elasztikus : ruganyos
ELD : görög szociáldemokrata párt
eldorado : mesebeli arányország
elefantiázis : elefántkór, egyes testrészek beteges megnagyobbodása
elégia : búshangú költemény
elégikus : bánatos, borongó
elekció : választás
elektor : választó; olyan választott kiküldött, akinek feladata valamilyen képviselő megválasztása; az ú. n. közvetett választások esetén a kiküldött elektorok választják a képviselőket (pl. az USA elnökét is)
elektród : villamos áramvivő, villamos hegesztőpálca; a villamos vegybontókészülék áramvezetőjének két sarka
elektrodinamika : villamos-mozgatástan; a villamos áram mozgatástani hatásával foglalkozó tudomány
elektrokémia : villamos-vegytan; az elektromos áramnak vegyi célokra való felhasználásáról szóló tudomány
elektrolízis : folyadékok felbontása villamos árammal
elektromágnes : villamosdelej
elektromechanika : villamos erőtan
elektrometallurgia : villamos kohászat
elektrométer : villamosságmérő
elektromotor : villamos erőgép
elektron : a legkisebb elektromos mennyiség neve; az atomnak a mag körül keringő negatív elektromos töltésű része, melynek száma határozza meg az elem helyét az elemek periodikus rendszerében
elektrotechnika : villamosipar
elektroterápia : villamosgyógyászat
elementáris : elemi, egyszerű, természeti
elementum : elem
elevácio : felemelés, úrfelmutatás
elevátor : emelőmű, serlegemelő
eliminál : eltávolít, kiküszöböl
elit : válogatott, színe-java, előkelő
elixir : forrázat, varázsital, életnedv
ellipszis : önmagába visszatérő görbe vonal két gyujtóponttal
elokvencia : ékesszólás
elizium : túlvilág, üdvözültek helye a görög hitregében
elzevir : a hasonnevű holland család nyomdájában készült könyv
email : zománc
emanáció : kisugárzás
emancipáció : egyenjogusítás, felszabadítás
emballage : csomagolás, boríték, göngyölet
embarras de richesse : a bőség zavara
embargo : kereskedelmi zárlat
embléma : jelkép, jelvény, címer
embonpoint : testesség, kis pocak
embólia : érbedugulás
embrió : méhmagzat
embrionális : kezdeti, csírában levő
emeritált : kiérdemesült, nyugdíjazott, elaggott
emfázis : nyomaték, hatás, lendület
emfizéma : felfúvódás, légdaganat, tüdőtágulás
emigráció : kivándorlás, politikai üldözöttek külföldre menekülése, kibujdosás; a kibujdosottak (együttvéve)
emigrál : kivándorol, kibujdosik
emigráns : bujdosó, politikai menekült
eminencia : főmagasságú (bíborosok címe)
eminens : kitűnő, első
emir : arab fejedelem, parancsnok
emissziárius : kiküldött, megbízott, ügynök
emisszió : kiküldés, kibocsátás
emóció : felindulás, izgalom, megindultság
empire : a császárság (I. Napoleon kora); Brit Birodalom; klasszicizáló stílus I. Napoleon korában

Empire-konferencia : a Brit Birodalom közösségébe tartozó országok vezető államférfiainak tanácskozása

empiria : tapasztalás, gyakorlat

empirikus : tapasztalati

empiriokriticizmus : R. Avenarius és E. Mach osztrák bölcselők tanításain alapuló filozófiai iskola, mely az emberi megismerőképesség bírálatával foglalkozva, színleg csupán a tapasztalatot ismeri el. Lenin „Materializmus és empiriokriticizmus" c. munkájában kimutatta, hogy az empiriokriticizmus a reakciós szubjektív idealista tanok közé tartozik

empiriomonizmus : a machizmus oroszországi válfaja, mely az egyetlen tapasztalat alapján megkísérelte a gondolkodás és lét azonosságának bizonyítását. Főképviselője Bogdanov

empirioszimbolizmus : bölcseleti felfogás, mely tagadja a külső világ objektív valóságos voltát és a visszatükröződés materialista elméletét s azt hirdeti, hogy a képzetek és fogalmak nem az anyagi világ tükörképei, hanem annak csak szimbólumai, érzékeink közmegegyezésen alapuló jelei. E szubjektív idealizmus főképviselője H. Poincaré

empirizmus : tapasztalaton felépülő rendszer; a tudományos empirizmus alapelve, hogy minden tudás kiindulópontja, alapja és próbaköve a tapasztalat

empórium : forgalmi v. kereskedelmi gócpont; templomi karzatfolyosó; nagyváros

emulzió : elosztott, de fel nem oldott zsiradékrészecskéket magába foglaló folyadék

en avant : előre!

en bloc : egészben, mindenestül

enciklika : pápai körirat, pásztorlevél

enciklopédia : a tudományok összességét felölelő kézikönyv, tudománytár

enciklopédikus : egyetemestudású, mindent magábanfoglaló

enciklopédisták : a Franciaországban 1751—1752-ben megjelent nagy ismeretтár, az „Encyclopédie" szerkesztői és munkatársai, akik a felvilágosodás harcosai s a francia polgári forradalom előfutárai voltak

endémia : egy bizonyos földrajzi helyhez kötött betegség, tájkór

en détail : kicsinyben

en deux : kettesben

endocarditis : szívbelhártyalob

endogámia : nemzetségen belüli házasodás

endogén : belső eredetű, belsarjas, egyszikű

endozmózis : átszivárgás

energetika : a fizikában munkatan

energia : erő, erély; a fizikában munkakészség

energikus : erélyes, tetterős

enervált : petyhüdt, elerőtlenedett

en face : elülről, szemben

enfant terrible : fenegyerek

english : angol, angolul

en gros : nagyban

enigma : rejtély, talány

enklave : beékelődés; idegen államba benyúló, annak területei által körülvett vidék

enormis : mértéktelen, szabálytalan, roppant

en passent : menetközben, mellesleg

ensemble : együttes

ensuite : egyfolytában

enteritisz : bélhuruf

entellektüel : értelmiségi

entente : egyetértés, egyesítés, egyesülés; államoknak az első világháborúban a központi hatalmak ellen irányuló szövetsége

entomológia : rovartan

entrée : bejárat

entre nous : magunk között

entreprise : vállalat
entuzlazmus : lelkesedés, rajongás
enumeráció : felsorolás
enunciáció : kijelentés, kinyilvánítás
enveloppe : boríték
enzimek : erjedési folyamatokat előidéző szerves vegyületek
eocén : a földtörténet harmadkorának legrégibb alakulata
eo ipso : magától, magától értetődően, éppen azért
épaulette : vállrojt
epé : vítőr
epicentrum : rengésközpont, földrengés kiindulópontja
epidémia : járvány
epidermis : felhám
epigon : utód, önállótlan követő, utánzó
epigramma : felirat; tömör, csipős kis vers
epika : elbeszélő költészet
epikureizmus : Epikuros görög bölcs tana, amely szerint a boldogságot, mint az ember végcélját, a megfontolás és okos élvezés biztosítja; élvezetvágy; az érzéki gyönyörök világnézete
epikus : elbeszélő
epiláció : szőrtelenítés
epilepszia : nyavalyatörés, eskór, nehézkór
epilógus : utószó, utójáték, befejezés
episcopalis : püspöki
episztola : levél
epitáfium : sírfelirat, sírvers, sírkő
epiteton : jelző
epithelium : hámszövet
epizód : betét, mellékesemény, közbeeső történet
epizódista : mellékszereplő
epocha : korszak, időszak
epochális : korszakalkotó, korszakos
éposz : hősköltemény
epruvetta : kémcső
éra : időszak, korszak, időszámítás
Erato : a szerelmi költészet muzsája
érarium : kincstár, állami tulajdon
erekció : felegyenesedés, merevedés
eremita : remete
eremitage : remetelak; leningrádi palota és múzeum, amelyet még II. Katalin cárnő rendeletére építettek s amely Európa egyik legszebb képtárát foglalja magában
erg : a munkateljesítmény legkisebb fizikai egysége
ergo : tehát
erinnisek : a bosszú istennői
Eris : a viszály megszemélyesítője
eroico : hősiesen
érodinamika : légmozgatástan
éronautika : léghajózás
Eros : a szerelem istene
erotika : érzékiség
erotikus : érzéki, szerelmi
erózió : a talajnak víz által való lehordása, mállás
error : tévedés
erudíció : nevelés, képzettség, tanultság
erupció : kitörés, kirobbanás
eruptív kőzet : kitörési (vulkánikus) kőzet
escapade : pajkos csíny, menekülés
escorte : fegyveres kíséret, fedezet
escudo : portugál pénzegység
esofálja magát : felhevül, felizgul
espada : vívótőr, tőrös bikaviador
espresso : kávézó
esprit : szellem, szellemesség
esquire : angol köznemes címe; tekintetes
eszerek : „Szociálrevolucionerek" (szociálforradalmárok); a cári Oroszországban 1902-ben, kispolgári értelmiségiek vezetésével alakult párt, mely nem ismerte fel az ipari munkásság vezetőszerepének jelentőségét (a parasztsággal való szövetségben) és főként az egyéni terror eszközével harcolt. A nagy orosz forradalom idején előbb a párt jobb-, majd a balszárnya is az ellenforradalom oldalára állt át
eszkamotál : bűvészkedik, eltüntet

eszkadron : lovasszázad
eszkompt : váltó-leszámitolás
eszperanto : dr. Zamenhof által készített mesterséges világnyelv
esszé : tanulmány, rövid értekezés
esszéista : tanulmányíró
esszencia : lényeg; folyadék kivonata
esztétika : széptan, a művészi szép tudománya
esztétikus : ízléses, a művészi szép tudományával foglalkozó
esztimál : becsül
esztrád : emelvény, dobogó
et : és
étabiiroz : berendez
établissement : intézet, üzlet
étapp : szakasz, részlet, pihenőállomás
état : állam, állapot, államháztartás
étatizmus : az állam széleskörű beavatkozásának, szabályozó tevékenységének szükségességét hangoztató felfogás
étázs : emelet
etc : stb.
éter : az ég, az égbolt; a fizikában a világűrt betöltő finom, láthatatlan, feltételezett anyag; a vegytanban egy illó és gyulékony folyadék
éterikus : illanó
éter-zene : elektromos úton, rezgőkörök segítségével keltett hangok
etika : erkölcstan
etikett : illemszabály; cimke
etikus : erkölcsi, erkölcsös
etimológia : szófejtés
etimologizál : szavak eredetét kutatja
etnikum : népi sajátság
etnográfia : néprajz
etnológia : népismeret-tan, népszokások tudománya
eton-frizura : fiús hajviselet, amilyent az etoni diákok hordtak
étosz : erkölcsi érzület, szokás
étranger : külföldi, idegen
etruszk : Itália egyik ősnépe
étüd : tanulmány, gyakorlat (zenei)
étudiant : tanuló
étui : tokocska, dobozka
eucharisztia : oltári szentség
eucharisztikus : az oltári szentséggel kapcsolatos
eudémonizmus : a boldogság tana; felfogás, mely szerint a cselekvés célja a boldogság
eudoxia : jó hír, helyes ítélet
eufémizmus : rút szó kerülése, kifejezések szépítgetése
eufonia : jóhangzás
euforia : jó közérzet
eugenika : a faj egészséges fejlesztésének tudománya
euklidesi geometria : Euklides görög bölcselő alkotta mértan
eunuch : herélt, háremőr
Eurázia : az összefüggő szárazföld neve, melyen Európa és Ázsia elterül
Eustach-kürt : a fület a szájüreggel összekötő cső
Euterpe : a zene muzsája
euthanázia : „a jó halál"; a gyógyíthatatlan betegek megölése
evakuál : kiürít
evangélikus : az evangélium szerint való; ágostai hitvallású protestáns
evangélium : örömhír; az Új-szövetség négy könyve
evaporál : párologtat, gőzölögtet
eventuális : esetleges, alkalmi
eventuell : esetleg, alkalmilag
everlasting : „örökkétartó", erős gyapjúszövet neve
evertebrata : gerinctelenek
evidencia : nyilvántartás, nyilvánvalóság, bizonyosság
evidens : nyilvánvaló, tagadhatatlan
evokáció : kihívás, idézés
evolúció : alakulás, haladás, fokozatos fejlődés; a dialektikus materializmus szerint az evolúció lassú mennyiségi változás, mely azonban egy csomóponton nyílt minőségi változásba csap át. „A mozgásnak kettős formája van: evolúciós és revolúciós." Továbbá: „A lassú mennyiségi változásoknak gyors és váratlan minő-

ségi változásokba való átmenete fejlődési törvény." (Sztálin.) A marxizmus-leninizmus harcol az opportunizmus ellen, mely elszakítja az evolúciót a revolúciótól s a forradalmi harcot a reformokért folytatott harccal helyettesíti. De harcol azok ellen is, akik a mozgást metafizikus módon egyetlen forradalomként értelmezik, akik tagadják az evolúció szükségszerűségét. „Húsz év az effajta fejlődésekben egy napnál nem több, bár később viszont jöhetnek oly napok, melyek húsz évet foglalnak magukban." (Marx.)

evolúcionizmus : fejlődéselmélet; a kifejlődés tana, mely szerint a természetben minden magasabb forma az alacsonyabból fejlődött

evolvái : kifejt, maga után von

evviva : éljen, olaszul

ex abrupto : kapásból, rögtönözve

ex offo: hivatalból

exakt : szabatos, pontos

exakt tudományok : szabatosan bizonyítható tételekkel foglalkozó, azokon alapuló tudományok (pl. matematika)

exarcha : görögkeleti érsek, főpüspök

Exaudi : „hallgasd meg", a pünkösd előtti vasárnap neve

ex cathedra : a katedráról; hivatalosan kijelentett

excellál : kitűnik, kiválik

excellenciás : kegyelmes, nagyméltóságú

excenter : tengelyváltó, körhagyó

excentrikus : középponton kívüli; különcködő

excepcionális : kivételes

excessus : kihágás

exchange : csere; váltó; a londoni tőzsde elnevezése

excitál : felizgat, élénkít

excrementum : ürülék

exegézis : kifejtés, bibliamagyarázat

exekúció : végrehajtás

exekutiva : végrehajtó bizottság

exekutív : végrehajtó

exemplar : példány

exemplum : példa

exerciroz : gyakorlatozik

exhausztor : szívógép, légszívó, kipuffogó

exhibició : felmutatás, kiállítás

exhibicionizmus : beteges önmutogatási hajlam

exhumál : kihantol

exigencia : követelmény, szükségesség

exilium : számkivetés, bujdosás

exisztál : létezik, fennáll

exisztencia : lét, létezés, megélhetés

exisztenciális filozófia : német eredetű reakciós polgári bölcseleti irány, melynek két alapgondolata: 1. a lét csupán a „nemlét"-tel, a semmivel együtt képzelhető el. 2. A létezés szakadatlan „exisztenciális döntést" jelent, szabadakarati választást két lehetőség között. A halál és a szabadság eszméje az exisztenciális filozófia két pillére

exisztencializmus : a német exisztenciális bölcseletből kiinduló francia irodalmi irány, a társadalmi valóságtól elszigetelődő polgári értelmiség divatos szellemi áramlata, melynek két alapgondolata: 1. Az élet és halál együttlétezése. 2. A szabad és szabadakaratú ember két lehetőség között való szakadatlan választásának felelőssége

exitus : vég, halál, kimenet

exkavátor : szárazföldi kotrógép, ásógép

exkluzív : kizárólagos, zártkörű

exkommunikáció : kikózösítés, kiátkozás

exkurzió : kirándulás

exkuzál : menteget

exlex : törvénynélküli állapot

exlibris : a tulajdonos nevét feltüntető művészi könyvjel

exminiszter : volt miniszter

exodus : kivonulás; Mózes II. könyvének latin címe

exogámia : nemzetségen, törzsön kívüli házasodás
exogén : külsőeredetű
exorbitáns : túlságos, mértéktelen
exorcista : ördögűző
exoterikus : a kívülállók, be nem avatottak számára való
exotikus : idegen, délszaki, szokatlan
expanzió : terjeszkedés; feszítés, tágulás
expatriálás : állampolgárságtól való megfosztás
expediál : elintéz, továbbít
expedició : szállítás, továbbító hivatal, kutatóút, kiküldött csapat
expediens : mód, eljárás, segítőeszköz
expektoráció : kifakadás, köhögés
expenz-nóta : ügyvédi költségjegyzék
experimentum : kísérlet
expert : szakértő
expiál : jóvátesz
explicite : kifejezetten, nyilván
explikál : kifejt
explodál : felrobban
exploitál : kihasznál, kizsákmányol
exploráció : kikémlelés, kikutatás, betegvizsgálat
explozió : robbanás
explozív : robbanó
exponál : kitesz, kiáll, veszélyeztet; fényérzékeny lemezt megvilágításnak tesz ki
exponált : nyílt, veszélynek kitett
exponens : kitevő, képviselő
export : kivitel; az imperializmus korának fontos jelensége, az export jellegzetes formája: a tőke-export, melynek célja külföldön gyárakat, bányákat, vasutakat szerezve idegen országokat gyarmati függőségben tartani s ilymódon gyarmati extraprofitot biztosítani
exportőr : áruk kivitelével foglalkozó
expozé : előterjesztés, kísérőbeszéd
expozíció : előterjesztés, előkészítés
expozitúra : kirendeltség, ügynökség
expressis verbis : kifejezetten
expressz : sürgős
expresszionizmus : modern művészeti irány, mely a természethűséget feladva „belső tartalmat", érzelmi hatást akar kifejezni
exprimál : kifejez
expropriáció : kisajátítás
expulzív : kiűző, hajtó
expurgáció : megtisztulás, hashajtás
exquisit : kiválasztott, kitűnő
exstirpál : kiirt
exsudatum : izzadmány
extemporizálás : rögtönzés
extenzív : terjeszkedő, kifelé terjedő, külterjes
exteriőr : külső megjelenés
externista : künnlakó
exterritoriális : területen kívüli; bizonyos területre érvényes törvényeknek alá nem vetett
extra : külön, rendkívüli, kívül
extrahál : kivon
extraktum : kivonat
extraordinárius : rendkívüli
extraprofit : az átlagos tőkés hasznon felül elért nyereség
extravagáns : különcködő, furcsa, hóbortos
extrém : szélső, végletes
ezoterikus : rejtett, belső; beavatottaknak, kiválasztottaknak való

F

Fabian Society : angol értelmiségiek 1884-ben alakult társasága, mely az osztályharc tényét elködösítve, lassú reformok útján, a nevelés eszközével és a burzsoázia „beleegyezésével" képzelte a szocializmus megvalósítását
fabiánus : a Fabian Society tagja
fabliau : ófrancia elbeszélés
fabrikál : elkészít, gyárt
fabula : tanító mese
façade : homlokzat
fach : rekesz, polc; szakma

facit : eredmény, siker
fading : megfakulás; rádió-adóállomások hangjának elhalkulása, ideiglenes kimaradása
fagociták : falósejtek. Ezek a sejtek magukba tudnak szedni, föl tudnak falni idegen anyagokat, festék-, szénszemcséket, baktériumokat
fagott : fafúvós hangszer
faible : gyengéje vkinek; előszeretet
fair : kitogástalan, tiszta
fair play : becsületes játék; kifogástalan magatartás
fait accompli : befejezett tény, kész tény
fajansz : félporcellán, eredeti készítési helyéről (Fayence), nevezik így
fakír : hindu önsanyargató, keleti kolduló szekta
fakszimile : hasonmás, pontos másolat
faktor : tényező; nyomdai művezető
faktotum : mindent elvégző, mindenről gondoskodó
faktum : tett, tény
faktura : számla; készítési mód
fakultás : egyetemi kar; képesség
fakultatív : tetszésszerinti, nem kötelező
Falange : Franco-Spanyolország fasiszta harci szervezete, a diktatúra rohamosztagai, melyeket Mussolini és Hitler közvetlen ügynökei szerveztek meg és növesztettek nagyra s amelyeket a nép gyülölete vesz körül
falangista : a spanyol fasiszta Falange tagja
falanszter : Fourier francia utópikus szocialista eszméje szerint egyetlen hatalmas épületben, szigorúan irányított kollektív alapokon s a tagok egyenlősége alapján működő termelő- és életközösség. Maga a társadalom sok ilyen falanszterből tevődnék össze. A falanszter eszméje — a tudományos szocializmussal ellentétben — nem számol a termelőerők és a társadalmi lét valóságos mozgásával
falanx : zárt sor, sűrű csatasor
fallibilitás : megcsalhatóság, a tévedés lehetősége
fallosz : hímvessző
falsum : hamisítás, ferdítés
falzett : fejhang
fáma : hír, szóbeszéd
famózus : hírneves, hírhedt
famulus : inas; valakinek segédje, jobbkeze
fanal : tűzjel; tengeri jelzőfény
fanatikus : rajongó, vakbuzgó, törhetetlen hitű
fanatizmus : rajongás, vakbuzgóság
fanfár : harsona
fantaszta : képzelődő
fantázia : képzelet, képzelőerő
fantáziál : képzelődik, álmodozik, lázálmot lát
fantazma : agyrém, képzelődés
fantazmagória : ábrándkép, képzelet játéka
fantom : agyrém, látomás, rémalak
fáraó : az ókori Egyiptom uralkodóinak címe
farce : bohózat, tréfa
farewell : isten veled
farina : liszt
farizeus : régi zsidó szekta; képmutató
farm : gazdaság, tanya
farmakológia : gyógyszertan
farmer : gazdálkodó
fárosz : világító torony
fasces : vesszőnyaláb, benne a bárd: a hatalom jelvénye a régi Rómában; az olasz fasizmus jelvénye
fasciculus : köteg, iratcsomó
fascinál : megigéz, megbabonáz
fasé : harag, neheztelés
fashion : divat, ízlés
fashionable : divatos, illendő
fasiszta : a fasizmus híve

fasizmus : az imperialista finánctőke legreakciósabb, legsovinisztább szárnyának erőszakos, népellenes uralma; a monopolkapitalizmus nyílt és brutális diktatúrája, melynek célja a haladó mozgalmak, elsősorban a munkásmozgalom eltiprása, a demokratikus szabadságjogok megsemmisítése, a korlátlan tőkéskizsákmányolás érdekében. A fasizmus különböző eklektikus elméletek leple alatt totális államszervezetével a rablóimperializmus céljait szolgálta s az egész emberi civilizációt a pusztulás szélére sodorta, amitől csak a szovjet hadsereg világtörténelmi győzelme mentette meg a világot

fásli : pólya, pólyakötő

fatális : végzetes, vészthozó

fatalista : végzethívő

fatalizmus : a megváltozhatatlan végzetben való hit; reakciós tan, mivel a passzívitást, a tétlenséget és megnyugvást hirdeti és elveti a forradalmi harcot

fata morgana : délibáb

fátum : megváltozhatatlan végzet, sors

fault : hiba, gáncs, szabálytalanság (sportban)

faubourg : városrész, külváros

faun : erdei istenség; kéjenc

fauna : egy terület állatvilága

faute de mieux : jobb híjján

faux pas : ballépés

favorit : kegyelt, kiválasztott: legesélyesebbnek tartott versenyző

favorizál : kedvel, előnyben részesít

fázis : szakasz, mozzanat, változás, fejlődési pont

fazon : alak, szabás, mód

Februári forradalom : polgári demokratikus forradalom Oroszországban 1917. februárjában, mely a cárizmus bukását idézte elő; párizsi forradalom 1848. februárjában, mely létrehozta a Második Köztársaságot s amelynek nagy nemzetközi visszhangja támadt

féder : rúgó

féderveisz : síkpor

fekália : ürülék

feleser : seborvos, tábori sebész

fellah : földmíves, kisparaszt az arab országokban

fellow : bajtárs, cimbora

Feme : titkos vértörvényszék a középkorban; a német reakciósok és fasiszták politikai gyilkosságok végrehajtására alakult titkos szervezete az első világháború után

feminizmus : a nők jogaiért küzdő polgári mozgalom

feminin : nőies

feminista : a nők jogaiért küzdő polgári mozgalom híve

fenianizmus : Irország függetlensége érdekében 1857-ben keletkezett mozgalom. A féniánok forradalmi szervezete egyidejűleg működött Irországban és Amerikában. Marx és Engels a hatvanas évek végén nemzetközi mozgalmat szerveztek az elítélt féniánok megkegyelmezése érdekében

fenomén : jelenség, tünemény

fenomenális : tüneményes

fenomenalizmus : bölcseleti irány, mely szerint az emberi megismerés számára csak a dolgok jelenségei hozzáférhetők, a dolgokat csak annyiban ismerhetjük meg, amennyiben a mi pszichofizikai szervezetünk azok behatásaira reagál

fenomenológia : a tapasztalati jelenségekről szóló tan (Kant); a tudat ábrázolása a maga fejlődésében (Hegel); a tiszta lényegek felismerése és leírása (Husserl). A dialektikus materializmus Kant felfogásával szemben megállapítja, hogy a „magánvaló dolgok" és a jelenségek közt nincs határvonal. A hegeli fenomenológia idealista burkát elveti,

míg becses dialektikus módszerét materialista alapokra fekteti és tovább fejleszti, mint „a gondolkodás magasabb formáját." (Engels)

feredzse : törökök felső ruhája

fermán : a szultán rendelete

fermentáció : erjedés

fermentum : erjesztő-anyag, élesztő

ferrum : vas

fertilizál : termékennyé tesz

fête : ünnep, búcsú, lakoma

fétis : vallásos tiszteletben részesülő, varázserővel, isteni erővel bírónak hitt tárgy

fétisizálódás : a tőkés társadalomban az árut, a pénzt és a tőkét, mint anyagi tárgyakat olyan tulajdonságokkal ruházzák fel (pl. a kicserélhetőség s a tőkés számára a haszonszerzés tulajdonságával), amelyek a valóságban nem természetes tulajdonságaik, hanem a tőkés termelési viszonyok kifejeződései. Így áll elő *az áru fétis jellege*. A kapitalizmusban az ember és ember közötti viszonylatok (a társadalom s a termelés személyi viszonylatai) eldologiasodva, elembertelenedve, mint varázserővel bíró tárgyak (áruk: fétisek) egymáshoz való viszonylatai jelennek meg... „a személyek viszonya... a dolgok viszonyának tűnik fel" (Engels). A szocialista államban a fétis-jelleg eltűnik.

fétisizmus : varázserővel, isteni erővel bírónak hitt tárgyak tisztelete; tárgyakhoz kapcsolódó nemi elfajulás

feudális : hűbéri

feudalizmus : hűbériség, hűbéri társadalom, az emberi társadalomnak a rabszolgaság és a kapitalizmus közé eső fejlődési szakasza. Jellegzetességei: 1. a terménygazdaság; 2. a jobbágymunka; 3. a politikai szétforgácsoltság (partikularizmus); 4. az ipar céhjellege. „A feudális rend termelési viszonyainak alapja az, hogy a termelőeszközök a hűbérúr tulajdonában vannak, viszont a termelésben dolgozók, a jobbágyok, nincsenek egészen tulajdonában" (Sztálin). E személyi függőségen alapuló kizsákmányoló viszony keretében a hűbéruraknak módjukban van a hatalmuknak alávetett parasztokat (jobbágyokat) földművelő munkára kényszeríteni.

feudálkapitalizmus : a tőkés társadalmi rendnek a hűbériség maradványaival átszőtt formája

feudum : hűbér

feuilleton : újságtárca

fez : mohamedán sapka

fezőr : intéző, mozgató tényező, iparlovag, gazdasági kalandor

fiaskó : kudarc

fiat lux : legyen világosság

fibrózus : rostos

fibula : kapocs, csatt

fideicommissum : hitbizomány, elidegeníthetetlen birtok

fideizmus : a bölcselet történetében az olyan felfogás, mely szerint minden tudás vallási hittételeken alapul; politikai használatban lebecsülő jellemzése a vallási előítéletektől befolyásolt véleményeknek; Sztálin megállapítása szerint: „Reakciós elmélet, mely a hitet a tudomány elébe helyezi."

fidélis : jókedvű, vidám

fides : hit, bizalom

fidibusz : pipagyujtó

fifika : furfang, fortély

figaro : borbély; ügyes „mindenlébenkanál"

figura : alak, termet, ábra, alakzat

figurális : alakot ábrázoló

fikció : képzelt, koholt dolog: feltevés

fiktív : képzelt, feltételezett, koholt

filagória : lugas; kerti házikó

filantróp : emberbarát

filantrópia : emberszeretet

filatelia : bélyeggyűjtés

filc : nemez

filé : hálószerű kézimunka; hússzelet
filharmónia : zenekedvelés
filharmónikus : zenekedvelő
filhellén : görögbarát
filiále : fióküzlet, fiókintézet
filigrán : finom kézimunka; törékeny, finom
filippika : szenvedélyes támadó beszéd; Demosthenes macedóniai Fülöp ellen mondott beszédei
filiszter : nyárspolgár
filogenezis : törzsfejlődés
filológia : nyelv- és irodalomtudomány
filológus : nyelv- és irodalomtudós
filoszemita : zsidóbarát
filozófia : bölcselet, bölcsészet: a dialektikus materializmus értelmezése szerint a természet, az emberi társadalom és a gondolkodás fejlődésének egyetemes törvényeiről szóló tudomány. A filozófia alapkérdése a lét és tudat viszonyának kérdése. A bölcselők e kérdés megválasztásától függően két táborra oszlanak: a materializmus és az idealizmus (l. ott) táborára. E két alapvető bölcseleti irány harcában az osztályok harca tükröződik vissza. Valódi tudománnyá a bölcselet — Zsdánov megállapítása szerint — csupán a dialektikus materializmus fellépése óta lett
filozófiai revizionizmus : bölcseleti felfogás, mely a politikai opportunizmus képviseletében a mult század 90-es éveinek végén lépett fel a marxizmus bölcseleti alapjainak „felülvizsgálása" és „helyesbítése" jelszavával. A revizionisták a dialektikát, vagyis a belső ellentmondásokon és ugrásokon felépülő fejlődéstant vulgáris evolucionizmussal helyettesítették, mely a fejlődést egyszerű fokozatos növekedési folyamatnak tekinti. A marxizmus bölcseleti revíziójának két iránya: a neokantiánusok és a machisták. Lenin és Sztálin igen erélyesen léptek fel ellenük és kimutatták, hogy azok a reakciós idealizmus és az osztályegyüttműködés takarói
filozófus : bölcsész, bölcselő
filozopter : bölcsészhallgató
filtrál : szűr
filter : szűrő
finále : befejezés, zenemű utolsó része
finalitás : célfogalom, célszerűség
finalizmus : bölcseleti felfogás, mely a jelenségek összefüggésének célszerűségét vallja
finánc : pénzügyér
finánctarisztokrácia : pénznemesség, a bankok fölött uralkodó vékony társadalmi réteg
financiális : pénzügyi, vagyoni
finánctoligarchia : tőkés országokban a nagybankok vezetőinek kis rétege, mely részesedése és hiteltirányító szerepe következtében a gazdasági életnek s ezzel az egész ország életének tényleges ura
finánctőke : a monopolisztikus ipari tőke és a banktőke egybeolvadása; a 19. század nyolcvanas-kilencvenes évei óta az ipari és banktőke fokozódó koncentrációjú egybeolvadása hozta létre a finánctőkét és vezetett egy rendkívül vékony társadalmi réteg, a finánctoligarchia keletkezésére. A finánctőke a finanszírozó bankok útján — a versenyiparokat trösztökké olvasztva —, kezében tartja a bankoknak alávetett ipari monopóliumokat s a gazdasági hatalma alapján valamennyi tőkés országban a gazdaság és politikai élet meghatározó tényezőjévé nőtte ki magát, „teljesen függetlenül a politikai szerkezettől..." (Lenin)
finanszié : pénzember
finanszíroz : pénzzel ellát; pénzszükségletet fedez
fin de siècle : századvég
finesz : finomság, csalafintaság, fortély

finish : verseny végső küzdelme
finitizmus : a valóság véges természetét valló böleseleti felfogás
fiola : csőalakú kis üvegedény
floritura : ének-cikornya
firma : cég; jómadár
firmamentum : égboltozat
firn : jeges, régi hó
firnájsz : kence
first class : elsőrangú
fiskális : ügyvéd; kincstári
fiskus : államkincstár
fisztula : cső; sipoly; vékony, éles hang
fitt : képességeinek teljes birtokában lévő
five-o'clock tea : ötórai tea
fix : álló, rögzített, kész, szabott
fixa idea : rögeszme
fixíroz : rögzít; kihívóan néz
fixum : állandó, megszabott fizetés
fizika : természettan
fizikai : természettani, természeti, testi
fizikai földrajz : a földfelület természetes állapotát leíró tudomány
fizikai idealizmus : egyes modern természetkutatók ama felfogása, amely — bölcseletileg helytelenül értelmezve a legújabb természettani felfedezéseket — elveti a tudaton kívüli valóságot és azt állítja, hogy a fizika átalakulása a világ materialista értelmezésének csődjét idézte elő. Langevin és Joliot Curie azonban kimutatták, hogy a természettan sikerei éppen a dialektikus materializmus világfelfogásának újabb bizonyítékai
fizikum : testi szervezet
fiziognómia : arculat, arcisme
fiziokratizmus : bölcseleti, társadalomtudományi és nemzetgazdaságtani nézet a 18. században, mely szerint minden érték létrehozója a természet és minden nemzeti vagyon tulajdonképpeni alapja a föld s a földművelés. A fiziokratizmus szerint a gazdasági életet állami beavatkozás nélkül szabadjára kell hagyni. A fiziokraták — a merkantilistákkal ellentétben — „az értéktöbblet keletkezésének kutatását a forgalom területéről magának a közvetlen termelésnek területére helyezték át s ezzel megvetették a tőkéstermelés elemzésének alapját." (Marx)
fiziológia : élettan
fjord : meredekfalú, szűk tengeröböl
flacon : illatszeres üvegcse
flagelláns : önostorozó
flagráns : égető, csattanós, szembeszökő, vakmerő
flanc : cifrálkodás, nagyzolás, pompázás
flankenbewegung : oldalozó mozdulat
flankíroz : oldalbatámad, oldalt véd
flapper : komolytalan, csupán szórakozni vágyó amerikai lánytípus
flastrom : tapasz
flaszter : utcakövezet
flegma : nyálka; hidegvér,, egykedvűség
flegmatikus : hidegvérű, egykedvű
flekken : parázson sült hús
flektál : hajlít, hajtogat
flexió : szó hajtogatása, tőbeli változása
flibustier : kalóz, tengeri rabló
flinta : puska
flitter : ruhadíszül szolgáló csillogó fémlapocskák
flór : cérnaszövet
flóra : valamely vidék növényvilága
floreál : virágzik
florett : vívótőr
flott : könnyed, gáttalan
flotta : hajóhad
flottilla : hajóraj
flört : szerelmeskedés, szerelmi játék, enyelgés
fluidum : folyadék
fluktuáció : hullámzás
fluoreszkál : villódzik

flyer : rövidtávú, gyors és nem kitartó versenyző
fóbia : iszony, beteges félelem valamitől
foetus : magzat
fókusz : gyujtópont, gócpont
foliáns : nagyobb méretű, ívrétalakú könyv
folio : lapszám; ívrétalak
folkething : a dán országgyűlés alsóháza
folklore : néphagyományok, a nép szellemi megnyilvánulásai, továbbá az ezekkel foglalkozó tudomány
folklorista : néphagyományok gyüjtője, kutatója, tudósa
foncière : megalapozott, földdel biztosított
fond : alap, talaj, háttér
fonds : alapítvány, alaptőke, államkötvények alapja
fonetika : hangtan, a beszéd hangjaival foglalkozó tudomány
fonetikus : hangzás szerinti; fonetikával foglalkozó
fonográf : hangíró, hanglemezeket játszó készülék
fonológia : hangtan
fonometria : hangmérés
fontaine : szökőkút
football : labdarúgás
fór : előny
force majeure : kényszerhelyzet
fordizmus : Henry Ford amerikai autógyáros által bevezetett — leegyszerűsített és szakadatlan folyamatban egymásbakapcsolódó munkamozzanatokon alapuló — kizsákmányoló rendszer, mely ugyan magasabb béreket fizet, de a munkástól erejét idő előtt felőrlő teljesítményt követel
forehand : tenniszben az ütő előlapjával való ütés
foreigner : idegen, külföldi
Foreign Office : az angol külügyminisztérium
forella : pisztráng
for ever : örökre
formáció : alakulat
formális : alaki, külsőleges
formális logika : az emberi gondolkodás formáiról szóló tan, mely e formák tanulmányozását elszakítja azok tartalmától (a természettől és a társadalomtól), nem az anyagi igazság, a természeti jelenségeknek a gondolkodásban való helyes visszatükröződése érdekli, hanem a formai igazság (a logika szabályaival való megegyezés). A formális logika törvényei ellentétesek a dialektikus logika törvényeivel és a metafizikai módszer alapjai
formalitás : külsőség, formaság
formalizmus : a külsőségek tisztelete; a külső formákhoz való ragaszkodás a belső tartalom rovására
formátum : alak, nagyság
formula : minta, szabály, tétel, varázsszó
formuláré : ürlap, szokásos szöveg
formuláz : szövegez, szabatosan kifejez, képletbe foglal
forspont : előfogat
fersz : erő, fortély, fogás
forszíroz : erőszakol, erőltet
fort : erőd
forte : erősen
fortepiano : zongora
fortifikáció : erődítés
fortissimo : igen erősen
fortuna : szerencse
forum : piac, főtér, közélet piaca, bíróság
foszfát : foszforsavas só
foszfor : átlátszó, színtelen vagy halványsárga, rendkívül gyúlékony, a sötétben világító elem
foszforeszkál : villódzik
foszgén : veszélyes harci gáz
fosszilis : megkövesedett
fotogén : fénytadó, világító
fotoelektromos cella : berendezés a fénynek elektromos áramingadozásokká való átalakítására

fotokémia : fény vegyi hatásairól szóló tudomány
fotokópia : fényképi másolat
fotometria : fénymérés
fotomontázs : több különböző fénykép összeállítása egyetlen képpé; az ilymódon nyert kép
fotoriport : fényképtudósítás
fotoriporter : fényképtudósító
fototípia : vonalas képduc
fotőj : karosszék
fourierizmus : a francia Charles Fourier (1772—1837) utópikus-szocialista tanai
foxtrott : amerikai eredetű tánc
foyer : színházi előcsarnok
föderáció : szövetség
föderalizmus : több kisebb vagy nagyobb nép egyetlen állam keretében való olyan egyesülése, amelynek során bizonyos önkormányzatot élveznek (Svájc); a Szovjetunióban, pl. az Oroszországi Szocialista Föderatív Szövetséges Köztársaságban egyesült kis népek (baskir, dagesztáni, komi, tatár, jakut, zsidó, cserkesz, stb.) autonóm köztársaságuk vagy nemzeti területük keretében a nagy orosz néppel teljesen egyenlő jogokkal bírnak s minden belső ügyüket önállóan intézik.
föderatív : a szövetség tagja, a föderációhoz tartozó, szövetségi
főn : meleg, száraz, alpesi szél
főnix : mesebeli madár, mely elégeti magát és a hamuból megifjodva kél ki
fra : testvér (szerzetes)
fragmentum : töredék
frakció : töredék; párttagok külön csoportja; a párton belül alkotott csoport, mely különpolitikát folytat; a frakciózásra vonatkozóan a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja az 1921. évben tartott X. kongresszusán Lenin indítványára hozta meg elvi jelentőségű elítélő döntését: „A pártban... olyan csoportok alakultak, melyeknek külön platformja volt és amelyek arra törekedtek, hogy bizonyos mértékben összezárkózzanak és saját csoportfegyelmet létesítsenek." Továbbá: ezek a csoportosulások „a valóságban a proletárforradalom osztályellenségeinek segítenek."
frakcionált : részleges, szakaszos
frakciósok : a kommunista pártokon belül a két világháború között alakult s a pártok harcképességét veszélyeztető csoportokat hívták így
frakk : fecskefarkú estélyi öltöny
fraktúra : törés; gót betűk
français : francia
franciskánus : ferencrendi szerzetes
franctireur : szabad lövész, portyázó, nem rendes hadsereghez tartozó harcos
frank : francia, belga, svájci pénzegység
frankfurti gyűlés : alkotmányozó nemzetgyűlés, mely a majnamenti Frankfurtban ülésezett 1848 májusától 1849 júniusáig, hogy kidolgozza az egész Németországra érvényes alkotmányt. Marx a frankfurti nemzetgyűlést a „paktálók gyűlésé"-nek nevezte
frankó : bérmentesen, szabadon
frankofil : franciabarát
frankománia : francia dolgokért való túlzó rajongás
frappáns : meglepő, feltűnő
frappíroz : meglep, megdöbbent
frater : testvér, szerzetesbarát; alak
fraternité : testvériség
fraternizál : barátkozik, komáz
fraus pia : kegyes csalás
frazeológia : szólásmód, szóláskészlet, kifejezésmód
frázis : szólás, üres szólam
free trade : szabadkereskedelem
freetrader : a szabadkereskedelem híve
fregatt : gyorsjárású kisebb hadihajó
fregoli : átváltozó művész; mennyezetre erősíthető ruhaszárító

frekvencia : szaporaság, gyakoriság; rezgésszám
frekventál : látogat
frekventált : látogatott, népes
frenetikus : őrült, lelkes, tomboló
frenológia : koponyatan
freskó : falfestmény
freudizmus : Sigmund Freud bécsi ideggyógyásznak a lélekelemzésből kiinduló, világszemléletté szélesített tanai. Freud a tudat meghatározása során nem a társadalmi létből indul ki, hanem az egyénből, az ösztönökből (főleg a nemi ösztönből és a „halálösztönből"). Lélektana „ahelyett, hogy oksági és materialista lenne, vallásos és idealisztikus." (Caudwell.) A „pszichoanalízis érdekes tudományos elmélet az idegbeteg ember viselkedésének magyarázatában (de ebben sem kimerítő, sőt hiányos). De a pszichoanalízis alkalmatlan arra, hogy materialista alapul szolgáljon a lélektanhoz teljes egészében (bár jelent valamit egyes részeinek magyarázatánál), nem is beszélve a társadalmi életről annak sokféleségében." (Nagy Szovjet Enciklopédia)
fréz : eperszínű
frigiai sapka : zacskóalakú, bojtos puha sapka, melyet ókori mintára a jakobinusok viseltek
frigid : hideg, nemileg érzéketlen
frigidaire : hűtőszekrény
frikando : tüzdelt sülthús
frikaszé : lébensült vagdalthús
frikció : dörzsölés
fringia : szablya
frivol : ledér, léha, sikamlós
friz : párkány alatt fekvő, domborművel díszített mező
frizőr : fodrász
frocliz : ingerel, csúfol, csipked
fronde : valamely párt kebelében létesült ellenzékieskedő csoport; a Mazarin kardinális ellen küzdők pártja Franciaországban a 17. században
frondőr : ellenzékieskedő
front : homlokzat, arcvonal
frontális : homlokzati, szemben történő
frotiiroz : dörzsöl
frufru : huncutka, homlokfürt
frugális : gyümölcsből álló; egyszerű, szerény
fruktifikál : gyümölcsöztet
fuga : többszólamú zenemű, melyben a téma egymásután vonul végig a szólamokon
fuit : volt
fukszin : vörös kátrányfesték
full dress : teljes dísz
fulmináns : dörgedelmes, villámló
fumigál : semmibe sem vesz, lekicsinyel
fundáció : alapítvány
fundál : alapít, alapot vet
fundamentális : alapvető, sarkalatos
fundamentum : alap, talapzat
fundus instruktus : gazdasági felszerelés
funebrális : temetkezési, gyászos
funerátor : temetésrendező, temetést kísérő
fungál : működik, teendőket végez
funkció : működés, tevékenység, szereplés, eljárás, feladat, folyamat
funkcionál : működik, teendőket végez
funkcionális : működésbeli
funkcionárius : szereplő tényező, tisztségviselő
furgon : társzekér, hullaszállító kocsi
furia : veszett nember
furnir : falemez, borítólemez
furor : düh, örjöngés
furoré : feltünés, lelkesedés, viharos tetszés
furor teutonicus : német pusztítódüh
furunkulózis : kelevénykór
furunkulus : kelevény
fuser : kontár

futurizmus : dekadens, formabontó művészeti irány az első világháború körül és után, melynek tanításai szerint csak a multtal való teljes szakítás és a korlátlan formai forradalom hozhat a művészet számára eredményeket; alapítója, az olasz F. T. Marinetti csakhamar a fasisztákhoz csatlakozott

futurum : jövő idő

fuzió : egyesülés, egybeolvadás

G

gabella : adó, vám

gábli : villa

gael : kelta néptörzs és nyelv (írek)

gála : díszruha, teljes dísz

galaktométer : tejmérő

galalit : kazeinből készült műanyag

gáláns : lovagias, finom, széptevő, bőkezű; szerelmi

galantéria : lovagiasság, finomság, bőkezűség

galéria : karzat, folyosó; műgyüjtemény, műtárlat

galimatiász : zagyvalék, össze-vissza-beszéd

gallicizmus : franciásság

gallofil : franciabarát

gallománia : franciarajongás

gallon : angol űrmérték (4.5435 liter)

galopp : vágta

galosni : sárcipő

Gallup-Intézet : amerikai közvéleménykutató vállalkozás, mely a társadalom minden rétegében terjesztett kérdőíveivel a legkülönbözőbb kérdésekben az amerikai közvélemény valódi állásfoglalását próbálja statisztikai alapon megállapítani

Gallup-poll : a Gallup amerikai közvéleménykutató intézet egy-egy körkérdésének statisztikai szavazási végeredménye

galvánáram : az első- és másodrendű vezetők érintkezése folytán keletkező elektromosság

galvanizáció : egy tárgynak vékony fémréteggel való befuttatása villamosáram segítségével

galvanizmus : érintkezés útján létrejövő villamosság

galvanométer : érintkezési elektromosságmérő

galvanoplasztika : fémtárgyak előállítása érintkezési elektromosság felhasználásával

gamásni : lábszárvédő, bokavédő

gambit : csel, figura-áldozat sakkjátékban a támadás érdekében

gamin : utcagyerek, csibész

gamma : a görög betűsor harmadik betűje

ganef : tolvaj, csibész

gang : folyosó

ganglion : idegdúc

gangréna : üszkösödés

gaponista munkásszövetség : a cári kormány által a marxista munkásmozgalom gyengítése céljából 1904-ben engedélyezett és támogatott munkásszövetség, melynek vezetője, Gapon pópa a rendőrség megfizetett besúgója volt

garabonciás : vihartámasztó varázsló, táltos

garancia : kezesség, jótállás, biztosíték

garantál : kezeskedik, jótáll

garázs : gépkocsiszín

gárda : testőrség

gardedám : hölgyet-kísérő

garden-party : kerti ünnepély

gardiroz : kísér (nőt)

gárdista : testőr

gardrób : ruhatár, ruhaszekrény

gargalizálás : toroköblítés

garibaldista : azoknak az egyházellenes, polgári szabadelvű eszméknek híve, melyeket Guiseppe Garibaldi olasz szabadsághős, a 19. századi polgári forradalmak romantikus alakja hirdetett

garmond : nyomtatott betűnagyság
garni : bútorozott, berendezett; találkahelyül szolgáló (szálló)
garnirung : köret
garnitura : felszerelés, berendezés, szerelvény, készlet; meghatározott feladatok megoldására alkalmas személyek csoportja
garnizon : helyőrség
garszon : fiú, pincér; legény ember
gastritis : gyomorgyulladás
gasztrikus : gyomoreredetű
gasztronóm : inyenc, ínyes
gasztronómia : inyencség
gattler : keretesfűrész
gaucho : tehenész, tehénpásztor Délamerikában
gaudium : öröm, örvendezés, mulatság
gaulleisták : De Gaulle francia tábornok hívei, akik Franciaország német megszállása idején résztvettek az ellenállási mozgalomban, azonban az ország felszabadulása után fokozatosan reakciós irányba tolódtak, majd mint az amerikai imperializmus franciaországi ügynökei, mint a Wallstreet által szított kommunistaellenes nemzetközi jobboldali front képviselői vezetőjük neofasisztadiktatórikus személyi uralmát tűzték célul
gavotte : lassúütemű rokokó francia zene és tánc
gaze : hálószerű, könnyű szövet .
gázel : keleti lírai versforma
gazette : hirlap
gázi : győző, hitetlenek legyőzője
gazolin : földgázból kiváló olajtermék
gazométer : gáztartály, gázmérő
gazőz : szénsavas édes ital
gázsi : fizetés
geil : émelyítő
gejzir : forró szökőforrás
geller : kőről visszapattanó puskagolyó, gurulat
gém : játék; labdamenetek játékegysége
gemma : homorúan vésett kő
gén : az öröklődő tulajdonságok elemi meghatározói: az élőlények szaporítósejtjeinek chromosomáiban apró plazmarészek kapcsolódó sorrendje, mely okozója annak, hogy az utódok lényeges vonásaikban mindig megegyeznek szülőikkel. Fizikokémiai oldalról tekintve határozott egyéni fellépésű atomcsoport, mely nagyfokú állandóságot mutat
genealogia : nemzetségek származástana, családfa
genealógus : családfa-kutató
generáció : nemzedék, emberöltő (kb. 30 év)
Generalgouvernement : főkormányzóság, így nevezték a Hitler-fasiszták az általuk meghódított Lengyelország egyrészéből és Nyugat-Ukrajnából szervezett közigazgatási egységet, amely évekig korlátlan rémuralmuk alatt állt
generáliák : általános kérdések
generális : általános, fő. sarkalatos; tábornok
generalisszimusz : legfőbb hadvezér, fővezér
generalizáció : általánosítás
general-lieutenant : altábornagy
generalmajor : vezérőrnagy
generalstabler : vezérkari tiszt
generáliszaft : minden húsfajtához illő lé
generátor : energiafejlesztő-gép
generózus : nagylelkű, bőkezű
genetikus : származtató, fejlődéstani, eredetet feltüntető
genezis : származás, eredet, fejlődéstörténet, keletkezés; az Ótestamentum első könyvének neve
genfi konvenció : 1864-ben létrejött nemzetközi egyezmény a hadifoglyok és sebesültek sorsának rendezéséről
gengszter : szervezett bűnözőbanda tagja az Egyesült Államokban
geniális : lángeszű
genie : lángész
geniecorps : hadmérnöki kar
genitália : ivarszervek

genitivus : birtokos-eset
géniusz : lélek, lángész, nemtő, védőszellem
genre : fajta, műfaj, modor, életkép
gens : nemzetség; primitív társadalmi forma: a gens tagjainak közös törzsanyja van; a törzsi társadalom vérségi kötelékkel egybekapcsolt alapegysége
gentilhomme : nemesember, lovagias, „úriember"
gentleman : jónevelésű, fínoman viselkedő; „úriember", burzsoá-társadalmi ember-ideál Angliában
gentlemanlike : „úriemberhez" illő, az angol polgári nevelési és életeszménynek megfelelő
gentry : köznemes
genuin : veleszületett, természetes, hamisítatlan
genus : faj, nem
geocentrikus : a Földet középpontnak tartó
geocentrikus világkép : felfogás az ó- és középkorban, mely szerint a Föld a világegyetem középpontja
geodézia : földméréstan
geofizika : földtermészettan
geográfia : földrajz
geográfus : földrajztudós
geokémia : földvegytan
geológia : földtan
geológiai periódus : földtani korszak
geológus : a földtan tudósa
geométer : földmérő
geometria : mértan
geomorfológia : földfelszíntan
geopolitika : politikai kérdéseknek az összehasonlító földrajz szempontjából való tárgyalása; a geopolitika — melynek megalapítója Haushofer német tábornok volt —, tulajdonképpen csupán a német imperialista célok és a hitleri hódító tervek „tudományos" mezbe való öltöztetésére szolgált
georgeizmus : Henry George amerikai polgári közgazdász reformista elmélete, mely szerint minden társadalmi baj oka a föld magántulajdona s a kapitalizmus belső ellentmondásai nem osztályharccal és a termelőeszközök magántulajdonának megszüntetésével, hanem 100 százalékos telekértékadó, földjáradékadó csodaszerével oldhatók meg. A georgeizmus elsősorban Angliában, de egyebütt is buzgó szószólókra talált a tőkés kizsákmányolás védelmezői között
geotektonika : földalakulattan
gerálja magát : viselkedik, valaminek mutatja magát
gérant : üzletvezető, beltag
gerilla : kis csoportokban való harc, apró csatározások, szabadcsapatok rendszertelen harca
Germánia : Németország; a rómaiak idején a Dunától északra és a Rajnától keletre eső területek neve
germanista : a német irodalommal és nyelvészettel foglalkozó
germanizál : németesít
germanizmus : németesség
germanofil : németbarát
germanofóbia : németgyűlölet
germinal : a francia forradalmi naptár hetedik hónapja (március 21—április 19); csíralhónap
gérokk : hosszabbfajta kabát
gersli : árpakása
geruzia : vének tanácsa
gésa : japán táncosnő, örömleány
Gesamt-Monarchie : összbirodalom; Ferenc József császár olmützi kiáltványában, 1849-ben e néven nevezte a Habsburg „örökös tartományokat" Csehországgal és Magyarországgal együtt
gesta : viselt dolgok, tettek, története valaminek; a történetírás egyik középkori elbeszélő műfaja
Gestapo : a német nemzetiszocialista rezsim titkos politikai rendőrsége, Geheime Staatspolizei rövidítése

gesztikulál : taglejtést tesz, hadonászik
gesztió : ügyvitel, üzletpolitika
gesztus : taglejtés, viselkedés
getto : elkülönített zsidónegyed
géz : ritkaszövésű sebészeti kötszer
giardinetto : gyümölcsöstál v. kosár; vegyes csemege
gicces : művészietlen, vásári munka; álművészet
gig : könnyű egyfogatú, kétkerekű kocsi
gigantizmus : óriásnövés
gigászi : óriási, roppant
gigerli : piperkőc
gigolo : parkettáncos, selyemfiú
gikszer : baklövés, hiba, hamis hang
gilde : testvériség, egyesülés, céh
gilde-szocializmus : kispolgári szocialisztikus áramlat a 20. század elején Angliában, az első világháború után Németországban. Nem ismerte fel az élenjáró elmélet és az osztályharc vezető szervezetének (párt) fontosságát. Elhanyagolta a politikai harcot. A kapitalista társadalmat az ipari termelést lassan behálózó, demokratikusan igazgatott termelő munkásszövetkezések létesítésével óhajtotta a munkásosztály javára átalakítani.
gimnasztika : torna, testgyakorlat
gimnázium : latint tanító középiskola
gin : ír borókapálinka
ginekológia : nőgyógyászat
ginekológus : nőgyógyász
girál : forgat, kezességet vállal, váltót átruház
giráns : kezes, jótálló, forgató
girland : füzér, mintázott szegély
giro : forgatmány; váltó vagy utalvány átruházása más személyre; kezesség
girondisták : a mérsékelt köztársasági párt tagjai a nagy francia forradalom idején
giroszkóp : pörgettyű
gitár : pengetőhangszer
glaciális : eljegesedő, jeges
glaciális korszak : jégkorszak
glacis : bástyatér, vársánc előtti tér
gladiátor : hivatásos római versenyvívó
glandula : mirigy
glaszé-keztyű : vékony bőrből készült keztyű
glaubersó : kénsavas nátrium
glaukóma : zöldhályog
glazur : zománc, máz
gleccser : jégár
gléda : sor, rend
gleichschaltolás : erőszakos, fasisztaszellemű egyformává-tétel; a hitlerista alapelveknek megfelelő egyformásító rendezés
glicerin : olajos folyadék
gliptotéka : szoborgyüjtemény
globális : gömbre vonatkozó; az egész világot átfogó; a teljes egészre irányuló
globetrotter : világjáró
glóbusz : földgömb
gloire : dicsőség
glória : dicsőség, hírnév; dicsfény
gloriette : magasabban fekvő kertiház, kilátó
glorifikáció : dicsőítés, megdicsőülés
gloriola : dicsfény
gloriózus : dicsőséges, híres
glossza : széljegyzet, megjegyzés, magyarázat
gneisz : kristályos pala
gnóm : manó, törpe, törpeszerű
gnóma : bölcs mondás
gnosztikusok : a mélyebb megismerésnek a vallás dolgaiban való döntő szerepét hangsúlyozó eretnek keresztény szekták az 1—2. században, melyek a megváltás keresztény eszméjét zsidó és görög gondolatokkal keverték össze; a „hitteljes megismerés" modern szektája
gnozeológia : ismeretelmélet
gnózis : megismerés; a hit mélyebb megismerése
goblen : képes faliszőnyeg, szőtt kép
goddam : angol káromkodás

goelette : kisebb kétárbocos tengeri hajó
gój : nem-zsidó
gól : kapu; a futball-kapuba bejutott labda
gólem : varázslattal életrekeltett agyagalak a prágai zsidó misztikusok hagyománya szerint
golf : tengeröböl; labdajáték
golf-áram : atlantióceáni meleg áramlat
golgota : koponyák hegye, ahol az Újtestamentum szerint Jézust felfeszítették; nagy szenvedés
góliát : bibliai óriás; óriás
gondola : keskeny velencei csónak; léggömbök és léghajók kosara, utasszállító része
gong : keletről származó fém ütőhangszer
goniometria : szögméréstan
genokokkusz : gömbalakú mikroszkópikus hasadógomba, a kankó kórokozója
gonorrhoea : kankó
good bye : isten veled!
gordiuszi csomó : legendabeli kibogozhatatlan csomó, melyet az ókorban Nagy Sándor a kardjával vágott ketté; szövevényes, kusza dolog
gorgók : mitológiai szörnyalakok
goszplan : a Szovjetunió Állami Tervbizottsága
goszpod : úr, isten oroszul
gót : régi germán törzs; szögletes német betűfajta
Góthai program : a németországi szociáldemokrata munkáspárt 1875-ben tartott góthai pártkongresszusán, a marxisták és lassalleánusok egységes párttá való elvadásakor elfogadott program, melyben Wilhelm Liebknecht és Bebel számos megengedhetetlen elvi koncessziót tettek a lassalleánusoknak. Marx írja: „... kötelességem, hogy egy, véleményem szerint teljességgel elvetendő és a pártot demoralizáló programot még diplomatikus hallgatással se ismerjek el."
gótika : csúcsíves, szűk és magasbatörő formákkal dolgozó középkori művészeti stílus
gourmand : inyenc
gourmet : inyenc
gout : ízlés
gouvernement : kormányzat, kormany
gouverneur : kormányzó
gönnol : nekiszán, nem sajnálja tóle, kívánja neki
görl : lány, színpadi csoport-táncosnő
GPU : „Állami Politikai Igazgatás" a Szovjetunió védelmére kártevők, szabotőrök és idegen ügynökök ellen
grácia : kegy, kegyelem
gracilis : kecses
graciózus : kecses
graduáció : képesítés, főiskolai cím adományozása, fokokra osztás
graduále : szertartáskönyv, egyházi énekeskönyv
grádus : fok, fokozat, rang, egyetemi fok
graecizmus : görögösség
grafika : rajzoló művészet, rajz, másoló technikai eljárások
grafikon : folyamatot feltüntető rajz
grafikus : rajzolóművész
grafit : ólomszürke, lágy ásvány, irónok készítésére használt szén-módosulat
grafológia : írástudomány, kézírástan
grafológus : írásszakértő
gramm : egy köbcentiméter 4 fok Celsius hőmérsékletű víz súlya
grammatika : nyelvtan
grammatikus : nyelvtan tudósa
grammofón : beszélőgép
grál : mondabeli kőedény, melybe Jézus vére csorgott
gran : szemer
granárium : magtár
gránát : földrágakő; lövedék robbanó töltettel
gránátos : eredetileg gránátdobó katona; gyalogos fegyvernem

grand : nagy; spanyol főnemes
grande nation : nagy nemzet (francia)
grandezza : méltóságteljes, büszke magatartás
grand-guignol : rémdráma
grandiózus : nagyszerű, nagyszabású
grand prix : nagydíj
grandseigneur : nagyúr
gránie : határ
graniesár : határőr
gránit : szemcsés kőzet
granuláció : sarjadás, szemcsézés
grape fruit : citrominal és narancsal rokon, Amerikában kedvelt gyümölcs
grasszál : elhatalmasodik, dúl, uralkodik, garázdálkodik, pöffeszkedik
grata persona : kedvelt ember
grátisz : ingyen
gratulál : szerencsét kíván, üdvözöl, köszönt
gravamen : sérelem
gravaminális : sérelmi, neheztelő
graviditás : terhesség
graviroz : vés
gravitáció : tömegvonzás, nehézkedés
gravitál : igyekszik, törekszik valahová, nehézkedik
gravőr : vésnök
gravür : metszet, véset
grazsdanin : polgártárs (oroszul)
grazsdanka : polgártársnő (oroszul)
greenhorn : tapasztalatlan újonc, „zöld fülű" (angolszász országokban)
gregoriánus naptár : XIII. Gergely pápa által megállapított, 1582. óta érvényben levő időszámítás
greizler : szatócs
grekománia : görögrajongás
grémium : testület (kereskedelmi, ipari)
griff : mesebeli madár
grillázs : mogyoróból, mandulából és cukorból készült édesség
grimasz : arcfintor
grippe : náthaláz, influenza
grizett : kézimunkából élő szabadéletű párisi lány elnevezése a 19. században
grog : rum, cukor és forró vízből készült ital
groom : lovász, inas, lakájfiú
grossz : tizenkét tucat
grosszista : nagykereskedő
groteszk : furcsa, torz
grotta : barlang, üreg
grund : üres telek
grupp : csoport; virágágy
gruppiroz : csoportosít, elrendez
gründol : alapít (vállalatot)
grünspan : zöldrozsda, rézrozsda
gsefiel : csereberél, üzérkedik
guanó : tengeri halakkal élő madarak trágyája
gubernátor : kormányzó
gubernium : kormányszék, helytartótanács
guelf : a pápa olasz párthívei a középkorban
guesde-isták : Jules Guesde, a franciaországi szocialista párt megalapítójának (1843—1922) hívei. Guesde évek során keresztül védelmezte a forradalmi marxizmus elveit, amikor azonban az 1914—1918-as imperialista háború megkezdődött elárulta a proletariátust és szociál-soviniszta lett
gueux : koldusok; németalföldi forradalmi párt neve a középkorban
guide : vezető, kalauz
guillotine : nyaktiló
guinea : angol arany; egy font egy shilling
gukker : látcső
gumiarábikum : mézga
gusztus : ízlés, étvágy, kívánság
gutgesinnt : hatalompárti, fejbólintó, az uralkodó rendszernek megfelelő érzületű
gutiroz : kedvel, élvez
gutturális : torokbeli, torokhang
guvernánt : nevelőnő
guvernementális : kormányzati, kormányképes
guzlica : szerb nemzeti pengetőhangszer

gvárdián : zárdafőnök
gyaur : hitetlen, nem igazhitű mohamedán
gyehenna : pokol
gipsy : cigány

H

habanera : mexikói tánc
habeas corpus act : 1679-i angol alaptörvény, mely szerint bírói elfogatóparancs nélkül senkit személyes szabadságától megfosztani nem szabad. Habeas corpus (legyen a test a tied): a bírói elfogatóparancs neve
habemus papam : van pápánk! a pápaválasztás eredményének kihirdetése
habilitáció : magántanári képesítés, próbaelőadás
habilitás : ügyesség, képesség
habitáció : lakásjog
habituális : szokásos
habitüé : színházi benfentes, színházi törzsvendég
habitus : külső megjelenés, testalkat, viselet, magatartás
hacienda : udvarház, major, falusi ház
Hades : alvilág; az alvilág istene az ógörög hitregékben
hadzsi : zarándok; aki már járt Mekkában
haeckelizmus : Ernst Haeckel német természettudósnak, a darwini leszármazástan népszerűsítőjének monista világnézete, mely minden jelenséget egyetlen anyagi alapelvre vezet vissza. A haeckelizmus csupán élettani materializmuson épül fel s így nemcsak, hogy nem teljes, de szükségszerűen következetlen is. „Haeckel materialista és monista, de nem történeti, hanem természettörténeti materialista." (Mehring)
haemoptoe : vérköpés
haemorrhagia : vérzés
haemorrhois : aranyér
hagada : elbeszélés az izraeliták húsvétján
hákim : bíró, ítélő, orvos az araboknál
bakni : kampó, horog
halali : vadászkiáltás, kürtszó
half : a fele valaminek; fedezet (a labdarúgásnál)
halina : otthonszőtt, durva gyapjúposztó
hall : előcsarnok, társalgóterem, vakszoba
hallucináció : káprázat, érzéki csalódás, rémlátás
halogén, haloid : sóképző
halt! : állj!
halva : törökeredetű édesség
hámiták : négerfajú népek; az elnevezés alapjául a mondabeli Noé három fia egyikének — Hámnak — neve szolgált, ez azonban nem jelent valóságosan is ilyenértelmű leszármazást
hammam : egyszemélyes török gőzfürdő
handlé : ószeres
hands : a labdának kézzel való érintése a labdarúgásban
hands off : kezeket el!
hands up : kezeket fel!
handzsár : kétélű balkáni tőrkés
hangár : repülőgép-szín, állás
Hanza : autonóm német kereskedő- és kikötővárosok szövetsége a középkor végén
hapták! : vigyázz!
harakiri : hasfelmetszéssel elkövetett, Japánban hagyományos öngyilkossági mód
hard labour : kényszermunka-büntetés Angliában: kemény munka
hárem : elkülönített női lakosztály a mohamedánoknál
harlekin : bohóc
harménia : összhang, egyezés
harmonika : sípokból összeállított hangszer
harmonikus : összehangolt, egyetértő

harmónium : orgonaszerű kisebb hangszer

harpagon : fösvény (Molière vígjátéki alakja után)

hárpia : görög hitregebeli kínzó-istennők; házsártos nő

harpun : szigony

haruspex : madárjós

hazárdjáték : szerencsejáték

hazárdőr : vakmerően kockáztató, vakszerencsére bízó

hasé : vagdalt hús, vagdalék

hasis : indiai kenderből készült kábítószer

haubic : tarackágyú

haute-finance : felsőbb pénzvilág, a nagybankok kapitalista vezetőinek társasága

haute-volée : előkelő társaság, felső tízezer

haut-gout : vadpecsenye íze; finom ízlés

havária : hajón való szállításból eredő kár

hear! : halljuk! (angolul)

Hearst-sajtó : amerikai újságkonszern, a legszélsőbb imperializmus és háborús uszítás szócsöve

hebdomader : hetenkénti

héber : a zsidó nép nyelve az ókorban, ma ismét beszélik Palesztinában

hecc : hajsza, uszítás, ingerkedés; mulatság

hedonista : érzéki örömöknek élő

hedonizmus : az élvezetet legfőbb célnak tartó felfogás; a bölcseleti hedonizmus a pillanatnyi gyönyörűségről lemond a tartós boldogság (magasabbrendű élvezet) és békesség érdekében

Hedzsra : Mohamed futása Mekkából Medinába, az izlám időszámításának kezdete (Kr. u. 622-ben)

hegelianizmus : G. W. F. Hegel 19. századi német filozófus (1770—1831) objektív idealista bölcseleti rendszere, mely szerint a világegyetem alapja a szellem dialektikai önmozgása. Hegel „legnagyobb érdeme, hogy újra alkalmazta a dialektikát, mint a gondolkodás legmagasabb formáját" (Engels) Hegel azonban „idealista volt, számára agyának gondolatai nem a valóságos dolgok és folyamatok többé-kevésbbé elvont tükörképei voltak, hanem fordítva, a dolgokat és fejlődésüket az ‚Eszme' megvalósult képmásainak tekintette, mely ‚Eszme' már a világ előtt, valahol, valahogy létezett" (Engels). Hegel filozófiájának „becses magvát" — a dialektikus módszert — Marx fejtette ki az idealista burokból s „fejetetejéről a talpára állítva" megteremtette a materialista dialektikát.

hegemónia : elsőbbség, vezetőszerep, hatalmi fölény, főhatalom; *a proletariátus hegemóniája:* a proletariátus vezető szerepét jelenti a burzsoádemokratikus forradalomban, szorosan egybekapcsolódva a proletariátus és parasztság szövetségének politikájával, a liberális burzsoázia elszigetelésének politikájával. A proletariátus hegemóniája a burzsoá-demokratikus forradalomban, ahol a proletariátus a parasztsággal van szövetségben, át kell, hogy nőjjön a szocialista forradalom proletár hegemóniájába, ahol a proletariátus a többi dolgozó és kizsákmányolt osztályok tömegeivel áll szövetségben

hekatomba : száz ökör feláldozása; tömeggyilkolás, mészárlás

hektár : területmérték (10.000 m^2)

hektika : sorvadás, tüdővész

hektografál : sokszorosít

hektoliter : 100 liter

hektowatt : száz watt, elektromos teljesítményegység

Helikon : görög hegy, a regebeli múzsák lakhelye

heliocentrikus : a Napot középpontnak tartó
heliográf : naptávcső
heliogravűr : sokszorosítás fényképészeti úton, mélynyomtatás
helioszkóp : készülék a nap szemlélésére
heliosztát : készülék a napsugarak egyirányba való állítására
helioterápia : gyógyítás napfénnyel
heliotrop : fényérzékeny
heliotropizmus : fény felé fordulás
heliózis : napszúrás
hellén : görög
hellénista : görög nyelvvel és irodalommal foglalkozó
hellénizmus : görögség; a késői, hanyatló görögség műveltsége (Nagy Sándor után)
helóta : rabszolga Spártában; rabszolga
helvét : svájci
hemendex : sült sonka tükörtojással
hemiszféra : félgömb, félteke
hemofília : vérzékenység
hemoglobin : a vér vörös festőanyaga
hendikep : előny, előnyverseny
henna : növényi eredetu vörös porfesték
hepatitisz : májgyulladás
hephep : zsidók elleni gúnykiáltás („Hierosolyma est perdita!" — Jeruzsálem elveszett — kezdőbetűiből)
heppiend : jó befejezés, szerencsés vég
heptagon : hétszög
heraldika : címertan
herba : fű
herbárium : növénygyüjtemény
herbatea : ital gyógyfűvekből
herbertek : nagy apák törpe fiait nevezik így (Bismarck fiáról)
hercig : kedves, helyes, aranyos
heréditárius : öröklődő
heretikus : eretnek
herézis : eretnekség
herkules : igen erős ember
herkulesi : rendkívül erős
herma : fejszobor rövid oszlopon
hermafrodita : kétnemű, hímnő
hermandad : testvériség, politikai szövetség; a spanyol rendőrség gúnyneve
hermelin : hölgymenyét
hermeneutika : magyarázattan, az értelmezés tana
hermetice : légmentesen
hermetikus : légmentes
hernia : sérv
heroikus : hősies
heroina : hősnő
heroizmus : hősiesség
herold : hírnök, hirdető
hérosz : hős
herosztrátoszi tett : hírvágyból elkövetett bűntett
herpesz : sömör
herpetológia : hüllők és kétéltűek tana
hetéra : szerető, kéjnő
heterociklikus : különkörű
heterodoxia : máshitűség
heterogén : különnemű, különféle
heteromorf : felemásalakú
heteronóm : idegen törvényt követő
hetman : kozákfőnök, kozákkapitány
heuréka! : megtaláltam, megvan!
heurisztika : a felfedezés módszere, a rávezetés művészete
heurisztikus : kitaláltató, felfedeztető, rávezető (módszer)
hexaeder : hatoldalú test, kocka
hexagon : hatszög
hexameter : hat lábból álló időmértékes verssor; hatméretű
hezitál : tétovázik, habozik, töpreng
hiátus : hézag, hangűr,
hibrid : kevert, keverék, korcs, felemás
hidalgó : spanyol köznemes
hidra : a görög monda sokfejű szörnyetege
hidrargium : higany
hidraulika : vízműtan
hidraulikus : folyadéknyomású, vízművi, vizierővel működő

hidrobiológia : vizi élettan
hidrodinamikus : folyadékmozgástani
hidrofóbia : víziszony
hidrolizis : vízfelbontás
hidrológia : víztan
hidromechanika : vízműtan
hidrométer : vízmérő
hidroplán : vizirepülőgép
hidrosztatika : víznyugvástan
hidroterápia : vízgyógyászat
hierarchia : papiuralom; egyházi rangszervezet; hivatali rangsor, ranglétra
hierarchikus : rangsorszerű, egymás fölé rendelt
hieratikus : papi szent
hieroglif : óegyiptomi képírás; nehezen olvasható írás
high church : az anglikán államegyház
highlander : felföldi, skóciai
high life : előkelő világ
higiéne : egészségügy, egészségtan
higiénikus : egészségügyi; egészségügyi követelményeknek megfelelő
higrométer : nedvességmérő.
higroszkóp : nedvességmutató
higroszkópikus : nedvességszívó
hilozoizmus : tan, mely szerint az élet s ennek következtében az érzékelési képesség a természet minden tárgyában feltalálható
hímen : házasság, szűzhártya
himnusz : ünnepi ének, dicsőítő ének, fohász
hindu : a buddhista vagy brahmanista valláshoz tartozó indiaiak: államuk Hindosztán; ellentétben a mohamedán indiaiakkal, akiknek neve moszlim és államuk Pakisztán
hinterland : mögöttes terület, hátország
hiób-hír : rossz hír
hiperaciditás : savtúltengés
hiperbola : görbe vonalfajta (mértanban); túlzás, nagyítás
hiperémia : vérbőség
hipereszté**zia** : túlérzékenység
hiperlojális : túlságosan tisztelő, talpnyaló
hipermodern : túlságosan modern
hipertrófia : túltengés
hipnotikum : altatószer
hipnotikus : álombamerítő, igéző
hipnotizál : álombamerít, megigéz
hipnotizmus : igézés, álombamerítés
hipnózis : álomszerű állapot, megigézettség
hipocentrum : rengésfészek
hipochonder : betegséget képzelő
hipochondria : betegség képzelése
hipokrita : képmutató, álszent
hipokrizis : képmutatás, tettetés
hiposztazálás : önállóvá tétel, eszmeileg adottnak önálló lényeggé való tétele
hipotéka : jelzálog
hipotetikus : feltevésen alapuló
hipotézis : feltevés
hippodrom : lovarda, porond lovak számára
hippogrif : mesebeli szárnyas ló
hippokrateszi arc : haldokló ember arckifejezése
hippopotamusz : viziló
Hispánia : Spanyolország
história : történelem, történet
históríkum : megtörtént, történet, előzmény, tény
history : történet
histrio : színész
hisztéria : idegbántalom, idegbetegség
hisztológia : szövettan
hisztorizmus : a tárgyaknak, eseményeknek és jelenségeknek keletkezésükben, fejlődésükben és pusztulásukban, az azokat létrehozó konkrét történelmi feltételekkel való összefüggésükben történő tanulmányozása
hitlerizmus : Adolf Hitler osztrák származású kispolgár vezetése alatt a német finánc- és monopóltőke zsoldjában, az egész világ imperialista köreinek támogatásával megszervezett mozgalom: a fasizmus német for-

mája, mely a német rablóimperializmus érdekében bevezetett totális államszervezetével, nyílt és durva diktatúrájával — különböző eklektikus elméletek, elsősorban a faji gyűlölet leple alatt — lángba borította a világot

hoch : éljen (németül)

hochstapler : szélhámos

hockey : gyepen v. jégen ütővel játszott labdajáték

hodzsa : tanító, bölcs (török népeknél)

hokkedli : zsámoly

hókuszpókusz : szemfényvesztő szertartás, bűvészkedés

holding : pénzügyi társaság, melynek egyetlen feladata valamely kapitalista csoport egy vagy több vállalatba befektetett tőkerészesedésének kezelése, továbbá az, hogy pénzügyi műveletek ravasz rendszere segítségével valamely tőkéscsoport hatalmát tőkebefektetései többszörösének arányában szélesítse ki

holipni : csöves ostya

homágium : hűbéres hűségesküje

homár : tengeri rák

home : otthon (angolul)

home-rule : önkormányzat; „otthonuralkodás", ir függetlenségi program

home-spun : otthonszőtt, házi szőttes

homicidium : emberölés

homiletika : hitszónoklat-tan

homogén : egynemű

homológ : megegyező, egyértelmű

homo novus : új ember

homeopátia : hasonszenvi gyógymód

homophagia : emberevés

homo sapiens : a bölcs ember (az ember természetrajzi neve)

homoszekszuális : ugyanazon nem felé nemileg vonzódó

homunkulusz : mesterségesen előállított ember

honesztál : tisztel, becsül

honneur : tiszteletadás, tisztelgés; nagy kártya

honorácior : értelmiségi, tisztviselői „előkelőség"

honorál : tisztel, értékel, méltányol, díjaz, teljesít

honorárium : tiszteletdíj

honoris causa : tiszteletbeli

honourable : tiszteletreméltó (angol nemesi címzés)

horda : vad csapat; a civilizációt megelőző társadalmi egység

horizont : látóhatár, látókör

horizontális : vízszintes irányú

hormonok : a belső elválasztású mirigyek által termelt és bizonyos életfolyamatokat szabályozó anyagok

hornista : kürtös

horoszkóp : csillagjóslat; a csillagok állása valamely adott időpontban

horribile dictu : szörnyű kimondani

horribilis : szörnyű

horror vacui : az ürtől való iszonyodás

hors concours : versenyen kívül

hors d'oeuvre : előétel

horlikultúra : kertészet

hospitál : látogat, vendégként jár

hossz : árfolyam-emelkedés

hotel : szálló, fogadó

hôtel de ville: városháza

house of commons : alsóház, képviselőház (angol)

house of lords : főrendiház, felsőház (angol)

howdoyoudo : hogy van? (angol)

hozsánna : üdv

HP : lóerő rövidítése (angol)

hugenották : francia protestánsok neve a reformáció korában

huitre : osztriga

huligán : elvadult csőcselék; a cári Oroszország pogromjainak résztvevői

humaniora : széptudományok (nyelvi, irodalmi, művészeti) összessége

humanista : emberszerető; az antik műveltséggel foglalkozó

humanisztikus : a klasszikus ókori nyelveket művelő

humanitárius : emberbaráti, jótékonysági

humanitás : emberiesség

Humanité (l'Humanité) : 1920. óta Franciaország Kommunista Pártjának központi közlönye, alapította 1904-ben Jean Jaurès. Ekkor a Francia Szocialista Párt központi lapja volt

humanizmus : emberiesség; az ókori latin és görög művelődés eszményeivel való foglalkozás; általános művelődési (irodalmi, tudományos, bölcseleti) mozgalom, mely a 14. században Itáliában keletkezett és innen terjedt át a többi országba. A humanizmus, mely az emberi személyiség jogainak és méltóságának nevében fel akarta szabadítani az embert a középkori vallási-egyházi világnézet bilincseiből, művelt emberek viszonylag kis körének ideológiája volt. A modern humanizmus az emberi személyiség szabadságában és méltóságában látja az egyes ember és a társadalom célját, de csak a szocialista humanizmus mutatja meg az utat ehhez a célhoz, amennyiben harcával megszabadítja az embereket az elnyomatástól, kizsákmányolástól és anyagi ínségtől és így minden ember számára biztosítja a szabadságot és emberi méltóságot

humánum : az emberi; emberi dolog

humánus : emberséges, emberszerető

humhug : szédelgés, becsapás

humor : jókedv, tréfa

humoreszk : tréfás, elbeszélés

humusz : tevényföld; növényi anyagok elrothadása következtében keletkezett, különösen termékeny föld

hungarica : magyar vonatkozású könyvek

hungárista : Szálasi nyilaskeresztes pártjának zűrzavaros „magyarfasiszta" politikai elméletét valló

hungarizmus : jellegzetesen magyar nyelvi kifejezésmód

hungarológia : magyarságtudomány

huri : a mohamedánok paradicsomában az igazhitűek rendelkezésére álló tündérszép nő

hurrápatriotizmus : uszító álhazafiság

hurrikán : orkán, tölcséres vihar

husziták : Husz János követői, akik a 15. század derekán Csehországban a cseh nép vallási és nemzeti szabadságáért harcoltak; ma a cseh nemzeti egyház hívei

hülzni : hüvely

I

I : mint római szám: egy

Iberia : a pireneusi félsziget latin neve

ibis : egyiptomi — szentnek tartott — gázlómadár

ibn : fia (arabul)

ichor : az istenek vére a görög mondákban

ichtiológia : a halakkal foglalkozó tudomány

ichtiozaurusz : őskori óriásgyík

icterus : sárgaság

ictus : ütés, nyomaték

idea : eszme, gondolat

ideál : eszmény, példakép

ideális : eszményi, csak a képzeletben meglevő

idealista : a bölcseleti idealizmus híve; eszményektől vezetett. Az idealista szó e két értelmét: a bölcseletit és az etikait a haladás ellenségei előszeretettel keverik össze és használják fel a kifejezési zavart a materializmus ellen, holott éppen a bölcseleti idealizmus ellenségei, a dialektikus materialisták teszik napról-napra tanúságot arról, hogy mennyire erkölcsi eszmények vezetik őket

idealista történelemfelfogás : a materialista történelemfelfogással szemben az eszmékben, elméletekben, az emberek tudatában stb. látja a társadalmi fejlődés fő hajtóerejét

idealizálni : eszményíteni, példaképpé tenni, képzeletben megnemesíteni

idealizmus : mindennapi szóhasználatban eszményektől való áthatottság, önzetlen magatartás eszmék szolgálatában; bölcseleti értelemben olyan — a materializmussal ellentétes — világszemlélet, mely a gondolkodás és lét viszonyában rejlő kérdés megoldása során a tudatot, a szellemet tartja elsődlegesnek és tagadja a materialista állítást, hogy a tudat az anyag terméke, hogy az eszmék csupán a valóság (korrigált) tükörképei. Az idealizmus a világot a „tudat", az „abszolút eszme", a „világszellem" megtestesülésének tartja. Azt állítja, „hogy valóságosan csak tudatunk létezik, hogy az anyagi világ, a lét, a természet csak tudatunkban, érzeteinkben, elképzeléseinkben, fogalmainkban létezik". (Sztálin)

idem : ugyanaz

identifikál : azonosít

identikus : azonos

identitás : azonosság

ideogramm : fogalomírási jegy, mely nem a hangokat, hanem a fogalom (dolog) képét adja vissza

ideológia : a társadalmi tudat valamely adott formáját alkotó nézetek, eszmék, fogalmak, képzetek összessége. Ilyen társadalmi tudatformák, ideológiai formák: a tudomány, a politikai nézetek, a filozófia, az erkölcs, a művészet, a vallás stb. „A termelési viszonyok összessége adja a társadalom gazdasági struktúráját, azt a reális alapot, melyen a jogi és politikai felépítmény áll s amelynek a társadalmi öntudat bizonyos formái felelnek meg... Nem az emberek tudata határozza meg létüket, hanem megfordítva: társadalmi létük határozza meg tudatukat." (Marx). Az osztálytársadalomban az ideológiák a harcoló osztályok anyagi életkörülményeinek és érdekeinek szellemi kifejezései — a polgári társadalomban a polgári ideológiákkal szemben a szocialista ideológia áll. A munkásosztály ideológiája a marxizmus-leninizmus. Az ideológia a társadalmi élet anyagi feltételeinek és meghatározott osztályok érdekeinek visszatükröződéseként keletkezett, de a maga részéről tevőlegesen hat vissza a társadalom fejlődésére.

ideológus : valamely társadalmi tudatforma elméleti képviselője; elméleti, gyakorlatiatlan ember; eszmékért rajongó

idill : kedves, egyszerű jelenet; pásztorköltemény

idillikus : kedvesen egyszerű; derűsen békés

idiolatria : önbálványozás

idioma : nyelvjárás; egy nyelv sajátosságainak összessége

idioszinkrázia : ideges ellenszenv, beteges idegenkedés

idióta : hülye, bárgyú

idiotizmus : veleszületett butaság

ido : mesterséges világnyelv

idol : bálvány

idolatria : bálványimádás

idus : a hónap 13. vagy 15. napja a római naptárban

ignorál : nem ismer, nem vesz tudomást róla, elnéz mellette

ignoramus et ignorabimus : „nem tudjuk és nem fogjuk megtudni" — Dubois-Reymond berlini professzor híres szavai (1872), melyben a haladást tagadó mereven mechanisztikus polgári nézet jut kifejezésre, hogy bizonyos kérdések megfejtésére a mi gondolkodásunk nem képes és nem is lesz soha képes

ignoráns : tudatlan, műveletlen
ignotus : ismeretlen
ikon : kép, bizánci stílusú szentkép
illegális : törvénytelen; az állam törvényei ellenére való
illegalitás : „törvénytelenség"; az az állapot, melyben a Párt a burzsoá-állam „törvényes" tilalmai és üldöztetése ellenére „a föld alatt" továbbra is fennáll és folytatja munkáját. A kommunista pártok az elmúlt évtizedek során a gyakorlat dialektikusan fellépő követelményeinek megfelelően alkalmazták a legalitás vagy illegalitás fegyverét. A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja utoljára 1917 júliusában vonult illegalitásba, hogy rövid három hónap alatt előkészítse a Nagy Októberi Forradalmat s a hatalom átvételét.
illegitim : törvénytelen
illogikus : logikátlan, következetlen
illojális : hűségsértő, törvénytelen, méltánytalan
illuminál : kivilágít
illuminált : ittas (tréfásan)
illuminátusok : felvilágosultak, megvilágosultak; a felvilágosodást terjesztő különböző európai titkos társaságok neve a 16—18. században
illusztráció : kísérő kép, szövegrajz
illusztrál : megvilágít, szöveghez képeket illeszt
illusztrált lap : képes időszaki lap
illusztrátor : rajzoló (művész)
illusztris : fényes, előkelő, kiváló
illúzió : érzékcsalódás, káprázat, áltatás, hiú ábránd
illuzórius : képzeleti, látszólagos, hiú, hiábavaló
imaginárius : képzelt, képzetes
imám : elöljáró arabul; főnök; előimádkozó a mohamedán mecsetekben
imbecillis : gyöngeelméjű
imbisz : vegyes felvágottak tálon elrendezve
imitáció : utánzás, utánzat
imitál : utánoz
immaculata : szeplőtlen
immanens : bennerejlő, a dologban bennefekvő
immateriális : anyagtalan, testetlen, nem anyagi
immatrikuláció : bejegyzés az anyakönyvbe
immediátus : közvetlen
immenzis : mérhetetlen, végtelen
immenzurábilis : megmérhetetlen
immigráció : bevándorlás
imminens : fenyegető, égető, közeli
immobil : meg nem mozdítható
immobiliák : ingatlan birtokok
immorális : erkölcstelen
immortális : halhatatlan
immunis : mentes, védett, nem fogékony, sérthetetlen
immunitás : mentesség, védettség, sérthetetlenség; mentelmi jog, melynek lényege, hogy a képviselőket a parlament külön beleegyezése nélkül nem lehet törvény elé idézni; a test védettsége mérgek vagy fertőzés ellen
immunizál : mentessé tesz, menlesít
imparlamentáris : a parlamenti illemet sértő; illetlen
impasszibilitás : érzéketlenség
impedimentum : akadály
impegno : kötelezettség, kockázat, zálog
imperatív : parancsoló, szükségszerű
imperativus : felszólító mód
imperátor : főparancsnok, hadvezér, császár
imperfekt : befejezetlen
imperfektum : elbeszélő mult
imperiál : császári; nyomdai betűtípus; ülőhely a társaskocsi tetején; orosz cári aranypénz

imperializmus : „az imperializmus a kapitalizmusnak az a fejlődési foka, amelyen kialakult a monopóliumok és a finánctőke uralma, a tőkekivitel kimagasló jelentőséget nyert, a világ elosztása a nemzetközi trösztök között megkezdődött és a föld egész területének a legnagyobb kapitalista országok között való felosztása lezárult" (Lenin). Az imperializmus élősdi, rothadó kapitalizmus.

impérium : birodalom; legfőbb hatalom

impertinens : szemtelen

implicite : beleértve, bennerejlő, belefoglalva

imponál : tiszteletet v. csodálatot kelt, hatást tesz

imponderábiliák : mérhetetlen hatású körülmények, meg nem mérhető (végtelenül finom) dolgok

imponderábilis : mérhetetlen

impopuláris : népszerűtlen

import : behozatal

importál : külföldről behoz

imposszibilis : lehetetlen

imposztor : csaló, kópé

impotencia : tehetetlenség

impotens : tehetetlen

impozáns : tiszteletet keltő, nagyszerű

impraktikus : célszerűtlen, gyakorlatiatlan

impregnál : telít, átitat

impresszárió : művészeti vállalkozó, művészek tevékenységének üzleti megszervezője

impresszió : benyomás

impresszionizmus : a közvetlen benyomások (a művész pillanatnyi benyomásainak) visszaadására törekvő művészeti irány

impresszum : nyomdai jelzés hírlapokon és folyóiratokon a felelős szerkesztő és kiadó nevével

imprimál : engedélyt ad a nyomtatásra

imprimatur : „nyomassék", nyomtatási engedély

improduktiv : terméketlen

impromptu : rögtönzés; dalszerű, rövid zenedarab

improvizál : rögtönöz

impulzív : ösztönző, ösztönös, lobbanékony

impulzus : ösztönzés, indíték, inger

impurum : piszkozat, fogalmazvány

imputál : beszámít, fölró, tulajdonít, ráfog

in absztrakto : elméletben, elvontan

inadekvát : egyenlőtlen

inakceptábilis : elfogadhatatlan

inakkurátus : pontatlan, hanyag

inaktív : tétlen, nemcselekvő

inalienábilis : elidegeníthetetlen

inappellábilis : megfellebbezhetetlen

inartikulált : tagolatlan

inaugurál : felavat, beiktat, kezd

Inauguraladresse : A Nemzetközi Munkásszövetség (I. Internacionále) Marx által szerkesztett programadó Alapító Üzenete

incesztus : vérfertőzés

incidens : közbejött eset, véletlen esemény, baleset, zavar

incidentális : esetleges, véletlen

incidentaliter : mellékesen, mellesleg, közbevetőleg

in contumaciam : a távollétében (elítél)

indemnitás : büntethetetlenség; felhatalmazó javaslat, pénzügyi felhatalmazás

independens : független

independentizmus : függetlenelvűség; a 17. században Németalföldön keletkezett s később az angolszász országokban elterjedt protestáns irányzat, melynek alapelve az egyes egyházközségek függetlensége az államtól és a nagyobb egyházi közösségektől

Independent Labour Party : brit „Független Munkáspárt", angol politikai

csoport, mely trockista elemek közreműködésével szovjetellenes és antibolsevista felfogását látszat-baloldalisággal akarja ellensúlyozni

indeterminált : meg nem határozott

indeterminizmus : bölcseleti felfogás, mely szerint a világ folyása nincs alávetve törvényszerűségnek, okozatosságnak s létezik teljesen spontán, független, szabad emberi akarat

index : mutató, jegyzék, betűrendes név- és szakjegyzék, készülékek mutatója, egyetemi leckekönyv

index-számok : viszonyszámok, melyek — egy bizonyos, számszerűen alapnak vett állapotból kiindulva — egy és ugyanazon vizsgálati tárgy (pl. létfenntartási költség) változásait folytatólagosan jelzik

indicium : jel, tünet, gyanúalap

indifferens : közömbös

indifferentizmus : közömbösség, közönyösség (politikai dolgokban)

indigena : bennszülött, honosított

indignálódik : méltatlankodik, neheztel

indikáció : orvosi javallat beavatkozásra (műtétre)

indikál : jelez, mutat, javall

indirekt : közvetett

indirekt adók : közvetett adók, azok az adónemek, amelyeknél más fizeti be az adót, mint akit az állam terhelni akar. A közvetett adót a megadóztatottak nem közvetlenül az adóhivatalnak, hanem mint az általuk vásárolt áruk árának egyrészét fizetik meg. Az indirekt adók tőkés társadalmakban föltétlenül és elsősorban a dolgozók ellen irányulnak

indiszciplinált : fegyelmezetlen

indiszkréció : titokszegés, kíváncsiság, tolakodás

indiszkrét : nem titoktartó, tolakodó, titkot fürkésző

indiszkutábilis : megvitathatatlan

indiszponált : rossz formában levő, rosszul hangolt, gyöngélkedő

indiszponibilis : rendelkezésre nem álló

individuális : egyéni

individuális terror : politikai akció megkísérlése egyesek által végrehajtott erőszakos cselekedetek (merényletek stb.) útján

individualizmus : minden olyan nézet, mely az egyént teszi a dolgok céljává, alapjává, mértékévé; a (saját) személyiség kultusza; társadalmi tan, mely szerint a társadalom jóléte az egyén legmesszebbmenő gazdasági cselekvési szabadságát követeli meg. A szocializmus — egy ilyen individualizmussal ellentétben — tagadja az egyes embernek azt a jogát, hogy a másikat kizsákmányolhassa

individuálpszichológia : Alfred Adler osztrák ideggyógyász mélylélektani elmélete és gyógyítási módszere

individuum : egyén

indogermánok : a nyelvtudomány „indogermánok" alatt ma csupán annyit ért, hogy az e gyűjtőnévvel illetett népek az úgynevezett indogermán nyelvek egyikét (három csoportjuk: szlávok, germánok, románok) beszélik. A német fasiszta fajteoretikusok és előfutáraik az „indogermán" vagy „árja" megjelölést egy feltételezett ősnépre alkalmazták, amely állítólag kivált az „indoeurópai" népcsaládból s önállóan továbbfejlődve, fokozatosan a jelenleg egész Európát és Nyugat-Ázsiát benépesítő „fajokra" oszlott. A tudomány bebizonyította, hogy ez az „indogermán", „indoeurópai" vagy „árja" „ősnép" sohasem létezett, mint ahogyan nem létezett „indoeurópai" vagy „árja" ősnyelv sem.

indolencia : közönyösség, részvétlenség, hanyagság
indolens : nemtörődöm, közönyös
indukál : következtet az egyesből az általánosra; áramot indít, gerjeszt
indukció : a logikában következtetés az egyesről az általánosra, a dolgokból a fogalmakra; a fizikában elektromos feszültségek és áramok gerjesztése elektromos vezetőknek mágneses mezőben való vezetése útján vagy a mágneses mezőknek álló elektromos vezető körül való megváltoztatása útján
induktiv : az egyes esetekből az általánosra következtető
induktiv módszer : az a tudományos eljárás, mely egyes esetek megfigyeléséből igyekszik általános törvények megállapítására
induktor : áramgerjesztő
indusztria : ipar; általában termelőtevékenység; különlegesen: nyersanyagfeldolgozás és áruk előállítása nagyban, gyárakban, gépek felhasználásával és erős munkamegosztással
indusztrializmus : az ipari tevékenység túlnyomó volta valahol
in effigie : képletesen, jelképileg (kivégez)
inertia : tehetetlenség
inesztétikus : ízléstelen
infallibilitás : csalhatatlanság az 1870-i vatikáni zsinat által elfogadott dogma, mely szerint a pápa, egyházfőként tett megnyilatkozásaiban, csalhatatlannak tekintendő
infámia : becstelenség, aljasság, gyalázatosság
infámis : becstelen, aljas, gyalázatos
infáns : „gyermek", a spanyol és portugál királyi hercegek címe volt
infanterista : gyalogos
infantilizmus : gyermekiesség; visszamaradás testi vagy szellemi tekintetben a fejlődés gyermeki fokán
infekció : fertőzés
inferioritás : alsóbbrendűség, alárendeltség
infernális : pokoli, alvilági
inferno : pokol, alvilág
inficiál : megfertőz
infidélis : hűtelen, hitetlen
infiltráció : beszűrődés
infinitezimális számítás: a matematika egy ága, mely végtelen kicsi és végtelen nagy mennyiségekkel dolgozik
infinitivus : főnévi igenév
infinitizmus : a valóság végtelenségét valló felfogás
infinitum : végtelen
infláció : „felfúvódás"; a bankjegyforgalomnak a forgalomban levő áruk mennyiségével arányban nem álló felduzzadása, mely az árak rohamos emelkedését, helyesebben az általános áru: a bankjegyek csereértékének rohamos csökkenését vonja maga után
in flagranti : a tett pillanatában, tettenérve
in floribus : virágjában
influenza : náthaláz
információ : tájékoztatás, felvilágosítás
informál : tájékoztat, felvilágosít
infravörös sugarak : vörösönneni sugarak, a legnagyobb hullámhosszú, meleghatású, láthatatlan „fénysugarak"
infula : püspöksüveg
infuzió : forrázat; beáramlás
infuzória : ázalagok
ingénieur : mérnök
ingénium : tehetség, alkotószellem
ingerencia : befolyás, beavatkozás
ingot : önlvénytuskó
ingrediencia : alkatrész, hozzávaló
inhalál : belehell, belélegez (gőzt)
inhérens : lényeges, jellemző
inhumáció : elföldelés
iniciál : kezdeményez

iniciále : kezdőbetű
iniciativa : kezdeményezés
injekció : befecskendezés
injuria : jogtalanság, sérelem
inka : Peru egykori uralkodóinak címe; hajdani indiántörzs
inkarnátus : megtestesült, megrögzött
inkasszál : beszed, behajt (pénzt)
inkasszáns : pénzbeszedő
inkasszó : pénzbeszedés
inklinál : hajlik, hajlamos, fogékony valami iránt
inkluzive : bezárólag, beleértve
inkognitó : rangrejtve, ismeretlenül, álnéven
inkollegiális : nem kartársi
inkommenzurábilis : össze nem mérhető
inkommodál : alkalmatlankodik, háborgat
inkompatibilis : összeférhetetlen
inkompatibilitás : összeférhetetlenség
inkompetens : illetéktelen
in konkréto : valóságban, a gyakorlatban
inkonveniens : nem illő, nem méltó, nem megfelelő
inkonzekvens : következetlen
inkorporáció : bekebelezés
in korpore : testületileg
inkorrekt : helytelen, nem kifogástalan, tisztességtelen, hibás
inkriminál : vád alá fog, kifogásol, megró
inkrusztáció : kérgesedés
inkubáció : kiköltése a tojásnak, a csíra kifejlődésének ideje a tojásban
inkubációs idő : lappangási idő, fertőző betegségeknél a fertőzés megtörténte s a betegség kitörése közötti időtartam
inkubátor : költő-készülék
inkunábulum : ősnyomtatvány (a 15. századból)
inkurábilis : gyógyíthatatlan
inkvizíció : kutatás, nyomozás, vallatás, kínvallatás; egyházi törvényszék az eretnekek kinyomozására
in medias res : a dolgok közepén (kezdeni), tüstént az ügyre (térni)
in natura : természetben
innerváció : beidegződés
innocentia : ártatlanság
in nomine Dei : isten nevében
in parenthesi : zárójelben
in praxi : gyakorlatban
I. N. R. I. : (Jesus Nasarenus Rex Judaeorum): názáreti Jézus, a zsidók királya (a feszület felirata)
inscriptio : bejegyzés, felirat
insectum : rovar
inspekció : szemle, vizsgálat, ügyelet, őrség
inspektor : felügyelő
inspiciál : szemlét tart, felülvizsgál
inspiráció : ihlet, sugalmazás
inspirál : megihlet, sugall
instál : kér, könyörög
installáció : beiktatás
installál : beiktat, berendez
installátor : berendező, szerelő
instancia : kérelem, kérvény, illetékes hatóság, több egymásfölé rendelt hely egyike
in statu nascendi : a születés (kialakulás) állapotában
instinkt : ösztön
instinktiv : ösztönös
institució : intézmény, alapítvány
institut : intézet
Institut de France : a francia akadémia neve
instruál : utasít, oktat, fölszerel
instrukció : utasítás
instruktiv : tanulságos
instruktor : oktató, házitanító
instrumentáció : hangszerelés
instrumentum : eszköz, szerszám, hangszer
inszcenál : rendez, színpadra visz, jelenetet csinál
inszeparábilis : elválaszthatatlan

inszignia : a hatalom és méltóság jelvényei, ismertető jegyek
inszinuáció : gyanúsítás, ráfogás, feltevés
inszinuál : gyanúsít, ráfog, feltesz
inszolid : megbízhatatlan
intakt : érintetlen, sértetlen
intarzia : berakás, famozaik
integer : sértetlen, ép, csorbítatlan
integrális : egy egészet kitevő, magában megálló
integrál-számítás : a magasabb matematika része, mely a végtelen kis részecskék összeegyeztetése által a belőlük keletkezett véges nagyságokat ábrázolja
integráns rész : egy egészhez tartozó; rész, mely az egésztől, annak megsértése nélkül, nem választható el
integritás : épség, csorbítatlanság, sértetlenség
intellektuális : értelmi, észbeli, szellemi
intellektualizmus : az értelmet középpontba helyező felfogás
intellektuel : szellemi munkás, értelmiségi, szellemi életet élő
intelligencia : értelem, értelmesség, értelmiség
intelligens : fejlett értelmű
intelligibilis : az értelem által felfogható; az érzékelhetővel (szenzibilissel) szemben az érzékeket meghaladó csupán ésszel felfogható, érzékfölötti. Platon idealista felfogása szerint ez a világ intelligibilis, az érzékeket meghaladó
intenció : szándék, törekvés, célzat
intenciózus : célzatos, szándékos
intendál : szándékol, figyelmét irányítja
intendáns : főfelügyelő, hadbiztos, művészeti vezető
intendantura : főfelügyelőség, hadbiztosság
intenzitás : erősség, hathatósság, hatásfok
intenziv : erős, mélyremenő, hatásos, belterjes
intercesszió : közbenjárás
interdiktum : egyházi tilalom
interes : kamat
interesszál : érdekel
interferencia : kölcsönös behatás; a fizikában két hullámmozgásnak a találkozásnál egymásra való kölcsönös hatása; hullámszövődés; keveredés
intérieur : belseje, berendezése valaminek
interjú : beszélgetés, megszólaltatás, kikérdezés; újságíró beszélgetése közéleti személyiséggel
interkaláris : időközi, közbenső
interkontinentális : világrészközi
intermezzo : közjáték, közbejött eset
intermittál : ismétlően megszakad és folytatódik
intern : belső
Internacionále : a Marx Károly által Londonban alapított és vezetett „Első Internacionále (1864—1872) rakta le a munkások nemzetközi szervezkedésének alapjait, hogy előkészítse forradalmi rohamukat a tőke ellen." „Lerakta a proletárok szocializmusért folytatott nemzetközi harcának alapjait." (Lenin.) — A Második Internacionále (1889—1914) „korszaka előkészítette a talajt a mozgalom széles, tömegméretekben való elterjedésére egy csomó országban" (Lenin). A II. Internacionále a proletármozgalom nemzetközi szervezete volt, melyben Engels halála után az opportunizmusnak erősödése egyre jobban a munkásosztály érdekei elárulásának mocsarába vezetett. A Második Internacionálénak az első világháború után való újbóli megalakulása sem igen változtatott ezen a jellemvonásán. — A Harmadik Internacionále (1919 március—1943 május) az op-

portunizmus elleni harc és a győzelmes Nagy Októberi Szocialista Forradalom jegyében alakult. Miután történelmi feladatát: erős kommunista pártok létrehozását betöltötte, kimondta feloszlását

Internacionále : a nemzetközi proletariátus harci dala („Föl, föl. ti rabjai a Földnek")

internacionális : nemzetközi

internacionalizmus : nemzetköziség; *a tőkések internacionalizmusa* az imperializmus korában abban áll, hogy a monopolisztikus tőkésszövetségek egymas között felosztják a világot érdekszférákra s nemzetközileg összemüködnek. A tőkés nemzetköziség azonban nem küszöböli ki, hanem élesebbé teszi a monopoltőke versenyét egymás között s ezért folytonosan a világháborúk veszélyét idézi fel. „A világkapitalizmus fejlodése nem egyenletesen és tervszerüen megy végbe, hanem válságokon és katasztrófákon keresztül tör magának utat" (Lenin). Az imperializmus egyenlőtlen fejlődéséből következően periódusonként megismétlődik a világ újrafelosztásának követelése háborúk segítségével. „*A szocialista nemzetköziség* a nemzeti lét fontosságát és az ebből fakadó problémákat nem tagadja, hanem, ellenkezőleg, a nemzeti érdekeket magasabb szinten, a nemzetköziség és a népek együttmüködésének szintjén hozza egymással harmóniába és ezzel a nemzetek soha nem tapasztalt felvirágzásának veti meg alapjait .. A szovjetnépek nemzetköziségen nyugvó hazaszeretete sokkal szilárdabbá és leverhetetlenebbé tette a Szovjetúniót, mint a hitleristák sokat hangoztatott „nacionalizmusa" Németországot." (Andics E.)

internál : elkülönített helyen (táborban) felügyelet alatt való kényszertartózkodásra utasít

internátus : diákotthon, nevelőintézet bennlakással

internista : belgyógyász

inter parenthesim : zárójelben

interparlamentáris : parlamentközi

interpelláció : kérdőre vonás, miniszterhez intézett képviselői kérdés

interpellál : kérdést intéz, kérdőre von

interpretál : értelmez, magyaráz, tolmácsol, előad

interpretátor : értelmező, előadó

interpunkció : írásjelzés, pontozás

interregnum : közbeeső kormányzat, időközi kormányzás

interurbán : városközi, helyközi, távolsági

intervallum : távolság, időköz

intervenció : beavatkozás, közbelépés; a kapitalista hatalmak — tizennégy állam — fegyveres beavatkozása (1918—1920) a forradalmi Oroszország ellen a fiatal szovjethatalom megbuktatására és a tőkés uralom visszaállítására, szövetségben az ország belsejében levő ellenforradalmárokkal. Az imperialista intervenció: a nemzetközi tőke első háborús támadása a szocializmus országa ellen, teljes csőddel végződött.

intervencionista : a beavatkozás (többnyire fegyveres) híve; a második világháborúban elsősorban Amerika fegyveres beavatkozásának híveit nevezték így

interveniál : beavatkozik, közbelép

intim : bizalmas, bennfentes, benső

intimus : bizalmasa valakinek

intolerancia : türelmetlenség

intonál : hangot megad, rázendít, rákezd

intoxikáció : mérgezés

intráda : belépés, fellépés

intra dominium : birtokon belül

intra muros : a falakon belül

intramuszkuláris : izomközötti
intranszportábilis : nem szállítható
intranzigens : hajthatatlan, meg nem alkuvó, szélső
intranzitiv : át nem ható
intravénás : gyüjtőérbe történő
intrika : cselszövény, fondorlat
intrikál : cselt szö, ármánykodik
intrikus : cselszövö
introdukció : bevezetés
introspekció : befelé pillantás, a befeléeső megfigyelése, észrevevése
intuició : „belső szemlélet", megérzés, sugallat; az idealisták szerint az igazság közvetlen, sejtelemszerű (nem tapasztalat vagy következtetés útján való) felismerése
intuicionizmus : felfogás, amely szerint a dolgok megismerésének legbiztosabb eszköze és forrása az intuició. A dialektikus materializmus ezt reakciós-idealista felfogásnak tartja.
intuitiv : sejtelemszerű, belsőleg szemlélő, ihlet-sugallta
invalidus : rokkant
invázió : beözönlés, betörés, az ellenség földjének hadsereggel való elárasztása
invektiva : sértés, megbántás, megvádolás
invenció : lelemény
invenciózus : leleményes
inventár : leltár
inverzió : megfordítás, szokatlan szórend
invesztál : beruház, befektet
invesztició : beruházás
invesztitura : felavatás; egyházi javadalmakba való beiktatás; püspökök felavatása pásztorbottal és gyűrűvel
invitál : meghív
invokáció : segítségül hívás
involvál : magában foglal, maga után von
inzolvencia : fizetésképtelenség
inzolvens : fizetésképtelen
inzuláris : szigeti fekvésű
inzulin : a hasnyálmirigy hormonjából készült gyógyszer
inzultál : tettlegesen bántalmaz
inzultus : bántalom, sértés
inzurgens : fölkelő, lázadó
inzurrekció : fegyveres felkelés, lázadás
ion : „vándorló" (görögül); a fizikában az elektromosan töltött atom, vagy molekula
iónok : ógörög néptörzs
ionizáció : egy különben nem vezető testnek elektromos vezetőképességet kölcsönző folyamat
ióta : az i betű görög neve
ipse : ő maga
iridium : platinához hasonló fém
irish stew : ír gulyás: bárányhús burgonyával és káposztával
irisz : szivárvány; a szem szivárványhártyája; virág
irónia : rejtett gúny
ironikus : gúnyos
irracionális : észellenes, észszerűtlen; ész, értelem által fel nem fogható, logikailag meg nem határozható; a matematikában azok a mennyiségek, melyek egész számokkal és törtekkel egyáltalán nem, vagy csak megközelítöen fejezhetők ki
irracionalizmus : észellenesség, az ész tagadása; a polgári bölcselők, közírók, sőt tudósok közt is rendkívül elterjedt irányzat, amely szerint a világ lényege tudományos-észszerű eszközökkel nem közelíthető meg. Ez az irányzat hirdeti az akarat, az ösztön, az indulat, a tudatalatti vak erők elsőbbségét az ésszel szemben. Az irracionalizmus szembehelyezkedik a marxizmussal, a materializmussal, sőt az idealizmus azon formáival is, amelyek többé-kevésbbé hisznek a racionális megismerés lehetőségében. Alapja rendszerint a nyiltan bevallott obszkurantizmus és misztika.

irreális : valószerűtlen, valóságos alap nélküli, képzeletheli

irreguláris : szabálytalan, nem rendes, rendkívüli

irreleváns : lényegtelen, nem fontos, mellékes

irreparábilis : jóvátehetetlen

irrigátor : beöntő fecskendő

irritál : ingerel, izgat, zavar

ischias : ülőidegzsába

Isthmus : földszoros

Iszkra : („Szikra") — az oroszországi forradalmi marxisták első országos lapja, Lenin alapította 1900 végén. Külföldön jelent meg és Oroszországban illegálisan terjesztették. Az 1900—1903-as években megjelenő lenini „Iszkra" óriási történelmi szerepet játszott az oroszországi proletariátus önálló politikai pártjának előkészítésében. 1903 novemberében, röviddel az OSZDMP II. kongresszusa után, a lap átment a mensevikek kezébe

iszlám : a mohamedán vallás

iszpola : feles földbérleti gazdaság a régi Oroszországban, bérösszeg fejében a parasztnak a hozadék felét kellett leadnia

iszpravnik : kerületi rendőrfőnök a cári Oroszországban

itinerárium : útinapló, kalauz

I. W. W. : Industrial Workers of the World, a Világ Ipari Munkásai; szindikalista irányú forradalmi munkásszervezet, melynek főként az U. S. A. nyugati államaiban vannak hívei

izobár vonalak : a térképen az azonos barométer-állású vidékeket összekötő vonalak

izoklinek : azonos mágneses elhajlású vidékeket összekötő vonalak

izokromatikus : egyenlőszínű

izokrón : egyidejű

izolácionizmus : politikai irány az Egyesült Államokban, célja az ország távoltartása a nemzetközi kötelezettségek vállalásától, hogy így az saját imperialista érdekeiről jobban gondoskodhassék

izolál : elszigetel

izotermák : azonos hőmérsékletű pontokat összekötő vonalak

Izvesztija : Közlöny, a szovjetkormány hivatalos lapja Moszkvában, 1917-ben alapították a petrográdi munkás- és katonatanács közlönyeként

izvozcsik : orosz bérkocsis

J

j'accuse! : vádat emelek!; Zola híres nyílt levelének kezdő szavai, melyben tiltakozik a Dreyfus-üggyel (1898) kapcsolatban a harmadik francia köztársaság katonai-politikai köreinek nacionalista-antiszemita mesterkedései és hamisításai ellen

jacht : kis vitorláshajó; magán luxushajó

jacquard : egy lyoni selyemszövő nevéről elnevezett mechanikai szövőszékfajta művészi mintájú szövetek szövésére

jacquerie : parasztlázadás; nevét francia parasztok egykorú francia gúnynevéből (Jacques le Bonhomme — Jakab, a jóember) nyerte

jäger : szövött gyapjú-alsóruha

jakobinusok : a nagy francia forradalom nemzetgyűlésének elszántan forradalmi magatartású, legradikálisabb polgári pártja, klubüléseit Párizsban, a jakobiták kolostorában tartotta s innen nyerte nevét; azóta általában a radikális politikai forradalmárokat nevezik így.

jam : gyümölcsíz

jambo : (helyesen olaszul jammo: menjünk) egy híres olasz dal refrénje; olasz utcai énekes

jamboree : cserkészek világtalálkozója

jambus : versláb, mely egy rövid, egy hosszú szótagból áll

jampec : nyegle fiatalember, ficsúr

janicsár : a régi török hadsereg legjobban képzett gyalogoskatonája, rendszerint elrabolt keresztény gyermekekből nevelték őket

janitor : kapus, ajtónálló

jansenizmus : Jansen yperni püspök és követői által hirdetett katolikus vallási irányzat, mely Szent Ágoston tanításaihoz akar igazodni

Janus : kétarcú római isten, a világ őrzője

jardin : kert

Jardin des Plantes : a párizsi állatkert

jassz : alvilági suhanc, csirkefogó

jatagán : kétélű, török-tatár görbe kés

jazz : négereredetű modern tánczene

jazzband : jazz-muzsika zenekara

Jehova : isten neve a zsidó vallásban

jeremiáda : siralomének, panaszkodás

jersey : gyapjúkötöttes

jesiva : héber talmudfőiskola

jezsuita : az 1534-ben Loyola Ignác által alapított Jézus-társaság, katolikus szerzetesrend tagja

jezsuitizmus : képmutatás; a „cél szentesíti az eszközt" elvének alkalmazása

jiddis : a második világháború előtt Kelet-Európában élt, továbbá az innen Amerikába átszármazott ú. n. askenáz-zsidók népi nyelve, mely a német nyelv frank-sváb nyelvjárásából származott, héber és szláveredetű nyelvi elemek hozzáadásával

jig : a ritmust lábbal doboló angol tánc

jingo : az angolszász szélsőséges imperialisták gúnynevе

job : munkaalkalom, alkalmaztatás, munka

jobber : börzespekuláns, kereskedő

jód : vegyi elem

jódlizás : az alpesi népek sajátságos éneke

jóga : hindu bölcseleti rendszer, melynek hívei szigorú önfegyelmezés és testi sanyargatás útján vélnek szellemileg megvilágosult állapotba jutni. Bölcseletük misztikus tévútra vezetése egy gyarmati kizsákmányolás állapotában levő, amúgyis elzárt és elmaradott népi szellemnek

joghurt : bolgár módon, mesterségesen savanyított aludttej

John Bull : az angolok gúnynevе, Anglia megszemélyesítése (Bika János)

joker : mindenhova illő kártyalap a francia kártyában

jomkippur : engesztelés napja, zsidó hosszúnap

joviális : jóízű, vidám

jozefinizmus : a II. József nevéhez fűződő szabadelvű állam- és egyházpolitikai irány

jubilál : évfordulót ünnepel

jubiláns : ünnepelt

jubiláris : évforduló ünneplése alkalmából

jubileum : évforduló ünneplése

judge lynch : „linch bíró", a sajátos amerikai népítéletet hívják így, amelyet az Egyesült Államok faji gyűlölettel telített déli államaiban még ma is büntetlenül alkalmazhat az imperializmus legreakciósabb és legsovinisztább rétege által félrevezetett tömeg a négerek ellen

judicium : ítélőképesség

judikatúra : törvénykezés, igazságszolgáltatás

jukker : könnyű (kocsi), könnyed, talpraesett (asszony)

Julián-naptár : Julius Caesar által alkotott, illetőleg a régebbi kalendárium korrigálásával létrehozott időszámítás, melyet XIII. Gergely pápa 1582-ben a továbbhelyesbített Gergely-naptárral cserélt fel. A Julián-naptár, melyet a görögkatolikusok

még ma is használnak, 13 nappal maradt el a Gergely-naptár mögött. A Szovjetunió 1918-ban tért át a Gergely-naptár szerinti időszámításra

jumper : kötött női kabát vagy blúz

junior : ifjabb

juniperus : borókafenyő

Juniusbroschüre : az első világháború idején (1915) Rosa Luxemburgnak a börtönben írt röpirata a „Szociáldemokrácia válsága"-ról, amelyben élesen bírálja e párt vezető rétegeinek áruló szerepét, hogy megmutassa a német ellenzék számára a szociálimperialista politikával szemben a helyes utat. E füzetet — a párt, a háború és a nemzeti kérdés tekintetében elfoglalt zavaros állásfoglalása miatt — Lenin ismételten bírálat alá vette. (Junius: Rosa Luxemburg álneve)

junker : („úrfi", „úrficska"), eredetileg a lovagnak készülő nemesifjak neve; katonaiskolai növendék (a cári Oroszországban); keletporosz földbirtokos középnemes, minden haladásnak ellenszegülő, osztálykiváltságaihoz mereven ragaszkodó militarista porosz agrárius

junktim : kapcsolat, kapcsolatos, egymáshoz kötés

junói : fenséges termetű

junta : „egyesülés"; a spanyolnyelvű országokban gyűlés, tanácsgyűlés, bizottság, szövetség neve; Spanyolországban a reakciós tisztikar politizáló szervezeteinek neve volt

Jura : hegység Svájcban és Franciaországban; a földtörténet egyik korszaka; jogtudományok

jurátus : joggyakornok, ügyvédbojtár (régebben)

jurisprudentia : jogtudomány

jurista : jogász

jurisdikció : igazságszolgáltatás, törvénykezés

jurta : a kirgizek nemezsátra

jury : esküdtszék, bírálóbizottság, versenybíróság

jus : jog

jus primae noctis : az első éjszaka joga, mely a hűbéri társadalomban a jobbágy esküvője után a földesurat megillette

jus resistendi : ellenállás joga

juss : jog, jogszerű követelés, örökség

justicmord : ártatlannak halálra ítélése

juszt : azért is

jusztifikál : igazol

juta : indiai kenderfajta rostszála, melyből durva szőttest készítenek

jux : tréfa, csíny

juxta : szelvény, szelvénylap

K

Kába : a mohamedánok szent fekete köve Mohamed mecsetje előtt Mekkában

kabaré : tarka színpad

kabbala : zsidó misztikus tan; titkos tudomány, varázslat

kabbalisztikus : titokzatos, rejtélyes

kábel : tengeralatti, földalatti távíróvezeték; több elszigetelt drótból álló vezeték

kabin : fülke

kabinet : keskeny szobácska; államkormány

kabinetiroda : az államfőre tartozó ügyeket intéző hivatal

kabriolet : könnyű, lehajtható fedelű kocsi

kachexia : senyvedés

kádencia : zenei zárlat; rím; megfelelő válasz

káder : keret (pl. egy hadsereg törzse, mely bármikor háborús létszámra tölthető fel); egy párt vagy egy szervezet magja, vezető kerete

kadét : hadapród, katonaiskolai növendék

kadetek : a cári Oroszországban a Konstitucionális Demokraták (KD) „burzsoá-liberális" pártja, mely a cári önkényuralom bizonyos formalis politikai megreformálására törekedett, a februári forradalom után az imperialista háború folytatásáért szállt síkra, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a külföldi imperialistákkal szövetkezett a szovjethatalom megdöntése érdekében.

kádi : bíró a mohamedán népeknél)

kaffer : (arabul „hitetlen") délafrikai néger néptörzs

kaftán : köntös

kai : rakpart, kőpart

kajak : eszkimó bőrcsónak; mártogató-evezős könnyű csónakocska

kajüt : hajófülke

kakofónia : rosszhangzás, macskazene

kaláber : kártyajáték, alsójáték

kalamajka : szilaj lengyel tánc; zűrzavar

kalamáris : tintatartó

kalamitás : baj, kellemetlenség

kalamus : írónád, írótoll

kalcium : mész

kalefaktor : fűtő, mindenes-kiszolgáló, csínytevő

kaleidoszkóp : folyton változó, tarka képeket mutató látócső

kaleidoszkopikus : tarka változatosságú

kalendárium : naptár

kaliber : méret; belső csőátmérő, lőfegyver öbe

kalifa : „utód", Mohamed utóda. a mohamedán egyház uralkodó fejének címe

kalifátus : a kalifa birodalma

kalikó : kartonszövet-féle

kálium : vegyi elem

kalixtinusok : kelyhesek (husziták válfaja)

kalkuláció : számvetés, árvetés

kalkulál : számvetést keszit, számítgat

kalkulátor : számvető

kalkulus : osztályzat

kalligrafikus : szépen írott

kalmük : nyugati mongol néptörzsek gyüjtőneve

kalocsni : sárcipő

kalória : a melegmennyiség egysége, hőegység, mely szükséges 1 kg víz hőmérsékletének 1 fokkal való emeléséhez; az élettanban az élelmiszerek fűtőértékét, tápértékét kifejező energiaegység

kalorikus gép : a hőt munkává átváltoztató gép (pl. gőzgép)

kalugyer : görögkeleti szerzetes

kálvária : koponya; koponyák hegye, melyen az Újtestamentum szerint Jézust keresztrefeszitették: kínszenvedés; szenvedések útja; Jézus szenvedésének ábrázolása

kamarilla : szobácska; az államfő körül tömörülő cselszövő csoport

kamásli : lábszárvédő, bokavédő

kambrium : kövületekben gazdag, igen régi földtani alakulat

kámea : domborúan vésett kő

kamélia : dísznövény

kaméleon : színét változtató gyíkféle; állhatatlan s nézeteit gyakran változtató ember

kamerád : bajtárs, pajtás, barát

kamgarn : fésüsgyapjú

kamilla : székfű

kamin : kémény, kürtő

kampanile : szabadon álló olasz harangtorony

kampány : hadjárat, munka-évad

kán : mongol, továbbá egyes középázsiai mohamedán fejedelmek címe

kánaán : ígéretföldje; eredetileg Palesztina neve

kanális : csatorna

kanalizál : csatornáz

kanapé : pamlag

kancellár : a legfőbb állami, birodalmi tisztviselők egyike; miniszterelnök; miniszter

kancellária : kormányszék; hivatal

kancellista : írnok

kancsuka : rövid, vastag szíjakból font korbács, a cári Oroszországban elsősorban a katonai hatóságok használták

kandeláber : karos gyertyatartó

kandidál : jelöl

kandidátus : jelölt

kandíroz : kristályosított cukorral burkol

kandiscukor : kristályosított cukor

kánikula : a nyár legforróbb része (júl. 22—aug. 24, amikor a Nap a kutya csillagképben áll); hőség

kánkán : gyorsütemű tektelen tánc

kannibál : emberevő; vad

kánon : zsinórmérték; irányadó törvény; egyházi törvény; mintagyűjtemény; a mise középrésze; hiteles szöveg; a dallamot több, egymásután induló szólamban megszólaltató ének

kanonád : ágyúzás

kánoni kor : a magasabb egyházrendek felvételére megkívánt kor (püspöknél 30. év)

kanonizáció : szenttéavatás

kanonok : a káptalan tagja

kanosszát jár : vezekel, megalázkodva bocsánatot kér

kantabile : énekelhető; énekszerűen

kantate : nagyobb (főleg vallási) énekmű

kantiánusok : Immanuel Kant königsbergi filozófus (1724—1804) tanításainak követői

kantiléna : dallamos szólam

kantin : üzemi, közületi étkező

kanton : belga-francia közigazgatási terület; svájci szövetséges állam; különleges autonómiával bíró területrész

kanül : csövecske folyadékok vagy levegő keresztülvezetésére; fecskendők üreges tűje

kanyon : szűk és mély völgybevágódás; szurdok

kaolin : porcellánföld

kaosz : zűrzavar

kaotikus : zűrzavaros

kapacitál : rábeszél, meggyőzni próbál

kapacitás : tekintély; kiemelkedő ember valamiben; képesség; teljesítő-, befogadóképesség

kapiláris : hajszálcsöves, hajszálszerű, hajszáleres

kapillaritás : hajszálcsövesség

kapiroz : felfog, megért

kapitális : tőke, vagyon; derék; roppant

kapitalista : tőkés, a tőkések osztályának tagja, aki a termelőeszközök fölötti magántulajdona alapján a termelőeszközöket nem birtokló bérmunkásokat kizsákmányolja v. készpénzvagyona segítségével a kizsákmányolás társadalmi folyamatának eredményéből részesedést biztosít magának

kapitalista termelőmód, kapitalizmus : tőkés termelőmód, tőkés társadalmi rend. Történelmileg Európában a 16. század óta fejlődött ki először, elődje a hűbéri társadalmi rend. A kapitalizmus mint termelőforma, az emberiség fejlődésének meghatározott fokán törvényszerűen keletkezik és ugyanilyen törvényszerűséggel pusztul el, hogy helyét a társadalmi élet új, haladottabb formájának, a szocialista termelőmódnak adja át. A tőkés termelőmód tulajdonképeni értelme nem — mint a polgári gazdaságtudósok állítják — az emberi szükségletek kielégítése, hanem értéktöbblet termelése. A tőkés termelőmód ismérvei a termelőeszközök magántulajdona, a bérmunka általános alkalmazása és

az árutermelés, tehát piacra szánt termékek előállítása. A termelőeszközöktől megfosztott bérmunkások munkaereje, ez a kapitalisták számára legfontosabb áru termeli az értéktöbbletet, melyet a termelőeszközök birtokosai kisajátítanak. „A társadalmi termelés és a tőkés elsajátítás közötti ellentmondás a proletariátus és a burzsoázia közötti ellentétként nyilvánul meg." (Engels)

kapituláció : megadás, feladás, meghódolás

kapitulum : oszlopfő, fejezet, káptalan

kaprisz : szeszély

kapszli : kupak, hüvely

kapszula : tokocska

kapuciner : feketekávé egy kevés tejjel

kapucinusok : a ferences szerzetesrend egyik ága

kapucni : csuklya

kaput : felsőkabát: fej, fejezet

kaputos ember : városi ember

kaputt : vége van

karabinieri : olasz csendőrség

karakter : jellem; jelleg

karakterisztikon : ismertető jel, jellemző vonás

karakterisztikus : jellemző, jellegzetes

karakterológia : jellemtan

karambol : összeütközés; billiárdjáték

karamel : égetett cukor

karanten : egészségügyi vesztegzár

karát : drágakövek súlyegysége; arany finomságának mértéke

karaván : utazócsapat Keleten

karavánszeráj : szálló utazócsoportok számára a Keleten

karbol : fertőtlenítésre használt aromatikus vegyület

karbon : szén

karbonári : eredetileg olasz szénégetők; titkos forradalmi szövetség Olaszországban 1810—1820, mely Itália egyesítésén dolgozott

karbonát : szénsavas só

karbunkulus : vörösszínű drágakő; kelevény

karburátor : robbanómotorok porlasztó készüléke

karcer : börtön, iskolai zárka

karcinoma : rákgadanat

kardán-tengely : keresztcsuklós tengely

kardinális : bíboros, sarkalatos

kardiográf : szívmozgásokat rajzoló készülék

karfiol : kelvirág

kariatida : párkányt tartó emberalakú szobor

kariesz : csontszú, fogodvasodás

karikatúra : torzkép, gúnykép

karikaturista : torzképrajzoló

karitász : jótékonyság, könyörületesség

karma : (karman szanszkritul „tett") a buddhizmus és brahmanizmus fődogmája, mely szerint az ember halál utáni sorsa mindenkori életében elkövetett tetteitől függ

karmazsin : haragosvörös

kármeliták : szerzetesrend

kármin : bíborvörös

karmonádli : karaj (hús)

karnevál : farsang

karnis : párkány, függönytartó rúd

káró : dőlt négyszög, a francia kártyában a piros négyszöggel jelzett lapok

karosszéria : kocsiszekrény; kocsi, autó felső váza, kas

karrier : előmenetel, sikeres pályafutás, emelkedés

kartauziak : hallgatási fogadalmat tett szerzetesrend

kartel : egy termelőág vállalkozóinak összefogása, egyezménye a piac fölött való monopolisztikus uralom megteremtése céljából; szövetség, együttműködés, egyezmény szakszervezetek, politikai pártok, stb. között

kartografus : térképrajzoló

kartogramm : térkép (statisztikai)

karton : kéregpapíros; színnyomásos pamutszövet

kartoték : külön papírlapokból álló nyilvántartó gyűjtemény

karusszel : lovasjáték, körhinta

kasíroz : ragaszt, kéregpapírra felragaszt

kassza : pénztár

kasszandra-jóslat : olyan jóslat, melynek nem hisznek; rossz dolgok megjövendölése

kaszinó : társaskör

kaszkád : vízesés, zuhatag

kaszt : „elzárt"; elzárkozó társadalmi rangosztály; öröklődő és örökösnek tartott rendi állapot

kasztanyetta : csattogtató, zenei szerszám

kasztráció : kiherélés

kaszt-rendszer : a társadalomnak egymástól szigorúan elkülönülő rendekre, mereven elzárkózó és öröknek vélt rangosztályokra való osztottsága. A vallási alapon álló kasztrendszer legmerevebb és legtisztább történeti formája Indiában alakult ki

kasztszellem : merev ragaszkodás születési és rendi különbségekhez és előjogokhoz

katafalk : ravatal

kataklizma : vízözön, világpusztulás; (orvosilag) beöntés

katakomba : az első keresztények földalatti, sziklába vágott temetkező és gyülekezőhelye (a legismertebb Rómában van)

katalektikus : csonka, töredékes

katalepszia : merevkór

katalitikus : oldó, bontó

katalizis : föloldás, föloldóerő; egy vegyi folyamat meggyorsítása bizonyos anyagok jelenléte következtében

katalógus : jegyzék, lajstrom, névsor

kataplexia : ijedség okozta megdermedés

katapulta : hajítógép; repülőgépek hajóról való felemelkedését lehetővé tevő vetőszerkezet

katarakta : zuhatag

katarrhus : hurut

katarzis : megtisztulás

kataszter : nyilvántartás; telekkönyv

kataszterális hold : telekkönyvi hold (1600 négyzetöl)

katasztrófa : válság, döntő fordulat, szerencsétlenség, romlás, szerencsétlen vég, összeomlás

katatónia : a test izomzatának beteges feszültségi állapota

katedra : szószék, tanszék, dobogó

katedrális : székesegyház

katedra-szocialista : gúnyneve volt a gazdasági és társadalomtudományok bizonyos egyetemi képviselőinek, akik szót emeltek a szabadkereskedelmi tanok feltétlen uralma ellen, az állami szociálpolitika mellett; a szocializmus egy teljesen opportunista válfaját képviselték katedrájukon: a szocialista világnézetet ki akarták békíteni a kapitalizmussal

kategória : törzsfogalom, alapfogalom, alapvető gondolati forma, osztály, csoport, fajta

kategorikus : határozott, feltétlen

kategorikus imperativusz : — Kant filozófiájában — a feltétlen belső erkölcsi parancs, az erkölcsi magatartásra való törekvés, mely állítólag öröktől fogva jelen van az emberi természetben. A kategorikus imperativusz tisztán formális és elvont jellegű, nem számol az erkölcsi szabályok történelmi jellegével és azzal, hogy minden korszak minden társadalmi osztályának megvan a saját erkölcsi felfogása. Kant felfogásának befolyása alatt keletkezett később a reformizmus egyik formája, az ú. n. etikai szocializmus

katekézis : vallásoktatás kérdés és feleletekben

katekizmus : tanítás; kérdés és feleletekben írt hittankönyv
katéter : vizeletcsapoló
katexochén : kiválóan, elsősorban
katód : negatív elektród, az eletktromos áram kilépőhelye egy elektrolitből vagy gázcsőből
katorga : kényszermunkával összekötött számüzetés a cári Oroszországban
katzenjammer : macskajaj, borcsömör
kaució : óvadék
kausztikus : maró, égető
kautéla : óvóintézkedés, biztosíték
kauterizáció : égetés
kauzális : okozati
kauzális nexus : okozati összefüggés, oknak és okozatnak, mint egymással törvényszerűen összefüggő jelenségeknek viszonya
kauzalitás : okszerűség, okozatiság
kaverna : üreg, barlang, odu
kaviár : a tok és a viza megtisztított és besózott ikrája
kazamata : bástyaboltozat, erődben földalatti helyiség
kazein : sajtanyag
kazetta : doboz, ládika
kazuista : egyes esetekből ítélkező; aprólékos, fontoskodó
kázus : eset, ügy
kedive : nagy úr; egyiptomi alkirály
keki : földszínű, sárgásbarna
keksz : száraz teasütemény
kelta : Nyugat-Európába a történelemelőtti korban bevándorolt néptörzs
kémia : vegytan
kentaur : emberfejű és mellű, ló-alsótestű mondabeli szörnyeteg
kenter : könnyű vágtatás
kenu : fatörzsből vájt indián csónak
képi : könnyű katonasapka
kerámia : agyagáru; művészi, égetett cseréptárgy
keramit : égetett, tömör agyag; útburkoló anyag
kerub : főangyal; lángpallosú angyal
keszon : hídépítéshez használt, légmentesen elzárható süllyesztőszekrény
KI : 1919—1943. évi Kommunista Internacionále (lásd Kominlern)
kibic : kártyajáték nézője
kibitka : gyékényfedelű orosz szekér
kiklopsz : a görög mondák félszemű óriása
kiló : ezer
kiméra : mesebeli szörnyeteg; agyrém
kimonó : bőujjú, elöl nyitott japán ruha
kinetika : mozgástan
kinematika : mozgásmértan
kinematográf : mozi, vetítő
kinin : a kínafa kérgéből előállított gyógyszer
kino : mozi
kioszk : kerti ház
kiromantia : tenyérjóslás
kirurgia : sebészet
kirurgus : sebész
kiszmet : vak végzet; a megmásíthatatlan sors a mohamedánoknál
kiszuperál : kiselejtez, alkalmatlannak nyilvánít
kitt : ragacs, tömítőanyag
klakk : rúgós estélyi kalap; fizetett tapsolók
klapancia : mesterkélt vers, kínrím
klapec : gyerek
klappol : egyezik, összevág
klarinét : fa fúvóshangszer
klassz : (jassznyelven) kitűnő, pompás
klasszicitás : mintaszerűség, remekség
klasszicizmus : az ókori görög és latin irodalomban és művészetben megnyilvánuló szellem; a modern népek művészetének az ókori görög és latin szellem mértékeihez igazodó gyakorlata
klasszifikáció : osztályozás, osztályzat, beosztás
klasszika filológia : az ókori görög és latin nyelvekkel és irodalommal foglalkozó tudomány

klasszikus : az ókori görög és latin irodalom és művészet szellemének megfelelő, annak hagyományait követő; az ókori görög és latin irodalom és művészet alkotásainak összessége; a hagyomány által elismerten tökéletesnek tartott, tekintélyhez jutott műalkotás

klasszis : osztály, rend

klastrom : zárda

klauzula : záradék, függelék, kikötés

klaviatura : billentyűzet

klejszter : csiriz

klenódium : drágaság, kincs

kleptománia : lopási rögeszme, beteges hajlam a tolvajlásra

klerikális : papi, a papság körébe tartozó, papi érzelmű, a papság külön érdekeit képviselő

klerikalizmus : az egyház és papság nem csupán vallási, hanem kifejezetten világi, politikai befolyására törekvő irány

klérus : papság (katolikus)

kliens : ügyfél, védenc, vevő

klientéla : ügyfelek, megbízók, vevőkör

klikk : érdekcsoport, érdekbad, cimboraság

klíma : égalj, éghajlat, égöv, időjárásviszonyok minősége egy területen

klimaktérium : lépcső, hanyatló kor, a hószám elmaradásának korszaka

klimatikus : éghajlati

klimax : fokozás

klinika : orvostani intézet

klinikus : orvostani intézetnél működő orvos

klinker : kongótégla

klipper : gyorsjárású vitorlásnajó; óceáni repülőátkelés posta- és utasgépe

kliring : kölcsönös követeléseknek csupán egyenlegben való elszámolása

klisé : képdúc, állandó minta

klistély, klistér : állövet

klitoris : csiklló

klorózis : sápkór, sápadtság

kloáka : szennycsatorna, szennygödör

klór : vegyi elem

klorofil : a növények leveleinek zöld festékanyaga

kloroform : érzéstelenítő szer

klotűr : vitatkozás, beszédkorlátozás

klozet : árnyékszék

klub : társaskör

kmet : orosz jobbágy, családfő

knight : lovag

Knight of Labor : „A Munka Lovagja", így hívták magukat a hajdan híres amerikai munkásszervezet tagjai; ez az 1869-ben alapított szervezet kispolgári demokrata előfutára volt a mai amerikai munkásmozgalomnak

knock-out : kiütés (ökölvívásnál)

knyáz : orosz főnemesi cím

koadjutor : kat. egyházfő mellé rendelt segítő

koaguláció : megalvadás

koalíció : egyesülés, szövetség, politikai pártok szövetkezése

kobalt : vegyi elem

kobold : földi és házi szellem, manó

kodein : az ópium alkaloidaja, csillapító szer különösen a légiutak megbetegedésénél

kódex : kéziratos könyv; törvénykönyv

kodicillus : pótvégrendelet

kodifikál : törvénybe foglal

kodifikátor : törvényszerkesztő

koedukáció : együttnevelés (fiúk és lányoké)

koefficiens : együttható

koexisztencia : együttlétezés

koffein : a kávébabban előforduló alkaloida

koffer : bőrönd, utazótáska

kohézió : összetartás

kohinoor : a „fény hegye", indiai eredetű óriási angol koronagyémánt neve

koincidencia : körülmények összetalálkozása

koitusz : közösülés

kokain : a kokacserje leveleiből kivont alkaloida, kismennyiségben izgató, nagyobb mennyiségben bódítószer
kokárda : szalagrózsa, szalagcsokor
kokettál : kacérkodik
kokilla : kéreg és keményöntéshez használt vasforma
kokkusz-baktérium : gömb-baktérium
kókler : szemfényvesztő, csepürágó
kokott : félvilági nő, kéjnő
koksz : kőszén légmentes térben való izzítása után visszamaradó szilárd fűtőanyag
koktél : többféle alkoholból kevert ital
kolchóz : a parasztok önkéntes szövetkezése alapján létrejött mezőgazdasági nagyüzem; a földet a szövetkezet az államtól kapja örökös ingyenes használatra, az állatok és munkaeszközök legnagyobb része a tagok közös tulajdona; a jövedelmet pénzben és terményekben a tagok munkateljesítményének arányában osztják fel, a közös gazdaság mellett minden tag saját házzal, telekkel, tehénnel és baromfiudvarral rendelkezik; a Szovjetunió uralkodó mezőgazdasági üzemi formája
kolerikus : ingerlékeny, lobbanékony, epés
kólika : bélgörcs, hasmenés
kollaboráció : együttműködés; a második világháború alatt és előtt a megszállott országok fasiszta és reakciós elemeinek együttdolgozása a német fasisztákkal
kollaborál : együttműködik
kollaboráns, kollaboratőr : együttműködő; aki a második világháború idején a hazáját megszálló fasiszta csapatokat támogatta, azokkal együttműködött és így országának árulójává lett
kolláció : összehasonlítás, egybevetés; falatozás
kollapszus : összeesés, elernyedés, kimerültség, a szívműködés hirtelen kihagyása
kolléga : kartárs
kollegiális : kartársi, testületi
kollégium : testület, kar; főiskola; előadás; intézet, diákház bennlakó diákok számára
kollekció : gyűjtemény, sorozat
kollektív : gyűjteményes, együttes
kollektiva : közösség, munkaközösség
kollektivizálás : az egyéni tulajdonok vagy azok jelentősebb részének egyesítése közös (közületi) felhasználás céljára (Pl.: a kis- és középparasztok egyéni magángazdaságainak egyesítése szövetkezeti nagyüzemekké, kolchózokká a Szovjetunióban)
kollektivizmus : társadalmi rendszer, melynek alapja a köztulajdon, elsősorban a termelőeszközök köztulajdona
kollektív szerződés : nem egyes munkaadók és munkavállalók, hanem a munkaadók szervezetének a munkavállalók szervezetével való általános érvényű munkabér-megállapodása
kollektivum : gyűjtőnév
kollektor : gyüjtő, áramgyüjtő
kollidál : összeütközik
kollizió : összeütközés
kollódium : alkoholtartalmú éterben feloldott lőgyapot, mely sebészeti ragasztószerként és a fényképezésnél kerül felhasználásra
kolloid-állapot : átmeneti halmazállapot a valódi oldat és az emulzió állapota között. (Emulzió: egy testnek egy folyadékban apró lebegő részecskékben való elosztottsága.) A természet a növényi és állati szervezeteket csaknem kivétel nélkül kolloidális alkatelemekből építi fel
kollokvál : felel, vizsgázik beszélgetés formájában (főiskolán)
kollokvium : beszélgetés, felelés, vizsga (főiskolán)
kóló : délszláv tánc

kolofon : zárócím (nyomtatványoknál)
kolofónium : hegedűgyanta
kolokol : oroszul harang, Alexander Herzen híres folyóiratának címe
kolónia : település idegen országban; gyarmat; valamely imperialista hatalom uralma alatt tartott és kizsákmányolt, gazdaságilag elmaradott idegen terület
koloniális politika : az imperialista hatalmak gyarmatok szerzésére és kizsákmányolására irányuló politikája
kolonista : gyarmatos, telepes
kolonizáció : gyarmatosítás, elmaradott vidékek gazdasági feltárása és kiaknázása; belső kolonizáció: használatlan föld betelepítése és művelés alá vétele a saját országban
kolonnád : oszlopsor
koloratúra : „színezés", hangszínezés, művészi hangfutam, hangékesítés
koloratura-énekesnő : kivételesen magashangú énekesnő
kolorista : a színezés mestere
kolorit : színezet, színezés
kolosszális : óriási
kolosszus : óriás (szobor, alak)
kolportál : terjeszt, könyvvel házal
kolportázs : könyvvel való házalás, nyomtatványok utcai terjesztése, vándorterjesztés
kolportázs-regény : az osztályöntudatra nem ébredt tömegek alacsony ösztöneire spekuláló folytatásos füzetek, rikkancsok útján terjesztett ponyvaregény
kolportőr : könyvkihordó, házaló könyvárus, vándorterjesztő
kolumbusztojása : nehéznek látszó kérdés könnyű megoldása
kolumna : oszlop, hasáb, nyomtatott oldal
kombájn : arató-cséplőgép
kombattáns : harcoló vagy harcképes (katonák)
kombináció : összefűzés, összeállítás, csoportosítás; eszmefűzés, találgatás; okoskodás, következtetés; összetétel, keverék; változat
kombinál : összeállít, összefűz, csoportosít, találgat, okoskodik, következtet, elemeket egybekever
kombiné : női alsóruha
komédia : színjáték, vígjáték, színlelés, bohózat
kométa : üstökös
komfort : kényelem
komikum : a nevettető hatást, vidámságot keltő elem az életben és a művészetekben
komikus : vidám, nevettető, furcsa (helyzet, esemény, dolog), ilyen szerepet játszó színész
Kominform : tíz európai állam (Magyarország, Szovjetunió, Jugoszlávia, Bulgária, Románia, Csehszlovákia, Lengyelország, Olaszország, Franciaország és Finnország) kommunista és munkáspártjainak közös tájékoztató irodája, melynek székhelye Belgrád
Komintern : Kommunista (III.) Internacionálé: alakult 1919-ben azért, hogy forradalmi munkáspártokba fogja össze a világ munkásságának leghaladóbb részét és a tömegeket mozgósítsa az érdekeikért való harcra, valamint az imperialista háborús készülődések ellen. Miután feladatát: erős és önálló nemzeti marxista-leninista pártok alakítását betöltötte, 1943-ban kimondta feloszlását, hogy megkönnyítse „az összes szabadságszerető nemzetek általános támadásának megszervezését a közös ellenség — a hitlerizmus ellen" (Sztálin).
komisszió : megbízás, bizottság
komitácsi : szabadharcos, portyázó lövész (az első világháború előtt és alatt a Balkánon)
komitatus : vármegye
komité : bizottság, választmány
komittens : megbízó, rendelő, ügyfél
komma : vessző (írásjel)

kommandíroz : parancsol
kommandit-társaság : betéti társaság
kommando : parancs, parancsnokság, vezénylet
kommasszál : tagosít
kommenció : gazdasági család természetbeni járandósága
kommendat : ajánl, javall
kommentál : értelmez, magyaráz, fejtegeti
kommentár : magyarázat, széljegyzet
kommentátor : magyarázó, értelmező
kommerciális : kereskedelmi
kommersz áru : tömegcikk, kereskedelmi cikk
kommersz játék : nem hazárd kártyajáték
kommodore : hajóraj-parancsnok
kommunális : községi, közületi
kommunalizálás : magánüzemek községi tulajdonba való vétele
kommunikáció : közlekedés, összeköttetés
kommunió : áldozás
Kommunista Internacionálé : lásd Kominternn
Kommunista kiáltvány : a tudományos kommunizmus Marx és Engels által írt s röviddel az 1848-as forradalmak kitörése előtt megjelent programszerű dokumentuma. A Kommunista kiáltványban Marx és Engels „zseniális világossággal és érthetőséggel rajzolják meg az új világnézet körvonalait, a társadalmi élet területét is felölelő következetes materializmust továbbá a dialektikát, mint a legteljesebb és legmélyrehatóbb fejlődéstant, az osztályharc elméletét, valamint a proletárságnak, az új kommunista társadalom megteremtőjének világtörténelmi, forradalmi szerepét". (Lenin)
kommunizmus : a munkásosztály felszabadításának, az osztálynélküli társadalom létesítésének, vagyis a kapitalista rendnek egy magasabbal: a kommunista társadalommal való helyettesítésének tana, amelynek első fokát szocializmusnak is nevezik. A tan és a megvalósításáért folytatott harc egységet alkot, képviselői 1847 óta kommunistáknak nevezik magukat. Ez az elnevezés ugyan egyidőre háttérbe szorult, de az első világháború óta a munkásosztály harci pártjaira ismét alkalmazzák. A kommunizmusért folytatott elméleti és gyakorlati harc elválaszthatatlanul összefonódott Marx, Engels, Lenin, Sztálin nevével. A kommunisták világnézete a dialektikus materializmus (lásd materializmus), társadalmi elmélete a történelmi materializmus. A kommunizmus az osztálynélküli társadalom, rendszerint ennek magasabb fokát értik alatta. A kommunizmusban a termelőerők a társadalom kezén vannak, az osztályok eltűntek. A szellemi és testi munka között támadt szakadék eltűnik. A munka minden egészséges ember szükségletévé válik, melyet kényszer nélkül teljesítenek. A technika vívmányai a mezőgazdaságnak és a falusi lakosságnak teljes mértékben rendelkezésre állnak majd: ennek és a kultúra nagy fejlettségének következtében a város és falu közötti ellentét megszűnik. Megvalósul a kommunizmus alapelve: „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint". Az ember minden irányban fejlesztheti majd tehetségét és képességeit. A kommunizmus megvalósításának reális alapját a technika, a termelőerők fejlettsége biztosítja.
kommün : 1. község, községi terület, 2. A párizsi proletariátusnak a községtanácsokból kiinduló forradalmi felkelése 1871-ben, mely a Párizsi Kommünnel a világ első munkáskormányát létesítette. 3. A magyarországi proletárdiktatúra (1919 márc. 21—1919 aug. 1.)

kommünard : résztvevője a párizsi proletariátus 1871-es felkelésének, a Párizsi Kommün-nek, mely a világ első munkáskormányát alakította meg

kommüniké : közlemény, hirdetmény, nyilatkozat

komód : fiókos szekrény

komótos : kényelmes, kényelmeskedő

kompakt : tömör, szilárd

kompaktor : könyvkötő

kompánia : társaság

kompanista : társ

kompanyon : társ

komparáció : összehasonlítás, fokozás

komparativusz : középfok

kompasz : iránytű

kompatibilis : összeférő, összeférhető

kompendium : rövid kézikönyv, kivonat, összefoglalás

kompenzáció : kiegyenlítés, beszámítás, viszonzás

kompetencia : illetékesség

kompiláció : összeállítás, összehordás, összeollózás

komplementer : kiegészítő (szín, szög)

komplet : teljes

komplex : összetett, együttes

komplexus, komplexum : összetett egész, tömb; lelki zavarokat előidéző elfojtott képzet

komplikáció : bonyodalom, zavaró körülmény

komplikált : bonyolult, szövevényes

kompliment : bók

komplott : összeesküvés, fondorlat

komponál : összeállít, szerkeszt, alkot; zeneművet alkot, költ

komponens : összetevő, alkotó

komponista : zeneszerző

komposzt : összetett, kevert trágya; föld keveréke rothadó szerves anyagokkal

kompót : párolt gyümölcs

kompozició : összetétel, szerkezet, műalkat, szerzemény, zenei alkotás, keverék

kompozitum : összetétel

kompressz : tömött, sürú (nyomás)

kompresszió : összenyomás, sűrítés

kompresszor : összenyomó, sűrítőgép (levegőt, gázt)

kompromisszum : egyezmény, egyesség, megalkuvás

kompromittál : rossz hírbe hoz, belekever, gyanúba kever, megbélyegez

komszomol : az Ifjúság Kommunista Szövetsége a Szovjetunióban

komszomolec : kommunista ifjúmunkás (a Szovjetunióban)

komszomolka : kommunista ifjúmunkásnő (a Szovjetunióban)

konak : palota törökül, a belgrádi királyi palota neve volt

koncedál : megenged, ráhagy

koncentráció : összpontosítás, sűrítés, töményítés; *tőkekoncentráció;* a felhalmozás alapján végbemenő az a folyamat, melynél a termelt értéktöbblet a tőkéhez csatolva maga is tőkévé alakul át, amikor is a nagyobb tőke gyorsabban nő, mint a kicsi. Az eredmény a tőke koncentrációjának, összpontosításának növekedése, vagyis az, hogy a társadalmi össztőkének mind nagyobb része összpontosul egyre kevesebb számú nagytőkés kezében

koncentrációs tábor : gyüjtőtábor a polgári lakosság nagy tömegei számára: a német náciznus hirhedt eszköze politikai ellenfeleinek s az elnyomott népek polgárainak elkülönítésére, kiirtására, kényszermunkára való felhasználására. A hitlerizmus leghirhedtebb és legnagyobb koncentrációs táborai: Auschwitz, Dachau, Buchenwald és Oranienburg voltak, emellett azonban a kisebb táborok százai valósággal behálózták egész Németországot

koncentrál : összpontosít, sűrít, töményít

koncentrált : összpontosított, tömény, sűrű

koncentrikus : egyközéppontú, egy pontra irányuló
koncepció : foganzás, foganás, elgondolás, tervezet
koncepcus : fogalmazvány
koncert : hangverseny; együttműködés
koncesszió : engedély, engedmény; különleges gazdasági jogok megadása; külföldi hatalom által bérelt városrész, terület Kínában
koncíliáns : engedékeny, előzékeny
koncilium : zsinat
koncipiál : fogalmaz, tervez, elgondol
konciz : tömör, velős
kondenzál : sűrít
kondenzátor : sűrítő
kondíció : feltétel, állapot, erőnlét, állás, alkalmazás
konditor : cukrász
kondoleál : részvétét nyilvánítja
kondominium : közös uralkodás, uralom; közös birtoklás; két hatalom által közösen vezetett gyarmati kormányzás
kondottiere : olasz zsoldosvezér a középkor végén
konduktor : kalauz, vezető, gyújtó (villamos)
konfekció : készítés; tömegszabászat; készruha-üzlet
konferál : tanácskozik; bevezetőt mond
konferanszié : bejelentő (műsoros estén)
konferencia : tanácskozás, értekezlet
konfesszió : hitvallás, felekezet, vallomás, gyónás
konfesszionále : gyóntatószék
konfetti : tréfás dobálódzásra használt apró, színes papírocskák
konfidencia : bizalmaskodás, tolakodás
konfidens : bizalmaskodó, tolakodó
konfirmáció : megerősítés, bérmálás
konfiskál : elkoboz, lefoglal
konflagráció : tűzvész
konfliktus : összeütközés, vita, nézeteltérés
konform : egyöntetű, egybevágó, megegyező
konformista : az anglikán egyház híve
konformitás : egybevágás, egyezés, azonos alakúság
konföderáció : szövetkezés, szövetség (államoké); így nevezte magát a rabszolgatartó déli államok szövetsége az amerikai polgárháborúban (1861—65.)
konfrontáció : szembesítés, egybevetés
konfundál : összezavar
konfúzió : zavar, fejetlenség
konfúzus : zavaros, zavarodott
kongeniális : rokonlelkű
konglomerátum : halmazat, egybeverődés, összefüggéstelen tömeg, törmelékkőzet
konglutinál : összeragaszt
kongregáció : egyesülés, gyülekezet, hitbuzgalmi egyesület; a római bíboros-kollégium igazgatási osztálya
kongregál : összegyűjt
kongreganista : hitbuzgalmi egyesület tagja
kongresszus : nagygyűlés, ülésezés; az Egyesült Államokban a törvényhozás két házának: szenátusnak és képviselőháznak együttes neve
kongrua : papi illetmény
kongruens : egybevágó, egyező
konjektúra : gyanítás, hozzávetés
konjugáció : igeragozás
konjunkció : együttállás (csillagoké); kötőszó
konjunktivitisz : kötőhártya-gyulladás
konjunktivusz : kötőmód
konjunktúra : a viszonyok alakulása, körülmények találkozása, kedvező alakulás; a kapitalista gazdálkodásban a gazdasági virágzás, a nagy üzleti forgalom, az üzemek messzemenő, teljes foglalkoztatottságának periódusa (ellentéte: **krízis**)

konjunktúra-kutatás : a gazdasági élet törvényszerű ingadozásainak kipuhatolása

konjunktúrakutató intézet : statisztikai hivatal a gazdasági ingadozások kutatására

konkáv : homorú, vájt

konkláve : kamara, helyiség; a külvilágtól elzárt, elfalazott pápaválasztó terem és gyülekezet

konkludál : következtetésre jut

konkluzió : következés, következtetés

konkordátum : egyesség, egyezmény (a pápa és világi hatalmak között)

konkrét : való, érzékelhető, kézzelfogható, meghatározott, tényleges, egyes

konkrét igazság : a marxizmus-leninizmus szerint az igazság mindig konkrét, azaz feltételekhez, helyhez és időhöz van kötve. A marxizmus tagadja az absztrakt, minden időkre érvényes igazságok létezését s a jelenségek magyarázata során konkrét történeti szempontok alkalmazását követeli. Minden meghatározás tartalmatlanná és értelmetlenné válik, amennyiben elvontan, összefüggéseiből és kölcsönhatásaiból kiragadva vesszük. Például: nincs „demokrácia általában", hanem csak burzsoá, proletár, népi stb. demokrácia

konkrétum : valóság

konkubinátus : ágyasság

konkurrencia : versengés, verseny

konkurrens : versenytárs

konkurzus : pályázat, versenytárgyalás, csőd

konkvisztádorok : a spanyol kalandor hódítók Amerika felfedezése után

konnektor : (elektromos) csatlakozó dugó

konnexus : összefüggés, összeköttetés

konskoláris : iskolatárs

konskripció : összeírás

konspiráció : összeesküvés; az illegalitás idején a kommunista párt titkos szervezeti tevékenysége

konspirál : összeesküszik

konspirativ : összeesküvő; a titkot őrző; a szervezet titkosságát biztosító rendszabályokra tekintettel levő

konstans : állandó

konstans tőke : állandó tőke; a tőkének az a része (termelőeszközök, nyersanyagok), mely változatlan nagyságban megy át az előállított áru értékébe; ellentéte a variábilis (változó) tőke

konstatál : megállapít, kijelent

konstelláció : helyzet, alakulás, dolgok állása

konsternáció : megrökönyödés, megdöbbenés, elképedés

konstituál : felállít, megalkot, megalapít

konstituante : alkotmányozó nemzetgyűlés

konstitució : alkotmány, szervezet, testalkat

konstitucionális : alkotmányos

konstitutiv : meghatározó, alkotó, szerves

konstruál : szerkeszt, alkot

konstrukció : szerkezet, felépítés, szerkesztés

konstruktiv : szerkesztő, felépítő

konstruktivizmus : formai forradalmat hozó, alapjában dekadens művészeti irány a két háború között, a technikai szerkesztés mintájára akarta konstruálni a műalkotásokat

konstruktőr : tervező, szerkesztő

konszenzus : megegyezés, beleegyezés, jóváhagyás

konszern : többnyire nem egy szakmához tartozó vállalatok csoportja; vállalatok egyesülése iparban és bankéletben

konszideráció : megfontolás

konszignáció : jegyzékbe foglalás, bizományba adás, eladásra küldés, megjelölés

konszignál : őrizetbe ad, eladásra küld, csapatokat küld,
konszoláció : vígasztalás
konszolidáció : megerősödés, megszilárdulás
konszolidál : megszilárdít, állandósít, rendbehoz
konszommé : erőleves, húsleves
konszonancia : egybehangzás, összhang, egyezés
konszonáns : mássalhangzó; összehangzó, egyező
kontagiózus : ragályos
kontaktus : érintkezés
kontempláción : szemlélődés, elmélkedés
kontemplál : szemlélődik, tervbe vesz
kontenansz : tartás, önuralom
kontrarevolúció : ellenforradalom: egy forradalom által uralmától megfosztott vagy meggyengített osztály elójogainak visszaállítására irányuló mozgalom
kontinens : világrész, szárazföld
kontinentális : szárazföldi
kontinentális zárlat : szárazföldi zárlat: Napoleon által az európai szárazföld kikötőire elrendelt tengeri ostromzár, melynek célja Anglia kizárása volt a kontinens kereskedelméből
kontingens : megállapított hányad, mennyiség
kontinuitás : folytonosság, összefüggés
kontó : számla
kontókorrent : folyószámla
kontra : ellen
kontradikció : ellentmondás
kontradiktórius eljárás : mindkét — egymásnak ellentmondó — fél meghallgatása
kontrakarriroz : keresztez, ellene tesz
kontraktus : szerződés
kontrapunkt : ellenpont (zenében)
kontrás : cigányzenekarban a második hegedűs
kontraszelekció : ellenkiválasztás, fordított kiválasztás (a valamire éppen alkalmatlanok pártfogolása)
kontraszt : ellentét, kirívó különbség
kontráz : rádupláz, ellene szól
kontramin : ellenakna; a tőzsdén árfolyamesésre irányuló spekuláció
kontribució : adó, hadisarc
kontrol : ellenőrzés
kontrolál : ellenőriz
kontroverzia : ellentét, surlódás, vitás ügy
kontumácia : makacsság; bíróság előtt meg nem jelenés
kontur : körvonal
kónusz : kúp
konvenció : megegyezés, közszokás, hagyomány; járulék, szegődmény
konvencionális : szokásos, megszokott, hagyományos, elcsépelt, formai, egyezményes, szerződéses
konvenciós : szegődött, szerződött (cselédség)
konveniál : megfelel, kedvére van, tetszik
konvent : összejövetel, gyűlés; Franciaország forradalmi nemzetgyűlése, mely 1792-ben ült össze és megalapította az első francia köztársaságot
konventikulum : titkos gyűlés
konvergál : összefut, összehajlik
konvertál : átvált, áttér (vallásra), átalakít (részvényeket, kötvényeket más kamatozásúra)
konvertita : áttért
konverzáció : társalgás, beszélgetés
konverzál : társalog, beszélget
konverzió : átváltás, átváltoztatás, kötvények és részvények kicserélése
konviktus : bennlakásos tanintézet
konvoj : őrkíséret, hadihajók kísérte hajókaraván
konvulzió : vonaglás, rángás
konyak : borpárlat
konzekució : egymásrakövetkezés, sorrend

konzekvencia : következmény, következetesség
konzekvens : következetes
konzerv : tartósított élelmiszer légmentesen lezárt fémdobozban
konzervál : megóv, megóriz, épségben tart, tartósít
konzervatív : maradi; a haladás ellensége; a fennálló viszonyokhoz, a hagyományokhoz ragaszkodó
konzervátor : megőrző, múzeumi tisztviselő
konzervatórium : zeneiskola
konziliárius : tanácsos, tanácskozáson résztvevő orvos
konzilium : tanácskozás; orvosi tanácskozás
konzisztencia : tömöttség, sűrűség, állomány, állag
konzisztórium : egyháztanács, bíbornokok gyűlése
konzol : tükrös asztal, támasztókar
konzorcium : érdekcsoport, üzleti célú egyesülés
konzul : egy állam (kereskedelmi) ügyvivője külföldön; a legelső állami hivatalnok a régi Rómában; a francia köztársaság feje 1799 és 1804 között
konzultál : tanácskozik (orvos), tanácsot kér
konzum : fogyasztás, fogyasztási szövetkezet neve
konzumál : fogyaszt, elhasznál
kooperáció : együttműködés
koordinál : mellérendel
koordináta : alaprendező; egy pont helyzetének meghatározására szolgáló elem
koordináta-rendszer : egy pont térbeli helyzetének meghatározására szolgáló rendszer
kopek : a rubel századrésze
kópia : másolat
kopiroz : másol
kopra : a kókuszpálma gyümölcsének szárított héja, a növényolajgyártás fontos alapanyaga
kopt egyház : keresztény szekta Egyiptomban
korál : egyházi karének
korall : meszvázu tengeri állat
Korán : a mohamedánok szent könyve
korda : kötél
kordában tart : fékentart
kordiális : szíves, barátságos
kordon : korlátkötél, záró örvonal
koreográfia : tancok leírása, tánctan
korifeus : „karvezető", kiváló egyéniség, vezető egyéniség
kórista : kardalos
korner : „sarok", tőzsdespekulánsok összefogása egy áru teljes felvásárlására és árának emelésére; a labdarúgó játékban sarokrugás
kornét : kis kürt
kornéta : lovassági lobogó
korporáció : testület
korps : test, összesség, hadtest, testület
korpulens : testes, kövér
korpusz delikti : bűnjel, a bűn tárgyi bizonyítéka
korrekció : javítás, igazítás, helyreigazítás
korrekt : szabatos, helyes, pontos, becsületes, kifogástalan
korrektor : (nyomdai) javító
korrektura : javítás, helyreigazítás
korreláció : kölcsönösség, egymásravonatkozás
korrepetál : együttismétel, valakivel a feladatot átveszi
korrepetitor : magántanító, ismételtető
korrespondeál : összeköttetésben van, megfelel, egyezik, levelez
korrespondencia : összeköttetés, közlekedés, megjelenés, egyezés, levelezés
korridor : folyosó
korrigál : javít, kijavít, helyesbít
korrózió : kimarás, felmaródás
korrumpál : megront
korrupció : romlottság, romlás, erkölcsi züllés, megvesztegethetőség
kortézia : korteskedés
kortina : színházi függöny

kórus : kar; templomi karzat
korvett : kisebb hadihajó
korvina : Mátyás király könyvtárából származó könyv
korzet : női fűződerék
korzó : sétaút
kóser : tiszta, a zsidó vallási előírás szerint ehető
kosztüm : viselet, öltözet, jelmez, női kabát és szoknya
kosztüzlei : pénzkölcsön rövid időre, magas kamatláb mellett
kóter : fegyház
kotéria : zárt társaság, érdekszövetség, cinkos csoport
kotillon : füzértánc
kotírozás : értékpapír tőzsdei jegyzése
kotlett : karaj; oldalszakáll
kottázs : kertesház, kertváros
koturnus : az ógörög színészek magas saruja; ünnepélyes, feszes tartás
kozákok : a 15. század folyamán a Don, Terek, Kubán folyóknál az akkori orosz határvégeken, szökött jobbágyokból kialakult szláv lakosság; a cárok — az orosz parasztokkal szemben különleges előjogokkal felruházva — határvédelem céljára használták fel őket; a kozákok nagy szerepet játszottak az orosz parasztfelkelésekben; később katonai szervezetükkel a cárizmus egyik védőgárdáját alkották, miután azonban a forradalom megnyerte őket magának, ma a Szovjet Hadsereg kiváló lovascsapatai
kozmetika : szépségápolás
kozmetikus : szépségápoló
kozmogónia : a világ keletkezéséről szóló tan ‹vagy monda
kozmográfia : a világ leírása; csillagászattanhoz kapcsolt matematikai földrajz
kozmológia : természetbölcseleti tan a világegyetemben uralkodó törvényekről
kozmopolita : világpolgár
kozmopolitizmus : világpolgárság, a nemzetköziség kispolgári eszményesítése
kozmosz : a káosszal, mint rendezetlen és rendszertelen állapottal szemben az anyag mozgástörvényeinek alárendelt világrendszert, vagy az egységes egészet alkotó világmindenséget jelenti
kozőr : csevegő, társalgó
köpper : sávos, erős vászon
krach : bukás, összeomlás, pénzválság
krakéler : kötekedő, izgága
krakoviák : lengyel nemzeti tánc
kraniológia : koponyatan
krasz : otromba, vaskos, hallatlan
kráter : tűzhányó tölcséralakú nyílása
kravátl : lárma, zenebona, botrány
kravátli : nyakkendő
kreál : teremt, létesít, alkot, alakít
kreatúra : teremtmény
kredenc : ebédlőszekrény, tálaló
kredit : hitel
krekk : sportcsillag, legjobb képességű versenyző, egy verseny várt győztese
krém : pépszerű nyalánkság; kenőcs; valaminek színe-java
krematórium : halotthamvasztó
Kreml : régi orosz városok megerősített belvárosa; Moszkvában a szovjetkormány székhelye
kreol : európai latinnyelvű országokból (Francia, Spanyol) származó szülők Dél-Amerikában született ivadéka
kreten : hülye
kretinizmus : hülyeség (a pajzsmirigy megbetegedése okozza)
kréda : csőd
krikett : angol nemzeti labdajáték
krímiesau : munkáskizárás (először Krimitschau német városban alkalmazták)
kriminális : büntetőjogi, bűnügyi; nagyon rossz, gyalázatos
kriminalista : büntetőjogász
krinolin : abroncsos szoknya

kripta : sírbolt
kriptogám : virágtalan növény
kriptográfia : titkosírás
krisztallizáció : kristályosodás
krisztallográfia : kristálytan
kritérium : ismertető jegy, meghatározó tulajdonság, ismérv, jellegzetesség
kriticizmus : rendszerint Kant nevével és műveivel összekapcsolt, óáltala azonban ellentmondásokkal telten képviselt idealista bölcseleti felfogás, mely szerint mielőtt a lét, a világ megismeréséhez, megmagyarázásához, meghatározásához kezdenénk, először az emberi ész megismerőképességét kell általában megvizsgálnunk, bírálat alá vennünk
kritika : bírálat
kritikus : bíráló
krízis : döntő fordulat egy betegség lefolyásában; válság; a kapitalista gazdasági rend szükségszerűen vezet a termelő, elosztó és pénzügyi apparátus szabályosan visszatérő válságaihoz... „a gyári tevékenység hallatlan lökésszerű kiterjeszthetősége és a világpiactól való függősége szükségszerűen lázas termelést és erre következően a piacok túltelítettségét idézi elő, melyeknek összezsugorodásával bénulás áll be. Az ipar életében közepes élénkség, fellendülés, túltermelés, krízis és pangás sorrendben egymásrakövetkező periódusai váltakoznak" (Marx).
kroki : vázlat, karcolat
kromatikus : az alaphangok és származtatott hangok összeségéből álló hangsor (chroma = szín)
kromo : színes
kromofotográfia : színes fényképezés
kromoszóma : az osztódó sejtmagban kialakuló, magfestékkel erőteljesen festődő pont, pálcika, L vagy V alakú képlet
krónika : időrendhez alkalmazkodó mű, kezdetleges történeti műfaj, évkönyv
krónikás : egykorú eseményeket leíró: történész
krónikus : idült
kronológia : kortan, időszámítás
kronologikus : időrendi
kronométer : időmérő, drága és pontos órafajta
krőzus : nagyon gazdag ember
krucifix : feszület
krudélis : kegyetlen
krupié : játékkaszinók, játékbankok, játékvezető alkalmazottja
kubatúra : a térfogat kiszámítása, köbtartalom
kubizmus : a valóság mértani megalkotottságát hangsúlyozó, formai forradalmat hozó képzőművészeti irány a két világháború között
kugli : teke
kuglóf : könnyű kelt tészta
kujon : kópé, semmirevaló
Ku-Klux-Klan : politikai titkos szövetség az Egyesült Államokban a fajgyűlölet ébrentartására, a valóságos osztályellentétek elködösítése céljából. A rabszolgatartók híveiből alakult a múlt század harmadik negyedében, eredetileg a négerek egyenjogosítása ellen. 1871-ben betiltották. 1915-ben újjáalakult, mint „100%-os amerikaiak" soviniszta egyesülése, antikatolikus, antiszemita, négerellenes és teljesen fasisztajellegű programmal. Titkos szertartásai és szervezetei vannak, a négerek lincelésében s a Szovjetunió elleni gyűlöletre való uszításban ma is élöljár.
kulák : „zsírosparaszt", orosz nagyparaszt, aki megvagyonosodván, a szegényparasztokkal szemben a mezőgazdasági tőkés és uzsorás szerepét játszotta; a NEP, az „új gazdasági politika" még csupán a kulákság korlátozására törekedett, 1929 volt a nagy fordulat éve, amikor

Sztálin kiadta a jelszót a mezőgazdaság messzemenő szövetkezeti kialakítására s a kulákság mint osztály likvidálására. E program végrehajtása után a kulákság mint társadalmi osztály megszűnt a Szovjetunióban

kuláns : előzékeny, készséges, méltányos

kuli : kínai és indiai napszámos, teherhordó; nehéz munkát igen rossz bérért végző munkás

kulináris : konyhai, konyhára vonatkozó

kulissz : a tőzsdék oldalterme; külső tőzsde

kulissza : színfal

kulissza-titok : olyan dolog, amelyet csak bennfentesek tudhatnak

kulmináció : tetőpont, csúcspont, delelés

kulminál : tetőpontra ér; delel (csillag)

kuloár : folyosó

kulőr : szín

kultivál : művel, gyakorol, ápol

kultúra : művelés, termesztés, művelődés, műveltség; az anyagi és szellemi vívmányok, értékek összesége, amelyeket az emberiség történelmi fejlődése során munkájával létrehozott. Az anyagi javak — élükön a termelőerőkkel — teszik az anyagi kultúra területét. A társadalom felépítményének alkotásai — politikai intézmények, a tudomány és művészet művei, az élet módja, az erkölcs stb. — alkotják a szellemi kultúrát. Anyagi és szellemi kultúra egymással a legszorosabb kapcsolatban állanak. A szellemi kultúra, annak fejlődési foka az anyagi kultúra színvonalától, mindenekelőtt a társadalmi termelőerők fejlettségi fokától függ. Az osztálytársadalom kultúrája szükségszerűen osztályjellegű. Fejlődésének irányát az uralkodó osztály érdekei határozzák meg. A proletárság saját kultúrájának építése közben, kritikai átértékelés és saját világtörténelmi-társadalmi gyakorlatával való ellenőrzés után felhasználja mindazt, ami becseset megelőző évszázadok a kultúra terén alkottak

kulturális : művelődési, műveltségi

kultúrharc : harc az egyház és az állam között az uralkodó osztályok kultúrmonopóliumában való döntő szerepért; a 19. század utolsó harmadában állam és egyház fellángoló küzdelme különösen Poroszországban és Franciaországban

kultúrhistória : művelődéstörténet, az emberiség anyagi és szellemi fejlődésének története. „Az emberek maguk csinálják történelmüket, de adott és őket meghatározó miliőben, adott és tényleges viszonyok alapján; ezek közül — bár a többi viszonylatok, politikaiak és ideológiaiak őket is befolyásolják — végső fokon mégis a gazdaságiak a döntőek, amelyek a végighúzódó és a megértéshez egyedül vezető vörösfonalat alkotják." (Engels)

kultúrmérnök : út-, híd-, vasútépítő és folyamszabályozó mérnök

kultúrmonopólium : a kapitalista társadalomban az uralkodó osztályok ténylegesen fennálló előjoga a kultúrára

kultúrpolitika : törekvés a köznevelés, a művelődés, a közvélemény, az irodalom és művészet világszemléleti és hatalompolitikai szempontból való befolyására; a polgári társadalomban ezt az uralkodó osztályok az egyház és az állam hatalmi eszközeivel folytatják

kultusz : tisztelet, megbecsülés; szertartás; vallási ügyek

kumisz : kancatejből erjesztett alkoholtartalmú ital

kumuláció : felhalmozás, halmozódás egybegyűjtés

kumulatív : csoportos, együttes
kumulonimbusz : zivatarfelhő
kumulusz : gomolyfelhő
kunszt : mesterség, ügyesség, fogás
Kuomintang : eredetileg kínai nemzeti forradalmi párt, melyet Szunjat-Szen alapított s amely eredetileg Kína felszabadításáért harcolt az idegen imperialisták ellen; a forradalom demokratikus elmélyülése során egyre jobban a nagybirtokosok és kapitalisták befolyása alá került s az amerikai imperializmus zsoldjában, Csang-kai-Sek vezetése alatt véres diktatúrát gyakorol és reakciós politikát folytat a kommunisták által vezetett kínai népi mozgalommal szemben
kupé : kocsiszakasz, csukott kocsi
kuplé : vidám dalocska
kuplung : tengelykapcsoló
kupon : szelvény; értékpapír szelvénye, melynek az értékpapírról való levágása ellenében az évi kamat vagy osztalék kifizetésre kerül
kúra : gyógymód, gyógykezelés, ápolás
kurátor : gondnok
kurázsi : bátorság
kurbliz : forgattyúval begyujt (robbanómotort)
kúria : tanácsülés, törvényudvar, nemesi udvarház, legfelsőbb magyar ítélőszék
kuriális : kúriai; hivatalos
kuriális választójog : a választók társadalmi osztályok, rang vagy foglalkozásszerinti beosztása csoportokra (kúriákra), hogy minden ilyen csoport külön válassza meg képviselőit. Célja az volt, hogy a nemesi előjogokat s a gazdag polgárság kiváltságait a néppel szemben biztosítsa
kuriózum : ritkaság, különlegesség, furcsaság
kurir : futár
kurizál : udvarol
kurlista : fürdővendégek névsora
kurrens : folyó (ügyek), körözvény; keresett, kelendő (cikk)
kurrentál : köröztet, keresztet
kurtizán : félvilági hölgy
kurzív : folyó (írás); folyékony (olvasás); dőlt betű
kurzus : tanfolyam; árfolyam; politikai irányzat
kuvert : levélboríték, teríték
kuzen : unokafivér
kuzin : unokanővér
kürett : méhkaparás
kvadrál : összevág, valamihez talál
kvadráns : negyedrész; csillagászati szögmérő, negyedlő
kvadrát : négyzet, egyenlő oldalakkal és szögekkel
kvadriga : négyesfogat a régi rómaiaknál
kvalifikáció : képesítés
kvalifikál : minősít, képesít
kvalifikálhatatlan : minősíthetetlen, aljas
kvalitás : minőség
kvalitatív : minőségi
kvantitás : mennyiség
kvantitatív : mennyiségi
kvantum : mennyiség, mérték, tömeg; a fizikában a sugárzóenergia legkisebb részmennyisége
kvantumelmélet : Planck német fizikus 1900-ban felállított elmélete, mely szerint az energiaközlés a természetben nem egyenletes folyamban történik, hanem egymástól elválasztott, meghatározott legkisebb egységekben, az ú. n. kvantumokban vagy azoknak egészszámú többszöröseiben lökésszerűen. A modern fizika újabb bizonyítéka ez arra, hogy a természetben a dialektika törvénye érvényesül
kvarc : kovakő
kvarclámpa : kvarcüvegből készült cső, melyben higanygőzöket elektromossággal izzásba hoznak; gyógyító ibolyántúli sugarakban gazdag

kvart : negyedrész; negyedleges kardvágás; negyedhang; négy egymásután következő kártyalap
kvártély : szállás, lakás
kvartett : zenei négyes
kvasz : megtört gabonából készült savanyú, erjedő orosz ital
kvázi : mintegy, gyanánt, hasonlóan
kvéker : George Fox által 1647-ben Angliában alapított humanitárius és pacifista vallási társaság
kvietál : nyugalombavonul
kvietizmus : misztikus-vallásos, szemlélődő nyugalmat hirdető felfogás
kvint : ötödrész, ötödhang, ötös kártyasor
kvintesszencia : lényege, veleje valaminek
kvintett : zenei ötös
kvitt : kölcsönösen kiegyenlítve
kvóta : hányad, fizetési irány
kyrie eleiszon : uram irgalmazzl

L

L : mint római szám: 50
label : árufelirás; tartalmat jelző cédula; ismertetőjegy áruknál; megjelölése annak, hogy szervezett munkások gyártották
labiális : ajaki, ajakhang
labilis : ingatag, ingadozó
labirintus : útvesztő, tömkeleg; a fül belső része
laborál : vesződik, kínlódik vmivel
laboráns : segéd (laboratóriumban)
laboratórium : tudományos (különösen vegytani) kísérletező műhely
labour-day : az Egyesült Államokban törvényes munkásünnepnap szeptember első hétfőjén — ellentétben a nemzetközi munkásmozgalom ünnepével: május elsejével
Labour Party : angol munkáspárt, 1906-ban alakult, a szakszervezetek, szövetkezeti és szocialista egyesületek, valamint a helyi munkáspártok egyesüléséből; marxistának nem nevezhető, alapjában opportunista szervezet, melynek második világháború utáni politikáját az amerikai imperialista érdekek erősen befolyásolják; csupán balszárnya nevezhető szocialistának
Lacrimae Christi : Krisztus könnyei, híres olasz vörösbor
lady : úrhölgy, dáma; angol főnemes felesége
laetare : a nagyböjt negyedik vasárnapja
laevulose : gyümölcscukor
laféta : ágyúlalp
láger : tábor (lásd koncentrációs tábor); csapágy; raktár
lago : tó
laguna : sekély, tengerpartra benyúló tengersáv, homokpaddal elválasztott öböl
laikus : nem egyházi, világi; be nem avatott, járatlan
laikus bíróság : nem hivatásos bírákból, jogot nem végzett állampolgárokból összeállított bíróság (munkásbíróság, népbíróság, esküdtszék)
laikus pap : világi pap (nem tagja szerzetesrendnek)
laikus testvér : világi személy szerzetespapok kiszolgálására kolostorokban
laissez faire, laissez passer : „hadd cselekedni, hadd menni"; a manchesterizmus, a szabadkereskedelmi iskola, a klasszikus liberalizmus ismert jelmondata. Első megfogalmazói a francia fiziokraták voltak. A jelmondat lényege a korlátozatlan szabad verseny, az állam minden beavatkozásának elhárítása, „a gazdasági erők szabad játéka" — másszóval formális gazdasági szabadság, mely a tőkés kizsákmányolás szabadságát jelenti
lakk : fénymáz

lakmusz : vegytani kémlőszerül szolgáló festőanyag
lakónikus : szükszavú, velős
laktáció : szoptatás, tejelés
laktométer : tejmérő
láma : tibeti buddhista szerzetes
láma : kisebb tevefajta állat
lámaizmus : a buddhizmus tibeti válfaja
lamarckizmus : Lamarck francia biológusnak, Darwin előfutárának felfogása az állat- és növényfajok keletkezéséről s a szerzett tulajdonságok átöröklésérol. A lamarckizmus szembehelyezkedett az akkoriban széles elterjedtségnek örvendő vitalista nézetekkel, melyek szerint az életfolyamatokat különleges, nemanyagi „életerő" határozza meg. A lamarckizmus a darwini természetes kiválasztódással szemben az élőlények szerveinek környezet-okozta fejlődését hangsúlyozza
lambrequin : ablakpárkányra való függöny
lamé : fémfonatos szövet; fényesített selyem
lamella : lemez, vékony lapocska
lamentábile : panaszosan
lamentáció : siránkozás, panaszkodás; nagyheti panaszos ének
lamentál : siránkozik, sopánkodik
L'Ami du Peuple : „A Nép Barátja", a francia Marat (1744—1793) forradalmi lapja
lampasz : széles posztósáv (egyenruha-nadrágon)
lampion : szines papírlámpa
lancaster : puskafajta
lancetta : kis orvosi kés, érvágó gerely
landauer : négyüléses bőrfedeles hintófajta
ländler : lassú német tánc
landlord : angol nagybirtokos; földesúr; telekbirtokos
landlordizmus : a nagybirtok rendszere es uralma
landol : földet ér (repülőgép)
landsknecht : német gyalogos zsoldos a középkor végén
landsthing : a dán birodalmi gyülés első kamarája
langue d'oc : délfrancia nyelvjárás
lanolin : tisztított gyapjúzsír
lansziroz : hajít, dob, vet; kezdeményez, megindít; fölvet, megpendít, terjeszt, fölkarol, előmozdít, lendít
lapidáció : megkövezés
lapidáris : rövid, tömör
lápisz : kő; pokolkő, ezüstnitrát
lappália : csekélység, jelentéktelen dolog
lapszus : botlás, hiba, tévedés
lares : a rómaiak házi istenei
largo : szélesen, lassan
l'art pour l'art : „művészet a művészetért", a művészet öncélúságát valló, annak társadalmi meghatározottságát s szerepét tagadó felfogás, mely a társadalmi tényeknek éppen ezzel az elfátvolozásával áll objektive az uralkodó osztályok szolgálatában
laryngitis : gégegyulladás
laryngológus : gégeorvos
lassalleanizmus : Ferdinand Lassalle tana az államról, társadalomról és munkásmozgalomról. Lassalle, az „Általános Német Munkásszövetség" (1863) alapitója, Marx-szal ellentétben nem hitt a forradalmi mozgalom erejében, engedményeket tett Bismarck reakciós politikájának és „... a nemzeti liberális munkáspolitika oldalára ingott át". (Lenin)
lasszó : pánvva, vetőhurok
last not least : végül, de nem utolsósorban
laszcivitás : bujaság, trágárság, szemérmetlenség
lateiner : latinos műveltségű, diplomás ember

látens : lappangó, rejtett, szunnyadó; kötött

laterális : oldalsó, oldali, oldalt fekvő

laterna magica : „bűvös lámpa"; kezdetleges vetítőgép

latifundium : nagy fekvőség, nagy uradalom, nagybirtok

Latin-Amerika : Közép- és Dél-Amerika spanyol- és portugálnyelvű országai

latitüd : szélesség, tágasság; szabad mozgás tere

latrina : pöcegödör

laudabilis : dícséretes

laudanum : ópiumtinktura

laude : dícsérettel

laudetur : dícsértessék

lautsprecher : hangszóró

laureatus : babérkoszorús

láva : tűzhányóból ömlő izzó, folyékony kőzet

lavina : görgeteg, hóomlás

laviroz : hajóval szél ellen ide-oda mozogva küzd; kerülő utakon igyekszik valamit elérni vagy elkerülni; tétovázik, kertel, halogat

lavór : mosdótál

law : törvény, jogtudomány az angolszász népeknél

laxativ : hashajtó

lazaret : kórház

lazaristák : szerzetesrend

lazur : áttetsző festék

lazsál : enged, hanyagul dolgozik, csak mímeli a tevékenységet

lázsiás : koronástallér (II. József idején)

lazzaroni : csavargó, koldus (Nápolyban és Sziciliában)

leader : vezető (cikk, ember); pártvezér

league : egy francia mértföld, három angol tengeri mértföld

lébeman : életművész, világfi, élni szerető

lectio : lecke

lee : szélárnyék, szélmentes (hajózásban)

legáció : követség, küldetés, küldöttség

legális : törvényes, törvényszerű, törvényileg megengedett

legális marxisták : azok a burzsoá intellektuellek, akik a mult század 90-es éveiben az Oroszországban egyre jobban terjedő marxizmust arra próbálták kihasználni, hogy a munkásmozgalmat a polgári társadalom képére formálják, a burzsoázia érdekeinek alávessék. Marx tanaiból kidobták a legfontosabbat: a proletárforradalomról szóló tanítást. Cikkeiket a legális újságokban és folyóiratokban jelentették meg. A legális marxizmus Lenin jellemzése szerint: „a marxizmus visszatükröződése a burzsoá irodalomban".

legalitás : törvényesség a polgári jogrend szerint, formailag kifogástalan jogszerűség

legalizál : törvényesít, hitelesít

legato : kötötten (zenében)

legátus : küldött, követ

lege artis : a művészet szabályai szerint, szabályszerűen, annak rendje és módja szerint

legenda : vallásos tárgyú monda; mendemonda, kitalált dolog; jelmagyarázat, érme-felirat

légió : római katonai egység; csapat, sereg; sokaság, tömeg, roppant sok

légion d'honneur : francia becsületrend

legiszláció : törvényhozás

legislatív : törvényhozói

legitim : törvényes

legitimáció : törvényesítés, igazolás, igazolvány

legitimál : törvényesít, meghatalmaz, igazolja magát

legitimista : a polgári jogrenden belül értelmezett uralkodói „jogfolytonos-

ság" híve; egy trónvesztett uralkodó párthíve

legitimizmus : az („isten kegyelméből való") örökös királyságok törvényes megváltozhatatlanságának alapelve; egy trónját vesztett régi uralkodócsalád igényeit képviselő mozgalom

legumin : a hüvelyesek fehérjeszerű anyaga

leguminosae : hüvelyes vetemények

leisztol : teljesít, elvégez

leisztung : teljesítmény, munka

lektor : olvasó, felolvasó, egyetemi előadó, irodalmi tanácsadó

lektür : olvasmány

lemurok : a római monda éji kísértetei; félmajmok Madagaszkár szigetén

lend-lease : „kölcsön- és bérlet"-szerződés, melynek értelmében az Egyesült Államok a második világháború alatt élelmiszerekkel és hadianyagokkal — kölcsönképpen és bérbeadás formájában — támogatták a szövetséges országokat

lénia : vonalzó

leninizmus : Marx és Engels tanainak (marxizmus) továbbfejlesztése és kibővítése Vladimir Iljics Lenin által. „A leninizmus az imperializmus és a proletárforradalom korszakának marxizmusa. Pontosabban: a leninizmus a proletárforradalom elmélete és taktikája általában, a proletárdiktatura elmélete és taktikája különösen." (Sztálin)

lento : lassan

lénung : zsold

leoninus : rímes és időmértékes versfajta

lepra : bélpoklosság

leprosorium : bélpoklosok telepe

letális : halálos

letargia : álomkórság, bódultság, érzéketlenség, részvétlenség, közöny, tespedtség

letargikus : álomkóros, bódult, érzéketlen, részvétlen, közönyös, tespedt

l'état c'est moi : „az állam én vagyok" (XIV. Lajosnak tulajdonított mondás)

Léthe : a görög monda alvilági folyója: feledés

lettre de cachet : elfogatási parancsot tartalmazó királyi rendelet Franciaországban a nagy forradalom előtt

leu : román pénzegység (többes: lei)

leukémia : fehérvérűség

leukocita : fehér vértest

leukoplast : fehér orvosi ragtapasz

leva : bulgár pénzegység

Levante : Kis-Ázsia, Szíria és Egyiptom partjai; „Kelet földje" (Itáliától keletre fekvő vidék)

levantinusok : Kis-Ázsia, Szíria és Egyiptom tengerparti városaiban született és élő görögök és olaszok, ügyességükről híres kereskedők

levellerek : az angol polgári forradalom idején az „egyenlősítők" politikai-vallási pártja, amely az egyenlőséget a Biblia értelmében akarta megteremteni.

lever : felkelés; reggeli tisztelgés (királyi udvartartásban)

leviatán : tengeri szörnyeteg a Biblia szerint

levita : segédpap; a bibliai Jákob Lévi nevű fiának leszármazottja

levulóze : gyümölcscukor

lewisite : mérges harci gáz

lex : törvény

lexikális : lexikonszerű, szótárszerű

lexikon : egyetemes ismeretek betűrendes tára; magyarázatos szótár

lexikográfia : szótár-, lexikonírás

lezser : könnyed

liáza : iszalag

liaison : ös-zekapcsolás, összeköttetés, viszony (szerelmi)

libella : vízszintező

libellus : könyvecske, gúnyirat

liber : könyv

libera : szabadíts meg (halotti szertartás)
liberális : szabadelvű
liberális pártok : (Angliában és más országokban) polgári szabadelvű pártok, melyek a legtöbb esetben a szabadkereskedelemért, a kapitalizmus kibontakozásáért, továbbá a monopóliumok uralma ellen küzdenek
liberalizmus : szabadelvűség: a feltörekvő polgárság gazdasági és politikai tana, mely a tevékenységnek a tőkés társadalmi renden belül való „szabadságát" követeli, továbbá az állampolgárok „szabadságát" a kapitalista államon belül, tehát felszabadulást a magát túlélt hűbériség bilincseiből. A „szabadság" formális jelszava mögött a valóságban a kizsákmányolás szabadságának polgári törekvése húzódik meg
liberátor : felszabadító
libéria : inas-egyenruha
libertas : szabadság; II. Rákóczi Ferenc rézpénzének neve
liberté, égalité, fraternité : „szabadság, egyenlőség, testvériség"; a nagy francia forradalom és a francia köztársaság jelmondata
libertin : szabados, feslettéletű; szabadgondolkodó
libertinus : felszabadított rabszolga
liberum veto : a lengyel nemesség tiltakozási joga a multban
libidó : kéjvágy, nemi ösztön
libra : font
librettista : szövegíró
libretto : zenés színpadi művek szövegkönyve
licencia : szabadság, engedély
licenciátus : egyetemi rangfokozat, tanításra jogosult
licentia poetica : költői szabadság
liceum : felsőbb iskola
lichthof : világítóudvar
licitáció : árverés
licitál : árverez
licium : bokorfajta
lido : földnyelv, homokpad a tengerben
lieue : francia mérföld
lieutenant : hadnagy
lieutenant-colonel : alezredes
liferál : szállít
lift : felvonó
liga : szövetség, egyesülés
ligatúra : összeköttetés, kötet; lekötés; két egybeöntött betű
lignit : barnaszén
likőr : édes pálinka
liktor : római törvényszolga, aki hivatalának jelvényeként vesszőnyalábban (fasces) bárdot hordott; a liktorok jelvényét használták később az olasz fasiszták
likvidáció : felszámolás
likvidál : felszámol
likvidátor : a nemzetközi munkásmozgalomban a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja történetének tanulságai alapján azokat hívják likvidátoroknak, akik a forradalom időleges visszavonulásának, a mozgalom apályának idején elvesztik hitüket a forradalom újabb fellendülésének lehetőségében. Szégyenletesen megtagadják a párt programjának forradalmi követeléseit és a párt forradalmi jelszavait. A proletáriátus illegális forradalmi pártjának megszüntetésére, likvidálására törekszenek.
likviditás : folyósság, készfizetőképesség
liliputi : törpe
limbusz : határ, szegély, a pokol tornáca
limes : határ, határérték, mezsgye
limes romanus : a régi rómaiak határfala a „barbár" északi népek felé
limfa : nyirok: fehérjetartalmú, csaknem színtelen folyadék, melyet a test nyirokmirigyei választanak ki s amely a test nyirokereiben kering

limfatikus konstitució : testalkat, melyet sápadt, petyhüdt bőr, nehéz légzés, mirigy- és bőrgyulladásra való hajlam jellemez
limit : határ, árhatár
limitáció : határvetés, korlátozás, megszorítás, árszabás
limitál : határt szab, árat korlátoz
limited : „korlátolt" részvénytársaság angolul („korlátolt" felelősségű részvényesekkel)
limuzin : csukott fülkéből vezethető autó
lincs : különösen az Egyesült Államok déli területein szokásos törvényellenes, a polgári hatóságoktól azonban többnyire megtűrt „népítélet", melynek valódi lényege, hogy visszatetsző személyeket — különösen négereket — faji vagy osztálygyűlöletből egy állítólag elkövetett bűntett ürügyével az uralkodó osztályok ügynökei által felizgatott kispolgárok megkínoznak és meggyilkolnak. (Nevét Lynch virginiai farmertől nyerte)
linea : vonal, vonás, sor
lineáris : elsőfokú, vonalas, hosszanti, vonalmenti
lingva : nyelv
lingvista : nyelvész
lingvisztika : nyelvészet, nyelvtudomány
link : hamis, hazug
linkel : hazudik, becsap
linoleum : lenolajjal és gyantával kevert, porrátört parafával bevont jutaszövet
linotype : sorszedőgép
lipoma : zsírdaganat
liquor : folyadék
líra : olasz pénzegység
lira : lant; alanyi költészet
lírikus : alanyi költő
lista : jegyzék, lajstrom, névsor
Lisztok Rabotnyika : „A Dolgozók Röplapja" — megjelent Genfben, 1896-tól 1899-ig az Orosz Szociáldemokraták Szövetségének kiadásában
litánia : könyörgő ima
literary gentleman : irodalombarát, irodalmár
literátor : irodalommal foglalkozó, irodalmár
literatúra : irodalom
literátus : irodalomban jártas, olvasott ember
litevka : lengyel katonai zubbony
lithiasis : kőbántalom
lítium : vegyi elem
litográfia : könyomás, könyomat
litografált : könyomatú; kézzel sokszorosított
litografus : könyomó, könyomdász
litorale : tengermellék
litoszféra : a földkéreg
liturgia : egyházi szertartás, istentisztelet rendje
liturgikus : szertartástani
livre : font
livré : inas-egyenruha
llano : nagykiterjedésű síkság Délamerikában
Lloyd : különböző biztosító, hajóstársaságok és hírlapok elnevezése: Edward Lloyd hajdani londoni kávéháztulajdonos helyiségeiben tanyázó biztosítási börze nyomán
Lloyds Register : a világ valamennyi hajóját nyilvántartó jegyzék, zászló, kor, tonnatartalom és egyéb ismérvek felsorolásával, melyet a londoni Lloyd's biztosító vezet
lobby : a parlament előcsarnoka; az amerikai képviselők hatalmas érdekcsoportoktól való befolyásolásának jelképe
lockout : munkáskizárás
loco : helyben
locus sigilli : pecsét helye
löden : durva gyapjúszövet
log : hajó sebességének mérésére szolgáló készülék
logaritmus : viszonyszám (nagyobb számítások megkönnyítésére)

loge : páholy
loggia : íves tornác
logika : a gondolkodás törvényeinek és formáinak tudománya; gondolkodástan és annak alkalmazása
logikus : a logika törvényeinek megfelelő; következetes; gondolkodásilag helyes
logosz : ész, ige, gondolat
lojális : törvényhez hű, ígéretet megtartó, becsületes
lokál : helyiség, mulató
lokálanesztézia : helyi érzéstelenítés
lokális : helyi, helybeli
lokalitás : helyiség
lokalizál : helyhez köt, egy helyre szorít, elszigetel
lokálpatriotizmus : helyi érdekű hazafiság, szűk vidékre vonatkozó hazafiság
lokomobil : helyéből elmozdítható gőzgép
lokomotív : mozdony
lokúció : beszéd, szólás, szólásmód
lombard : értékpapírra mint kézi zálogra adott kölcsön
lombik : keskeny nyakú üvegedény vegyi kísérletekhez
lőncs : villásreggeli
londiner : szállodai szolga
longitudinális : hosszirányú
longitudo : hosszúság
longobárdok : régi germán néptörzs
lord : angol főnemesi cím
lordmayor : a londoni főpolgármester címe
lóré : sínen közlekedő, oldalfal nélküli kocsi
lornyett : nyeles szemüveg
lösz : üledékes kőzet
lottéria, lotto : sorsjáték
louis d'or : lajosarany
lucidum intervallum : világos időköz, pillanat (őrülteknél)
ludditák : angol géprombolók a 19. század első negyedében (Nedd Ludd neve után)
luesz : bujakór, vérbaj
luetikus : bujakóros, vérbajos
lugubre : gyászosan
lukratív : jövedelmező
lukullusi : pazar, fényűző
lumbago : ágyékzsába, keresztfájás
lumbál-punkció : ágyéki csapolás
lumen : világosság, fényes tehetség, nagy ész; a fényerősség egysége
lumineszcencia : hideg fénysugárzás
lump : korhely
lumpenproletár : gyülevészproletár; „minden osztály söpredéke, hulladéka, alja", „mely minden nagyvárosban egy az ipari proletáriátustól pontosan megkülönböztetendő tömeget alkot, tolvajok és mindenfajtájú bűnözők rekrutáló-helyét" (Marx)

M

M : mint római szám 1000; Monsieur (l. ott) rövidítése
macchiavellizmus : a flórenci Niccolo Macchiavelli (1469–1527) nevéhez fűződő államtan, melynek alapvető elve, hogy az államvezetés igazi művészetét céljai elérésében sem a törvény, sem az erköles parancsai nem köthetik
macerál : zaklat, bosszant, kellemetlenkedik; marat, mállaszt
macesz : az izraeliták húsvéti kovásztalan kenyere
machináció : mesterkedés
machizmus : Ernst Mach bécsi fizikus (1838–1916) pozitivista bölcseleti tana, melyet empiriokriticizmusnak is neveznek s amely a tapasztalatot minden metafizikai járuléktól megtisztító kritikai empirizmus akart lenni, a lét és gondolkodás egységével kapcsolatos tanításával azonban bebizonyította, hogy végső fokon szubjektív-idealista bölcseleti irány. Az empiriokriticizmust egyes osztrák és orosz szociáldemokraták (Bog-

dánov, Bazárov, Juskij stb.) a marxizmussal akarták összekapcsolni. Lenin kimutatta, hogy a machizmus az idealizmusnak egyik válfaja, mely „objektíve, osztályszerepét tekintve, teljességgel a fideisták kiszolgálásához vezet."

madame : asszonyom

mademoiselle : kisasszony

madonna : Szűz Mária

madrigál : pásztordal

maestoso : ünnepélyesen, méltósággal (zenében)

maestro : mester

maffia : titkos bűnszövetség (eredetileg Sziciliában)

magazin : raktár, áruház, képesújság

mágia : titkos tudomány, varázslás, bűvészet

mágikus : varázsszerű, bűvös, ördöngős

magister : mester, tanító, tudós

magisztrátus : városi tanács, elöljáróság, helyhatóság

magma : a Föld izzó belseje

magna charta : tulajdonképen „a nagy papír", az angol alkotmány alapja, az angolok nagy szabadságokmánya 1215-ből, melyet Földnélküli János királytól kényszerítettek ki a főurak

mágnás : főnemes

mágnes : a vasat magához vonzó vas (Magnesia görög város nevéből), delej

mágneses : a vasat magához vonzó; delejes

mágnesség, magnetizmus : delejesség, képesség a vas vonzására, a mágneses jelenségek összessége

magnetikus : delejes

magnetit : mágnesvaskő (vasérc)

magnezit : szénsavas magnézium, a kohóiparban felhasznált ásvány

magnézium : könnyű fémfajta

magnéziumfény : fényképezéshez használt lobbanófény

magnificus : nagyszerű, nagyságos

mágus : a régi perzsák és médek papja, varázsló, bűvész

mahagoni : indiai vörösesbarna fa

maharadzsa : „nagy király", indiai fejedelmek címe

mahátma : nagy lélek, megvilágosodott (vezető szellemek mellékneve Indiában, így nevezték pl Gandhit is)

máhdi : „próféta", a mozlimok hite szerint várt próféta, akit Allah küld, hogy Mohamed művét befejezze: 1881-ben az egyiptomi Mohamed Ahmed rabszolgakereskedő hirdetett vallásháborút, mint máhdi

maire : francia város polgármestere

maison : ház

maître : mester

maître d'hôtel : udvarmester, szállodaigazgató

maitresse : szerető, úrnő, ágyas

majesztétikus : felséges

majolika : üveges mázzal bevont, színes, finom agyagáru

majonéz : hideg mártásféle

major : őrnagy

majorátus : elsőszülöttségi jog, az elsőszülöttet illető birtok

majordomus : háznagy; udvari főtisztviselő

majoreszkó : elsőszülött, az elsőszülöttségi birtok várományosa

majoritás : többség

majorizál : leszavaz; többsége megvan; szótöbbséggel elnyom

makadám : útburkolat zúzott, hengerelt kőből (Mac Adam mérnök nevéből)

makáma : rímes próza (arab költeményforma)

makaroni : csőtészta

makro : nagy- (összetételekben)

makrobiotika : a hosszú élet tudománya

makrokefál : nagyfejű

makrokozmosz : a világmindenség

makulatúra : kiselejtezett nyomtatott vagy kéziratos papír

malájok : Délkelet Ázsiát és Indonéziát benépesítő barna bőrszínű emberfaj
malária : mocsárláz
malicia : rosszindulat, rosszmájúság, kajánság, rosszvelvűség, csípősség
malignus : rosszindulatú
malőr : baj, baleset, szerencsétlenség
malter : habarcs, vakolat
malthusianizmus : Malthus angol közgazdász tana, mely a proletariátusnak a kapitalista társadalomban állandósult, egyre növekvő nyomorúságát a kizsákmányolás helyett természeti okokkal próbálja kimagyarázni. A malthusianizmus alapvető állítását, mely szerint a nyomorúság oka, hogy a népesség gyorsabban szaporodik, mint az élelmiszerek, elsősorban a technikai fejlődés, az emberi munkaerő termelékenységének szakadatlan sokszorozódása cáfolja meg. „Malthus következtetései általában az uralkodó osztályok, különösképen pedig ez osztályok reakciós elemeinek érdekeihez vannak szabva" (Marx)
mameluk : rabszolga, testőr; vak engedelmességű kormánypárti képviselők gúnyneve a magyar osztályparlamentben
mammon : a pénz bálványa, a pénz bálványozásának megszemélyesítése
mammut : kihalt ősvilági óriáselefántfajta; óriási, rendkívül nagy (dolog)
manchesterizmus : angol szabadkereskedelmi mozgalom, mely különösen a szövőiparáról híres Manchester városában volt erős. A manchesterizmus eredetileg a gabonavámok ellen lépett fel, kifejlődésében azonban — amikor a teljes gazdasági szabadság, az állami benemavatkozás, a laissez faire laissez passer (l. ott) álláspontjára helyezkedett — alapjában véve a kizsákmányolás szabadságát védte, a versenykapitalizmus uralmi rendszerének tudományos szentesítése volt
mandarin : magasrangú államhivatalnok a régi Kínában
mandarin : narancsal rokon gyümölcs
mandatárius : megbízott, meghatalmazott
mandátum : megbízás; képviselői megbízólevél
mandátumos terület : az első világháború után létesült Népszövetség megbízásából az imperialista nyugati nagyhatalmak által kormányzott bizonyos gyarmati területek
mandolin : pengető húros hangszer
manézs : lovaglópálya, lovaglóiskola; cirkuszi porond
mangán : a nyersvas tisztításánál használt szürkésfehér fém
mánia : hóbort, rögeszme; őrület, őrjöngés, dühösség
manicheizmus : a perzsa Mani tanait valló szekta
manifeszt : nyilvánvaló, kinyilvánított, nyilt
manifesztál : nyilvánít, kijelent, kinyilatkoztat
manifesztálódik : mutatkozik, jelentkezik, megnyilvánul
manifesztum : kiáltvány, nyilatkozat
manikür : körömápolás
manipuláció : kezelés, mesterkedés
manipulál : kezel, bánik valamivel, mesterkedik
manipuláns : árukezelő
manír : mód, modor, modorosság
mankó : hiány
manna : a Biblia szerint égből hullott eledel; különösen jóízű étel
mannequin : próbababa, bemutató kisasszony
manométer : nyomásmérő
manőver : mozdulat, művelet; hadgyakorlat; mesterkedés
manőverez : hadgyakorlatot tart; műveleteket végez; mesterkedik
mantilla : fátyolkendő; könnyű női köpeny

Manu : „ember", a hindu mondában az emberiség ősatyja és törvényhozója

manuális munka : kézimunka

manufaktura : kézműipar; áruk előállítása nagy műhelyekben kézzel végzett munkák széleskörű megosztása útján; Marx szerint a manufaktura „olyan termelési gépezet, melynek szervei emberek"

manupropria : sajátkezűleg; sajátkezű aláírás; kézjegy

manuszkriptum : kézirat

manzárd : padlásszoba; tetőfajta

manzsetta : kézelő

mappa : térkép; irattárca

maquis : a franciák fegyveres népi ellenállási mozgalma a hitlerista német megszállók ellen

maquisard : a francia ellenállási mozgalom harcosa

marazmus : sorvadás, elaszás

marciális : harcias, marcona, termetes

Marcia su Roma : „menetelés Rómába", Mussolini feketeinges fasiszta *terrorcsapatainak felvonulása* 1922-ben az olasz főváros ellen, a hatalom államcsíny útján való átvétele céljából

mardi gras : húshagyókedd

margarin : művaj

margó : lapszél, szegély

Marianne : a francia köztársaság jelképes nőalakja

máriás : („házasság"), kártyajáték

mariniroz : sósvízben (ecetben) pácol

mariniznus : az imperializmus egyik kísérőjelensége: erős tengeri haderők fenntartására irányuló törekvés, a harcias haditengerészet iránti rajongás; „tengerészeti militarizmus"

marionett : dróton mozgatott báb

maritim : tengeri, tengerrel kapcsolatos, tengerészeti

márka : német pénzegység; áruvédjegy, árujel, gyárjel, minőség

markáns : jellegzetes, éles határozott

márkás : védjegyezett, áruvédjeggyel tanusított minőségű

márki : őrgróf

markiroz : kiélez, kiemel, jelez, színlel, mutat

márkiz : márkiné

markomannok : régi germán néptörzs

markőr : felíró pincér

marmelád : gyümölcsíz, lekvár

maródi : kimerült, beteg, gyengélkedő

marodőr : martalóc, fosztogató

maroken : szattyánbőr

marotte : hóbort, vesszőparipa

marrano : színleg megkeresztelkedett spanyol zsidó a középkor végén

Mars : a rómaiak hadistene; bolygócsillag

mars : induló; menetelés; takarodjl

marsall : tábornagy

Marseillaise : Rouget de l'Isle szerzette, marseille-i munkások által 1792-ben énekelt forradalmi dal, ma francia himnusz

marsruta : útirány, utasítás

martinkemence : olvasztókemence nyersvasból és ócskavasból való acélgyártás céljaira

mártir : vértanú

mártirium : vértanuság

marxista : a marxizmus követője

marxizmus : „Marx nézeteinek és tanításának rendszere." „Nézeteinek összesége adja azt a modern materializmust és azt a modern tudományos szocializmust, mely a világ minden civilizált országában a munkásmozgalom elmélete és programja". (Lenin) A Marx és Engels által kidolgozott tudományos szocializmus a természet törvényeiről szóló természettudományos megismerést kiterjeszti az emberi társa-

dalomra és történetére; a marxizmus bölcseleti alapja a dialektikus materializmus, történelemre való alkalmazása a történelmi materializmus. — Lenin a marxizmusról szóló alapvető tanulmányában annak ismertetését a következő fejezetekre osztja: „A filozófiai materializmus", „A dialektika", „A materialista történetfelfogás", „Az osztályharc", „Marx gazdasági tanai", „A szocializmus", „A proletariátus osztályharcának taktikája." (Lenin: Marx, Engels, Marxizmus)

masamód : kalaposlány, divatáruslány
masina : gép
masinéria : gépezet
masiniszta : gépész
masiroz : menetel
maskara : álarcos, jelmezes, torzalak
maskarádé : álarcoskodás, álruha, jelmez, álarcos felvonulás
másli : csokor, hurok
masszakriroz : lemészárol
massza : anyag, tömeg, keverék, gyurma; csődtömeg, hagyaték
masszázs : ledörzsölés, dögönyözés
masszíroz : ledörzsöl, meggyúr, dögönyöz
masszív : tömör, nehéz
masszőr : dögönyöző
master : úr, tanító, mester; fiatalúr (megszólítás)
masut : petróleumtermék, melyet hajók, mozdonyok stb. fűtésére használnak
maszk : álarc, álarcos; arcfestés, öltözet, külső (színésznél)
maszkiroz : álarcoz; leplez, burkol, elfed
maszkulin : hímnemű, férfias
masztiksz : mézga
masztodon : őselefánt
maszturbáció : önfertőzés
matador : a spanyol bikaviadalok főviadora; kiváló valamiben; főmester
matematika : mennyiségtan
matematikus : mennyiségtan-tudós
mater dolorosa : fájdalmas anya
matéria : anyag, állomány; hozzávaló; dolog; kelme; tárgy
materiáliák : hozzávalók, szükséges eszközök, kész anyag
materiális : anyagi, anyagias; pénzügyi, pénzbeli; testi, valóságos
materialista : 1. a materializmus híve; 2. anyagias ember
materializáció : a spiritiszták állítása szerint a nekik megjelenő szellemeknek az a képessége, hogy testet öltsenek
materializmus : anyagelvűség; minden anyagelvű bölcseleti irány legfőbb közös alapelve, hogy az anyagiságában adott különvilágnak tudatunktól függetlenül is realitása van. *„A marxista bölcseleti materializmust* a következő alapvonások jellemzik: *a)* Ellentétben az idealizmussal, mely a világot az „abszolut eszme", a „világszellem", az „öntudat" megtestesülésének tekinti, Marx filozófiai materializmusa abból indul ki, hogy a világ természetére nézve anyagi, hogy a világ sokoldalú jelenségei a mozgásban levő anyag különböző formái, hogy a jelenségeknek a dialektikus módszerrel megállapított kölcsönös kapcsolata és egymástól való kölcsönös függősége: a mozgásban levő anyag fejlődésének törvényszerűsége, hogy a világ fejlődése az anyagmozgás törvényei szerint megy végbe és seminő „világszellemre" ennek a fejlődésnek szüksége nincsen." *„b)* Ellentétben az idealizmussal, mely azt állítja, hogy csak öntudatunknak van reális létezése, hogy az anyagi világ, a lét, a természet csak tudatunkban van, csak a mi érzékleteinkben, képzeteinkben, fogalmainkban, — a marxista filozófiai materializmus abból indul ki, hogy az anyag, a természet, a lét — ob-

jektív és reális valóság, mely tudatunkon kívül és attól függetlenül létezik; hogy az anyag az elsődleges, mert minden érzékletnek, minden képzetnek, minden tudatnak anyag a forrása, a tudat viszont másodlagos, leszármaztatott valami, mert az anyagnak, a létnek visszatükröződése, hogy a gondolkodás az anyag terméke, mégpedig a fejlődése során magas tökéletességi fokot elért anyagnak, az agynak terméke, az agy viszont a gondolkodás szerve; hogy tehát nem választhatjuk el a gondolkodást az anyagtól, ha csak nem akarunk durva hibába esni." „c) Ellentétben az idealizmussal, mely kétségbevonja, hogy a világot és a világ törvényszerűségeit megismerhetnők, mely nem hisz ismereteink megbízhatóságában, nem ismer el objektív igazságot és azt tartja, hogy a világ tele van „magánvaló dolgokkal", amiket a tudomány soha meg nem ismerhet, — a marxizmus filozófiai materializmusa abból indul ki, hogy a világ és törvényszerűségei teljes mértékben megismerhetők, hogy a természet törvényeiről való ismereteink, a tapasztalat, a gyakorlat ellenőrzése mellett, megbízható ismeretek, melyek objektív igazságok jelentőségével bírnak, hogy meg nem ismerhető dolgok a világon nincsenek, legföljebb olyanok, melyeket eddig még nem ismertünk meg, de a tudomány és a gyakorlat segítségével a jövőben ezeket is fel fogjuk deriteni és meg fogjuk ismerni." (Sztálin.) *A történelmi materializmus* lényegét Marx „A politikai gazdaságtan kritikájához" c., 1859-ben megjelent híres könyve „előszavában" a következőkben foglalta össze: „Életük társadalmi termelésében az emberek bizonyos meghatározott, szükségszerű, saját akaratuktól független viszonyokra, termelési viszonyokra lépnek egymással, amely viszonyok megfelelnek anyagi termelő erőik bizonyos meghatározott fejlődési fokának. E termelési viszonyok összessége adja a társadalom gazdasági struktúráját, azt a reális alapot, melyen a jogi és politikai felépítmény áll s amelynek a társadalmi öntudat bizonyos formái felelnek meg. Az anyagi élet termelési módja határozza meg általában az élet szociális, politikai és szellemi folyamatát. Nem az emberek tudata határozza meg létüket, hanem megfordítva: társadalmi létük határozza meg tudatukat. A társadalom anyagi termelő erői, fejlődésüknek bizonyos fokán, ellentmondásba kerülnek a létező termelési viszonyokkal, vagy — ami nem egyéb, mint ugyanennek a jogi kifejezése — tulajdonviszonyokkal, melyeknek keretein belül eddig fejlődtek. A termelő erők fejlődésének formáiból ezek a viszonyok a termelő erők béklyóivá változnak át. Ekkor beáll a szociális forradalom kora. A gazdasági alap megváltozásával az egész óriási felépítmény is lassabban vagy gyorsabban átalakul. Az ilyen átalakulások vizsgálatánál mindig különbséget kell tenni a termelés gazdasági feltételeinek anyagi, természettudományos pontossággal megállapítható átalakulása és ama jogi, politikai, vallási, művészi vagy filozófiai, egyszóval: ideológiai formák között, melyekben ez az összeütközés az emberek tudatába behatol s melyekben az emberek azt végigharcolják. Mint ahogy az egyes embert nem aszerint ítéljük meg, hogy mit gondol magáról, éppúgy az ilyen átalakulási korszakot sem lehet megítélni saját tudata alapján, hanem ellenkezőleg: ezt a tudatot az anyagi élet ellentmondásaiból, a társadalmi ter-

melő erők és termelési viszonyok közti konfliktusból kell megmagyarázni. Társadalmi alakulat addig soha el nem pusztul, míg ki nem bontakoznak mindazok a termelő erők, melyeknek fejlődése számára az illető alakulat elég teret ad és az új, magasabbrendű termelési viszonyok sohasem jelennek meg addig, míg magának a régi társadalomnak ölén ki nem keltek létezésük anyagi feltételei. Ezért az emberiség mindig csak oly feladatokat tűz maga elé, amelyeket meg is tud oldani, mert, közelebbről megtekintve a dolgot, mindig az tűnik ki, hogy maga a feladat csak akkor jelenik meg, mikor megoldásának anyagi feltételei már megvannak, vagy legalább is már a létrejövés folyamatában vannak." (Lásd még: *dialektikus materializmus.)*

materializmus : anyagiasság, önző és anyagi élvezeteket hajhászó felfogás; mind a bölcseleti, mind a történelmi materializmustól élesen meg kell különböztetnünk

matézis : mennyiségtan

matiné : délelőtti előadás, v. hangverseny

matriarchátus : anyajog; anyauralom; anyajogi család, mely az emberi társadalom őskorában a később kialakuló patriarchátussal — apauralommal szemben általánosan érvényben volt

matrica : betű-, öntőminta; levonókép

matrikula : anyakönyv

matróna : a régi Rómában férjes nő; tiszteletreméltó idősebb nő

matt : arabul „meghalt", sakkjátékban a király s a játszma elvesztése; fénytelen, tompa

matura : érettségi

maturál : érettségizik

mátuska : anyácska (oroszul)

matutinum : reggeli zsolozsma

matuzsálem : nagyon öreg ember

mauzóleum : nagyobbszerű díszes sírbolt

maxima : életszabály, vezérelv, bölcs mondás

maximál : felső határt, legmagasabb árat megállapít

maximális : legnagyobb, legmagasabb, legtöbb

maximalisták : a szociálforradalmár párt balszárnya a cári Oroszországban; az olasz szociáldemokrata párt forradalmi balszárnya, mely az első világháború idején és után önálló pártként szerepelt

maximum : legmagasabb fok, legfelső határ, legfeljebb

mazdaznán : „helyes légzés, gondolkodás, táplálkozás, tökéletes életmód" tanait hirdető szekta, melynek objektív szerepe a hozzá hasonló szektákkal együtt az, hogy elterelje a figyelmet az osztályharc problémáiról

mázli : szerencse

mazochista : önkínzó

mazochizmus : nemi eltévelvedés, melynek alapja a kínoztatás kéjes öröme

mazurka : lengyel nemzeti tánc

mea culpa : én vétkem

meccs : mérkőzés

mecénás : műpártoló, művészek és tudósok támogatója

mechanika : géptan, erőtan; a testek egyensúlyának (statika) és mozgásának (dinamika) tana; gépezet, szerkezet

mechanikus : gépies; gépműszerész

mechanisztikus materializmus : az anyagelvű filozófia egy fejlődési foka. A mechanisztikus materializmus a természet minden jelenségét a mechanika törvényeivel igyekszik megmagyarázni s a természeti folyamatok és jelenségek minőségi sokféleségét (vegyi, biológiai, pszichikai stb.) a mechanikára vezeti vissza. A mozgást nem változásként fogja fel, hanem a testeknek a tér-

ben való, külső hatás által kiváltott gépies helyzetváltoztatásaként. A mechanisztikus materializmus tagadja a testek önmozgását, azok minőségi változásait, az ugrásokban történő fejlődést, az alsóbb fokoktól a magasabb fokok felé haladó fejlődést. A dialektikus materializmus fellépése óta a mechanisztikus anyagelvűség végleg elavult

mechanisztikus világfelfogás : a természetnek, mint mozgások, erők, mérhető mennyiségek és gépiesen érvényesülő szükségszerűségek merev rendszerének olyan felfogása, mely az élő szervezetet gépnek tekinti anélkül, hogy számbavenné a benne rejlő fejlődéstörvényeket

mechanizmus : gépezet, szerkezet

mecset : mohamedán templom

medaillon : nyakérem, éremkép

mediatizál : fennhatóságának alávet, függő viszonyba helyez

medicina : orvosság

medikámentum : orvosság

medikus : orvosnövendék

médio : közepén (hónapnak)

mediokritás : középszerűség

meditáció : elmélkedés

mediterrán : földközi, földközitengeri

médium : közép, közeg; hipnotizálható személy; „okkult jelenségek" közvetítője

meduza : a görög mondák ijesztőfejű nőalakja; tengeri csillag

medzslisz : népképviselet Perzsiában, Törökországban, stb.

megafon : hangerősítő

megalománia : nagyzási hóbort

megéra : házsártos asszony

mehrwert : értéktöbblet; a marxi közgazdaságtanban az az érték, melyet a munkás munkaereje újratermelésére szükséges javak értékén felül, tehát munkaereje csereértékén (munkabérén) felül termel

melák : nagy, otromba, málészájú ember

melankólia : búskomorság, mélabú

melanzs : keverék, tejeskávé (németeknél)

melasz : cukorgyártás üledéke, takarmányozásra vagy alkohol előállítására használják

melioráció : javítás

melódia : dallam

melódikus: dallamos

melodráma : zenekísérettel előadott költői v. drámai mű

membrán : hártya; hangrezgéseket közvetítő lemez, zárólemez

memento : emlékezzl; emlékeztető

memoár : emlékirat

memorandum : emlékirat

memória : emlékezet

memoriter : könyvnélkül, kívülről

menázs : étkezés, élelem (katonai)

menazséria : állatsereglet

mendelizmus : Gregor Mendel osztrák tudós által a mult század 60-as éveiben alkotott átöröklési tan, mely szerint az átöröklött tulajdonságok (tényezők) függetlenül az organizmus változásaitól és életfeltételeitől, változatlanul szállnak át az ősökről az utódokra, szabad, független kombináció formájában, a tulajdonságok véletlenszerű mozaikját mutatva. A Mendel-szabályról, mint alapjában a fejlődést tagadó metafizikai tanról, a legnagyobb szovjet darwinista tudósok (K. A. Timirjázev és I. V. Micsurin) munkáikban bebizonyították, hogy az csupán részleges jelentőségű és semmiesetre sem tartható a szerves világ általános törvényének

menedzser : vállalkozás intézője, üzletvezető, rendező, felügyelő

mene tekel ufarszin : „megszámlálva, megmérve, könnyűnek találtatva": int" jel (a Bibliában); baljóslatú figyelmeztető;

meningitis : agyhártyagyulladás

mensevik : „kisebbségi"; az Oroszországi Szociáldemokrata Munkás-

párt 1903-ban tartott II. kongresszusán a párton belül kisebbségben maradt csoport, mely szervezeti kérdésekben megnyilvánuló opportunizmusával az első pillanattól fogva a lenini típusú harcos forradalmi párt ellen volt, reformista álláspontot képviselt és végül az októberi forradalom után nyíltan a burzsoázia oldalára állt

menstruáció : havi tisztulás

menta : illatos növény

mentális : értelmi, észbeli, szellemre vonatkozó

mentális rezerváció : értelmi fenntartás, ki nem mondott fenntartás

mentalitás : lelkiség, gondolkodásmód, észjárás, lelkivilág

mentol : a fodormenta-olaj hűtőhatású alkotórésze

mentor : tanácsadó, vezető, védő

menü : étlap, ételsor, teríték

menüett : régi lassú francia tánc

menza : „asztal", közös étkező (diák, vállalati, gyári)

mercerizálni : gyapotot nátronlúggal kezelni és így selyemfényűvé tenni

merci : köszönet, köszönöm

mercurius : higany elnevezése a középkori vegytanban

meridián : délkör

merinó : juhfajta

meritum : érdem

merkantil : kereskedelmi

merkantilizmus : közgazdasági rendszer, nemzetgazdasági felfogás, mely a 17. és 18. században az államhatalomtól támogatottan Nyugat-Európa országaiban uralkodó volt, úttörője s egyik főképviselője Colbert, XIV. Lajos minisztere; felfogása szerint egy ország gazdagságának alapja a nemesfémek birtoklása, a kereskedelmi mérleg aktív volta, (hogy a kivitel túlszárnyalja a behozatalt); a merkantilizmus ezért elősegítette a bányászatot, kereskedelmet, ipart és a kivitelt, ezzel szemben erősen korlátozta a földművelést és a behozatalt (vámokkal). Marx szerint a merkantilizmus jó eszköze volt a burzsoáziának a hűbériség és a partikularizmus elleni harcában

mesmerizmus : állati delejesség

messiás : „a fölkent", megváltó

mesuge : őrült

mesztic : fehér-indián keverék

metafizika : a természeti jelenségeknek a dialektikával egyenesen ellentétes felfogása, tanulmányozási módszere, mely a tárgyakat és jelenségeket összefüggésükből kiragadva, a fejlődéstől és változástól elvonatkoztatva vizsgálja. „A metafizika számára a dolgok és azok eszmei visszatükröződései, vagyis a fogalmak, különálló, változhatatlan, merev, egyszer és mindenkorra adott tárgyak, amelyeket sorjában, egymástól függetlenül kell megvizsgálni." (Engels) Az egyes szaktudományok haladásával párhuzamosan egyrészt a metafizika egyre szűkebb térre szorul, másrészt a dialektikus módszer térhódításával jelentősége is egyre csökken

metafora : hasonlat, képes kifejezés

metallizmus : ércpénzrendszer

metallum : fém

metallurgia : kohászat

metamorfózis : átalakulás, átváltozás

metán : földgáz, mocsárgáz

metasztázis : áttétel; betegségcsíráknak vagy daganatsejteknek az első letelepülés helyéről a vér és nyirokutakon át a test más helyére való települése, ahol másodlagos fertőzések vagy daganatok keletkeznek

metempszichózis : lélekvándorlás

meteor : hullócsillag

meteorit : a világűrből a Földre hulló kő vagy vasdarab

meteorológia : a légköri jelenségekkel foglalkozó tudomány, időjárástan

meteorológus : a légköri jelenségekkel, időjárástannal foglalkozó tudós

methodisták : protestáns szekta az angolszász országokban
métier : mesterség, szakma
metilalkohol : faszesz
metodika : módszertan
metodikus : módszeres, tervszerű
metodológia : módszertan
metódus : módszer
metonimia : névcsere
metrika : verstan, versmértéktan
metrikus : időmértékes
metro : a párisi és moszkvai földalatti villamosvasút
metronom : ütemmérő
metropolis : főváros, világváros
metropolita : görögkeleti érsek
metrum : mérték
mettőr : nyomdai tördelő
mezalliansz : „rangon aluli" házasság
mezzanin : félemelet
mezza voce : félhangon
mezzoforte : közepes erősséggel
mezzoszoprán : félmagas női énekhang
miazma : fertőző anyag, mérges kigőzölgés
midinett : divatáruslány
mieder : fűző
mignon : kecses, kicsi; apró cukrászsütemény
migráció : vándorlás
migrén : fejgörcs, fejfájás
mikádó : a japán császár elnevezése
mikroba : a legkisebb élőlény (baktérium)
mikrofon : a hangrezgéseket elektromos rezgésekké alakító készülék
mikrokefál : kisfejű, kiskoponyájú
mikrokozmosz : a világ kicsinyben
mikrométer : parányмérő
mikroszkóp : górcső, nagyítókészülék a legparányibb testek láthatóvá tételére
mikroszkópikus : parányi; ami csak mikroszkópon keresztül látható
milicia : néphadsereg, polgárőrség; olyan hadsereg, mely egy ország egész fegyverfogható lakosságának rövid katonai kiképzése és időnként fegyvergyakorlatra való behívása alapján létesült
miliő : környezet; asztaltársaság-kézimunka
militarizmus : a hivatásos katonai réteg, mint az uralkodó osztály közvetlen erőszak-szervezetének, túltengő szerepe az állam életében; a katonai erőszak alkalmazásának rendszere a külső és belső politikában
millenáris : ezredévi
millennium : ezredév, ezredik évforduló, ezredévi ünnep
millerandizmus : a francia Millerand volt az első osztályáruló „szocialista", aki (1899-ben) Franciaországban a burzsoá kormány tagja lett. Azóta millerandizmusnak nevezik: amikor volt „szocialisták" miniszterként polgári kormányban a burzsoázia osztályérdekeit szolgálják ki
mimika : arcjáték
mimikri : hozzáhasonulás; a környezethez, terephez színben és alakban való alkalmazkodás
mimóza : érzékeny növény
minaret : mohamedán mecset kerek tornya
minderwertigkeitsgefühl : kicsinységi érzet, csökkentértékűségi érzet
mineralógia : ásványtan
mineralógus : ásványtan tudósa
miniatür : kisalakú kép; parányi, kisméretű
minimális : legkevesebb, legalacsonyabb, legkisebb
minimum : legkisebb mérték, legkevesebb, legalább
ministrál : misénél segédkezik
ministráns : egyházi szertartásnál segédkező
minium : ólompir
minnesänger : lovagi költő, szerelmi dalnok a 12—14. században
minorita : szerzetesrend, a ferencesek egyik ága

minoritás : kisebbség
minuciózus : kicsinyes, aprólékos, kicsinyeskedő, szőrszálhasogató
minusz : kevesebb, hiány, kivonás, tartozás
minutum : perc
miocén : a földtani harmadkor egy része
miéma : izomdaganat
miópia : közellátás
mir : (oroszul) béke, világ; a földet közösen birtokló hajdani orosz faluközösség
mirákulum : csoda; középkori színjáték
mirha : füstölő illatszer
mirtus : örökzöld dísznövény
miserere : könyörülj! (egyházi ének kezdőszava); bélcsavarodás
misericordia : könyörületesség
miskulancia : keverék, mesterkedés, csalafintaság
mismás : mindenféle összevisszaság, kotyvalék
miss : kisasszony
missa solemnis : ünnepi mise
missing link : „hiányzó láncszem"; a leszármazási lánc hiányzó szeme majom és ember között
misszió : küldetés, küldöttség, megbízás; hittérítés
misszionárius : hittérítő
mister : úr
mistrál : éles északnyugati szél Délkelet-Franciaországban
mistress : úrnő, asszonyom!
miszále : misekönyv
misztérium : titok, rejtély; középkori vallásos színjáték
miszticizmus : vonzódás a titokzatos felé; „érzékfölötti" rejtélyek tisztelete
misztifikáció : ámítás, megtévesztés, csalás, szemfényvesztés
misztika : az érzékfölötti vélt megértése érzésszerű közvetlen átélés formájában az extázis állapotában; ez az antiracionális, észellenes magatartás minden esetben a társadalmi haladás ellenségeinek szolgálatában áll
mitesszer : bőratka
mitigál : enyhít, csillapít
mitikus : mondaszerű, regebeli
miting : találkozó, gyűlés, népgyűlés, verseny
mitológia : hitregék összesége, istenekről szóló mondák
mitosz : hitrege; kezdetleges képszerű, képzeletteli természetfelfogás, amely később a vallás, a bölcselet és a tudománynak adta át helyét; manapság a mitosz a világnézet fasiszta pótléka, amely elutasítja az észt, mint a megismerés forrását s ehelyett a világot titokzatos homállyal körülvett erőkből („vér", „faj", „talaj") akarja irracionális módon megmagyarázni.
mitra : püspöki süveg
mitrailleuse : golyószóró
mixed pickles : vegyes zöldség ecetben
mixer : italkeverő (mulatóban)
mixtum, mixtúra : keverék, vegyíték
mizantróp : embergyűlölő
mizerábilis : nyomorúságos
mizéria : baj, nyomorúság
mizerikordiánusok : irgalmasok
mizogin : nőgyűlölő
mnemotechnika : emlékezettan; emlékezést megkönnyítő eljárás
moaré : hullámszerűen mintázott kelme
mob : csőcselék, söpredék
mobil : mozgó, elmozdítható
mobiliák : ingó vagyon
mobilizáció : mozgósítás
mobilizál : mozgósít, pénzzé tesz
modalitás : módozat
modell : minta, mintakép
modellál : mintáz
moderál : mérsékel
moderato : mérsékelve (zenében)
modern : új, újkori, újszerű, a mai kornak megfelelő

modernizál : újít, újjá alakít, korszerűvé tesz
modernizmus : a katolikus teológián és filozófián belüli irányzat, melyet erősen befolyásolt a modern ismeretelméleti kutatás és történelmi bibliakritika; X. Pius pápa élesen harcolt ellene és kötelezte az egyház magasabbfokú papjait, hogy antimodernista esküt tegyenek
moduláció : hanglejtés, hangváltozat, átmenet
modulál : hangnemet, hangszínt, hanglejtést változtat
modus : mód; a bölcseletben: létforma, a lét vagy történés módja
modus vivendi : élhetőség
mogul : a régi Hindosztán mongol uralkodóinak címe a 16. századtól
mohamedanizmus : Mohamed által alapított egyistenhívő vallás tanai
mohikán : kihalt indián törzs
mokasszín : puha indiáncipő
mokka : erős feketekávé
molekulák : az elemek és vegyületek azon legkisebb, fizikailag tovább nem osztható részecskéi, amelyek súlyának sokszorosai szerint a kémiai reakciók végbemennek
molekuláris : a molekulával kapcsolatos, abban rejlő vagy végbemenő
molesztál : alkalmatlankodik, terhére van
molett : telt idomú, gömbölyded, kövérkés
moll : lágy zenei hangnem
mollah : mohamedán papok címe
molluszkák : puhatestűek, puhányok
móló : hullámtörő gát, kikötő tengerbenyúló kőpartja
moloch : régi kánaáni bálvány; emberpusztító szörnyeteg
momentán : pillanatnyilag, rögtön
momentum : pillanat, időpont, mozzanat
monarcha : egyeduralkodó
monarchia : egyeduralom; állam, melynek egyeduralkodó feje van; birodalom
monasterium : monostor
monden : nagyvilági, társasági
mondur : katonaruha
monéta : pénz, érem
money : pénz (angolul)
moniior : folyókon használt kisebb páncélos hadihajó
monizmus : bölcseleti felfogás, mely a világot egyetlen egységes elvből akarja megmagyarázni; szerinte erő és anyag, test és szellem csupán *modifikációi* a világ egységes őselvének, szubsztanciájának
mono : (összetételekben) egy-, magán-
monogámia : egynejűség
monográfia : részlettanulmány; a tudományszak egyrészének, egy korszaknak beható feldolgozása
monogramm : névjel; a vezeték- és keresztnév egybekapcsolt kezdőbetűi
monokli : félszemüveg
monokord : egyhúrú hangszer
monorkrom : egyszínű
monolit : egy darabból vésett emlékkő
monológ : magánbeszéd
monologizál : magánbeszédet tart
monománia : rögeszme, hóbort
monometallizmus : egyetlen nemesfémen alapuló pénzrendszer (vagy csak aranyon, vagy csak ezüstön)
monoplán : egyfedelű repülőgép
monopólium : egyedáruság; előállítás, kereskedelem, kihasználás kizárólagos joga: kizárólagos tulajdon; gazdasági hatalom által szerzett kizárólagossági vagy uralmi helyzet egy gazdasági ágban
monopolkapitalizmus : „a szabadversenyen felépülő kapitalizmus egyenes ellentéte" (Lenin); a tőkés termelési rend azon foka, amikor a termelés és a tőke messzemenő koncentrációja és centralizációja következtében a szabadverseny kiküszöbölődik és a nyersanyagforrások,

termelőerők és piacok döntő részét óriási monopóliumos vállalatok: az ipari és banktőke egybenövése jegyében kialakult kartellek, szindikátusok és trösztök tartják kezükben. A monopóliumos kapitalizmus, mint a kapitalizmusnak élősdi formája a termelőerők további fejlődésének akadályává válik... „az imperializmus, gazdasági lényegét tekintve monopóliumos kapitalizmus" (Lenin)

monoteista : egyistenhívő

monoteizmus : egyisten-hit

monoton : egyhangú

Monroe-elv : Monroe amerikai elnök 1823-ban felállított politikai tétele („Amerika az amerikaiaké"), mely szerint egyetlen Amerikán kívüli hatalomnak sincs joga az amerikai kontinens ügyeibe beleavatkozni.

monseigneur, monsignore : magas egyházi méltóságok, egyházfejedelmek megszólítása és címe

monsieur : úr, uram

monstrancia : szentségtartó

monstre : nagy, óriás, tömeges

monstrum : szörnyeteg, torzszülött, óriás

monstruózus : szörnyű, ormótlan, rendellenes, rengeteg

monszun : az indiai és ausztráliai partokon évszakosan fellépő szél

montagnard : hegylakó; a hegypárt tagja: a nagy francia forradalom idején a konvent szélsőbaloldali pártjának (jakobinusoknak) tagjait hívták így

montán : hegyi, bányai

montánipar : bánya- és kohóipar

montázs : összeszerelés, összeállítás: több darabból összeállított kép, rajz

mont de piété : zálogház tréfás francia neve (irgalom hegye)

Montessori módszer : gyermekeket játszva tanító módszer, öntevékenységre szoktat

montíroz : szerel, fölszerel, összeállít

montőr : szerelő

monumentális : emlékszerű; nagyszabású, hatalmas, lenyűgöző

monumentum : emlék, emlékmű

mopszli : kutyafajta

mór : az afrikai négerek régies elnevezése (az arab maurok — Mauretánia lakói — nevének téves átvitele a négerekre)

morál : erkölcs, erkölcsiség: tanulság

moral insanity : erkölcsi közöny, erkölcsi beszámíthatatlanság

morális : erkölcsös, erkölcsi

moralista : erkölcstanító, erkölcsprédikáló, erkölcsbíró

moralizál : erkölcsre tanít, erkölcsi prédikációt tart

moratórium : fizetéshalasztás, haladék

morbid : beteg, beteges

morbiditás : beteges állapot; betegségi statisztika; betegesség

morbus : betegség

móré : cigány

moréna : gleccserek által összehordott kőtörmelék

more patrio : hazai, ősi szokás szerint

móres : erkölcs, tisztesség, becsület

morfinista : aki kórosan ragaszkodik a morfium élvezetéhez

morfium : az ópium főalkaloidája, fájdalomcsillapító, megnyugtató és altató hatású

morfológia : alaktan

morfondíroz : töpreng, magában mérgelődik, tűnődik

morganatikus : balkézről kötött, nem teljes jogú házasság

morgue : tetemnéző, hullaház

mormonok : 1830 ban Joseph Smith által Észak-Amerikában alapított keresztény és kereszténységen kívüli elvek alapján álló vallási szekta

morózus : mogorva

Morpheus : a görög hitregében az álom istene

morse-írás : pont és vonás váltakozásából alkotott ábécé
mort. bella : kolbászféle
mortalitás : halandóság
mosé : mecset
mosusz : pézsma
moszkito : szúnyogfajta
moszlim : mohamedán
motalkó : szesszel kevert benzin
motivál : megokol
motívum : indíték; vezéreszme, szándék, alapgondolat; mozzanat; zenei gondolat
motorikus : géppel hajtott; mozgató
motorikus idegek : a mozgást szabályozó idegek
mottó : jelige, jelmondat
motu proprio : önszántából
mount : hegy
mozaik : apró színes részecskékből összerakott kép, burkolat
mozaizmus : izraelita vallás
MRP : „Köztársasági Népmozgalom", francia katolikus párt, mely az ellenállás idején a német megszállók ellen Bidault vezetésével alakult s a felszabadulás után a francia reakciósok egyik gyűjtőmedencéjévé vált
müezzin : a mohamedánok imaóráinak kikiáltója a minaretekről.
muff : karmantyú
mufti : jogtudós, törvénytudó a mohamedán országokban
mulatt : fehér apa, néger anya ivadéka
mulázs : bonctani szemléltetésre szolgáló viaszkészítmény
mull : ritka pamutszövet, orvosi kötözőanyag
multiplikáció : sokszorozás, szorzás
mumia : bebalzsamozott holttest
mumifikál : bebalzsamoz
mumpsz : fertőző fültőmirigygyulladás
mundér : katonaruha
munició : lőszer
municipális : a városi igazgatással kapcsolatos
municipális szocializmus : tulajdonképen olyan közületi gazdálkodás, melynél a közellátást szolgáló üzemek és lakóházak városi tulajdonban vannak s a népjóléti intézkedések, lakásügyek, közegészségügy stb. a városi közérdekű feladatok körébe tartoznak
municipium : törvényhatóság; önálló igazgatású város; az ókorban Rómától függő város, melynek lakói római polgárjoggal birtak
münster : székesegyház
muskétás : kanócos karabéllyal felszerelt hajdani katona
mustra : minta
mustrál : szemügyre vesz
muszkulatúra : izomzat
muszlin : fátyolszerű kelme
musztáng : vadon élő amerikai lófajta
mutáció : változás, változat; a fiúk hangváltozása a pubertás korában, élőlényeknél az öröklött tulajdonságok hirtelen megváltozása
mutációs elmélet : de Vries által felállított leszármazási elmélet, mely szerint a fajok átalakulása nem a faji karakter rendkívül parányi eltérésein (variációk) alapul, mint Darwin állítja, hanem ugrásszerűen, belső okokból keletkező változásokon-mutációkon, melyeknek ismérve az erős öröklékenység
mutál : változik
mutatis mutandis : a megváltoztatandók megváltoztatásával
mutiláció : megcsonkítás
mutter : anyacsavar
mutuális : kölcsönös, viszonos
múzeum : tudomány, művészet tárgyainak, történeti emlékeknek rendszeres gyűjteménye
muzikális : zeneértő, zenekedvelő, zenei hajlandóságú
múzsák : a görög mondában a művészetek istennői
muzsik : régebben orosz paraszt elnevezése
muzulmán : mohamedán
myelitis : gerincvelőgyulladás

myeloma : csontvelődaganat
mykológia : gombaisme
mylady : asszonyom, az angol arisztokráciához tartozó hölgy megszólítása
mylord : uram, angol „főnemesek" megszólítása
mynheer : úr, uram (holland megszólítás)
myocarditis : szívizomgyulladás
myoma : izomdaganat
myriapoda : ezerlábúak

N

nábob : helytartó, tartományi kormányzó; Kelet-Indiában meggazdagodott európai; igen gazdag ember
náci : német nemzetiszocialista
náció : nemzet („a nyelvnek, a területnek, a gazdasági életnek és a kultúra közösségében megnyilvánuló lelki sajátosságoknak történelmileg kialakult tartós közössége." Sztálin); nemzetség; gúnyosan alkalmazva: hitvány népség
nacionále : személyi adatok
nacionális : nemzeti
nacionalitás : nemzetiség; nemzeti sajátságok összessége
nacionalizál : nemzeti, állami tulajdonba vesz
nacionalizmus : a szó mai értelme: a nemzeti öntudat túlhajtása, a nemzeti önzés és önhittség hangsúlyozása; a nemzeti gondolat kizárólagos uralma egy állam és társadalom életében; törekvés a saját nemzet (a valóságban a saját uralkodó osztály) hatalmának más népek rovására való kifejlesztésére. „A nacionalizmus nem hazaszeretet" (Ady). A nacionalizmus a nemzeti érzés hangoztatását valamely csoport vagy osztály önző uralmi érdekeinek elpalástolására használja fel. Mennél **reakciósabb valamely osztály, párt,** vagy egyén, annál szemérmetlenebbül kérkedik nacionalista jelszavakkal, melyek a valóságban az igazi nemzeti érdek és érzés legveszedelmesebb ellenségei. Mai értelmében tehát a nacionalizmus reakciós gondolat s nem tévesztendő össze sem az igazi hazafisággal, sem a valódi nemzeti érzéssel. A szovjetállam bel- és külpolitikája például mentes a nacionalizmustól. De a szovjetnépek nacionalizmustól ment hazaszeretete a Nagy Honvédő Háborúban mégis erősebbé tette a Szovjetúniót, mint a hitleri nacionalizmus Németországot. — Keletkezésekor a nacionalizmus, melyet a burzsoázia hozott magával, még nem állt ellentétben a haladással. A nacionalizmus a hűbériségnek a kapitalizmusba való átmenete idején keletkezett s egyik ideológiai tükrözője volt a nemzeti államok kialakulási folyamatának. „A maga idején szükséges és haladó lépés volt, mert kivezette a társadalmat a feudális zűrzavarból és szétdaraboltságból." (Andics E.) A polgári nacionalizmus azonban a tőkés termelési rend élősdivé válásával egyidejűleg szükségszerűen fajult el; a nemzetiségi ellentéteket egyenesen kiélezvén végső elfajulásában odáig jutott, hogy egyáltalán tagadta más nemzetek jogát az önállóságra, miközben saját nemzetének az összes többi népek feletti uralmat akarta biztosítani. A marxizmus-leninizmus, mely az elfajult polgári nacionalizmust teljes mértékben kikapcsolja a népek életéből, a nemzetiségi kérdés sztálini megoldásával bizonyította, hogy a valódi nemzeti gondolat ma csak a munkásosztály világnézetében érvényesülhet.
nadir : talppont, az égbolt legalsó pontja

nafta : nyerspetróleum, ásványolaj
naftalin : kőszénkátrányból nyert szilárd szénhidrogén
nagajka : orosz szíjkorbács
naiv : gyermeteg, ártatlan, együgyű
naiva : színpadi szende
naivitás : gyermetegség, együgyűség
naiv realizmus : a világ minden emberre jellemző, ösztönös materialista értelmezése. Minden egészségesen gondolkodó ember tudatában van annak, hogy a tárgyak az emberi tudattól függetlenül léteznek. Az ösztönös naiv realizmus, mely túlnyomórészt abból az öntudatlan bizonyosságból áll, hogy a világ, természeténél fogva, anyagi — természetszerűen még nem tudományos materialista világnézet.
nájad : vízi tündér, sellő
nanking : sárga szövet (kínai város neve után)
nantesi ediktum : IV. Henrik francia király 1598-ban Nantes városában kelt rendelete a protestánsok vallásszabadságáról
napoléon d'or : 20 frankos aranypénz I. vagy III. Napoleon képével
nárcizmus : beteges önszeretet, tetszelgés (az önmagába szerelmes mondabeli Narkissos nevéből)
nárdus : illatos növény, szagos kenőcs
nargilé : török vízipipa
narkotikum : altató, bódítószer
narkotizál : bódít, elaltat
narkózis : altatás, bódítás
Narodna Odbrana : „népi védelem", 1908-ban „a leigázott testvérek felszabadítása" jelszavával alakult szerb nemzeti titkos szövetség, melynek képviselői voltak a Ferenc Ferdinánd elleni merénylet tettesei
Narodnaja Volja : „Népakarat", az orosz narodnyikok 1879-ben alakult szervezete, mely a politikai harc módszerétől az önkényuralom nevezetesebb képviselői ellen irányuló egyéni terrort választotta
narodnyikok : „népiek", „népiesek"; eredetileg orosz forradalmi értelmiségiek voltak, akik a mult század hetvenes éveiben a cári Oroszországban a nép közé mentek, a „népbe vegyültek", hogy mint kézművesek, tanítók, orvosok stb. éljenek ott és a cárizmus elleni harcot hirdessék. Hittek Oroszország nem kapitalista fejlődésének lehetőségében és szükségességében és a parasztságot tekintették a döntő forradalmi rétegnek. A narodnyikok hibásan azon a véleményen voltak, hogy nem a munkásosztály, hanem a parasztság a legfőbb forradalmi erő, hogy a cár és földesurak uralmának megdöntése lehetséges pusztán paraszti „zendülések" útján. A munkásosztályt a narodnyikok nem ismerték és nem értették meg, hogy a munkásosztállyal való szövetség nélkül és a munkásság vezetése nélkül a parasztok maguk képtelenek a cárizmust s a földesurakat legyőzni. A narodnyikok nem értették meg, hogy a munkásosztály a társadalom legforradalmibb és legelőrehaladottabb osztálya. Tulajdonképpen mégis előfutárai voltak az orosz munkásmozgalomnak, később azonban antimarxista kispolgári ideológiák (szociálforradalmárok, népi szocialisták) követőivé váltak
narratív : elbeszélő
natális : születési
natívitás : a születés időpontja s a csillagok állása
nativizmus : természetesség; bölcseleti irány, mely szerint vannak velünk született eszmék; a politikában az a felfogás, mely a belföldön születetteket előjogban részesíti a bevándoroltakkal szemben
nativus : természetes, változatlan, veleszületett

nátrium : vegyi elem (a konyhasó és a szóda alkotóresze)
natura : természet
naturálbér : pénz helyett természetben (terményekben) fizetett munkabér
naturálgazdaság : terménygazdaság; olyan gazdasági forma, melynél a termelt javakat — pénz nélkül — egymás ellenében cserélik el
naturáliák : termények; természetbeni járandóságok
naturalista : természettől való, iskolázatlan művész; a természetesség híve; a naturalizmus követője
naturalizáció : honosítás, a polgárjog elnyerése
naturalizmus : a bölcseletben az a felfogás, mely a természetet tartja minden fizikai és szellemi történés ősforrásának; művészetnek nem megtanult szabályok szerint, hanem természettől adott képességek alapján való művelése; a művészetben és irodalomban az az irány, mely a valóságot természetes állapotában közvetlenül, eszményítés nélkül, hűen akarja ábrázolni s amely a közvetlen ábrázolás szigorú követelménye következtében a legtöbbször csupán a valóság felületének részletező másolásáig jut el
naturburs : természetes, őszinte fiatalember; ilyen szerepeket játszó színész
naturszelet : hirtelen kisütött borjúhús
nautika : hajózástan
navalis : hajózási, tengerészeti
navigáció : hajózás, a hajózás művészete; a hajó, repülőgép, vagy léghajó pillanatnyi helyzetének meghatározása és kormányzása
Navigation Act : hajózási törvény, melyet 1651-ben adtak ki az angol nemzeti hajózásnak a holland közvetítő kereskedelem elleni megvédésére
nazális : orrbeli; orrhang
nazarénusok : újrakeresztelő, fegyverhez nem nyúló szekta
nebula : köd
nebuló : kis diák, lurkó
nebulózus : ködös
negáció : tagadás
negáció negációja : a tagadás tagadása (Hegel dialektikájában) „a természet, történelem és gondolkodás általános és éppen ezért rendkívül messzeható és fontos fejlődéstörvénye" (Engels)
negatív : tagadó, nemleges; fordított, visszája vminek; fényképészeti lemez, mely a lefényképezett tárgy képét ellentétes színárnyalatokban ábrázolja; kifejezés bizonyosfajta elektromos töltések, pólusok megjelölésére
negatívum : nemleges tény, eredménytelenség
negligál : elhanyagol, mellőz, figyelmen kívül hagy
neglizsé : pongyola, reggeli ruha
negociábilis : továbbadható, kereskedelmi forgalomra alkalmas
negociáció : alkudozás, tárgyalás
negrito : a Fülöp-szigetek őslakója
negroid : négerszerű
négus : Abesszinia császárának címe
nekrológ : búcsúztató, gyászbeszéd, halotti életrajz, megemlékezés
nekromantia : halottidézés
nekropolisz : halottak városa, sírok városa
nekrózis : elhalás, üszkösödés
nektár : mondabeli görög istenek itala
nemezis : büntető igazság, megtorlás (görög istennő neve után)
neo- : (összetételekben) új-
neobarokk : újbarokk, Szekfű Gyula magyar történész elnevezése az első világháború utáni magyar társadalomra, mely felújította az eredeti barokk társadalom cikornyáit (rang és címkórság, etikett, stb.) fonákul ható divatokat kedvelt és elavult társadalmi formákhoz ragaszkodott

neofasizmus : újfasizmus, mely (Mussolini bukása és a fasiszta párt feloszlatása után 1943-ban) Olaszország német megszállás alatt levő részeiben erősen tartotta magát; illegális vagy legálisan fedett: demokratikusnak álcázott s a fasizmus újjáélesztését célzó politikai törekvések a háború befejezte után Európa különböző államaiban

neofita : újonnan keresztelt, új hívő

neohegelianizmus : modern burzsoá filozófiai irányzat, mely Hegel bölcseletének konzervatív elemeire építi fel elméletét, ugyanakkor azonban a szubjektív idealizmus talajáról bírálja Hegel objektív-idealisztikus rendszerét s a hegeli dialektikát, élő forradalmi tartalmának elvetésével, szubjektív és misztikus dialektikává változtatja át. A neohegelianizmus az imperializmussal egyidejűleg keletkezett.

neokantiánizmus : Kant tanait megújító bölcseleti iskola, a 19. század második felének legszámottevőbb burzsoá filozófiai iránya, mely a természettudományos materializmus ellenhatásaként a kanti tanítás szubjektív idealisztikus elemeit hangsúlyozta. A kanti tanítás idealista revíziója, mely a marburgi és freiburgi iskolákban érte el csúcspontját, kevés híján a II. Internacionále hivatalos filozófiájává vált. Bernstein, Kautsky, Max Adler, Vorländer és mások kísérletet tettek a neokantiánizmus és marxizmus összeegyeztetésére.

neolithicum : újabb kőkorszak

neológ : újító, az újat követő

neológia : újítás, nyelvújítás

neologizmus : újító vallási v. nyelvészeti irány; újonnan alkotott szó

neon : nemes gáz

Nep : (novaja ekonomicseszkája politika rövidítése) **új gazdaságpolitika**; a Szovjetunióban a polgárháború és a hadikommunizmus időszaka után (1921) bevezetett új gazdaságpolitika, mely a gazdasági erők helyreállításának időtartamára ideiglenesen újra bevezette a piac viszonylagos szabadságát s a termésfölösleg maradéktalan beszolgáltatása helyett bevezette a terményadót. Az új gazdasági politika előkészítette a szocialista építést s megszilárdította a szovjethatalom társadalmi tömegtámaszát: a munkások és parasztok szövetségét

nephritis : vesegyulladás

nephrolith : vesekő

nepotizmus : rokonok támogatása a közéletben, hivatalokban érdemesek rovására; atyafipártolás, rokonuralom, sógor-koma-gazdálkodás

neptuni : vízi eredetű

Neptunus : a rómaiaknál a tengerek istene; bolygócsillag

nerc : menyétféle

nereidák : vízitündérek

nerói : kegyetlen (Neró római császár nevéből)

nervózus : ideges

nervus rerum : „a dolgok ideje" (pénz)

Nesszusz-ing : a mondabeli Nessus kentaur vérével átitatott ing (Herakles halálát okozta)

neszesszer : útikészlet, piperedoboz

nesztor : görög mondai hős; testület legidősebb tagja

nesztoriánusok : keleti keresztény szekta

nett : takaros, csinos, tiszta

nettó : tisztán, tiszta (súly, nyereség), burkolat vagy csomagolás nélkül

nettó kassza : engedmény nélkül

netz : háló

neuralgia : idegzsába, idegfájdalom

neuraszténia : ideggyengeség

neuritis : ideggyulladás

neurológia : idegtan

neuron : az idegrendszer anatómiai és fiziológiai alapegysége, mely idegsejtből, a hozzátartozó rostokból és végződés elágazásokból áll

neuropátia : idegbaj

neurózis : idegbaj

neutrális : semleges, közömbös

neutralitás : semlegesség

neutralizál : közömbösít, hatástalanná tesz

neutron : az atommagban levő elektromosan semleges részecske

neutrum : semlegesnemű

New Deal : F. D. Roosevelt, az Egyesült Államok elnökének reformprogramja, mely kiterjesztett állami beavatkozással s a monopóliumok feletti felügyelettel óhajtott időlegesen segíteni a munkanélküliségen, a túltermelésen s a piac válságán. A New Deal-t előbb a második világháború fegyverkezési konjunktúrája, majd a háború után a monopolkapitalizmus legreakciósabb köreinek felülkerekedése tolta teljesen félre

nexus : összeköttetés, kapcsolat

niesevo : nem tesz semmit, nem jelent semmit (oroszul)

nigger : a négerek megvető elnevezése az U. S. A.-ban

nihil : semmi

nihilizmus : a mindent tagadás álláspontja; a hölcselctben a megismerés minden lehetőségének, minden szilárd igazságnak tagadása; az erkölcstanban mindenfajta erkölcsi törvény és erkölcsi értékelés elutasítása; politikailag azt az irányzatot nevezték így, amelynek hívei a cári Oroszországban a politikai harc legfőbb eszközét az egyéni merényletekben látták; az elnevezés Turgenyev, „Apák és fiúk" című regényéből (1861) származik

nihil obstat : „semmi akadálya". a katolikus egyházi cenzura engedélye egy könyv nyomására

nikotin : a dohánylevelek tartalmazta mérges alkaloida

niksz dájes : semmit németül (a szabadságharc leveretése után a németül beszélni nem-akarók ezzel feleltek a német beszédre)

nimbusz : fénykör, dicsfény, dicsőség, közbecsülés, foszlányfelhő

nimfa : hableány, vízitündér

nimfománia : a nők betegesen fokozott nemi ösztöne

nimolista : pénztelen, szegény (jassznyelven)

nipp : apró dísztárgy, csecsebecse

Nippon : Japán

nirvána : teljes megsemmisülés a lélekvándorlás tana szerint; kialvás, nemlét

nitrát : salétromsav-só

nitrocellulóze : lőgyapot

nitrogén : gáznemű elem

nitroglicerin : robbanószer

nivellálás : a vízszintes felszín magasságkülönbségeinek meghatározása és kiegyenlítése, szintezés, egyengetés, kiegyenlítés

nívó : szint, vízszint, magasság, fok, színvonal

nívós : színvonalas, magasszínvonalú

nizus : hajlandóság, törekvés

NKVD : a Szovjetunió belügyminisztériumának szervezete a kémkedés, árulás és bűnözés leküzdésére

Nobel-díj : Nobel Alfred svéd vegyész alapítványa, melyből évente jelentős díjakat osztanak szét azok között, akik a fizika, kémia, orvostudomány, irodalom és békemozgalom előbbreviteléhez abban az esztendőben nemzetközi viszonylatban kimagasló teljesítménnyel járultak hozzá

nobile officium : nemes kötelesség, fizetésnélküli tisztség

nobilis : nemes, nemeslelkű

nobilitás : nemesség, nemeslelkűség

noblesse oblige : a nemesség kötelez

nocturne : éjjeli zene

noktambulizmus : éjszakai vándorlás, holdkórosság
nolens volens : akarva, nem akarva
nomád : vándor, kóbor
nomen : név
nomenklatúra : névjegyzék, szaknyelv, elnevezések összesége
nominális : névleges, névszerinti, névértéki
nominalizmus : a skolasztikus bölcselet egyik iránya a középkorban, amely szerint az általános fogalmak csupán elnevezések és a valóságban nem léteznek
nominativus : alanyeset
non-cooperation : a hindu nemzetiek jelszava az angol gyarmati hatóságokkal való minden együttműködés visszautasítására
nonius : igen kis hosszúságok mérésére szolgáló eszköz
nonpareille : igen apró nyomdai betűfajta
nonsalansz : hanyag előkelőség, nemtörődömség
nonsens : értelmetlenség, képtelenség
nonvalőr : nem érték, értéktelen
norma : zsinórmérték, szabály, minta, szabvány, általános mérték, irányelv
normális : szabályszerű, rendes, épeszű, átlagos, elemi
normannok : ősi germán nép, merész tengeri hajósok
normatív : szabályozó, zsinórmértékül szolgáló, mértékszabó
nornák : a sors istennői a skandináv sagákban (mondákban)
nörsz : gyermekápolónő
Northcliffe-sajtó : Lord Northcliffe alapította brit újságtröszt, mely a legkíméletlenebb brit imperializmus szócsöve
nosztalgia : honvágy, sóvárgás, vágyakozás
nosztrifikáció : honosítás, belföldön érvényesnek elfogadás
nosztrifikál : honosít, belföldön érvényesít (külföldi oklevelet)
notabene : megjegyzendő
notauilitás : előkelőség, kitűnőség
notárius : jegyző
notifikál : hivatalosan értesít, tudomásul ad
notiroz : jegyez, feljegyez
notórius : közismert, hirhedt, rosszhírű, köztudomású
notturno : éjjeli zene
noumenon : gondolt, csak az értelemmel felfogható, nem érzékelhető dolog
nova : könyvújdonság; belső egyensúlybomlás következtében megnövekedett fényű csillag
novella : rövid elbeszélés, törvényzáradék
novellisztikus : elbeszélésszerű
novicia : próbaidőt töltő újonc, apácanövendék
noviciátus : szerzetes v. apáca próbaideje
novicius : próbaidős újonc szerzetes
novokain : érzéstelenítő szer
novum : új dolog, újdonság
nüansz : árnyalat
nucleus : mag, sejtmag
nuditás : meztelenség
nudista : a meztelen-kultusz híve
nugat : csokoládéfajta
nulla : semmi
nullifikál : megsemmisít
numerál : számlál, számít, számot tesz
numerikus : számbeli, számszerű
numeró : szám
numerus : szám
numerus clausus : zártszám; a főiskolai tanulók számának korlátozása azzal a reakciós célzattal, hogy a tanulásból kizárják az elnyomott osztályok, népességcsoportok képviselőit
numizmatika : éremtan
nunciatura : pápai követség
nuncius : pápai követ
nutritiv : tápláló

O

O' : ír nevekben: „fi"
oázis : termékeny sziget a sivatagban
obdukció : boncolás, tetembontás
obedientia : engedelmesség
obeliszk : magas, négyoldalú, felül csúcsban összefutó emlékoszlop
obiit : meghalt (sírköveken)
objekció : ellenvetés
objektív : tárgyi; tárgyilagos, tárgyias; érzéki; valóságos; elfogulatlan, pártatlan; tárgyhencse; a dialektikus materializmus meghatározása szerint objektív — a szubjektívvel ellentétben — az emberi tudaton kívül és áttól függetlenül létezőt jelent
objektive : tárgyilagosan; elfogulatlanul; a valóságban, tárgyilag
objektivitás : tárgyilagosság
objektum : tárgy, dolog, műtárgy, épület, létesítmény
obláció : felajánlás, átnyujtás, ajánlkozás
oblata : ostya
obligáció : kötelezettség; kötvény
obligát : köteles, szokásos, elmaradhatatlan
obligatórius : kötelező
ob'igó : kötelezettség
obliteráció : elzáródás, összenövés
oblomovizmus : alapjában jószándékú, de a restséget, nemtörődömséget és cselekvésre való képtelenséget megtestesítő magatartás az élettel szemben. (Goncsárov orosz író regényhőse után.)
oblongum : hosszúkás derékszögű négyszög, téglány
oboa : fa fúvóhangszer
obulus : a legkisebb ókori görög pénzegység
obsesina : faluközösség a régi Oroszországban
obsidio : ostromzár
obsit : katonai elbocsátó levél
obsitos : kiszolgált katona
obskurantizmus : sötét, maradi, babonás gondolkodás; a felvilágosultság gyülölete; sötétben bujkálás
obskurus : homályos, sötét, érthetetlen, ismeretlen, korlátolt, kéteshírű
obstipáció : eldugulás, székrekedés
obstruál : agyonbeszél; megakadályoz valamit (szónoklatokkal a határozathozatalt)
obstrukció : agyonbeszélés, szóakasztás; parlamenti határozathozatal megakadályozása az ellenzék által, szakadatlanul egymásrakövetkező szónoklatokkal; székrekedés
obszcén : illetlen, trágár, durva
obszerváció : megfigyelés, észrevétel
obszervál : megfigyel, észlel, megjegyez, megőriz, tanusít
obszervatórium : megfigyelő állomás (különösen csillagászati)
obszidián : vulkáni üveg-kőzet
occidens : nyugat
occidentális : nyugati
occipitális : a nyakszirttel kapcsolatos
óceán : világtenger
Óceánia : a Csendes-óceán déli részének szigetvilága
oceanográfia : tengertan, tengerkutatás
ochlokrácia : csőcselék-uralom
ochrana : a cári Oroszországban a forradalmi mozgalom elleni harc céljára létesített politikai titkosrendőrség
oculi : a nagyböjt harmadik vasárnapja („szemek": egy zsoltár kezdete)
ocularium : szemlencse (távcsőben)
óda : ének; ünnepélyes hangú, magasztos tárgyú lírai költemény
odaliszk : hárembeli rabnő
odds : egyenlőtlen fogadás; a versenyfogadási tét és ígért nyeremény aránya
odiózus : gyülöletes, áldatlan

Odisszeia : Homérosz költeménye Odysseus bolyongásairól; bolyongás, hányattatás
ódium : gyűlölet, kellemetlenség. vminek az átka
odontalgia : fogfájás
odontológia : fogászat
odor : szag, illat
odőr : illat, szag
oenologia : borászat
oesophagus : bárzsing,. nyelőcső
oeuvre : mű, műalkotás, valamely író vagy művész alkotásainak összessége
offenziv : támadó, sértő
offenziva : támadás
offert : ajánlat
offertorium : felajánlás (misében)
office : hivatal, szolgálat, iroda
officiális : hivatalos, szolgálati; irodatiszt
officiell : hivatalból, hivatalosan
officina : műhely (különösen könyvnyomtató vagy gyógyszerészeti)
officiózus : félhivatalos
officium : hivatal, tisztség, kötelesség; mise
offset-nyomás : nyomási eljárás, melynél a festéket a nyomóformáról külön gumihengerre viszik át és onnan nyomják a papírosra
ofszájd : lesállás a labdarugásban
oftalmia : szemgyulladás
oftalmológia : szemgyógyászat
oftalmológus : szemorvos
oftalmoszkóp : szemtükör
ohm : a villamos ellenállás mértékegysége
okarina : fúvóshangszer
óké : rendben (amerikai szólásmód)
okkázió : alkalom; alkalmi vétel vagy eladás
okkazionalizmus : az alkalmi okok bölcseleti tana, mely szerint „minden okot isten idéz elő alkalmilag"
okker : sárgaföld
okkluzió : fémek gáznyelése
okkult : rejtett, titkos
okkultáció : csillagfedés
okkultizmus : „titokzatos", „érzékfölötti", „kifürkészhetetlen" erőkkel foglalkozó áltudomány
okkupáció : birtokbavétel, elfoglalás, megszállás
okkupál : elfoglal, birtokbavesz, megszáll
oktaéder : „nyolclap", nyolc egyenlő oldalú háromszög által bezárt test
oktáv : nyolcadrét
oktáva : nyolc hangtáv; nyolcad, nyolcadik nap
oktett : nyolchangú együttes
októberi diploma : I Ferenc József 1860 október 20-án kibocsátott rendelete, mely országainak alkotmányt adott, de Magyarországot Ausztria részeként kezelte
októberi forradalom : a Nagy Októberi Forradalom Oroszországban 1917 október 25-én (az új időszámítás szerint november 7-én); a magyar forradalom 1918 október 31-én, mely Károlyi Mihály vezetésével az Osztrák-Magyar Monarchia kebelébe tartozó magyar királyságot megbuktatta, megalakítván a magyar népköztársaságot
októbristák : 1. orosz nagypolgári-monarchista párt, mely az 1905 októberi cári kiáltvány következményeként alakult meg. 2. az 1918 októberi magyar forradalom híve
oktogon : nyolcszög
oktroj : kényszer, ráerőszakolás
oktrojál : kényszerít, ráerőszakol
okuláré : szemüveg
okulista : szemorvos
old : régi, öreg (angolul)
old boy : öreg fiú
oleander : rózsababér
olein : olajsav
oleum : olaj
oligarcha : kevesedmagával a nép fölött uralkodó főnemes; hatalmaskodó főúr
oligarchia : főnemesek, kevesek uralma, az arisztokráciának mint állam-

formának elfajulása, mikor néhány család, vagy egyén ragadja magához a hatalmat és azt egyéni célokra használja fel

oligocén : a földtörténet geológiai harmadkorának egyik alakulata

olimpiász : a világ legjobb sportolóinak az ógörög olimpiai játékok mintájára négyévenként más-más ország fővárosában rendezett versenye; az olimpiai játékok közti időköz, vagyis négy év

olimpikon : az olimpiász résztvevője

oliva : olajbogyó

Olympia : völgy Görögországban, ahol az ókorban nemzeti versenyeket (olympiai játékokat) rendeztek

ombrométer : esőmérő

omega : a görög ábécé utolsó betűje

ómen : baljós előjel

omikron : a görög ábécé egyik betűje

ominózus : baljóslatú, rosszat jelentő, végzetes

omladina : „ifjúság", szerb nemzeti titkos ifjúsági szövetség volt, mely főként az Osztrák-Magyar Monarchia ellen irányult Szerbia függetlenségének kiharcolására

omlett : tojáslepény

omnibusz : társaskocsi

omnipotencia : mindenhatóság

omnipotens : mindenható

onánia : önfertőzés

on dit : mondják

onduláció : a haj hullámosítása

one step : modern táncfajta

óniksz : féldrágakő

ontogenézis : az egyes élőlény fejlődéstana; a világ keletkezéstana

ontológia : a létről szóló tan megjelölésére használt filozófiai műszó, a gnozeológiával — az ismeretelméletről szóló tannal szemben. A polgári bölcselet és a formális logika jellegzetes vonása a létről és a megismerésről szóló tan szembeállítása

opál : szinekben játszó, többé-kevésbbé áttetsző féldrágakő

opalizál : opálszerűen színtjátszik

opció : szabad választás (két állampolgárság között), a kiválasztás joga, elővételi jog

opera : művek; dalmű, zenedráma, daiszínház

operáció : művelet, műtét

operációs bázis : hadműveleti alap; katonai vállalkozás támaszpontja

operál : műveleteket végez, munkál, eljár; műtétet végez

operatív : műtéti, sebészi; hadműveleti

operatőr : műtő-sebész, képmester, filmpergető

operett : könnyű műfajú daljáték; énekes, táncos színdarab

ópium : mákony, az éretlen mákfejek beszárított, tejszerű nedvéből nyert altató, kábító, görcs- és fájdalomcsillapító szer

ópium-háború : Anglia háborúja 1840—42-ig Kína ellen, hogy kikényszerítse az indiai ópium szabad bevitelét

oposszum : amerikai erszényes patkány

opponál : ellenez, szembeszáll, ellenzékeskedik

opportunista : megalkuvó, alkalmazkodó; pillanatnyi előnyökre törekvő; aki csak egyéni célszerűségi tekintetek és nem elvek alapján cselekszik

opportunizmus : megalkuvó, alkalmazkodó felfogás; magatartás, mely passzívan a körülményekhez, az adottságokhoz simul, ahelyett, hogy azok megváltoztatására, legyőzésére törekednék: olyan ideológia, mely a történelmi osztályérdekek és elvek helyett a pillanatnyi egyéni érdekre tekint és kapitulál a körülményekkel szemben: a II. Internacionále pártjainak opportunizmusa a munkásosztály forradalmi harcának elárulását jelentette

opportunus : alkalmas, célszerű, előnyös
oppozíció : ellenzés; ellenzék; szembenállás
optál : két lehetőség között választ; két állampolgárság közül az egyiket választja
optika : fénytan
optikai : fénytani, látásbeli
optikus : látszerész
optimista : derülátó, bizakodó
optimizmus : derülátás; hajlandóság a dolgoknak jobbik oldalukról való látására; bizakodás a dolgok jórafordulásában
optimum : a legjobb; csúcsérték; a legjobb lehetőség, legjobb helyzet, legjobb teljesítmény
opulens : gazdag, hatalmas, bőséges
opus : mű
orácio : beszéd, szónoklat
orákulum : jóslat, jóshely; mindentudó (gúnyosan)
orális : a szájra vonatkozó, a szájon keresztül
orángután : emberszabású majomfajta
oranzs : narancs
oranzsád : narancsvíz
orátor : szónok
oratoriánusok : fogadalom nélkül közösségben élő világi papok
oratórium : vallásos tárgyú zenei költemény; imahely
orchidea : forróégövi virágfajta
ordináció : papszentelés; rendelés, rendelet
ordinál : felszentel, rendel
ordináré : közönséges, durva
ordinárius : rendelő orvos; rendes egyetemi tanár; megyéspüspök
ordó : rend, rendjel
ordonánc : parancs, rendelet; küldönczolgálatra valaki mellé kirendelt katona vagy tiszt
ordré : rendelet, parancs
orfeum : dalcsarnok, mulató
orfèvrerie : ötvösművészet, ötvösmunka
orfikus : „titkos tanokkal" kapcsolatos
organikus : szerves, szervi
organikus kémia : szerves vegytan; szerves vegyületek, élő szervezetekben előforduló anyagok (szénvegyületek) vegytana
organizáció : szervezés, szervezet
organizál : szervez
organizmus : szervezet
organológia : a szervek felépítésének tana
organon : az emberi megismerés szerszáma; Arisztotelesznél a logika
organoterápia : állati szervekből nyert kivonatoknak és készítményeknek gyógyításra való felhasználása különösen olyan betegségeknél, melyek oka e szervek csökkent tevékenysége
organtin : ritka szövésű, merevített pamutszövet
orgánum : szerv, testrész; beszédszerv, hang; lap, közlöny; hivatalos szerv
orgazmus : nedvtolulás; kéjérzés tetőfoka
Orgesch : „Organisation Escherich", 1919-ben Escherich erdőtanácsos által alapított bajor ellenforradalmi terrorszervezet, mellyel szemben a gyenge weimari demokrácia tehetetlennek bizonyult
orgia : tivornya, dőzsölés
oriens : kelet
orientál : tájékoztat
orientális : keleti
orientalista : a keleti nyelvekkel foglalkozó tudós
orientálódik : tájékozódik, irányt vesz, igazodik
originális : eredeti, sajátos
orkeszter : zenekar, zenekar helye
orleanisták : az Orléans-ház, a Bourbonok ifjabb ágának hívei, akik Lajos Fülöp király (1830—1848) utódait akarták a francia trónra ültetni

ornamentális : díszítő, ékítő
ornamentika : díszítés, díszítmény
ornátus : hivatalos díszruha, papi díszöltözet
ornitológia : madártan
ornitológus : madártan tudósa
orogén : hegységképző, hegyképződésre alkalmas
orográfia : hegyrajz
orto- : egyenes, helyes, igaz (összetételekben)
ortodox : igazhitű, óhitű; maradi
ortodoxia : igazhitűség, óhitűség, hagyományokhoz mindenáron való ragaszkodás
ortogonális : derékszögű
ortográfia : helyesírás
ortológia : nyelvhelyesség
ortológus : helyes beszédű v. nyelvű; nyelvjavító
ortopéd : testegyenesítő, testigazító
ortopédia : testegyenesítés tudománya
Osservatore Romano : „Római Figyelő", a Szentszék hivatalos lapja
osszárium : csontház
osszatura : csontozat
ostalgia : csontfájás
osteologia : csontlan
osteoma : csontdaganat
osteria : vendéglő, csapszék
Ostsee : Keleti-tenger
oszcilláció : lengés, rezgés, ingadozás
oszcillál : ingadozik, leng, rezeg
oszcillátor : igen gyors elektromos rezgések előállítására szolgáló készülék
oszcillográf : berendezés elektromos rezgések és áramlökések fényingadozásokká való átalakítására
oszmán, oszmánli : a törökök neve, állítólag I. Oszmán, birodalmuk alapítója után
osztentatív : mutogatva, fitogtatva, tüntetően, feltűnően, szándékosan
osztenzív : szemléltető, kézzelfogható
osztrakizmus : cserépszavazás a régi Athénban a „veszélyes" polgárok számüzetésének eldöntésére
otagra : fülfájás
otitis : fülgyulladás
otium : nyugalom, pihenés, kényelem
otkolon : kölnivíz
otológia : fülgyógyászat
otoszkóp : fültükör
ottomán : török, török kanapé
otzovizmus : az orosz szociáldemokrácia egy iránya, mely a párt képviselőinek a birodalmi dumából való visszahívását és általában a legális szervezetekben való mindennemű munka beszüntetését követelte. Ezzel — mint a bolsevikok 1909 ben megállapították — a pártot elszakították volna a munkásosztálytól, megfosztották volna a pártonkívüli tömegekkel való kapcsolattól, bezárták volna földalatti szervezeteibe és megakadályozták volna az erők összegyüjtését az új forradalmi fellendülés számára
out : kint
outcast : kitaszított, kiközösített, „deklasszált"
outsider : kívülálló; esélytelen; versenyben kevés győzelmi eséllyel bíró
ouverture : nyitány
ovácio : ünneplés
ovális : tojásdad
ovárium : petefészek, magház
overall : egybeszabott szerelőruha, kezeslábas
owenizmus : Robert Owen angol utópikus szocialista (1771—1858) tanai, melyek gyakorlati megvalósítását is megkísérelte
oxálsav : sóskasav
oxford : pamutszövet fajta
oxidáció : oxigénnel való egyesülés, elégés, rozsdásodás
oxigén : gázalakú vegyi elem, a levegő egyik főalkatrésze
ozmium : igen nehezen olvadó fém (izzólámpa szálak készülnek belőle)
ozmózis : átszűrődés

ózon : az oxigén elektromosság hatására keletkező módosulata
ödéma : vizenyő
Ödipusz-komplexum : Sigmund Freud bécsi ideggyógyász elmélete: a pszichoanalizis szerint a fiú öntudatlan féltékenységet érez apja iránt anyja szeretetéért, ugyanígy a lány anyja iránt apja szeretetéért. Ezt az érzést nevezi Ödipusz-komplexumnak, melyhez az ember lelki életére vonatkozóan messzemenő — azonban a társadalmi feltételeket figyelmen kívül hagyó következtetést fűz.
ökológia : életmód-tan
ökonómia : gazdaság, gazdálkodás, gazdaságosság, gazdaságtan
ökonómiai materializmus : a történelem egyoldalú, vulgáris értelmezése, mely szerint a társadalmi fejlődés egyetlen hajtóereje a közgazdaság Az ökonómiai materializmus elveti a politika, a politikai intézmények, az eszmék és elméletek tevőleges szerepét a történelem folyamán
ökonómikus : gazdasági, gazdaságos, takarékos
ökonomizmus : a cári időkben az orosz szociáldemokrácia egyik áramlata, mely a munkásmozgalmat a gazdasági harcra akarta korlátozni s a politikai harc vezetését a liberális burzsoáziára akarta bízni. Az ökonomisták lebecsülték a tudatos elem, a szocialista elmélet szervező és irányító szerepét a mozgalomban s ellene voltak a marxista munkáspárt megalakulásának. Lenin volt az, aki az ökonomizmust megsemmisítve kimutatta, hogy az tulajdonképpen a burzsoá befolyás átvezetése a munkásosztályba
ökonómus : gazda, gazdász, közgazdász
ökumén : általános, egyetemes
ökuméniai zsinat : egyetemes egyházi gyűlés, melyen az egész világ katolikusainak képviselői résztvesznek
öre : svéd, norvég és dán váltópénz

P

paccer : ügyetlen, kontár
pacemaker : lépéscsináló, iramot megszabó, vezető egy versenyben
páciens : beteg, szenvedő
pacientura : a betegek összessége
Pacific : „békés"; a Nagy- vagy Csendes-óceán angol neve; az Atlantitól a Csendes-óceánig futó északamerikai vasútvonal neve
pacifikál : lecsendesít, a békességet helyreállítja; a pacifikálás gyakran volt imperialista ürügy idegen népek leigázására
pacifizmus : békemozgalom, békerajongás; olyan felfogás, mely elvileg elvet mindenfajta háborút és erőszakot és az államok, népek és osztályok közötti minden ellentét békés rendezését hirdeti. A pacifizmus nem ismeri fel a háborúk mély társadalmi okait mindenfajta elnyomatáson alapuló társadalomban s nem tesz különbséget az imperialista érdekekért folyó népellenes és a népérdekekért folyó igazságos háború között. A tőkés társadalomban az ilyenfajta mozgalom objektív szerepe a dolgozó osztályok tévútra vezetése és az imperialista burzsoázia uralmának megdöntésétől való visszatartása. Továbbá általában elhitetése annak, hogy a háborúk végleges elkerülése a tőkés társadalom továbbfennállása esetén is lehetséges. A marxizmus-leninizmus szerint csupán az elnyomatást megszüntető szocialista társadalom világméretekben való megvalósulása teszi lehetővé a háborúk és minden erőszak végleges kiküszöbölését
pacsuli : erős illatszer
pádimentum : padló
padisah : nagy uralkodó, a török szultán címe volt
padrone : úr, gazda, főnök, tulajdonos

paganizmus : pogányság
pagina : oldal, lap, lapszám (könyvben)
pagoda : indiai v. kínai templom; mozgatható fejű szobrocska; régi keletindiai aranypénz
pair : főrend
pájesz : halántékfürt, hajtincs
pajszer : emelőrúd, feszítőrúd
pakfong : újezüst, fehérréz
Pakisztán : a kettéosztott India túlnyomórészt mohamedánok által lakott állama, szemben a hinduklakta Hindosztánnal: az államot névlegesen az igen maradi Mozlem Liga vezetői kormányozzák, a valóságban azonban továbbra is az angol imperializmus befolyása alatt áll
pakk : csomag
pakkol : csomagol
pakli : csomag, csomó
paklizik : összejátszik valakivel, csal
paktál : egyezkedik, alkudozik, összejátszik
paktum : egyezség, megegyezés, alku
pakulár : juhpásztor
palace : palota
paladin : Nagy Károly császár kíséretének legendás lovagja, udvari lovag
palais royal : királyi palota
palam et publice : nyilvánosan
palankin : gyaloghintó
palatalis : inyhang
palatinus : nádor
paláver : afrikai négerek politikai gyűlése, tanácskozása
palazzo : palota
paleo : régi (összetételekben)
paleográfia : ősírástan, az ó- és középkor írásmódjaival foglalkozó tudomány
paleolitikum : őskorszak
paleontológia : őslénytan
paleozóikum : a földtörténet ókora, ősállati kor
paletta : festékkeverő tábla
palimpszeszt : pergamen, melyről az eredeti írást lekaparták s helyébe újat írtak
palingenézis : újjászületés
palinódia : énekismétlés, ellenének; állítás visszavonása
paliszád : sánckaró, cölöpsor, cölöpfal
paliszander-fa : a trópusi Amerikában honos vörösesbarna, bútorkészítésre használt fa
palládium : Pallas Athene görög istennő oltalmazó szobra; oltalom, védelem
palliatív : enyhítő, csillapító (szer); palástoló, leplező
pallium : köpeny, palást
palmarum : virágvasárnap
palpitáció : lüktetés, szívverés
pamflet : gúnyirat
pampa : délamerikai nagy füves síkság
pan- : (összetételekben) minden-
panacea : mindent gyógyító, egyetemes csodaszer
panama : visszaélés, vesztegetés, csalás (a Panama csatorna építésével kapcsolatos visszaélések nyomán)
Pánamerikai Unió : Észak- és Dél-Amerika államainak laza egyesülése az U. S. A. tényleges vezetésével
pánamerikanizmus : az a politikai és gazdasági mozgalom, melynek célja, hogy az amerikai kontinens valamennyi államalakulata az Egyesült Államok irányítása alá, tehát az északamerikai finánctőke járszalagjára kerüljön. A pánamerikanizmus így azonos az U. S. A. egyik imperialista célkitűzésével
Panchatantra : híres ind mesegyüjtemény
pandekták : a római jog gyüjteményes munkája (régi római írók műveiből), melyet Justinianus császár beolvasztott kódexeibe
Pandora : görög regék nőalakja, aki az istenektől zárt szelencét kapott ajándékba, mely magában rejtette az összes földi bajokat

panegirikosz : dicsőitő beszéd
panegirisz : ünnepi gyülekezet
panem et circenses : „kenyeret és cirkuszi játékokat", ezt adták a római császárok a rabszolgamunka hozamából részesedő s ilymódon munkátlan életet élő római proletárságnak, hogy biztosítsák engedelmességét az uralkodó hatalom iránt
Páneurópa : az osztrák Coudenhove-Kalergi gróf által propagált jelszó (Pánamerika mintájára), mely az Európai Egyesült Államoknak Anglia nélkül és erősen szovjetellenes éllel való megalakítását célozta a második világháború előtt
pángermanizmus : a német imperialisták faji ürügye minden német és rokon nyelven beszélő népnek egy „Nagygermán Birodalomban" való egyesítésére a világhatalom megszerzése és más népek leigázása céljából
páni rémület : nagy rémület (aminőt a hitrege szerint Pán pásztoristen keltett hangjával az emberekben)
pánik : vakrémület
panirozni : hússzeletet kisütés előtt tojásban megmártani és zsemlyemorzsában vagy lisztben meghengergetni
pániszlamizmus : utópikus-reakciós áramlat a mohamedán lakosságú államokban, melynek célja ez országok politikai-vallási jelszavak ürügyén való haladásellenes összefogása más népek ellen
pankreász : hasnyálmirigy
panoptikum : látványosságok gyüjteménye
panoráma : körkép, nagyterjedelmű kilátás (hegyről)
pánszlávizmus : imperialista törekvéseket leplező jelszó az orosz cárizmus idején
pantalló : hosszú nadrág
panta rhei : minden folyik (változik); Herakleitosz görög bölcselő tétele
panteizmus : felfogás, mely szerint a világmindenség maga az istenség és isten azonos a világgal
pantheon : a régi Rómában egy, az összes isteneknek szentelt templom; Párizsban a francia nemzet halhatatlanainak hamvait őrző templom; emléktemplom, emlékcsarnok
pantográf : rajzok tetszésszerinti nagyságban való másolására szolgáló műszer
pantomim : némajáték
pantofág : mindenevő, sokatevő
panzió : lakás ellátással; bútorozott szobákat és ellátást adó vállalkozás
papilla : szemölcs
papírmasé : sajtolt papíros-pép
papirusz : nilusi sás, melyből az ókori Egyiptomban az írást megörökítő anyagot — a mai papír ősét — készítették
pápista : katolikus, a pápa híve
pappendekli : kéreg-, lemezpapír
para : jugoszláv és török váltópénz
para- : mellékes, kisebbrendű (összetételekben)
parabola : példázat; görbe vonal, melyet egy vizszintesen elhajított test esésében leír
parachute : ejtőernyő
parád : elhárítás, kivédés (vívásban)
parádé : pompa, ünnepi külsőség, díszszemle, ünnepség
paradigma : mintapélda
paradox : látszólag ellentmondó, képtelen, meglepő
paradoxon : látszólagos ellentmondás, képtelenség; önmagának látszólag ellentmondó, meglepő állítás
parafál : kézjeggyel ellát, aláírással jóváhagy
parafin : szilárd, fehér, gyúrható kőolajtermék
parafrázis : körülírás; zenei gondolatok egy témához
paragrafus : szakasz, törvénycikk
parainézis : intelem, erkölcsi tanítás
paralipomena : pótlék, toldalék

paralitikus : bénult, béna, agyalágyult
paralizál : megbénít, ellensúlyoz, hatástalanná tesz, közömbösít, semlegesít, kiegyenlít
paralizis : bénulás, hűdés
paralizis progressziva : haladó bénulásos elmezavar
parallaxis : az a szög, melyet két különböző nézőpontból ugyanazon tárgyhoz húzott vonal bezár
parallel : párhuzamos
parallelizmus : párhuzamosság
parallelogram : négyszög, melynek egymással szembenálló oldalai párhuzamosak és egyenlőek
paralogia : észellenesség, tévedés
paralogizmus : téves következtetés
paranoia : tébolyodottság, őrültség; idült, rendszerint gyógyíthatatlan elmebetegség téveszmékkel és hallucinációkkal
paraplé : esernyő
paratífusz : a hastífuszhoz hasonlító fertőző betegség
paraván : kályhaernyő, ellenző, spanyolfal
parazita : élősdi, élősködő
parazitizmus : élősdiség; az imperializmus jellemvonása, az az állapot, melyben egy imperialista állam uralkodóosztálya túlnyomóan gyarmatok és más függő országok kifosztásából gazdagodik s a munkásosztály egy kis rétegének (munkásarisztokrácia) bizonyos részesedést juttat, hogy segítségével könnyebben uralkodjék az elnyomott osztályok és népek felett
parazól : napernyő
parbleu : teringettét
parcella : birtokrész, telekrész
parcellázás : ingatlanok, földbirtokok részletekre való osztása, feldarabolása és részletekben való értékesítése
parciális : részleges, részbeli
par distance : messziről, távolból
pardon : kegyelem, bocsánat
parentál : elbúcsúztat (halottat)
parentézis : zárójel, közbevetés
par excellence : kiváltképpen, főképpen
par exemple : például
parerga : mellékes dolgozatok, függelék
parfé : fagyasztott édesség
parforsz-vadászat : falkavadászat
parfőm : illatszer
pari : ugyanannyit érő, egyenlő értékű, a névértékkel egyenlő árfolyam
pária : a legalacsonyabb kasztnak is alatta álló, érinthetetlennek, tisztátalannak tartott indiai népréteg; kitaszított, megvetett
paríroz : engedelmeskedik, kivéd, elhárít
paritás : egyenlőség, arányosság, viszonosság
park : díszkert, kocsik állomáshelye
párkák : a görög mondákban a sors istennői
parketta : falécekből vagy falapokból rakott padló
parkíroz : befásít, állomásozik
parlament : országgyűlés, népképviselet, törvényhozó testület
parlamentáris : országgyűlési, népképviseleti, országgyűléshez illő (kifejezés)
parlamentarizmus : kormányzati forma, melynél a törvényhozás jogát a választott képviselők gyakorolják s a választott képviseleti törvényhozó-testület a hatalom tényleges hordozójának látszik. Az osztályelnyomáson alapuló polgári társadalomban a parlamentarizmus a valóságban nem a népakarat kifejezője, hanem csupán egyik leplező formája a burzsoázia következetes osztályuralmának, mely az állam erőszakszerveinek (katonaság, bürokrácia) irányítását kezében tartja. „Több esztendőnként egyszer eldönteni, hogy az uralkodó osztálynak

melyik tagja fogja a parlamentben a népet elnyomni és eltiporni — ez a burzsoá parlamentarizmus lényege, nemcsak a parlamentáris alkotmányos monarchiában, hanem a legdemokratikusabb köztársaságokban is." (Lenin) A népi demokráciában a parlamentarizmus az egész államhatalommal együtt a nép érdekeit szolgálja s a törvényhozás munkájából fokozatosan kirekeszti a nép ellenségeit.

parlamenter : békekövet

parlamenti kretinizmus : gúnyos elnevezése annak a szűklátókörű felfogásnak, mely azt hiszi, hogy egy kapitalista állam parlamentje mindig és minden tekintetben annak tényleges kormányhatalmával azonos, továbbá, hogy az ország legfőbb politikai erői mindig a parlamenten belül érvényesülhetnek legjobban. Ez a felfogás vak a közvetlen népi erők jelentőségével szemben.

parlando : „beszélve" (az éneklés beszédhez közelálló módja)

parmezán : pármai sajt

parnassien : a „Parnasse" francia költői iskolájának hívei a 19 században, akik a művészi öncélúság és formai szigor elveit hirdették

Parnasszus : görögországi hegység, a monda szerint a múzsák lakóhelye

paródia : gúnyos utánzás, kigúnyolás

parókia : egyházközség, lelkészi állomás, paplak

parola : szó, becsületszó, jelszó, kézfogás

paroláz : kezetfog

parole d'honneur : becsületszó

paroli : hajtóka (egyenruhán); játékban megnyert tét másodszori kockáztatása

paroxizmus : roham, lázroham, önkívület, örjöngés, lángoló lelkesedés, legmagasabbfokú indulatkitörés

parricida : apagyilkos

pars pro toto : rész az egészért

párszi : óperzsa tűzimádó, Zoroaszter tanainak híve

parte : gyászjelentés

partenogenézis : szüznemzés

parterre : földszint

parti : játszma, házasság, rész, darab, árutömeg, mennyiség

participál : résztvesz, részesül

participium : melléknévi igenév

partikuláris : részleges, részbeli, különérdekű, szűkkörű, különtörekvésű, helyi (érdek)

partikularizmus : külön törekvések szolgálata; csoportérdekek, részszempontok szolgálata; részekre tagoltság

partitivus : részelő (névelő, eset)

partitúra : vezérkönyv (zenemű összes szólamainak áttekinthető összeállítása)

partizán : (eredetileg „párthíve" valakinek), szabadharcos; a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után azokat a szabadharcosokat hívták így, akik a fehér hadseregek hátában harcoltak; a második világháborúban a fasiszta megszálló csapatok hátában hazájuk felszabadításáért nem sorkatonaként küzdő népi harcosok

partner : résztvevő, társ, kísérő, társjátékos, játszófél

parvenü : felkapaszkodott, uborkafára felkapott, szerencsefi

pasa : török katonai és polgári méltóság

pasas : utas, alak, valaki

passepartout : főkulcs, szabadjegy, papírkeret

passeport : útlevél

passió : kínszenvedés; Krisztus kínszenvedése és az arról szóló drámai játék

pastorale : pásztorjáték, pásztordal

pásziansz : kártya türelemjáték

passzátszelek : a térítőkörök között tartósan fújó keleti szél

passzázs : átjáró
passzió : szenvedés; szenvedély, kedvtelés
passzionátus : szenvedélyes
passzíroz : áttör szitán (ételt)
passzív : szenvedőleges, tétlen, tartózkodó, nem cselekvő
passziva : teher, tartozás
passzivitás : tétlenség, tartózkodás, szenvedőlegesség
passzív kereskedelmi mérleg : egy országnak olyan kereskedelmi mérlege, melyben a behozatal összege nagyobb a kivitel összegénél
passzív rezisztencia : tétlen ellenállás
passzivum : szenvedő igealak
passzív választójog : a képviselővé választás joga
passzol : hozzáillik; továbbad (labdát); nem vállalja a játékot (kártyában)
passzus : útlevél, marhalevél; rész, hely, mondat (könyvben)
paszkvillus : gúnyirat
paszpol : szegélyzsinór
paszta : pép, sűrű kenőcs
pasztell : szárazfesték, porkréta, színes kréta; színes krétarajz
pasztilla : labdacs, korongocska
pasztorális : pásztori, lelkészi
pasztőrizál : folyadékot rövid hevítéssel csírátlanít
pátens : nyílt parancs, kiváltságlevél, szabadalom
patent : szabadalom
patentíroz : szabadalmaztat
pátér : atya, szerzetes, barát
páternoszter : miatyánk; vedresemelő, folytonjáró felvonó
patetikus : szenvedélyes, szenvedelmes, lendületes, magasszárnyalású, hévvel való
patina : nemes rozsda
patogén : kórnemző, kórokozó
patológia : kórtan
patológikus : kórtani, kóros
pátosz : hév, szenvedély, méltóság, emelt hang, ünnepélyesség
pátria : haza
pátriárka : ősatya, tiszteletreméltó öreg, főpap
pátriárkális : ősi, régies, családias, egyszerű
patricius : római nemes; előkelő polgár
patrimóniális : ősi, öröklött, földesúri
patrimónium : apai örökség, öröklött vagyon, egy jogilag önálló személy vagyona
patrióta : hazafi
patriotizmus : hazafiasság
patrisztika : az egyházatyákkal foglalkozó tudomány; ókeresztény irodalomtörténet
patrocinium : oltalom, jogsegély; védőszent ünnepe
patron : töltény, hüvely, minta
patróna : védőasszony
patronátus : védnökség
patronázs : pártfogás, védelem, pártfogó egyesület
patrónus : védőszent, kegyúr, pártfogó
patruj : őrjárat
patt : sakkjátékban az olyan eldöntetlen, amikor az egyik, lépésre következő játékos egyetlen figurájával sem tud lépni s a királya nincs sakkban
patvarista : joggyakornok (1848 előtt)
pauperizálódás : tömeges elszegényedés
pauperizmus : elszegényedés, tömegnyomor
pausále : átalány
pauza : szünet
pauzál : szünetel; rajzot átmásol
pauzpapír : átlátszó másolópapír
pavillon : kertilak, melléképület
pax vobiscum : béke veletek
péage : útdíj, útvám; egy útvonal közös használata
pech : balszerencse
pecsovics : a kormányokhoz minden körülmények közt ragaszkodó maradi emberek gúnyneve a multban

pedagógia : neveléstudomány
pedagógus : nevelő, neveléssel foglalkozó
pedál : lábító, taposó
pedáns : aprólékos, pontoskodó, rendszerető
pedantéria : aprólékosság, pontosság, kicsinyeskedés, vaskalaposság
pedellus : iskolaszolga
pederaszta : beteges hajlamú, fiúszerető férfi
pediatria : gyermekgyógyászat
pedigré : faj-állatok származáslevele, családfája
pedikür : lábápolás, lábápoló
peer : főrend, az angol felsőháznak élethossziglan tagja
pegazus : a múzsák (a költészet) szárnyas lova
pejoratív : rosszalló, lealacsonyító (értelemben)
pekuniáris : pénzbeli, pénzügyi
pèle-mèle : egyveleg
pelerin : ujjatlan körgallér
pellagra : sömörös poklosság, vitaminhiány okozta betegség
peloton : szakasz (katona)
pemmikán : kemény húslepény, mely az északamerikai indiánok módján szárított és porrátört húsból zsír hozzáadásával készül s amely a multban a sarki expedíciók egyik főtápláléka volt
pemzli : ecset
penates : a rómaiak házi istenei
Pen Club : írók nemzetközi egyesülete
pendant : párja, pár darabja valaminek; megfelelő, hasonló, ugyanilyen
pendlizni : „ingázni", itt is-ott is megjelenni, fellépni (színésznél); ide-oda elmenni
penelope-munka : az olyan munka, mely ugyanannyit megy visszafelé, mint előre s ezért mindig újra kell kezdeni (Odysseus feleségének, Penelopénak éjjel mindig újra felfejtett szövése mintájára)
penetráns : átható, orrfacsaró
pénétration pacifique : „békés behatolás", a gyarmati hatalom egy új területre való kiszélesítésének imperialista módja — ügyesen alkalmazott gazdasági, politikai és katonai rendszabályokkal nyílt háború helyett
penicillin : penészgombából készült, gyulladás elleni gyógyszer
penicillus : zsebkés
peninsula : félsziget
penis : hímvessző
penitencia : vezeklés, bűnbánat
penna : toll
penny : angol pénzegység, a shilling tizenkettedrésze
penta- : öt- (összetételekben)
pentagon : ötszög
pentameter : ötlábú vers
Pentateuchus : Mózes öt könyve
pentatlon : öttusa
pentatónia : ötfokú hangsor
penzió : nyugdíj; teljes ellátás; vendégház
penzionál : nyugdíjaz
penzionátus : nyugalmazott, nyugdíjas; nevelőintézet, vendégház
penzum : lecke, feladat, kiszabott munka
pepita : aprókockás
peplum : széles lepel, melyet a görög és római nők öltözékül alkalmaztak
pepszin : gyomornedv erjesztő
per : át, által, keresztül
per analogiam : mintájára, példájára
percent : százalék
percentuáció : százalékos jutalék
percepció : érzéki észrevevés, felfogás
perceptor : adószedő
perdita : tévedt nő
perdü : elveszett
perduellio : felségárulás, pártütés
pereat : vesszen! le vele!
peregrinus : idegen, kóbor diák
peremptorius : döntő, végleges; megsemmisítő

perfekcionál : teljesít, foganatosít, eszközöl
perfekt : befejezett, teljes, kész, tökéletes, kifogástalan, valóságos
perfektuál : bevégez, teljesít, véglegesít, foganatosít, megköt
perfid : hűtlen, hitszegő, álnok
perfidia : hitszegés, álnokság
perforáció : átfúrás, átfúródás, kilyukadás, lyuksor
perforál : lyukaszt, lyukgat
pergamen : bőrből készült íróhártya
perhorreszkál : valamitől borzad; visszautasít, elvet, helytelenít
pericarditis : szívburokgyulladás
pericardium : szívburok
periculum in mora : a késedelem veszélyes
periféria : kerület, környék, város pereme
perifférikus : környéki, kerületi, külsőtelki
perihélium : napközel
periódikus : időszaki, ismétlődő, szakaszosan visszatérő
periódus : időszak, szakasz; körmondat
periostitis : csonthártya-gyulladás
peripatetikus : „sétáló", sétálva tanító; Arisztoteles bölcseleti iskolája volt peripatetikus, az athéni Lykaionban sétálva tanító
peripétia : sorsfordulat
peristaltika : bélmozgás
peristaltikus : körülzáró, féregszerűen gyűrűdző (mozgás)
periszkóp : figyelőcső, körülnéző, körülkémlelő tükrös távcső
perisztilium : oszlopcsarnok, folyosó
peritonitis : hashártyagyulladás
perjuráció : esküszegés
perkál : könnyű, színes pamutszövet
perkusszió : kopogtatás (orvosi); robbanóanyag meggyulladása ütés következtében
permanencia : készenlét, együttmaradás, folytonosság
permanens : tartós, állandó, folytonos
permanens forradalom : Marx szerint a forradalomnak a szocializmus teljes győzelméig való szakadatlan továbbfolytatása; Trockij, a szovjetnép árulója a maga „permanens forradalom"-elméletében meghamisította a permanens forradalom marxi elgondolását és a leninizmust támadva azt állította, hogy a szocializmus megvalósítása egy országban lehetetlen, mivel a hatalomra jutott munkásosztály elkerülhetetlenül szemben találja magával a parasztságot s nem képes megvédelmezni az országot az esetleges imperialista támadással szemben. „Trockij ‚permanens forradalma' tagadása a proletárforradalom lenini elméletének és megfordítva: a proletárforradalom lenini elmélete tagadása a ‚permanens forradalom' elméletének" (Sztálin)
permeabilitás : áthatolhatóság
permi alakulat : tengeri lerakodásokból és folyami hordalékból képződött geológiai közel-réteg a kőszénalakulat felett, Perm orosz kerület neve után
permisszió : engedély
permutáció : rendcsere, áthelyezés, felcserélés; elemek minden lehetséges sorrendjének rendszere
perniciózus : vészes, ártalmas
peronoszpóra : szőlőpenész
perorál : beszél, szónokol
per pedes : gyalog
perpendikuláris : függőleges, merőleges
perpendikulum : inga
perpetuum mobile : örökmozgó
perplex : hüledező, zavarodott
per prokura : cégjegyzői minőségben; helyettesképen; meghatalmazás folytán
perron : pályaudvar tornáca, vasúti kocsi tornáca, előtér
per saldo : kiegyenlítésül
persona grata : kegyelt személy

perspektiva : távlat, messzeség, kilátás, távcső
perspiráció : bőrlélegzés, bőrpárolgás
persziflál : kigúnyol, nevetségessé tesz
persziflázs : kigúnyolás, nevetségessé tétel
perszóna : személy (megvető értelemben)
perszonáliák : személyi adatok
perszonális : személyi
perszonál-únió : két államnak közös uralkodójuk személyére alapított kapcsolata
perszonifikál : megszemélyesít
perszvadeál : rábeszél
per tangentem : érintve, futólagosan
pertli : zsinór
pertraktál : megtárgyal, megbeszél, megvitat
pertu : tegeződés
perturbáció : megzavarás, háborgatás
pertussis : szamárköhögés
perverz : fonák, visszás, felfordult, természetellenes, romlott, fajtalan, beteg lelkű
perverzió : elhajlás, eltérés a rendestől
perverzitás : fonákság, visszásság, természetellenesség, eltévelyedés, fajtalanság
perzekutor : üldöző, megyei csendbiztos
peseta : spanyol pénzegység
peso : olasz, spanyol, mexikói, továbbá egyes közép- és délamerikai államok pénzegysége
pesszárium : méhgyűrű
pesszimista : borúlátó, sötéten látó
pesszimisztikus : borúlátásra, sötétenlátásra hajló
pesszimizmus : borúlátás; hajlam mindent a rosszabb oldaláról felfogni; bölcseleti nézet, mely szerint e világ általában rossz
pestilenciális : dögvészes, dögletes
pestis : dögvész, döghalál, feketehalál
peszách : az izraeliták húsvétja
petárda : robbanó lövedék; régi harci eszköz, robbanóanyaggal megtöltött falrobbantó ércmozsár
petició : kérvény, felterjesztés; képviselőválasztás eredményét megtámadó felterjesztés
peticionál : kérvényez, képviselőválasztás eredményét felterjesztésben megtámad
petició principii : bizonyítás olyasmivel, ami maga is bizonyításra szorul
petit : kisebb nyomdai betűfaj
petit points : igen apró öltésekből álló finom hímzés
petrifikáció : kövesedés
petrográfia : kőzettan
petróleum : kőolaj
petrolőr : petróleummal gyujtogató; a burzsoázia ezzel a gúnynévvel illette a párizsi kommün harcosait
pfennig : német váltópénz
phagocyták : falósejtek, az olyan sejtek, melyeknek megvan az a képességük, hogy idegen testeket, különösen baktériumokat felvegyenek magukba és ártalmatlanná tegyenek
pharyngitis : garatgyulladás
pharyngoskop : gégetükör
phenol : karbolsav, fertőtlenítőszerként és a festékiparban használatos
philantrop : emberbarát
philatelia : bélyegismeret
philatelista : bélyeggyüjtő
phlegmone : kötőszövetgyulladás
phlogiston : tűzanyag, melv a régebbi természettudomány állítása szerint égéskor a testből távozik
phthysis : sorvadás, tüdővész
pia fraus : kegyes csalás
pianino : kisebbfajta zongora függőlegesen elhelyezett húrokkal
pianisszimo : igen halkan
piano : halkan, csendesen
pianoforte : zongora
piaristák : kegyesrendi szerzetesek
piaszter : török és egyiptomi pénzegység

piazza : tér, vásártér olasz helységekben
picador : lándzsás bikaviador
pick up : hangszedő, hangkar; a hangrezgést elektromos áramingadozássá átalakító készülék
pidgin-english : kínai kikötőkben és Délkelet-Ázsiában közvetítő nyelvül használt, megcsonkított angol nyelv
pièce : darab, zenemű, szakasz
pièce de résistance : a java vminek, a fénypontja
piedesztál : talapzat, erkölcsi magaslat, magas polc
pietà : szánalom; a Krisztust sirató Mária képzőművészeti ábrázolása
pietás : kegyelet, kegyesség
pietista : szenteskedő
pietizmus : szenteskedés, kegyeskedés
pigment : festőanyag, festékanyag
pigmeusok : afrikai törpe-négerek
pika : nyárs, lándzsa
pikáns : csípős, sikamós, ínycsiklandó
pikantéria : sikamlósság, kétértelműség
pikáreszk regény : egy csavargó, utazó kalandjait elbeszélő regény
piké : pamutszövet-fajta
pikét : kártyajáték
pikirt, pikirozott : csípős, harapós, ingerült
pikk : egy szín a francia kártyában
pikkel : haragszik, neheztel vkire
pikkoló : kis fuvola; kis csésze fekete; pincérfiú
piknik : batyubál
piknométer : fajsúlymérő
pikszis : szelence, doboz
piktor : festő
piktura : festmény, festészet
piláf : rizses ürühús
pilaszter : pillér
pilis : a szerzetesek fején leborotvált köralakú rész
pilóta : cölöp, révkalauz, repülőgépvezető
pilula : labdacs
pinakotéka : képtár
pincetta : csipesz
pincsi : apró kutyafajta
pinia : mandulafenyő
pinka : edény kártyapénz számára; pénztár, melybe a játékdíjat befizetik (kártyánál)
Pinkerton : amerikai nyomozóiroda, mely specializálta magát sztrájktörő bandák közvetítésére is
pionir : úttörő, utászkatona
pipeline : távolsági csővezeték kőolaj számára
pipetta : szívócső, borszívó
piramidális : óriási, roppant nagy, nagyszerű
piramis : gúla
piráta : kalóz, tengeri rabló
pirog : orosz pástétom hús és egyéb töltelékkel
piroga : az indiánoknak és az óceániai bennszülötteknek fatörzsből kivájt evezőscsónakja
pirománia : gyujtogatási őrület
pirotechnika : tüziszeripar, tüzijátékipar
pirotechnikus : tűzmester, tüzijátékkészítő
pirrhuszi győzelem : vereségszámbamenő győzelem
pirett : táncfordulat, lábujjhegyen végzett gyors perdülés
piszoár : vizelde
pisztácia : fa-fajta, zöld gyümölcse mandulaízű
piszton : dugattyú, fúvóhangszer
Pitaval : híres bűn- és jogesetek gyüjteménye
pittoreszk : festői
pium desiderium : jámbor óhajtás
pizáng : trópusi növény, melynek gyümölcse a banán
pizsama : hálóöltöny
pizzicato : pengetve
pjatiletka : ötéves terv; a Szovjetunió első ötéves tervének (1928—1932) főfeladata Sztálin meghatá-

rozása szerint a következő volt: 1. az országot annak elmaradt, helyenként középkori technikájáról az új, modern technika vágányaira vigye át; 2. a Szovjetuniót gyönge, a kapitalista országok szeszélyeitől függő agrárországból erős, teljesen önálló és a világkapitalizmus szeszélyeitől független ipari országgá tegye; 3. a Szovjetuniót ipari országgá téve, végleg kiszorítsa a kapitalista elemeket, kiszélesítse a gazdaság szocialista formáinak frontját és gazdasági bázist teremtsen arra, hogy a Szovjetunióban megsemmisítsék az osztályokat, felépítsék a szocialista társadalmat; 4. az országban olyan ipart teremtsen, amely képes nemcsak az egész ipart, hanem a közlekedést és a mezőgazdaságot is — a szocializmus alapján átszerelni és átszervezni; 5. a kisüzemű és szétdarabolt mezőgazdaságot a nagyüzemű kollektív gazdaság vágányaira vigye át, ezzel a szocializmus gazdasági bázisát a falun biztosítsa s ilymódon a kapitalizmus visszaállításának lehetőségét a Szovjetunióban megsemmisítse; 6. megteremtse az országban a szükséges technikát és gazdasági előfeltételeket az ország véderejének maximális emelésére és ezzel megadja a lehetőséget arra, hogy eredményesen visszaverje minden kívülről jövő támadás kísérletét. — A második ötéves terv 1933—37-ben került teljes sikerrel végrehajtásra, a harmadik terv végrehajtását (1938—40 munkája után) félbeszakította a Nagy Honvédő Háború, a negyedik ötéves terv munkáját 1946—1950-re tűzték ki. Az ötéves tervek sikeres végrehajtása azt is hebizonyította, hogy a kapitalista gazdaságokkal szemben válságmentes, egyre fejlődő és a nép érdekét szolgáló gazdálkodás csupán a szocialista társadalomban lehetséges.

placenta : méhlepény

placet : „tetszik", jóváhagyás

placetum regium : királyi jóváhagyás, tetszésjog

plafon : mennyezet

plágium : irodalmi tolvajlás, szellemi alkotás eltulajdonítása

plagizál : irodalmi müből lop, ollóz

plagizátor : irodalmi tolvaj

plaidoyer : a védő vagy az ügyész beszéde a bíróság előtt

plakát : falragasz, fali hirdetmény

plakett : emlékérem, domborművű fémlap, fém emléklap

planéta : bolygó

planetárium : az égitestek mozgását ábrázoló készülék

planiméter : területmérő

planimetria : síkmértan

planíroz : egyenget, elsimít

plankton : parányi állati és növényi szervezetek, melyek a szabad vizekben lebegnek és mozgási erejük nem lévén, a tenger hullámaival ide-oda vetődnek

plans : deszka, színpad; vivótér

plantázs : ültetvény

plantázsgazdálkodás : ültetvénygazdálkodás, a gazdálkodásnak trópusokon dívó ága olcsó bennszülött-munkaerővel, gyakran a munkaviszony tekintetében a jobbágyság maradványaival

plánum : felület, sík, terv

plaszíroz : elhelyez

plaszticitás : szoborszerűség, domborúság, testszerűség, alakíthatóság

plasztika : szobrászat, alakító műtét

plasztikus : szoborszerű, kidomborodó, alakítható, térszerű

plasztrón : mellvédő, ingmell, vívókabát

platán : boglárfa

platform : fensík, térség, emelvény; elvi alap

platitüd : laposság
platni : lemez
pláto : fennsík
plátói, platonikus : eszményi, nem érzéki (szerelem)
platonizmus : Platon görög bölcsész filozófiai rendszere
plattdeutsch : alnémet (tájszólás)
plauzibilis : elfogadható, elhihető, nyilvánvaló, valószínű
play : játék, színjáték
plazma : sejtalapanyag
plazmódium : sokmagvú óriássejt
plazmogónia : ősnemzés
plázs : lapos tengerpart
plebejus : a köznéphez (vagyontalanokhoz) tartozó, pórnép; pórias, alacsony; a régi Rómának bevándorlókból alakult, földműveléssel és iparral foglalkozó, hadviselésre és adófizetésre kötelezett néposztálya, amely „szabad" volt, de jogtalan és az állami ügyek vezetéséből ki volt zárva
plebiscitum : népszavazás
plebs : nép, köznép; „csőcselék"
pléd : könnyű „úti" takaró, nagykendő
pléh : bádog
pleiád : a Fiastyúk csillagcsoportja; francia költőcsoport a 16. században
plein air : teljes fény, szabad ég alatt (festett); a szabad természet fényeihez igazodó festészeti irány
plein-parade : teljes dísz
plein-pouvoir : teljhatalom
plenáris : teljes vagy összes (ülés)
plenipotencia : teljhatalom
pleno titulo : teljes című
pleonazmus : szószaporítás, fölösleges szóhalmozás
pleuritis : mellhártyagyulladás
pleziozaurusz : őskori óriásgyíkfajta
plezur : sebesülés, zúzódás
pliocén : a földtörténet harmadkorának legfiatalabb része
pliszé : redőzött, ráncbavetett, berakott
plomb : fogtömés; ólomzár
plombál : fogat töm; ólombélyeggel lezár
plörőz : tolldísz
plumbum : ólom
plümó : lábdunna
plump : nehézkes, idomtalan, ügyetlen
plumpudding : angol mazsolástészta rummal
plurális : többesszám, többszörös (választójog)
pluralis majestaticus : fejedelmi többes
plurális választási rendszer : olyan, a formális demokráciának is ellentmondó választási rendszer, melyben egyesek bizonyos körülmények alapján (vagyon, hivatal) többrendbeli szavazati joggal rendelkeznek
pluralizmus : idealista bölcseleti elgondolás, mely szerint a lét alapjául nagyszámú önálló lényeg szolgál. A pluralizmus ellentéte a monizmusnak, mely azt vallja, hogy minden létező alapjául egyetlen egységes alapok szolgál
plüss : félbársony
plusz : több, többlet jele, hozzáadandó
plutói : a földalatti tűz által létrehozott (vulkanikus)
plutokrácia : a pénz uralma, a pénz birtokosainak, a gazdagoknak uralma; a pénz urainak osztálya
plutokrata : a pénz urainak osztályába tartozó
pluviále : esőköpeny; díszes papi palást
pluviométer : esőmérő
pluviose : „esőhónap", a francia forradalmi naptár egyik hónapja (jan. 20—febr. 18.)
pneuma : lehellet, lélek
pneumatik : légabroncs, légtömlő (kerékpáron, gépkocsin)
pneumatikus : léggel telt, légnyomású, belégzési

pneumónia : tüdőgyulladás
pneumothorax : légmell, mesterséges formájában a tüdőtuberkulózis gyógyítására alkalmazzák
poco : kissé, kevéssé
podagra : lábköszvény
podesta : polgármester
pódium : emelvény, dobogó
poéma : költemény
poen : pont, szem, ütés, dobás (játékban)
poent : csattanó, fordulat, fulánkja, súlya (történetnek, viccnek)
poentiroz : kipontoz, kiélez, kiemel, csattanót ad
poéta : költő
poétikus : költői
poézis : költészet
pogrom : elpusztítás, lerombolás: szervezett tömegtámadás — fosztogatással és gyilkossággal — elnyomott népek (elsősorban zsidók) és munkások ellen a cári Oroszországban; ma elsősorban zsidóüldözést, mészárlást értenek rajta
poilu : francia gyalogoskatona tréfás neve
pointer : vizslafaj
pointilizmus : francia festészeti irány a XIX. század végén
poker : kártyajáték
poláris : sarki
polaritás, polárosság : sarkosság; a szabadon lebegő mágnes tulajdonsága, hogy vonzódik a földgömb két sarkához; két pólussal (sarokkal), tehát két ellentétes tulajdonságú hellyel való rendelkezése egy dolognak; erők egymással homlokegyenest ellentétes magatartása; egy tengely mentén két irányban fellépő egymással ellentétes tulajdonságok
polarizáció : sarkítás, fénysarkítás
polémia : vita
polémizál : vitázik
polenta : kukoricaliszt
poli-, poly- : sok (összetételekben)
poliandria : többférjűség
policáj : rendőrség
poliéder : sokszögű test
polifón : többszólamú
poligámia : többnejűség
poliglott : többnyelvű
poligón : sokszög
poligonális : sokszögű
polihisztor : sokattudó, egyetemes tudású
poliklinika : nyilvános orvosi rendelőintézet
polikróm : sokszínű
polimorf : többalakú
Polinézia : szigetvilág a déli Csendes-óceánon
polinóm : többtagú
polip : lábasfejű, puhatestű állat; a nyálkahártyából kocsánnyal előburjánzó daganat
poliroz : fényesít, tükrösít
Politbüro : A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának Politikai Irodája, a párt politikai vezetését látja el a Központi Bizottság teljes ülései közötti időben
politechnikum : műszaki iskola, műegyetem
politeizmus : sokistenhívés: az egyes természeti erők megszemélyesítése és istenítése
politika : a társadalom osztály- és hatalmi viszonyaival foglalkozó tudomány; a társadalom fennálló osztály- és hatalmi viszonyai fenntartásának, illetőleg megváltoztatásának tudománya és gyakorlata; az államvezetés tudománya és gyakorlata; államművészet; államtudomány; a közügyek összessége; egy bizonyos irány, melyben az államot vezetik, illetőleg vezetni akarják
politikai tömegsztrájk : nagyarányú munkabeszüntetés a munkásosztály politikai követeléseinek, tehát olyan követeléseknek megvalósítása céljából, amelyek a társadalom osztály- és hatalmi viszonyait érintik

politikus : aki politikával, mint gyakorlati, alkalmazott tudománnyal foglalkozik; a polgári társadalomban a hivatásos, ebből élő államférfiak kasztjának tagja, mely kaszt az uralkodó osztályok érdekeinek képviseletében az államot irányítja
politizál : politikával foglalkozik
politur : fény, fényezés, fényező
polituroz : fényez
polizza : biztosítási kötvény
polka : lengyel tánc
pollen : himpor, virágpor
pollució : magömlés
póló : labdajáték
polonéz : ¾ ütemű, ünnepélyes lengyel tánc
poltron : gyáva, szájhős
pólus : sarok; két olyan pont, mely ellentétes tulajdonságok székhelye; egy forgó gömb (pl a föld) tengelyének két végpontja; a fizikában két egymással ellentétes erő két székhelye
polyarthritis : sokízületi gyulladás
Polyhymnia : a lírai költészet múzsája
pomádé : rögzítő hajkenőcs
pomológia : gyümölcs-tudomány, gyümölcs-termesztés
pompes funèbres : gyászpompa, temetkezési vállalat
pompon : bojt
pönále : bírság, bánatpénz
ponderál : súlya van, nyom a latban
póni • törpetermetű lófajta
pontifex : főpap
pontifex maximus : legfőbb pap
pontifikál : főpapi szertartást végez
ponton : álló hajó, hídtartó hajó
pool : betét egy játéknál; spekulánsok közös üzleti játéka a közönség kifosztására; közlekedési vállalatok szervezete; cégek alkalmi egyesülése árak és nyereségek rögzítésére
pópa : görögkeleti pap
Popolari : katolikus (klerikális) néppárt a fasizmust megelőző időkben Olaszországban
populáció : népesség
populáris : népies, népszerű
popularizál : népszerűsít
porció : adag, rész, részlet
porfir : kőzetfajta
pornográfia : olyan írásmű, rajz, kép, fénykép vagy szobor, melynek szerzője munkájával kizárólag a nemi ösztönökre kíván hatni
pornografikus : kizárólag a nemi ösztönökre ható műtermék
porózus : lyukacsos, pórusokkal ellátott, szivacsszerű
porta : kapu, háztelek
portable : hordozható
portál : hordoz, terjeszt, támogat, pártol
portále : főbejárat, kapubolt, kirakat cégtáblával
porte-épée : kardbojt
portefeuille : pénztárca, tárca
portemonnaie : pénztárca, erszény
portentum : csoda, csodagyerek, szörnyeteg
porter : barna angol sörfajta
portier : kapus, portás, ajtónálló
portière : ajtófüggöny
portikusz : oszlopcsarnok
portlandcement : műcement őrölt mészkőből és agyagos anyagokból
porto : postai szállítási díj
portré : arckép
pórus : lyukacska, nyílás
posszibilis : lehetséges, lehető, képes
posszibilisták : a francia szocialista párt opportunista szárnya az első háború előtt
postamentum : talapzat, kőláb
postdatál : későbbről keltez
poste restante : postán maradó (küldemény, levél)
post festa : ünnep után; elkésve
postillon d'amour : szerelmi postás, üzenetközvetítő
postscriptum : utóirat
poszt : hely, őrhely, őrszem
posztulátum : követelmény, kívánalom, feltételezés

posztumusz : utószülött, hátrahagyott
potage : leves zöldséggel
potemkin-falu : hamis látszat (szándékosan előidézett), Potemkin orosz hadvezér nevéből, aki Katalin cárnő megtévesztésére látszatfalvakat építtetett
potencia : bennerejlő erő, hatalom, nemzőképesség; teljesítőképesség
potenciális : hatóképes, teljesítőerővel bíró, lehetséges, helyzeti; lappangó
potenciális energia : helyzeti erő
potenciométer : villamos osztó
potentát : hatalmasság
potpurri : egyveleg
pound : font
pour : -ért
pour acquit : nyugtatványul, elismervényül
pour condoler : részvét kifejezéséül
pour féliciter : szerencsekívánat kifejezéséül
pour le mérite : „az érdemért", egykori porosz katonai rendjel
póz : testtartás, helyzet, állás, hatáskeresés, színészkedés
pozíció : állás, helyzet, rang, fok, hadállás
pozitív : tevőleges-, való, valóságos, tényleges, biztos, határozott, állító (mondat), tételes (vallás)
pozitivizmus : a francia Auguste Comte (1798—1857) által megalapított és Herbert Spencer (1820—1903) angol filozófus által továbbfejlesztett filozófiai irány. Mint neve mutatja, ez az irány csak azt fogadja el valóságnak, amiről „pozitív" (biztos) tudomásunk van. Azt állítja tehát magáról, hogy kizárólag a „tapasztalaton" alapszik és a „tapasztalatot" ismeri csak el. De ez megtévesztés, mert ugyanakkor azt állítja, hogy minden „tapasztalatunk" kizárólag érzékleteinkre szorítkozik és az érzékletek az egyetlen valóság. Ezen az alapon tagadja a tőlünk független külső világ létezését. Így a pozitivizmus nem egyéb, mint az idealista filozófia egyik legszélsőbb válfaja. A machizmus vagy empiriokriticizmus, amely ellen Lenin „Materializmus és empiriokriticizmus" c. művét írta, szintén a pozitivizmus egy válfaja.
pozitívum : valóság, bizonyosság, kézzelfogható dolog
pozitúra : helyzet, testtartás
pózol : színészkedik, hatást hajhász
pozőr : nagyképűsködő, színészkedő, hatást hajhászó
praeambulum : bevezetés, előljáró beszéd
praecessor : hivatali elöd
praecipitatum : csapadék
praefixum : előrag
praerogatíva : előjog
praesens : jelen (idő)
praesentia : jelenlét
praeteritum : mult idő
praetextus : ürügy, örv, álok
Pragmatica sanctio : III. Károlynak a Habsburg-ház trónöröklését szabályozó rendelete 1723-ban
pragmatika : ügyrend, szabályzat, rendtartás
pragmatikus : oknyomozó, okfejtő
pragmatizmus : (a görög „tevékenység" szóból) a modern polgári bölcselet 19. század végén keletkezett egyik idealisztikus iránya, mely tagadja az igazság objektív voltát, felfogása szerint a tudományos elméletek értékét nem az határozza meg, hogy milyen mértékben tükrözik vissza helyesen a valóságot, hanem az ítéleteknek, fogalmaknak, eszméknek értékét s igazságát hasznosságuk, használhatóságuk és a belőlük származó (elméleti vagy gyakorlati) előny szabja meg
prairial : „a mezők hónapja", a francia forradalmi naptár máj. 20—jún. 18. terjedő hónapja
prakszis : gyakorlat

praktice : gyakorlatilag, a gyakorlatban

praktikus : az elméletnek a mindennapi gyakorlati harc apró részletei miatt való káros elhanyagolása a munkásmozgalomban

praktika : fogás, fortély, eljárás, mód, csel, csíny, mesterkedés

praktikáns : gyakornok

praktikum : célszerűség, gyakorlatok, gyakorlatiasság

praktikus : gyakorlati, gyakorlatias

praktizál : gyakorlatot folytat, működik

praliné : töltött apró csokoládészemek

pravaz : Pravaz (1791—1853) francia orvosról elnevezett üveg vagy fémfecskendő, mely vegyszereknek a testbe való orvosi célú befecskendezésére szolgál

Pravda : „Igazság", a bolsevik párt központi közlönye Moszkvában, megjelenik 1912 óta

pravoszláv : igazhitű, görögkeleti

precedens : előbbi eset, előzmény, irányadó eset, példa

preceptor : tanító, nevelő

précieuse : tudákos nő

précieux : mesterkélt, negédes, szenvelgő

precíz : szabatos, pontos

preciziós : szabatos, pontos, fínom, fokozott pontosságú (műszer)

precíziroz : szabatosan meghatároz

predesztináció : eleve elrendelés, előre megszabott végzet; a kálvinista egyházban az a tan, mely szerint Isten a világ kezdete óta mindent előre, megváltoztathatatlanul meghatározott

predesztinál : eleve megszab, rendel

prédikáció : egyházi szónoklat, szentbeszéd

prédikátor : hitszónok

predikátum : állítmány; nemesi előnév

prediszponált : hajlamos

prediszpozició : hajlamosság, fogékonyság

predominál : uralkodik, kimagaslik, túlsúlyban van, döntő, elhatározó

prefáció : előszó

prefektura : elöljáróság, felügyelőség

prefektus : elöljáró, felügyelő

preferál : előnyben részesít, többre becsül

preferansz : kártyajáték

prefenciális : előnyös, kedvező, előnyben részesítő (vám, szerződés)

preferens : előbbvaló, sürgős

préfet : megyefőnök Franciaországban

pregnáns : nyomós, erős, hathatós, jelentős, találó, jellemző, határozott, éles, tömör

prehistorikus : történelemelőtti

prejudicium : előítélet, elfogultság

prejudikál : elébevág, előre ítél

prekaució : elővigyázatosság, óvatosság

prelátus : magasabb egyházi méltóság viselője, saját egyházi törvényhatósággal felruházott katolikus főpap

prelegál : előadást tart, felolvas

preliminál : előirányoz, tervez

prelimináre : előirányzat, előzetes tervezet

preliminális béke : előzetes, ideiglenes békekötés

preludium : előjáték

prematurusz : jelesen érett

premier : miniszterelnök

première : bemutató előadás

premissza : előzmény, következtetés kiindulópontja

prémium : jutalom, jutalék, kitüntetés, biztosítási díj

premontreiek : francia eredetű szerzetesrend

prenumeráció : előfizetés, bérlet

prenumerál : előfizet, bérel

preokkupál : elfogulttá tesz, eleve elfoglal, elébevág

preparáció : kikészítés

preparál : készít, kikészít

preparandia : tanítóképző

preparátor : kikészítő, kitömő (állatot)
preparátum : készítmény
preponderál : túlsúlyban van
preponderáns : túlnyomó, túlsúlyban levő
prepotencia : hatalmaskodás, követelőlődzés, erőszakoskodás, önhittség, hencegés; túlhatalom, túlsúly
prepotens : hatalmaskodó, követelőlődző, erőszakoskodó, önhitt, hencegő
prepozíció : előljárószó, viszonyszó
preraffaeliták : a Raffael előtti festészeti irányok képviselői
préri : nagykiterjedésű füves puszta Észak-Amerikában
prerogativa : előjog, kiváltság
presbiter : egyháztanácsos, egyházi előljáró
prestabilizált harmónia : eleve elrendelt összhang; Leibniz bölcselete szerint isten olymódon határozta meg jóelőre a viszonylatokat a dolgok között, test és lélek között, hogy minden történés törvényszerűen és célszerűen folyik le. Tehát: e világ a létező világok legjobbika. A kizsákmányolás fennálló rendjének bölcseleti igazolása akar lenni ez az elmélet
presto : gyorsan
presszió : nyomás, kényszer, kényszerítés
presszionál : kényszerít, rászorít, nyomást gyakorol, szorongat
presztízs : hírnév, tekintély, erkölcsi súly, tekintélyi felsőbbség, hatalmi állás, fölény
presztízs-politika : az olyan politika, melynek főcélja a tekintély és a „nemzeti becsület" látszatának fenntartása
pretendál : követel, igényt tart
pretendens : trónkövetelő, igénylő
pretenzió : igény, követelődzés
pretereál : mellőz
pretium affectionis : érzelmi érték, képzelt érték, történelmi v. művészi érték
prétor : a régi Rómában az igazságszolgáltatást vezető legfőbb tisztviselő
pretoriánusok : a régi Rómában a császárok testőrsége, mely gyakran önálló hatalommá lett, császárt is buktatott és újat emelt a trónra; manapság az osztályállamban önálló hatalomma lett politizáló hivatásos katonai érdekcsoportot értenek rajta
preveniál : megelőz
preventiv : megelőző, óvó
prezent : ajándék
prezentál : bemutat, ajándékoz
prezervatív : óvszer
prezideál : elnököl
prezidens, prezident : elnök
prezidiális diktatura : elnöki parancsuralom; egy állam elnökének törvény által nem korlátozott uralma (pl. a fasiszta Spanyolországban, Argentinában stb.)
prezidium : elnökség, elnöklés
prézli : morzsa
prezumptív : várományos, reménybeli, vélhető
priccs : deszka-fekvőhely
prim : első hang, első szólam (énekben), első fok, első vágás (vívásban)
prima : első, elsőrendű
primadonna : első énekesnő, első színésznő
primarius : az első, a legfőbb (pap, orvos)
primás : az első katolikus érsek címe néhány országban; cigányzenekar vezető hegedűse
primátus : elsőség
prima vista : első látásra
primer : elsődleges
primitiv : kezdetleges, ősi, egyszerű, ősállapotú
primogenitura : elsőszülöttség
primőr : újság, zsenge, első gyümölcs v. zöldség

primordiális : első, ősi, alapvető, eredeti, elsőrendű
primszám : a más számmal nem osztható szám
primula : kankalin
primus inter pares : első az egyenlők között
princ : herceg
princessz : hercegnő
principális : főnök, feljebbvaló; elsőrendű, fontos
principátus : elsőség, vezető szerep, vezérség
principiális : elvi
principialiter : elvileg, elvből, elvben
principium : elv, alapelv, vezéreszme, irányelv
prior : perjel
prioritás : elsőbbség
prisonnier : fogoly, hadifogoly
priusz : előbbi, előélet
privát : magán, külön, házi, személyes, saját
privatier : magánzó
privátim : magánúton, bizalmasan
privatizál : magánéletet folytat, magánzó
privilégium : kiváltság, szabadalom, előjog; *osztály-privilégiumokat:* osztály-kiváltságokat biztosít jogrendszerében vagy gyakorlatában a kizsákmányolás minden társadalma az uralkodó osztályok tagjainak
privilegizált : szabadalmazott, kiváltságos
prix fixe: szabott ár
prizma : hasáb, oszlop: háromoldalú átlátszó test, melyet a fénynek színes alkotórészeire való szétbontására és a sugártörési szög meghatározására alkalmaznak
prizmatikus : hasábos, prizma-formájú
priznic : állottvizes borogatás, keresztkötés
pro : -ért
pro anno : évente, évenként
probábilis : valószínű
probirmamzell : próbakisasszony
probléma : megfejtendő feladat, megoldandó kérdés; rejtvény, fölvetett dolog
problematikus : kérdéses, vitatható, kétséges, megoldatlan, kiismerhetetlen
procc : hencegő, pöffeszkedő, pénzével hivalkodó
procedura : eljárás, eljárásmód
procent : százalék
processzió : körmenet
processzus : folyamat, eljárás
procureur général : államügyész Franciaországban
prodékán : a lelépő egyetemi dékán, az egyetemi fakultás vezetőjének helyettese
pro domo : saját ügyében, a maga érdekében, a maga dolgában, hazabeszél
prodromus : előhírnök, előjel, előszó
producer : film v. színházi vállalkozó
produkál : termel, előállít, létrehoz; feltüntet, bemutat, előad, mutogat
produkció : termelés, készítés, előállítás, gyártás; előadás, mutatvány
produktív : termelő, termékeny, alkotó, eredményes, gyümölcsöző
produktivitás : termékenység, termelő képesség, termelékenység
produktum : termék, gyártmány
pro és kontra : mellette és ellene
profán : világi, nem egyházi, avatatlan, közönséges, kegyeletsértő
profanáció : megszentségtelenítés
profanizál : megszentségtelenít
profasiszta : a fasizmus védője és barátja
profécia : jóslat, jövendölés
professzió : foglalkozás, mesterség, hivatás
professzionátus : hivatásos, foglalkozásszerű
professzionista : mesterember, kézműves; hivatásos sportoló
professzor : tanár
próféta : jós, látnok
prófétál : jósol, jövendöl

profi : hivatásos sportoló
profil : arcél, oldalnézet; szelvény, metszet, élrajz
profilaxis : megelőzés, megelőző védekezés, megóvás
profilaktikus : megelőző, megóvó, elejét vevő
profil-vas : meghatározott, átlagos keresztmetszetű hengerelt vas
Profintern : a Vörös Szakszervezeti Internacionále orosz rövidítése
profit : haszon; tőkehaszon (bank, ipari és kereskedelmi tőkés nyeresége), mely abból származik, hogy a bérmunkások csupán munkaerejük árát kapják meg munkabér formájában és nem a munkájuk által termelt egész értéket
profitál : hasznot húz vmiből
profitráta : haszon-hányad, az értéktöbblet számszerű viszonya az egész tőkéhez. Ez a viszonyszám elleplezi a kizsákmányolást, mert úgy tünteti fel, mintha az értéktöbblet az egész tőkének, tehát a termelőeszközöknek is terméke lenne
pro forma : forma v. látszat kedvéért
prófosz : porkoláb, katonai börtönőr
profunt : katona-kenyér
pro futuro : a jövőre vonatkozóan
prognosztikon : jel, előjel, jóslat
prognózis : jóslat, jövendölés, előremondás, időjóslat, kórjóslat
program : munkaterv, célkitűzés; műsor, tárgysorozat, napirend
progresszió : haladás, előrehaladás, fokozatos emelkedés; meghatározott arányban tovahaladó fokozatosság; haladvány (mennyiségtani)
progresszista : a haladás híve
progressziv : haladó, fokozatosan tovahaladó
progressziv adórendszer : olyan adórendszer, melynél a nagyság szerint fokozatokba osztott jövedelmek adókulcsa a jövedelmek nagyobbodása szerint fokozatonként növekszik
prohibíció : tilalom, tiltás, bezárás, (alkoholtilalom Amerikában)
prohibicionista : valamilyen tilalmi rendszer (alkoholtilalom, tiltó vámok, behozatali tilalom) híve
prohibitív : tiltó, óvó, gátló, visszatartó (rendelkezések, vámok)
projekció : vetítés, vetület
projektál : tervez, javasol
projektil : lövedék
projektor : vetítő
projektum : terv, javaslat, tervezet
projiciál : vetít
prókátor : ügyvéd
proklamáció : kiáltvány, kikiáltás
proklamál : közhírré tesz, kikiált, kihirdet
prokonzul : tartományi helytartó a régi Rómában; volt konzul, helyettes konzul
Prokrusztesz-ágy : egy dolog, nézet vagy irány önkényes, erőszakos megcsonkítása vagy kitágítása, kinyujtása, hogy valaminek pontosan megfeleljen (Prokrusztesz mondabeli rabló után, aki az ágyába fektetett utasokat megcsonkította, ha hosszabbak, kinyujtotta, ha ágyánál rövidebbek voltak)
prokura : meghatalmazás, cégjegyzési jogosítás
prokurátor : megbízott ügyész
prokurista : cégvezető
prolegemena : előzetes tudnivalók, bevezető, előszó
proletár : (a latin proles — ivadék, utód szóból származik) a régi Rómában a legalsó osztályba tartozó állampolgár, aki az államnak nem tudott adót fizetni s azt csupán ivadékaival (főként háború esetén) szolgálta; nincstelen; a kapitalista társadalomban proletár az, aki nem rendelkezik termelőeszközök fölötti magántulajdonnal kényszerülve van

munkaerejét áruként a termelőeszközök tulajdonosainak eladni és így értéktöbbletet termelni, amely a tőkések kamatjának, a profitnak és a járadéknak alapja

proletárdiktatura : „A proletárdiktatura, ha ezt a latin tudományos, történetfilozófiai kifejezést egyszerűbb nyelvre fordítjuk le, a következőt jelenti: csak meghatározott osztály, nevezetesen a városi és általában a gyári s üzemi ipari munkások képesek az egész dolgozó és kizsákmányolt tömeg vezetésére a tőkés elnyomás megdöntéséért folytatott harcban, magának a megdöntésnek folyamán, a győzelem megtartásáért és megszilárdításáért folyó harcban, az új szocialista rend megalapozása során, az osztályok teljes megszüntetésére irányuló harc egész folyamán" (Lenin). A proletárdiktatura „állami fogalom" (Sztálin). Ezt a diktatúrát a proletár szocialista állam testesíti és valósítja meg. A proletárdiktatura legmagasabb elve a munkásosztály és a parasztság szövetsége, a munkásosztály vezetésével „A proletárdiktatura a proletárság és a parasztság dolgozó tömegének szövetsége a kapitalizmus megdöntésére, a szocializmus végleges győzelmének kivívására, azzal a feltétellel, hogy ennek a szövetségnek vezető ereje a proletárság" (Sztálin). Sztálin a proletárdiktatura három oldalának — feladatának — a következő tartalmi jellegzetességét emelte ki: „1. A proletárhatalom kihasználása a kizsákmányolók elnyomására „az ország megvédésére, a többi országok proletárjaihoz fűződő kapcsolatok megerősítésére, a forradalom fejlesztésére és győzelmére minden országban, 2. a proletárhatalom kihasználása arra, hogy a dolgozó és kizsákmányolt tömegeket végleg elszakítsuk a burzsoáziától, hogy a proletárság és a tömegek szövetségét megerősítsük, hogy e tömegeket bevonjuk a szocialista építőmunkába, hogy e tömegeket a proletárság államilag vezesse, 3. a proletárhatalom kihasználása a szocializmus megszervezésére, az osztályok megsemmisítésére, az osztálynélküli társadalomba, az államnélküli társadalomba való átmenetre. A proletárdiktatura mind e három vonásnak egyesítése... Csak mind a három vonás együtt nyujtja a proletárdiktatura teljes és befejezett fogalmát"

proletariátus : „a társadalomnak az az osztálya, mely életfenntartását egyesegyedül munkája eladásából és nem valamely tőke hasznából meríti; amelynek jó és rossz sorsa, élete és halála, egész létezése a munka utáni kereslettől, tehát a jó és rossz üzletmenetek váltakozásától, egy fékevesztett verseny ingadozásaitól függ" (Engels); a proletárok osztálya, a munkásosztály

pro libertate : a szabadságért

prológus : előjáték, előhang, előljáró beszéd

prolongáció : meghosszabbítás, halasztás

prolongál : meghosszabbít, elhalaszt

pro memoria : emlékeztetésül, emlékeztető

promemória : emlékirat

promenád : sétány, séta, sétatér

prömier plán : közelkép, közelből fényképezett

promill : ezrelék

prominens : kiváló, kitűnő, kimagasló, előkelő, hangadó, főszereplő

promiszkuitás : keveredés, többekkel folytatott nemi érintkezés

promóció : felavatás, avatás

promontórium : előfok

promoveál : felavat, avat

prompt : kész, gyors, haladéktalan

pronomen : névmás
prononszirozott : kifejezett, határozott
pronunciáció : kiejtés, kijelentés
pronunciamento : kijelentés, forradalmi nyilatkozat, kiáltvány (a spanyolnyelvű országokban átvitt értelme: katonai államcsíny)
propaedeutika : bevezető oktatás, előtanulmány, előkészítés, bevezetés
propagál : terjeszt, hirdet, híveket szerez, térít
propaganda : terjesztés, hirdetés, hívek szerzése, térítés; tanok és alapelvek tervszerű, tartósabb hatású és alaposabb megismertetése (szemben az agitációval, mely lehetőleg sokakat — esetleg csak rövidebb időre — akar befolyásolni egyszeri politikai cél elérésére)
pro patria : a hazáért
propeller : hajtócsavar (hajón, repülőgépen); csavargőzös
proponál : indítványoz, javasol
proporció : arány
proporcionális : arányos
proporcionális választási rendszer : olyan választási eljárás, melynél a képviselői mandátumok sorsát nem egyszerűen a kerületenkénti szótöbbség dönti el, hanem az egyes listákra (pártokra) eső mandátumok szétosztása a rájuk adott szavazatok arányában történik
propozíció : javaslat, indítvány, előterjesztés
pro primo : először
proprio motu : önszántából
propylea : oszlopcsarnok, templomszerűen kiképzett kapu a görög építészetben
prorektor : helyettes rekor, a lelépő rektor
prosector : boncoló-orvos, kórboncnok, bonctani készítmények csinálója
proskribál : üldözendők névsorába tesz, száműz
proskripció : száműzés, számkivetés
prospektus : tájékoztató, ismertető, tervezet
prosperál : boldogul, virágzik, sikerül, érvényesül
prosperitás : virágzás, fellendülés, kedvező helyzet
prosperity : gazdasági fellendülés, virágzás, kedvező üzletmenet (amelyre a kapitalizmusban törvényszerűen újabb válság következik)
prostituál : meggyaláz, megbecstelenít
prostituálja magát : eladja, áruba bocsátja, meggyalázza magát
prostituált : foglalkozásszerűen, pénzért nemi érintkezést folytató nő
prostitúció : a tőkés társadalomban többé-kevésbbé megtűrt, elismert olyan berendezkedés, melynél nők nagy csoportja anyagi ellenérték fejében foglalkozásszerűen bonyolít le nemi érintkezést
proszcénium : a színpad előtere, a függöny és zenekar közti része
proszekutor : üldöző, vádló
prosztata : monytövi mirigy
protagonista : a görög dráma első hőse, előharcos, vezető
protegál : pártfogol, pártol, ajánl, valakinek érdekében közbenjár
protekció : pártfogás, ajánlás, támogatás, közbenjárás
protekcionizmus : védővámos gazdaságpolitikai rendszer: a tőkés-állam fokozott gazdasági beavatkozásának rendszere; az ipar és kereskedelem támogatása a tőkés-állam részéről
protektor : pártfogó, közbenjáró, támogató, védnök, védőúr
protektorátus : védnökség, fennhatóság; egy nagyhatalom hivatalos „védnöksége" alatt álló (tehát általa politikailag és gazdaságilag ellenőrzött, kihasznált) ország, terület. Ilyen „protektorátus"-sá nyilvánította náci-Németország 1939-ben Cseh- és Morvaországot

protestáció : óvás, tiltakozás
protestál : tiltakozik, ellentmond
protestáns : eredetileg Luther híveinek elnevezése, akik 1529-ben a Speyer-i birodalmi gyűlésen a katolikusok határozatai ellen protestáltak; a katolikus egyháztól és a pápa fennhatóságától az újkorban elszakadt evangéliumi keresztény egyházak és csoportok
protestantizmus : a protestánsok tana és hite; a protestáns egyházak és csoportok közös neve
proteusz : gyorsan változó jellemű és meggyőződésű (Proteusz, alakot változó görög tengeri isten neve után)
protézis : művégtag, műfogsor
protezsé : pártfogolt, védenc
proto : első, ős (összetételekben)
protokolláris : jegyzőkönyvi
protokollum : jegyzőkönyv
proton : az atómmagnak pozitív elektromossággal töltött részecskéje
protonotárius : ítélő mester
protoplazma : sejt-alapanyag
prototípus : őskép, ősi mintakép, őspéldány
protozoák : véglények (a legalacsonyabb egysejtű állati élőlények)
protuberancia : kiemelkedés, kidudorodás; napfáklya
proudhonizmus : Proudhon francia anarchista közgazdász (1809—1865) felfogása, aki mint a kommunizmus határozott ellensége a jövőbeli eszményi társadalmat a kis árutermelők szövetkezeteinek, föderációba tömörült egyesüléseknek formájában képzelte el, amelyek semmiféle központi szervnek nincsenek alárendelve. A kizsákmányoló magántulajdont s az árutermelést örök időkre konzerválni akaró Proudhon nézeteit keményen bírálta Marx „A filozófia nyomora" c. könyvében
provenienda : származás, eredet
proverbium : közmondás
proviant : eleség, élelem
provideál : előrelát, előre gondoskodik; meggyóntat
providencia : gondviselés, gondoskodás, előrelátás
providenciális : gondviselésszerű, előrelátó, óvatos
provincia : tartomány, kerület, vidék
provinciális : vidéki; szerzetesrend tartományfőnöke
provincializmus : vidékiesség, egy vidék sajátsága, tájszólás
provízió : jutalék, ellátás
provizórium : ideiglenesség, átmeneti állapot
provizórius, provizórikus : ideiglenes, átmeneti
provokáció : kihívás, felingerlés, felizgatás
provokál : kihív, felingerel, felizgat, párbajra hív, beleköt
provokatőr : izgató, lázító, beugrató; aki az együttérző ember álarcában rendőrségi beavatkozásra ürügyet szolgáltató cselekedet elkövetésére ösztönöz vkit
próza : kötetlen előadásmód, folyóbeszéd; mindennapi élet, hétköznapiság
prózai : hétköznapi, közönséges
prozelita : új hívő, újonc, újonnan áttért
prozit : egészségére
prozódia : verstan, versmértéktan
prozopopeia : megszemélyesítés
prüd : álszemérmes, szemérmeskedő
prüdéria : álszemérem, szemérmeskedés
prügelknabe : bűnbak
psalmus : zsoltár
psoriasis : pikkelyes sömör
pszeudo : ál, hamis (összetételekben)
pszeudonim : álnév
psziché : lélek, elme
pszichiáter : elmeorvos
pszichiátria : elmekórtan, elmeorvoslás
pszichikus : lelki, szellemi, elmebeli

pszichoanalizis : lélekelemzés; Sigmund Freud bécsi orvosprofesszor által alapított lélektani elmélet és bizonyos lelki megbetegedéseknek ez elméleten alapuló gyógymódja (lásd freudizmus)
pszichofizika : a lelki és testi jelenségek összefüggésének tana
pszichofizikai parallelizmus : tudományos felfogás, mely szerint minden lelki folyamatnak valamilyen testi folyamat felel meg
pszichológia : lélektan
pszichologizmus : az a tudományos felfogás, mely szerint az alapvető tudomány a lélektan és a szellemtudományok minden más területe csak a lélektan alkalmazása lehet. A pszichologizmus polgári idealista irány, mely elsősorban a társadalmi valóságtól mesterségesen elszigetelt egyéni tudatból akar kiindulni.
pszichológus : lélekbuvár, a lélektan tudósa
pszichometria : lelki folyamatok megnyilvánulásainak mérése
pszichoneurózis : ideges elmebaj
pszichopátia : elmebaj, elmezavar
pszichopatológia : elmekórtan
pszichotechnika : gyakorlati (gazdasági, nevelésügyi, orvosi) kérdések megoldására alkalmazott lélektan, különösen annak képességvizsgálatnál, pályaválasztási tanácsadásnál való felhasználása
pszichoterápia : lelki orvoslás
pszichózis : elmezavar
ptialin : a nyál erjesztő anyaga
ptializmus : nyálfolyás
ptomain : fehérjebomlásnál keletkező szerves anyag, hullaméreg
pubertás : serdülés, serdülő kor, nemi érés
publicista : közíró
publicisztika : közügyekkel foglalkozó irodalom
publicitás : nyilvánosság
publikál : közzétesz, nyilvánosságra hoz, kiad
publikáció : közzététel, kiadvány
publikum : közönség
publikus : nyilvános
puce : cicoma, cifraság
puccol : tisztít; elinal
puccs : rajtaütés, fegyveres csíny; váratlan lökésszerű (többnyire gyorsan levert) fegyveres felkelés, melynek segítségével egy elszánt kisebbség a hatalom megszerzését vagy követeléseinek megvalósítását próbálja meg — a konkrét helyzetre és a tömegek részvételének kilátására való tekintet nélkül. A puccs többnyire a néptől idegen, reakciós csoportok eszköze
puccsizmus : politikai irányzat, mely hajlamos arra, hogy forradalmi (vagy ellenforradalmi) követeléseket puccsszerű felkelésekkel valósítson meg
puceráj : tisztító-intézet, mosoda
pud : orosz súlymérték (40 font = 16.38 kg)
pudding : angol tésztaféle
puder : rizspor, arcpor, hintőpor
puerilis : fiús, gyermekes, gyermeteg
puff : pamacs; párnázott, támlátlan, kerek ülőhely, körzsámoly
puffer : ütköző, lökéshárító
pukkedli : meghajlás
pukli : púp, görbeség
pulár : hízlalt jérce
pulcinella : bohóc, pojáca
pullmann-kocsi : négytengelyes, különleges rugózású vasúti kocsi
pullóver : kötött mellény vagy ujjas
pulp : gyümölcs-sajt
pulpitus : polc, szószék
pult : polc, kiszolgáló asztal
pulverizál : porrá tör, poralakúvá tesz
pulzáció : lüktetés, érverés
pulzus : érverés, ütőér
pumpa : szivattyú
pumpol : kölcsönkér, „megvág" valakit

pun : a kartágóiak neve
punes : rumos italfajta
punctum saliens : ugrópont; a dolog sarkpontja, veleje
punkció : szúrás, szúró csapolás
punktum : pont; vége
punto franco : szabadkikötő
pupilla : szembogár
puplin : félselyem
püré : pép
purgáció : kitisztítás
purgál : tisztít, meghajt
purgatívum : hashajtószer
purgatórium : tisztítótűz
purifikáció : megtisztítás, tisztogatás
purifikál : tisztít, megtisztít (erkölcsöt, közéletet), rendet teremt
purifikátor : tisztogató
purim : zsidó örömünnep
purista : nyelvtisztító
puritán : tiszta, tisztaerkölcsű, szigorú erkölcsű; az angol és skót protestánsoknak az anglikán püspöki egyháztól elszakadt, igen szigorú elveket képviselő szektája, mely az „evangéliumi tisztasághoz" akart visszatérni. Az 1618-as angol forradalom legelszántabb hívei a puritánok voltak
purizmus : nyelvtisztaság; nyelvtisztítás, nyelvtisztító törekvés
purparlé : megbeszélés, értekezés, tanácskozás, tárgyalás, alkudozás
purpur : bíbor
purum : tisztázat
pusszíroz : előmozdít, szorgalmaz, pártol
putto : kisgyerek, angyalka (képző-művészetben)
pyaemia : genyvérűség
pylorus : a gyomor alsó vége, gyomorkapu
pyrrhonizmus : Pyrrhon ógörög bölcselő szkeptikus tana, mely szerint az igazság felfoghatatlan, ezért ajánlatos az ítélettől való tartózkodás
pythikus : jóslatszerű, homályos (Pythia görög jósnő nevéből)
python : óriáskígyó fajta

Q

quadráns : negyedrész; csillagászati szögmérő, negyedlő
quadriga : négyesfogat
quadrille : francia négyes
quadruped : négylábú
quaestor : kincstárnok a régi Rómában; pénztáros; számfejtő, rendőrfőnök Olaszországban
quaestura : pénztár, számfejtőség, kincstári hivatal (egyetemen); rendőrség Olaszországban
quai : rakpart, kőpart
Quai d'Orsay : a francia külügyminisztérium (tulajdonképpen az utca neve, ahol az épület van)
quaker : (a „reszkető") Angliában 1650-ben George Fox cipész által alapított emberbaráti és pacifista vallásos társaság, mely magát „Barátok Keresztény Társaságának", „A Fény Hitvallóinak" nevezi. Hívei főként Angliában és Amerikában vannak
quantité négligeable : elhanyagolható mennyiség: valami, ami oly jelentéktelen, hogy nem kell vele számolni
quarantaine : vesztegzár; tulajdonképpen „40 napi idő" mert a vesztegzár ideje olyan országokból jövő hajók és utasok számára, ahol kolera vagy pestis dult, eredetileg 40 nap volt
quarterone : európai férfinek és néger nőnek negyedizigleni leszármazottja; akinek a dédanyja néger nő volt
quartier : negyed, városrész; lakás, kvártély

Quartier Latin : Latin Negyed, Párizs diákkerülete

quattrocento : a 15. század, a korai röneszansz ideje

quebracho : vörösesbarna, kemény délamerikai fa, melyet megőrölve cserzőanyagként használnak

quiproquo : tévedés, felcserélés, személytévesztés

Quirinal : Róma egyik dombja; a volt olasz királyi palota

Quisling : egy norvég hazaáruló neve, aki eladta népe szabadságát a németeknek és a megszálló hitlerista csapatok megbízásából „Norvégia miniszterelnöke" volt. A név a kollaboránsok és árulók fogalmává vált

quodlibet : (ami tetszik, tetszés szerint) egyveleg, mindenféle, különféle

R

rabatt : árengedmény, levonás

rabbi : zsidó pap

rabiátus : dühöngő, goromba, ádáz, erőszakos

rabies : düh, veszettség

rabitz-fal : dróthálós habarcsfal

rabulisztika : szócsavarás, körmönfont okoskodás, törvénycsavarás

raccsol : a r hangot hibásan ejti ki

rachitisz : angolkór

ráció : ész, okosság; napi élelemadag, részlet, rész

racionálás : adagolás, élelmiszerek és nyersanyagok tervszerű szétosztása

racionális : észszerű, okszerű, célszerű, végszerű (szám)

racionalista : a racionalizmus híve

racionalizál : észszerűvé tesz; a célszerűség és nagyobb gazdaságosság elvét fokozottan keresztülviszi a termelés, elosztás és igazgatás folyamatában, üzemeknél, vállalatoknál, hivataloknál a munkafolyatok észszerűsítésével, a munkaerő teljesebb kihasználásával, az igazgatás egyszerűsítésével — ennek következménye a költségek (termelési, elosztási, igazgatási) csökkenése s az illető üzem, vállalat, hivatal működési hatásfokának, rentabilitásának növekedése. A kapitalista racionalizálásnál, ahol e rendszabályok célja a profit növelése, mindez a piacokon való fokozott versenyképességet, a racionalizálással lépést tartani nem tudó üzemek bezárását, a munkások és alkalmazottak létszámcsökkentését, a tömeges munkanélküliséget és a termelésben megmaradtak fokozott kizsákmányolását, gyorsabb kimerülését eredményezi. Ezzel szemben a szocialista racionalizálás nyomán a munkaidő megrövidülése, a társadalmi termelés növekedése, a munkások számának emelkedése, az iparosodás gyorsulása, egyszóval a dolgozók helyzetének általános javulása következik be

racionalizmus : ész-álláspont, mely az emberi gondolkodásnak (észtevékenységnek) elsőbbséget tulajdonít, elsőbbséget akar biztosítani egyik oldalon az „érzékfölöttivel", az ösztönössel, az indulatival, az irracionálissal szemben — másrészt az érzéki-tapasztalati megismeréssel szemben; a racionalizmus ismeretelméleti iránya az értelmet tartja az igazi tudás egyetlen forrásának, ellentétben az empirizmussal, mely az igazság megismerése forrásának egyedül az érzéki tapasztalatot tartja. Ha az empirizmus abszolút érvényt tulajdonít a tapasztalatnak s a megismerés során nem értékeli kellően az ész szerepét, a racionalizmus viszont az észt szakítja el az érzéki tapasztalattól, az érzetektől s a fogalmakat, a gondolkodást tartja abszolútnak. A logikai és az érzékelési ketté-

szakítás elkerülhetetlenül idealizmushoz vezet, mivel minden konkrét tartalmat nélkülöző, üres absztrakcióvá változik. „A racionalistát megfontolás, még hozzá absztrakt megfontolás korlátozza." (Lenin) „Az ész (az értelem), a gondolkodás, a tudat természet nélkül s az ezzel való megegyezés nélkül hamis." (Lenin) A dialektikus materializmus leküzdötte a racionalizmus, valamint az empirizmus egyoldalúságát, tudományosan oldotta meg az érzékelési és a logikai momentumok kérdését, amennyiben szerves összefüggésükben és egységükben tekinti azokat

racket : zsarolóbanda neve Amerikában

Rada : tanács, gyűlés, népképviselet (Ukrajnában és Lengyelországban)

radar : elektromos hullámok visszaverődésén alapuló, távolságmérésre, repülőgépek, hajók jelenlétének és tartózkodási helyének megállapítására használt készülék

radiális : sugaras, sugárirányú, sugármenti

radiátor : hősugárzó, fűtőtest

radikális : gyökeres, mélyreható, tekintetnélküli; a politikában eredetileg az alapos változtatásokat követelő v. végrehajtó pártok; a közelmultban és manapság több kapitalista államban a radikális pártok a felvilágosultabb középpolgári rétegek pártjai kereskedelmi és ipari kapitalisták vezetésével (Franciaország, Latin-Amerika)

radikalizmus : gyökeresség; a gondolkodás és cselekvés olyan hajthatatlan módja, mely a helyesnek tartott elvet követi és keresztülviszi a legvégső következtetésig s a történeti alapokra való tekintet nélkül gyökeres és az előbb meglevő rendhez nem kapcsolódó átalakulást akar

rádió : készülék a hangnak elektromos hullámok útján drót nélkül való továbbítására

rádioaktivitás : különböző elemeknek az a sajátsága, hogy atomjaik igen lassan felbomlanak s ezt a folyamatot igen rövid hullámú, szilárd testeken is áthatoló elektromágneses sugárzás kíséri

radiogramm : dróttalan távirat

radiológia : sugárzástan, különösen a röntgen és azzal rokon sugarakkal foglalkozó tudomány

radiometer : hősugárzásmérő

rádiószkópia : rádium vagy röntgensugárral való vizsgálat

rádióterápia : sugár-gyógykezelés, a sugarak gyógyhatásának tana

radir : törlőgumi

rádium : különféle láthatatlan sugarakat kibocsátó vegyi elem, melynek atomjai lassan és állandóan bomlanak gázalakú emanáció és energiasugárzás kíséretében

rádiusz : sugár, küllő, félátmérő

radix : gyökér, gyök

radzsa : indiai, maláji fejedelem, uralkodó

ráf : abroncs, karika

raffinál : tisztít, fínomít

raffinált : fínomított, tisztított, fínomult, túlfínomodott, ravasz, kitanult, körmönfont

raffinéria, raffinement : fínomság, túlfínomultság, mesterkélt ízlés, körmönfontság, mesterkedés, keresettség

raglán : bő, vállával egybeszabott ujjú felöltő

ragu : becsinált, darabokra vagdalt hús

raid : felderítő, portyázó út

railway : vasút

rajonirozás : körzetbeosztás

rakéta : röppentyű; lövedék, melyet egy fúvókán kiáramló gáz hajt a kiáramlással ellentétes irányba

ramazán : a mohamedánok nagyböjtje

ramazuri : felfordulás, zenebona

rámpa : rakodó-töltés, kocsifeljáró, kapaszkodó
ramsztek : marhahátszinből készített szelet
ranchero : mexikói szarvasmarhatenyésztő
rancho : mexikói, főként állattenyésztésre berendezett parasztbirtok
rancune : haragtartás, nehezteles
randaliroz : garázdálkodik, duhajkodik, handabandázik
randevu : találkozás, találka
ranzsiroz : soroz, sorol, rendez, elrendez
rapid : gyors, sebes
rapli : hóbort, szeszély
rapport : jelentés, jelentéstétel, katonai kihallgatás, vonatkozás
rapszódia : elbeszélő költemény, szabadszárnyalású óda, népdalok csapongó zenei feldolgozása
rapszodikus : csapongó, szaggatott
raptus : indulatroham, hóbort
ritás : ritkaság
Ras : abesszin helytartó, herceg
rasour : borbély
rasz : faj, fajta; jóvérű, tisztafajú
raszkolnyik : az orosz óhitűek szektájának híve
raszter : hálózat; vonal és pontrendszer, melyben minden, az autotipiás sokszorosítási eljárással reprodukálandó képet előzetesen féltónusokra bontanak szét
ráta : részlet, hányad
ratifikáció : jóváhagyás, becikkelyezés; nemzetközi szerződéseknek egy állam törvényhozása által való jóváhagyása
ratifikál : jóváhagy, becikkelyez, megerősít
rayon : körzet, kör, vidék, kerület
razzia : rendőri portyázás, egy terület rendőri átkutatása; fosztogató hadjárat (araboknál)
ready : kész
reagál : visszahat valamire, a hatást viszonozza, fogékony valami iránt
reagens : ellenszer, vegytani kémlőszer
reakció : visszahatás, ellenhatás, haladásellenesség; a politikában az a törekvés, mely a társadalmi haladásnak ellene szegülve, elavult intézményeket akar fenntartani vagy felújítani
reakcionárius, reakciós : haladásellenes; a haladást megállítani, visszafordítani akaró; a haladás eredményeinek megsemmisítésére törekvő
reaktivál : visszahelyez (hivatalba, szolgálatba); újra megindít, működésbe hoz
reál : (összetételekben) való, valódi, tárgyi
reálbér : valódi bér, a munkabér valóságos vásárlóereje
reálgimnázium : a klasszikus nyelveket, szellemtudományokat és természettudományokat egyaránt tanító középiskola-fajta
reáliák : valóban meglevő dolgok, valóságok; tárgyi dolgok, tárgyi ismeretek gyakorlati tantárgyak; a technikai és természettudományok
reális : tárgyi, tárgyszerű, dologi való, valódi, valóságos, meglevő; anyagi; tapasztalati; gyakorlati; biztos, tényleges
realista : a valóság ábrázolója; gyakorlatiasan gondolkodó; a realizmus híve; reáliskolai tanuló
realitás : valóság, valóban létező dolog; ingatlan
realizál : megvalósít, végrehajt; értékesít, pénzzé tesz
realizmus : valószerűség, a valóság alapján álló szemlélet; gondolkodásmód, mely elsősorban a tapasztalati valóságra akar támaszkodni; a mai bölcseletben az a felfogás, mely szerint a külvilág dolgai valóban a tudaton; a külvilágot elgondoló alanyon kívül és attól függetlenül léteznek; a középkori skolasztikában a realizmus az a bölcseleti irány, mely szerint az általános fo-

galmak (univerzáliák) valóban létező dolgok; a művészetben a valóság hű ábrázolásának iránya, irodalomban: „tipikus jellemek hű ábrázolása tipikus körülmények között" (Engels)

reál-unió : valóságos államközösség

reasszekuráció : viszontbiztosítás

reasszumál : újra összefoglal, ismétel

Réaumur : a hőmérő egyik fokbeosztási rendszere

rebach : haszon, nyereség

rebellió : lázadás, forradalom, felkelés

rebellis : lázadó, forradalmár, felkelő, zendülő

rébusz : talány, rejtvény, rejtély

recenzió : bírálat, ismertetés

recepció : befogadás, felvétel; fogadás (ünnepélyes)

recepisz : feladóvevény, elismervény

recept : orvosi rendelvény, utasítás; összetétel és készítésmód leírása (étel, konyhai)

receptiv : befogadó, fogékony, könnyen felfogó, érzékeny (benyomásokra)

receptivitás : befogadó v. felfogó képesség

recherche : kutatás, nyomozás

recherchiroz : kutat, nyomoz

rechíhaberei : okvetetlenkedés, bizonykodás, erőszakoskodás

recidiva : visszaesés (betegségbe, bűnbe)

recidivál : visszaesik

recipe : orvosi rendelvény, vény

recipiál : befogad, felvesz, bevesz

reciprocitás : kölcsönösség, viszonosság

reciprok : kölcsönös, viszonos, megfordított

recitáció : szavalás, előadás, elmondás

recitál : elmond, előad, szaval

recitativ : énekes beszéd, szavaló v. beszélő rész (énekes műben)

recitátor : szavaló, előadó (művész)

reconnaissance : viszonzó, köszönő látogatás

recte : helyesen, jól

reçu : nyugta

redakció : szerkesztőség

redaktőr : szerkesztő

redemptoristák : a jezsuitákhoz közelálló szerzetesrend (redemptor: megváltó)

redigál : szerkeszt

redingote : hosszú, fekete férfikabát („ferencjózsef")

redivivus : új életre kelt, föléledt, visszatért

redukál : visszavisz, visszavezet; apaszt, leszállít, csökkent, összevon; egyszerűsít: színít (fémet); oxigéntartalmát csökkenti

redukció : visszavezetés, apasztás, leszállítás, csökkentés, összevonás, egyszerűsítés, színítés (fémet), oxigénelvonás

redut : erődítmény, álarcosbál, vigadó

reeszkomptál : visszleszámitol

refakcia : díjkedvezmény, visszatérítés, engedmény, levonás

refektórium : kolostori ebédlő

referáda, referátum : előterjesztés, jelentéstétel, beszámoló

referál : előterjeszt, beszámol, jelentést tesz

referencia : felvilágosítás, tájékoztatás; ajánlás

referendum : népszavazás

referens : előadó

reflektál : visszaver, visszasugároz, tükröztet; megjegyzést tesz, hozzászól valamihez; tekintetbe vesz; igényt tart; elmélkedik, szemlélődik

reflektáns : igénylő, pályázó, érdeklődő

reflektor : sugárvető, fényszóró, tükörtávcső

reflex : visszaverődés, tükröződés, visszavert fény; tükörkép: önkéntelen mozdulat, visszahajló mozgás; az ideginger átvezetése az érzőidegekről a mozgatóidegekre, aminek következtében önkéntelen mozgások jönnek létre

reflexió : elmélkedés, szemlélődés; megjegyzés, észrevétel

reflexológia : Pavlov orosz tudós fiziológiai elmélete, mely szerint a gerinc- és nyúltagy csak bizonyos általános, előre megformált reflexmozgások elvégzését irányítja, az agykéreg bizonyos pontjai pedig új kapcsolatok létesítésére és ezek alapján „feltételes" reflexmozgások elvégzésének irányítására is alkalmasak

reform : újítás, javítás; fennálló társadalmi és politikai berendezések „törvényes" úton való olyan megváltoztatása, átalakítása, mely lényegében nem érinti a társadalom alapjait

reformáció : újítás, megújítás, újjáalakítás; hitújítás, a római katolikus egyház átalakítására törekvő mozgalom a középkor végén s az újkor elején

reformátor : újító, újjáalakító; hitújító

református : a hitújító Kálvin tanainak követője

reformbill : 1830-ban hozott angol törvény a parlament reformjára vonatkozóan

reformer : újító; a törvényes úton, lépésről-lépésre véghezvitt átalakítás harcosa

reformista : a reformizmus híve

reformizmus : eredetileg opportunista áramlat a munkásmozgalomban, mely elvetette a forradalmi osztályharcot s a burzsoáziával az osztályállamon belül való megalkuvó együttműködés gyakorlatát követte. A reformista megalkuvást Bernstein programszerű mondata jellemezte legjobban: „A végcél semmi, a mozgalom minden." A második világháború után a reformizmus az úgynevezett „harmadik út" szolgálatába szegődött s az amerikai imperializmus zsoldjában nyiltan szembefordult a dolgozó nép érdekeivel. Ezzel a burzsoázia leplezett ügynökségéből annak nyílt képviseletévé változott a munkásmozgalmon belül

reform-kor : a magyar történelemnek az 1848–49-es szabadságharcot megelőző kb. két évtizede

refrakció : sugártörés, fénytörés

refraktor : lencsés távcső

refrén : visszatérő sor (versben, dalban)

refrigeráció : fagyasztás, hűtés

refugee : politikai menekült

refugium : menedék

refus : visszautasítás

refüzál : visszautasít

regále : királyi haszonbér; állami egyedáruság, italmérési jog

regard : tekintet, figyelem

Regát : Ó-Románia, Romániának Erdélyen kívüli része

regatta : evezőverseny

regeneráció : megújulás, újjáalkotás, újjászületés, megifjítás

regenerál : újjáteremt, feléleszt, megifjít

regenerálódik : megújhodik, újjászületik

régens : kormányzó, uralkodóhelyettes

regicidium : királygyilkosság

regiment : ezred, hadsereg

régió : vidék, táj, réteg, övezet, terület

regionális : tájra korlátozott, vidékre vonatkozó

regionalizmus : egy tájra korlátozódó érzület v. felfogás; csupán egy vidéket képviselő érzület v. felfogás

regisseur : rendező; színházi előadás vagy filmfelvétel művészeti vezetője

regiszter : lajstrom, betűsoros mutató; sípok sora, változat, hangmagasság, hangfokozat

regisztertonna : tengerihajók vízkiszorításának mértéke (1 regisztertonna : 100 angol köbláb : 2.83 m^3)

regisztrál : lajstromoz, jegyzékbe vesz, tudomásul vesz; közöl (újságban hírt)
reglement : szabályzat, előírás
regnikoláris : országos, az országgyűléstől kiküldött (bizottság, küldöttség)
Regnum Marianum : „Mária országa" (a katolikus felfogás szerint Magyarország, melyet Szent István Máriának ajánlott fel); katolikus vallási egyesület neve
regresszál : kárpótol, kártalanít
regresszió : visszamenés, visszaesés, hanyatlás
regressziv : visszaható, hanyatló
regruta, rekruta : újonc
regula : szabály, rend
reguláció : szabályozás
reguláris : rendes, szabályszerű
regulátor : szabályozó készülék
reguláz, megreguláz : ráncbaszed, megleckéztet
rehabilitáció : visszahelyezés (jogokba, hivatalba); becsület helyreállítása, elégtétel
rehabilitál : visszahelyez (jogokba, hivatalba); becsületét helyreállítja, visszaadja; visszafogad
Reichsrat : az osztrák örökös tartományok országgyűlése a Habsburg-monarchia idején
Reichstag : német birodalmi gyűlés, melynek épületét a nemzeti szocialisták 1933-ban felgyujtották, hogy „kommunista gyujtogatás" ürügye alatt államcsínyt hajthassanak végre
reinkarnáció : újramegtestesülés, újraszületés
reintegrál : helyreállít, visszaállít
reis : portugál pénz
rejekció : visszavetés
rekamié : kerevet, diványfajta (Madame Récamier nevéből)
rekapituláció : összefoglalás, összefoglaló ismétlés
rekapitulál : összefoglal
reket : labdaverő, teniszütő
reklám : hírverés; azon eszközök összesége, melyekkel valamely árucikk, intézmény stb. létezését, jótulajdonságait a köztudatba beviszik vagy abban megtartják. A reklám a kapitalizmus egyik leghatásosabb fegyvere, mert ezzel a munkásosztály szükségleteit s ezzel vágyait is bizonyos mértékig irányítani, befolyásolni tudja
reklamáció : felszólamlás, kifogásolás, panasztétel, sürgetés
reklamál : felszólal, kifogásol, panaszt tesz
rekognoszkál : kikémlel, kipuhatol, megvizsgál, szemlél
rekommendál : ajánl, beajánl
rekompenzáció : kárpótlás, viszonzás
rekompenzál : kárpótol, viszonoz
rekonciliáció : újrafelvétel a katolikus egyházba
rekonstituál : helyreállít, felújít
rekonstruál : újjászervez, újjáalakít
rekonstrukció : újjászervezés, újjáalakítás
rekonvaleszcencia : lábbadozás
rekonvaleszcens : lábbadozó
rekord : csúcseredmény, csúcsteljesítmény
rekreáció : üdülés, felfrissülés, szünidő
rekreál : felüdít, felfrissít
rekrimináció : vádaskodás, viszonvád, szemrehányás, panasz
rekriminál : viszontvádol, vádaskodik, fölhánytorgat
rektifikáció : helyreigazítás, helyesbítés
rektifikál : helyreigazít, helyesbít
rektor : igazgató, vezető, egyetem vezető tanára, vezető-tanító
rekuperáció : visszanyerés
rekuperátor : berendezés tüzelőkészülékeknél a kiáramló füstgázok melegének értékesítésére
rekuzál : visszavet, visszautasít, megtagad

rekuzé : billiárdjátékban a golyót visszafelé pörgető, „visszahúzó" lökés

rekviem : halotti vagy gyászmise, gyász-istentisztelet

rekvirál : összeszed, hatóságilag igénybevesz, behajt; harácsol; megkér, megkeres

rekvirálás, rekvizíció : hatósági igénybevétel, összeszedés, behajtás; megkeresés, kereset; élelemszerzés, harácsolás

rekvizitum : kellék, szükséglet, eszköz, fölszerelés

reláció : viszonylat, vonatkozás; jelentés, beszámolás

relatív : viszonylagos

relativitás : viszonylagosság; a modern fizikában Albert Einstein elmélete (általános és különleges relativitás), mely az emberiség fizikai világképében ugyanolyan jelentőségű forradalmat okozott, mint annakidején Newton mechanikája és tétele a nehézkedésről. A relativitás egész fizikai világra kiterjedő elméletének egyik legfontosabb megállapítása, hogy nem ismer sem abszolút időt, sem abszolút mozgást, csupán viszonylagosat, valamely koordináta-rendszerhez viszonyítottat.

relativizmus : az emberi megismerés viszonylagosságáról, szubjektív voltáról és feltételességéről szóló tan. „A relativizmus, mint az ismeretelmélet alapja nemcsak ismereteink viszonylagosságának elismerését jelenti, hanem mindennemű objektív, az embertől függetlenül létező mérték vagy minta tagadását is, mely felé viszonylagos megismerésünk közeledik." (Lenin) A dialektikus materializmus ugyancsak elismeri ismereteink viszonylagosságát, de azt állítja, hogy ez a viszonylagosság csupán, „azon határok történelmi feltételezettsége értelmében, amelyek között tudásunk az igazsághoz közeledik" (Lenin) áll fenn. Közben azonban ismereteink objektív igazságot képviselnek, amennyiben a ténylegesen létező világ visszatükröződései

relé : váltás, felváltás; közvetítő, továbbító állomás (rádiónál)

relegál : kizár, kitilt, kiutasít

relief : dombormű

religió : vallás

religiózus : vallásos

relikvia : maradvány, hagyaték, ereklye

remarkábilis : megjegyzésre, figyelemre méltó

remédium : orvosság, orvoslás; segítség, mentség

reminiszcencia : visszaemlékezés, ráemlékezés; ismerős vagy másra emlékeztető hely (irodalomban)

remis : eldöntetlen (sakkjátszma)

remittál : visszaküld

remittenda : visszaküldendő (könyvek, ügyiratok)

remiz : villamos kocsiszín

remonda : fiatal, még be nem tört ló

remonstrál : kifogásol, ellenez, tiltakozik

remonstránsok : tiltakozók, ellenzők; független holland református egyházközösség; az angol parlamentnek I. Károly király elleni nagy tiltakozó akcióban (1641) résztvevő tagjai

remorkőr : vontatóhajó

remoulade : savanyúkás mártásféle

remuneráció : külön jutalom, jutalomdíj

rencontre : találkozás, összeütközés, párbaj

rendement : hozadék, termék; kinyerési fok, különösen a nyerscukor finomításánál

renegát : hitehagyott

reneszánsz : újjászületés; az antik (görög és római) művészet és kultúra újjáéledése, különösen Olaszországban és Franciaországban a 15. század elejétől a 16 század

végéig; a modern kapitalizmus eredeti akkumulációjának s a polgárság feltörekvésének kezdeti kora

reneszansz-stílus : az antik művészet egyes elemeit hangsúlyozó, eredetileg Franciaországból és Olaszországból kiinduló ú. n. „körives" építészeti és iparművészeti irány

renet : almafajta neve

renitens : ellenszegülő, engedetlen, makacs

renomé : hírnév, jóhíre valakinek

renonsz : kártyajátékot érvénytelenné tevő tévedés

renovál : megújít, helyreállít, tataroz

rentábilis : jövedelmező, hasznothajtó

rente : járadék; saját munka végzése nélkül, csupán a tulajdonjog alapján élvezett rendszeres folyó-jövedelem

rentier : járadékból élő, tőkepénzes

renunciáció : lemondás

renunciál : lemond

reorganizáció : újjászervezés

reorganizál : újjászervez

reparáció : javítás, jóvátétel

reparál : javít

reparatúra : kijavítás, tatarozás

repatriál : visszahonosít

repertoár : műsor, játékrend, szindarabok jegyzéke

repertórium : tárgymutató; forrásjegyzék; irodalmi adattár; egy kérdés irodalma

repetál : ismétel

repetíció : ismétlés

repetitórium : ismétlő tanítás, kézikönyv

replika : válasz, ellenvetés, cáfolat

represszáliák : megtorló intézkedések

represszió : megtorlás

reprezentáció : képviselet; képviselőtestület (városi); szerepléssel, hivatallal járó életmód

reprezentacionális : képviseleti, képviselettel járó (kiadások)

reprezentál : képvisel; ábrázol, jelenít; mutatósan szerepel

reprezentáns : képviselő; kimagasló, jellemző egyéniség

reprezentatív : képviselő, jellemző; mutatós; kimagasló

repríz : felújítás (színdarabnak), felújító előadás

reprodukál : elismétel; újra elmond, felújít, újraalkot, újratermel, újrateremt; másol; sokszorosít

reprodukció : újratermelés, újraalkotás; megismétlés, újra való elmondás; másolat; nyomat, lenyomat

reptilia : csúszómászok, hüllők

republika : köztársaság

republikánus : köztársasági

repulzió : visszataszítás, visszautasítás

repulzív : hátralökő, eltaszító

reputáció : hírnév, jóhír, tekintély, köztisztelet

res : dolog, ügy

reservatio mentalis : értelmi fenntartás; titkos, hátsógondolat

résistance : ellenállás; a franciaországi ellenállási mozgalom elnevezése a német megszállás idején a második világháborúban

resó : főzőkészülék, felmelegítő, gyorsforraló

resorptio : felszívás, felszívódás

respektábilis : tiszteletreméltó, tekintélyes

respektál : tiszteletben tart, tekintettel van, fél valakitől, megbecsül

respektíve : illetve, azaz hogy

respektus : tisztelet, tekintély, figyelem

respiráció : lélegzés

respirál : lélegzetet vesz; kifújja magát

respiro : haladék, kíméleti idő

responsorium : felelgető templomi ének

respublika : köztársaság

ressentiment : utófájdalom, fájó emlék, haragtartás, neheztelés

ressource : segítő forrás, segítség

resszort : ügykör, hatáskör, szakma

resszort-miniszter : szak-miniszter

restancia : hátralék, maradék
restauráció : helyreállítás, kijavítás, újra visszaállítás, tisztújítás: a Bourbon-királyság visszaállítása I. Napoleon legyőzése után
restaurál : helyreállít, kijavít, visszaállít
restaurant : étterem
restaurátor : képjavító, műemlékhelyreállító
restitució : helyreállítás, visszahelyezés
restitutio in integrum : a régi állapot visszaállítása; épségben való helyreállítás
restrikció : megszorítás, korlátozás
restringál : megszorít, korlátoz
reszenzus : visszatetszés, idegenkedés, méltatlankodás
reszpondeál : felel
reszt : marad, maradék
retard : késedelem
retikül : női kézitáska
retina : ideghártya, látóhártya
retiráda : visszavonulás, hátrálás, menekülés
retirál : visszavonul, hátrál
rétor : szónok, az ékesszólás tanítója
retorika : szónoklattan
retorikus : szónokias
retorta : göreb; kerek, görbenyakú üveg-, fém-, vagy cserépedény, melyet vegyi kísérleteknél, világítógáz előállításánál használnak
retorzió : megtorlás, megtorló intézkedés
retrahál : visszavon, visszahúz, zsugorodik
retraite : visszavonulás, elvonulás, takarodó
retrakció : összevonás, összehúzódás, zsugorodás
retro- : (összetételekben) vissza-
retrográd : hátráló, visszamenő, visszahaló, haladásellenes
retrospektiv : visszatekintő
retur : vissza
returjegy : tértijegy
retus : fénykép javítása, átfestése
retusál : átfest, átjavít, szépít
reuma : csúz
réunion : összejövetel, egyesülés, társasmulatság
reüszál : sikere van, sikerül, boldogul, eredménnyel jár
Reuter : kapitalista alapokon szervezett, a kormányhoz közelálló nagy angol sajtótudósító iroda, a hírlapok számára való nemzetközi hírszerző tevékenység ellátása céljából szervezete az egész világra kiterjeszkedik
revans : visszafizetés, viszonzás, visszaadás, megtorlás
revanzsál : viszonoz, visszaad, visszafizet
réveille : ébresztő, riadó
reveláció : megnyilatkozás, kinyilatkoztatás; ihletés
revelál : leleplez, fölfed, kitár; kinyilatkoztat
reverencia : tisztelet, tiszteletadás, hódolat
reverenda : papi öltöny
reverendissimus : főtisztelendő
revers : hátlap, visszája, kabát hajtókája
reverzális : kötelezvény, írásbeli nyilatkozat (születendő gyermekek vallását illetően), térítvény
reverzibilis : megfordítható
revideál : átnéz, felülvizsgál, felülbírál, ellenőriz, módosít
revier : körzet, kerület, szállás
review : szemle
revindikál : visszakövetel, visszaszerez
revizió : átnézés, felülvizsgálás, felülbírálás, perújítás
revizionizmus : 1. békerevizióra irányuló mozgalom (Magyarországon az első imperialista világháború után, melynek jegyében a Horthy-rendszer — a nagybirtok és ipari tőke szövetségének félfeudális osztályuralmát minden eszközzel konzerválva — a

„területszerző" nacionalizmus leple alatt az országot az olasz, majd a német fasizmus csatlósává tette. A népi demokratikus magyar külpolitika szakított a revizionizmussal s a Dunamedence népi demokráciáival való testvéri együttműködés politikáját követi. 2. A szociáldemokráciának a német Eduard Bernstein által 1890-ben kezdeményezett iránya, mely a marxi tanok forradalmi lényegét elvetve, azoknak burzsoá-liberális szellemű meghamisításával és módosításával a tőkés társadalom megmentésének szolgálatában állott s a szociáldemokrácia vezetésében igen nagy befolyásra tett szert. Filozófiai téren a marxista bölcseletet: a dialektikus materializmust burzsoá filozófiai elméletekkel cserélte fel. Osztályáruló reformista megalkuvására jellemző Bernstein hirhedt, programszerű mondata: „A végcél semmi, a mozgalom minden."

revizor : felülvizsgáló, könyvvizsgáló

revokáció : visszahívás, visszavonás

revokál : visszahív, visszavon

revoltál : lázad, lázong, zendül, forrong, felforgat, ellenszegül

revolte : lázadás, zendülés, forrongás

revolúció : 1. Általában mindenfajta ugrásszerű változás — a fizikai világban éppenúgy, mint a népek politikai és társadalmi életében — melynek során a régi elpusztul és új keletkezik. 2. Forradalom, az a gyökeres történelmi változás, melynek során egy elvénhedt társadalmi formának egy másik, haladottabb forma által való ugrásszerű kiküszöbölése, kiváltképpen pedig a társadalom gazdasági alapjainak gyökeres átalakulása következik be. A forradalom csúcspontja s egyben befejezése az azt megelőző és mindinkább kiélesedett osztályharcnak. A forradalomban a politikai hatalom egyik, reakcióssá vált osztály kezéből egy másik, a haladást képviselő osztály kezébe megy át. „A forradalom alapkérdése a hatalom kérdése!" (Lenin) A revolúció nem egyszerű ellentéte az evolúciónak, hanem kettejük viszonya dialektikus. Sztálin erre vonatkozóan a következőket mondja: „A dialektika ellentétben a metafizikával nem úgy tekinti a fejlődés folyamatát, mint egyszerű növekedési folyamatot, ahol a mennyiségi változások nem vezetnek minőségi változásokhoz — hanem mint olyan fejlődést, amely jelentéktelen és rejtett mennyiségi változásokból nyilt változásokba, gyökeres változásokba, minőségi változásokba megy át, ahol a minőségi változások nem fokozatosan jönnek létre, hanem gyorsan, váratlanul, egyik állapotból a másik állapotba való ugrásszerű átmenettel és nem véletlenül jönnek létre, hanem törvényszerűen, az észrevétlen és fokozatos mennyiségi változások fölhalmozódásának eredményeként." „. . . ha a lassú mennyiségi változásoknak gyors és váratlan minőségi változásokba való átmenete fejlődési törvény, — akkor világos, hogy a forradalmi változások, melyeket az elnyomott osztályok visznek végbe, abszolut természetes és elkerülhetetlen jelenségek . . ." „. . . A fejlődés spontán folyamata átadja helyét az emberek öntudatos tevékenységének, a békés fejlődés az erőszakos átalakulásnak, az evolúció a revolúciónak."

revolucionárius : forradalmár

revolver : pisztoly

revolverez : zsarol

revü : szemle; folyóirat; látványos, táncos, zenés darab

rex : király

rexizmus : belga fasiszta mozgalom, mely a második világháborúban Belgium nemzeti érdekeit elárulva, Léon Degrelle vezetésével, nyíltan Hitler-Németország oldalára állt
rezekció : csonkolás, kimetszés
rezerva : tartalék
rezerváció : fenntartás; fenntartott, védett, kíméleti terület (az U. S. A.-ban és Kanadában indiánok számára; Afrikában bizonyos kihaló állatfajok számára; a Szovjetunióban számos területet nyilvánítanak védettnek, természeti szépségük megóvása céljából)
rezervál : tartalékol, fenntart, eltesz
rezervált : tartózkodó, óvatos; tartalékolt; fönntartott
rezervista : tartalékos katona
rezervoár : vízgyűjtő medence, víztartó, tartály
rezideál : székel, udvart tart
rezidencia : székhely, székház
rezidens : helytartó, ügyvivő
rezignáció : lemondás, beletörődés, reménytelenség
rezignál : lemond, sorsába beletörődik, reményét veszti
rezignált : lemondó, sorsába beletörődött, reményevesztett
rezisztencia : ellenállás
rezolució : határozat, végzés, elhatározás, elszánás
rezolut : elszánt, határozott, eltökélt, erélyes
rezon : ész, észszerűség; *államrezon* : államérdek
rezonancia : együtthangzás, visszhangzás, ráhangzás
rezonátor : együtthangzó készülék, hangszekrény
rezoniroz : okoskodik, vitatkozik, felesel
rezsi : igazgatás, kezelés, ügyvitel, üzemfenntartási költség; ügyviteli költség, üzemköltség; állami (királyi) bevételek kezelése
rezsim : uralom, kormányzat, rendszer; vezetés, igazgatás
rezultál : ered, következik
rezultáns : eredő
rezultátum : eredmény, siker
rezümé : összefoglalás, összegezés
rezurrekció : feltámadás
rhododendron : alpesi rózsafa
ribillió : háborúság, fölfordulás, pörpatvar, lárma
rigli : retesz
rigmus : vers, mondóka
rigoláz : a talajt megforgatja
rigolya : szeszély, hóbort
rigolyás : szeszélyes, hóbortos
rigorozitás : szigorúság
rigorózum : szigorlat
rigorózus : szigorú, merev
riksdag : a svéd népképviselet
rimessza : elküldött váltó, küldvény
ring : gyűrű; körút; szorító (ökölvivó és birkozóversenyeknél); üzérek egy csoportjának alkalmi egyesülése bizonyos áruknak összevásárlása, a piactól való mesterséges visszatartása s az árak felhajtása céljából. A ring tisztán spekulációs vállalkozás.
ringlispil : körhinta
ringló : királyszilva
rinocerosz : orrszarvú
rio : folyó
riport : hírlapi tudósítás, hír
riporter : hírlaptudósító, hírszerző, eseményekről tudósító hírlapíró
riposzt : visszavágás
ripsz : bordázott szövet
risalit : kiugrás (épületeken)
risorgimento : újrafelemelkedés, az olasz történelemnek kb. 1840-től az olasz egység kialakulásáig s az osztrák uralom lezárásáig tartó korszaka
riszkiroz : kockáztat, merészel
ritardando : lassan (zenei kifejezés)
ritmikus : ütemes, szabályosan váltakozó

ritmus : versmérték; szabályos lejtés, szabályosan tagolt mozgás, váltakozás
ritornell : háromsoros versfajta
rituále : szertartás, szertartáskönyv
rituális : szertartásos, szertartási; vallási előírásnak megfelelő
ritus : hitélet, vallási szertartás
rivalda : a színpad előtere; a színpad; a színpad alsó részének világítása
rivális : versenytárs, vetélytárs
rivalitás : versenyzés, vetélkedés
rivalizál : versenyez, vetélkedik
Riviera : a Földközi-tenger francia-olasz partvidéke Speziától Marseille-ig
rizikó : kockázat
rizling : szőlőfajta s az ebből készített bor
rizottó : rizses ételfajta
roastbeef : a marha hátszínéből készült sült
robinzonád : robinzon-szerű kalandos dolog
roboráns : erősítő szer
robot : a jobbágy köteles ingyenmunkája földesurának a hűbéri társadalomban; nehéz és sok munka
robusztus : erős, izmos, markos
rochiroz : elsáncol (sakkban)
ródli : sportszán, kéziszánkó
rokokó : művészeti stílusirány, mely Franciaországban XV. Lajos idején a barokk stílusból kiindulva alakult ki, jellemzői a cikornyás formák s a túlburjánzó díszítések építészetben, bútoroknál és iparművészetben
roletta : tekercsfüggöny, ablakredőny
roló : redőny
roma : cigányzenész
Romagna : a hajdani egyházi állam északkeleti része, a mai Olaszország Bologna, Ferrara, Ravenna kerülete
román : Románia nemzeti nyelve és lakossága; latin származású; regény
romancero : románc-gyűjtemény
romancier : regényíró
romanista : a latinból származó nyelvek és irodalmak tudósa; a római történelem és jog tudósa
romanisztika : a latinból származó nyelvekkel és azok irodalmával foglalkozó tudomány
román stílus : a 10—11. század köríves építészeti stílusa
romantika, romanticizmus : középkori és kalandos elemeket felújító, a müszeti hagyományokkal szemben az ihletet, az öntudattal szemben az érzést hangsúlyozó művészeti stílusirány és világszemlélet a 19. század első évtizedeiben
romantikus : regényes, kalandos; a romantikához tartozó
romboid : dőlt téglalap
rombusz : dőlt négyzet
römi : kártyajáték
rön : rohanás, roham, megrohanás
ronde-írás : gombölyített díszírás
rondella : körbástya
rondó : körvers, zenei forma, körtér
röntgen : W. Röntgen német fizikus által 1895-ben felfedezett rendkívül rövid hullámhosszú elektromágneses láthatatlan sugarak, melyeknek megvan az a tulajdonságuk, hogy nem fémből való testeken (az emberi testen is), azok vastagsága szerint többé-kevésbbé könnyen keresztülhatolnak, fényérzékeny lemezekre hatnak, bizonyos testek fluoreszkálását előidézik. A gyógyászatban alkalmazásuk igen kiterjedt
röntgenezés : átvilágítás R sugarakkal
röntgenológia : R. sugarak orvosi (diagnosztikai) alkalmazásával foglalkozó tudományág
roquefort : a hasonlónevű francia községről elnevezett juhsajt-fajta
roráte : („harmatozzatok") hajnali mise
rosarium : rózsafüzér, olvasó
rostra : szónoki emelvény, szószék

rostrum : hadigályák megvasalt hegyes orrgerendája az ókorban
rotáció : körforgás, tengelykörüli forgás
rotációs : körforgó (gép, papír)
rotor : elektromotorok forgó része; forgó „csővitorla" a szél energiájának kihasználására gőzhajóknál
rotten borough : „rothadt folt", így hívták Angliában azokat a választókerületeket, melyeknek alig vagy egyáltalán nem volt lakosságuk, mégis képviselőküldési joggal rendelkeztek s ezzel a földesúr élt
rotunda : körcsarnok, körépület
rouge et noir : vörös és fekete; szerencsejáték
round-heads : „kerekfejűek", az angol puritánok gúnyneve a 17. században, mellyel a hosszúhajú királypártiak kurtára nyírt hajuk miatt illették őket
route : útvonal, útiterv
rowdy : nyers, erőszakos ember; kötekedő
royal : királyi
royalista : királypárti: a királyság, mint államforma, híve
royalizmus : királypártiság
rozetta : rózsaalakú dísz, rózsaalakú gomb
rubato : szabad időmértékű zenei előadás
rúbel : szovjet pénzegység (1 rúbel 100 kopek)
rubeola : ragályos, rózsás kiütés
Rubikon : folyó Észak-Olaszországban (átkelni a Rubikonon : döntő lépést tenni Julius Caesar példájára)
rubrika : rovat
rudimenta : elemi (alap) ismeretek
rudimentum : csökevény; csenevész
rue : út, utca franciául
rué : kéjenc, kiélt ember
rugby : angolszász labdajáték
ruina : rom
ruinál : tönkretesz, rombadönt
rule Britannia : uralkodjál Britannia! (angol nemzeti dal kezdete)
rulett : szerencsekerék
rumli : zürzavar, zsivaj, kavarodás, sokadalom
runák : a germánok ősi, rovásírásszerű jelei
rupia : indiai pénzegység
rurális : mezei, falusi
rüs : ránc, bodor a ruhán
russzofil : oroszbarát
ruszli : pincebogár-fajta
ruszni : oroszhal
rusztikus : falusi, parasztos; esetlen, faragatlan
rutin : gyakorlat, jártasság, készség
rutinirozott : gyakorlott, jártas, ügyes
rúzs : pirosító (arc- v. ajak-)

S

S. A. : Sturm-Abteilung; rohamosztag, a német nemzeti szocialisták barnainges párthadseregének neve, mely már Hitler hatalomrajutása előtt terrorcselekményekkel, politikai erőszakoskodásokkal és válogatott gonosztettekkel tette hírhedtté nevét
Sabaria : Szombathely régi latin neve
sabbath : szombat
sábesz : szombat
sablón : (kivágott) minta, merev forma, kapta, keret
sablonos : egyforma, lélek nélkül utánzott, egy kaptafára húzott, tucatmunka
saccharose : nádcukor
sacrebleu : teringettét
Sacré Coeur : „Szent Szív" apácarend; Párizs egyik székesegyházának elnevezése
saeculum : évszázad
safe deposit : tűzálló és betörésbiztos hely magánfelek értékletéteinek megőrzésére

saga : északi monda, az ó-izlandi irodalom sajátos műfaja
sah : király (perzsául)
saint : szent
saint-simonizmus : Saint-Simon francia gróf (1760—1825) utópikus szocialista tana és iskolája
sakk : indiai eredetű játék (a perzsa sah = király szóból)
sakk-matt : a király elveszett (sakkjátékban)
sakter : metsző
sál : nyakvédő kendő
salamoni ítélet : bölcs ítélet
salárium : fizetés, bér, munkadíj
salle à manger : ebédlőterem, étkezőterem
salter : kapcsoló
salto mortale : halálugrás
Salvation Army : Üdvhadsereg
salvator : megváltó
salve : üdvözlégy: nagyobb számú fegyver, ágyú stb. egyidejű sortüze; üdvlövések
sámán : kezdetleges ázsiai (mongol) népek varázsló papja és orvosa
sámánizmus : egyes ázsiai népek kezdetleges vallása, mely a természet tárgyait és jelenségeit lélekkel ruházza fel
sámesz : zsidó templomszolga
sámli : zsámoly
samott : kiégetett agyag
sampinyon : csiperke-gomba
sancta simplicitas : szent együgyűség
sandläufer : homokfutó, könnyű kocsi
sanitas : egészség
sanker : bőrfekély; fertőző nemibetegség fekélye
sansculotte : „nadrágtalan"; így nevezték Franciaországban a nagy forradalomnak a néphez tartozó legradikálisabb híveit, akik nem térdnadrágot (culotte) és hosszú harisnyát viseltek, mint a nemesek, hanem bokáig érő hosszú nadrágot
sans doute : kétség nélkül, kétségkívül
sans gêne : tartózkodás nélkül, fesztelenül
sans phrase : szó nélkül, kertelés nélkül, egyenesen
sans-souci : gondtalanul; II. Frigyes porosz király palotájának neve
sansz : esély, sikerre való kilátás
sanzón : dal
sanzsíroz : elfűnfet
sapientia : bölcseség
sapienti sat : a bölcsnek ennyi is elég
sargasso : úszó tengeri fű, mely az Atlanti-óceánon néhol többezer négyzetmértföld területű szigeteket alkot, a Karibi-tenger egyrészét például egyenesen Sargasso-tengernek hívják
sarlach : vörheny
sarlatán : kuruzsló, szemfényvesztő, szédelgő
sarmőr : szeretetreméltó, kedvességével hódító
sarnír : csukló, csuklópánt, forgósarok (ajtón)
sarzsi : rangfokozat, „tisztes"
szszla : szőlőfajta
sattíroz : árnyékol
savoir vivre : „élnitudás", ügyes magatartás, tapintat
sbirrek : régebben Olaszországban katonailag szervezett rendőr és törvényszolgák
scabies : rüh
scarlatina : vörheny
scherzando : játékosan, tréfásan, könnyedén (zenei műszó)
scherzo : tréfás, derűs zenemű
schilling : osztrák pénzegység
schooner : keskeny, hosszú két vagy háromárbocos hajó
schottisch : kockás szövet, skót tánc
Scotland Yard : az angol rendőrség (főként titkos rendőrség) székhelyének neve
scoutboy : a cserkészfiúk angol neve

scull : párevezős keskeny csónakfajta
seborrhoea : faggyúár
Secret Service : az angol titkos politikai szolgálat (kémszolgálat, kémelhárító) neve
sedativum : enyhítő szer
sedes apostolica : pápai szék
sedimentum : csapadék, üledék
seditio : lázadás
seigneur : tenség, úr
sejk : öreg, főnök, törzsfőnök az araboknál
sejk ül iszlám : a mohamedánok legfőbb papja, az egész iszlám főpapja
séjour : ideiglenes tartózkodás
self made man : önerejéből lett ember, a maga erejéből sikeres pályát befutott ember
séma, szkéma : minta, forma, vázlat, tervezet, általános alak, kapta
sematikus : vázlatos, képletes, átnézetes; vonalas; gépies, kaptoszerű
sematizmus : táblázat; címtár, névtár; gépiesség
semi : (összetételekben) fél
semikolon : pontosvessző
semita : Sem törzséből való, zsidó, a sémi nyelvcsaládhoz tartozó
semper : mindig
semper idem : mindig ugyanaz
senatusconsultum : szenátusi határozat
SEPD : „Sozialistische Einheitspartei Deutschlands", az egységes német munkáspárt neve, mely 1946-ban alakult Berlinben és a szovjet zónában a német kommunista és szociáldemokrata párt egyesüléséből
septemvir : a régi hétszemélyes tábla tagja
Septuaginta : az Ótestamentum latin fordítása (hetven tudós műve)
serge : könnyű szövetfajta
sergeant : altiszt, őrmester
serif : arab törzsfőnök, Mohamed utódainak címe
serotherapia : vérsavóval való gyógyítás
serviette : szalvéta
setlement : település, szociális telep, az idegen-települések neve Kínában
seviot : könnyű angol gyapjú; félgyapjúszövet
sevró : kecskebőr
sezlón : kerevet, heverő
shampoo : gyömöszölés, dörzsölés, különösen a fejbőr ketélése és mosása
sheriff : békebíró, vidéki kerületek, községek rendőrtőnoke (angolszász országokban)
sherry : spanyol fehérbor
shilling : angol pénzegység
shocking : illetlen, bántó, rút
shopping : boltjárás, vásárlás
short : rövidnadrágos, könnyű nyári öltözék
sí : hólléc, lábszánkó
síber : pénz- vagy érték csempészője; nem szabadforgalmú értékekkel, külföldi pénzekkel üzérkedő
síbol : pénzt vagy értéktárgyakat csempész külföldre; külföldi pénzekkel, nem szabadforgalmú értékekkel üzérkedik
sic : így
sierra : hegylánc spanyol neve
siffrirozott : titkosírású, rejtett jelű
sifón : pamutvászon
sifonér : szekrény, főleg fiókos szekrény
sigillum : pecsét
signora : úrnő, asszony (olaszul)
signore : úr (olaszul)
signoria : így nevezték a középkori olasz városállamok kormányzótestületeit (pl. Firenzében)
siht : munkaszakasz, munkáscsoport, váltás réteg
siita : az iszlám egyik szektája, mely mindenfajta szájhagyományt elvetve csupán a Korán írott betűit akarja követni
sikaníroz : zaklat, gyötör, kínoz
siker : részeg (a héberből származó, a jassznyelvbe átvett szó)

sikk : ízlés, ügyesség, helyesség, finomság
sikkes : divatos, helyes, ügyes, ízléses
silbak : őrszem, katonai őr
sillabizál : betűz, betűzve olvas
siller : világos vörösbor
silk : selyem
simfel : szid, ócsárol, szapul
simmi : modern tánc
sine ira et studio : harag és kedvezés nélkül, pártatlanul
sine qua non : elengedhetetlen (feltétel)
single : magányos, egyes (játék)
single tax : az egyetlen adó; az a — főként george istáktól (l. ott) képviselt — nézet, mely szerint a földjáradék teljes lefoglalása, mint egyetlen adó, az összes többi adónemeket feleslegessé teszi
Sing-sing : fegyintézet New York államban
sinn fein : (szószerint „mi magunk") 1905-ben alapított ir nemzeti forradalmi párt, 1916. óta köztársasági célokkal. 1911. óta erős függetlenségi harcot folytat, mely 1921-ben az ir szabadállamnak Anglia által való elismerését, majd később az ir független köztársaság megalakulását eredményezte
sinológia : a kínai nyelv, irodalom és szokások tudománya
sintoizmus : a japánok nemzeti valása (államvallássá lett 1870 után), mely az ősök szellemének, a természet erőinek s a császárnak tiszteletét hirdeti
sir : ur..., nagyságos (angol megszólítás; a név előtt nemesi címet jelez)
Sire : felség, uram
sirokkó : (többnyire nedves) déli szél Olaszországban; száraz, időnként szaharai homokot hordó sivatagi szél
sisters : nővérek
S. J. : „Societatis Jesu", Jézus társaságbeli, jezsuita
skála : lépcső; sor, sorozat; fokozat, fokbeosztás; hangsor, színsor
skálázik : a hangsort játssza vagy énekli
skáldok : a régi skandinávok dalnokai
skalp : lenyúzott fejbőr
skalpolás : a fejbőr lenyúzása
skandál : verset ütemezve mond
skandalózus : botrányos
skandalum : botrány
skapulére : vállepel (szerzetesi ruhán)
skarlát : bíbor
skart : félretett (kártya)
skartba tesz : félretesz, mellőz, félretol
skat : kártyajáték
skelet : csontváz
skice : vázlat, karcolat
skicel : vázol, nagy vonásokkal odavet
skiz : tarokkjátékban a legnagyobb kártya
skófium : hímzésre használt ezüst- vagy aranyszál
skolasztika, skolaszticizmus : „iskolabölcseség"; bölcseleti irány a kereszténység középkorban, mely formában és tartalomban szigorúan a teológiára támaszkodott, annak lerögzített hittételeit próbálta „tudományos" rendszerbe belevinni, „miáltal a filozófia a teológia szolgálólányává" lett
skolasztikus : a skolasztika művelője; olyan ember, aki a valóságot az élettől idegen iskolás bölcselettel akarja megmagyarázni
skonto : engedmény, levonás; leszámítolás
skontró : rovancs, kereskedelmi segédkönyv
skorbut : süly; C vitamin hiánya okozta betegség
skribler : firkász
skrofula : görvély
skrofulózis : görvélykór, a nyaki mirigyek tuberkulózisa
skrupulózus : aprólékos, kicsinyes, ag-

gályoskodó, töprengő, akadékoskodó, szorgoskodó, pontos

skrupulus : kétség, aggodalom, habozás, kifogás

skulptúra : szobrászat

skurc : távlatbeli rövidülés (képzőművészeti ábrázolásnál)

slachcic : lengyel kisnemes, földbirtokos

slachta : lengyel köznemesség

sláger : ütőkártya; fénypont, csattanó; hatásos, gyorsan népszerűvé váli, könnyű fajsúlyú (dzsezz) zeneszám

slágfertig : talpraesett; gyors és találó visszavágásokra képes

slágvort : jelszó, vezérszó, emlékeztető szó, szállóige

slamasztika : baj, kellemetlenség, balszerencse

slampos : lompos, rendetlen

slang : tolvajnyelv; nyelvjárás olyan kifejezésekkel, melyek bizonyos társadalmi vagy foglalkozási rétegek körében szokásosak (diáknyelv, matróznyelv, jassznyelv stb.)

slaraffia : meseország; szabadkőművesszerű régi német titkos társaság

sleeping car : hálókocsi

sleeping room : hálószoba

slemil : élhetetlen ember

slendrián : hanyag, rendetlen, lompos

slepp : uszály

slepper : vontatóhajó

slice : hasíték a rubán

sliff : csiszoltság, jómodor, jó fellépés, bánnitudás

sligovica : szilvapálinka

slipper : vasúti talpfa

slipsz : keskeny csokornyakkendő

slukk : korty, szippantás

slussz : zárlat, kötés (tőzsdén); derékbőség; végel

smakkol : ízlik, jólesik

smaragd : zöldszínű drágakő

smarn : morzsa; semmiség, potomság

smart : fínom, elegáns, ravasz, üzleteknél ügyeskedő

smink : arcfesték, pirosító

smirgli : csiszolópor, csiszolópapír

smokk : kicsinyeskedő, nagyképűen pontos

smonca : fecsegés, üres beszéd, locsogás

smucig : garasoskodó, szűkmarkú

smukk : ékszer

snájdig : kemény, karakán, hetyke, merész, kardos

snaps : pálinka

snassz : szegényes, garasos, szánalmas

sneff : szalonka

snelizider : gyorsforraló

snicli : hússzelet

snitt : szabás, vágás, szelet

societas, société, society : társaság, egyesület

société anonyme : részvénytársaság

Société des Nations : a két világháború közötti Népszövetség francia neve

socius : társ

séder : kavics

soló : borleves

sofőr : gépkocsivezető

soi-disant : úgynevezett

sokk : testi-lelki megrázkódás

solfeggio : éneckgyakorlat szöveg nélkül, skálázás

solstitium : napforduló

song : dal, ének

sonntagsjäger : kocavadász

sortie : kijárat, kimenet

S. O. S. : (Save Our Souls), „mentsétek meg lelkeinket", veszélyben forgó hajók nemzetközi segélykérő jele

sospirando, sospiroso : panaszosan

sostenuto : kitartva

sottise : ostobaság, ízetlenség, esetlen mondás

sotto voce : halkan

souvenir : emlék

sovereign : 1 font értékű angol aranypénz

sovinizta : idegen népeket lenéző,

kardcsörtető és háborúért lelkesedő nacionalista (l. ott)

sovinizmus : mértéktelen elfogultság a saját nemzet irányában, harcias és türelmetlen, más népeket lenéző „nemzeti öntudat", mely imperialista célok leplezője. (Egy hetvenkedő francia vígjátéki figura nevéből)

spácium : tér, köz, hézag, rés, hely; térköz, sorköz (nyomtatványban)

spadaszin : bérvívó, mestervívó

spádé : egyenes kard

spagát : madzag

spájz : éléskamra

spaléta : ablaktábla

spalir : sorfal; léckerítés, lécezet

spártai : edzett, kemény

Spartakus-szövetség : a római rabszolgalázadás (Kr. e. 73) vezéréről, Spartacus gladiátorról elnevezett illegális szervezet, melyet az első világháború alatt alapított Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg és Franz Mehring s amelyből 1918 után Németország Kommunista Pártja alakult ki

spasmus : görcs

spec : specialista, szakember rövidített elnevezése a Szovjetunióban

speceráj : fűszeresbolt

speciális : fajlagos, egyes esetre szorítkozó, külön, különleges, sajátos, különös, magában álló

specialista : szakértő, szakember, szakorvos, szaktudós

specialitás : sajátosság, különlegesség

specializál : részletez, részletesen kimutat, felsorol

specializálódik : elkülönül, részleteződik, egyes esetekre szorítkozik; valamely szakra, körre korlátozza magát

speciell : különösen, éppen, külön

species : fajta

specifikáció : részletezés, felsorolás

specifikus : fajlagos, sajátos, különleges, faji, jellegzetes, jellemző

specimen : mutatvány, minta, próbadarab, példány

speditőr : szállító

speech : szónoklat

speed : sebesség

spékel : megtüzdel (húst)

spektábilis : tekintetes

spektákulum : látványosság, lárma, botrány

spektrálanalízis : színképelemzés, Kirchhof és Bunsen által 1859-ben feltalált vegyi analízismód, mely egy vegyileg összetett anyag alapelemeit a felizzított anyagból kiáradó fény színképének világos vagy sötét vonalaiból teljes biztonsággal meg tudja állapítani

spektroszkóp : fénybontó készülék

spektrum : színkép, mely akkor keletkezik, ha valamely összetett fény szétszóródik és alkotórészeire, rezgésszámuk szerint rendeződő alapszíneire bomlik szét

spekuláció : gondolkodás, töprengés, elmélkedés; számítgatás, tervezgetés; üzérkedés, nyerészkedés, haszonvadászat; vállalkozás, üzlet

spekulál : gondolkodik, töpreng, elmélkedik; tervezget, számítgat; üzérkedik, nyerészkedik, haszonra számít kockázatos vállalkozásba kezd

spekuláns : üzérkedő, nyerészkedő, tervezgető

spekulatív : elmélkedő, elméleti, vizsgálódó, elvont

spekulatív filozófia : olyan bölcselet, amely apriorisztikus általános elvekből kiindulva vizsgálja a valóságot. A spekulatív filozófia „azt képzeli, hogy már eleve meg lehet alkotni fejből a lét alapformáit, minden tudás egyszerű alapelemeit, a filozófiai alapigazságokat vagy a világsémát, azután ezt az egész építményt nagylelkűen oda lehet ajándékozni a természetnek és az emberiségnek" (Engels). Engels bírálat tárgyává teszi a gondolkodás

spekulatív módját és kimutatja, hogy a marxi filozófia kiindulási pontja egyenes ellentéte a spekulatív filozófia kiindulási pontjának: „Az elvek nem a kutatás kiindulópontjai, hanem ennek befejező eredményei; nem az elveket alkalmazzuk a természetre és az emberi történelemre, hanem azokból vonjuk le az elveket; nem a természet és az emberiség igazodik az elvek után, hanem ellenkezőleg, az elvek csak annyiban igazak, amennyiben megfelelnek a természetnek és a történelemnek."

spelunka : barlang, lebuj

spencer : rövid kabát, zubbony

spendiroz : adakozik, rászán

sperma : ondó

sperrhakni : tolvajkulcs, álkulcs

spice : könnyű ittasság; kutyafajta; szipka; tánc a lábfej hegyén

spicli : kém, besúgó

spinét : a zongora őse

spintizál : töpreng, elmélkedik

spión : kém, besúgó

spionázs : kémkedés

spirális : csigavonal, csavarvonal

spiráns : réshang, fúvóhang

spiritiszta : a spiritizmus híve

spiritizmus : világfelfogás, mely hisz a lelkek létezésében, a halál után való továbbélésében és abban, hogy az élők „elhaltak lelkeivel" bizonyos kapcsolatokat is fenntarthatnak. A spiritizmus egyik főjellemvonása a lélekhit materializálása, mely szerint a haloltak érzékelhető bizonyságait szolgáltatják létezésüknek: kopogó hangokat adnak, lefényképezhetők, alakot öltenek, fényjelet adnak stb. E jelenségek azonban sem a világosságot, sem a tudományos bírálatot nem állják. A spiritizmus csupán egyik ága a titokzatos túlbecsüléséből élő áltudománynak, az okkultizmusnak s mint ilyen a fölbomló s a tudománytól újra a babonához és misztikizmushoz forduló polgárság reakciós szemlélete.

spirituále : néger vallási ének

spirituális : lelki, szellemi, lelki atya, gyóntató; papnevelő intézet felügyelője

spiritualizmus : bölcseleti felfogás, mely szerint minden létező alapjában véve lélek, szellem s az anyag csupán a szellem egyik megjelenési formája

spirituoso : tüzesen (zenei műszó)

spiritus : szellem; szesz

spiritusz rektor : irányító szellem, éltető erő

spirochaeta : egysejtű, mikroszkópikusan kicsiny élőlény, bizonyos fajai betegségokozók (pl. a spirochaeta pallida a vérbajé)

spisz : nyárs, uyárspolgár; kopott nyomdabetű, maszat

spiszbürger : nyárspolgár

spleen : unalom, magánúntság, komorkedvűség, búskomorság

spleenes : magánúnt, komorkedvű, melakóros, világúnt

splendid : fényes, pazar

splendid isolation : fényes (előkelő) elszigeteltség (Anglia magatartása Európa politikai eseményeivel szemben a 19. században)

splitter : szilánk, repesz

spódium : csontszén

spondeusz : versláb (két hosszú szótag)

spongya : szivacs

spontán : önként való, önkéntes szabad, közvetlenül, önmagától, ösztönös

spontaneitás : önkéntelenség, közvetlenség, szabad elhatározás, önkéntesség, ösztönösség

spontaneitás-elmélete : a munkásmozgalom történetében időnként felmerülő olyan opportunista felfogás, mely szerint a társadalmi átalakulások önkéntelenül és önmaguktól

(spontán) váltódnak ki és zajlanak le, meg kell tehát hajolni a munkásmozgalom ösztönössége előtt. Lebecsüli, sőt tagadja az átalakulást előkészítő szervezett harc, a mozgósító öntudat és az élen járó párt szerepének jelentőségét. Ez az elmélet „határozottan ellenzi azt, hogy az ösztönös mozgalomnak tudatos, tervszerű jelleget adjunk, ellenzi, hogy a párt a munkásosztály élén haladjon, hogy a párt a tömegeket a tudatosság színvonalára emelje, hogy a párt vezesse a mozgalmat, azon van, hogy a mozgalom tudatos elemei ne zavarják a mozgalmat abban, hogy a saját útján menjen, azon van, hogy a párt csak figyelje az ösztönös mozgalmat és annak uszályában kullogjon. Az ösztönösség elmélete olyan elmélet, mely a tudatos elemek szerepét a mozgalomban lekicsinyli, az „uszálypolitika" ideológiája logikai alapja mindenfajta opportunizmusnak" (Sztálin). (Lásd még: chvosztizmus, ökonómizmus.)

spóra : csíramag, terméstest

sporadikus : szórványos, szétszórt, egyes, magános

spórherd : takarék-tűzhely

spórol : takarékoskodik

sporstman : sportember

spriccer : fröccs, bor szódával

sprint : rövid távolságú verseny (futó, úszó, kerékpár stb.)

sprinter : olyan versenyző, aki rövid távolságon elsősorban gyorsaságra törekszik

sprőd : merev, rideg, törékeny

spulni : orsó, cséve, tekercs

spurius : szimat, sejtés

spurt : versenyben a legnagyobb (többnyire végső erőfeszítés a vezetés megszerzésére

sputum : köpet

square : négyzet, négyzetalakú tér

srác : kölyök, gyerek

sraffiroz : csíkoz

sramli-zene : népies bécsi zene

srapnell : időzíthető, golyókkal és robbanóanyaggal töltött tüzérségi lövedék

srég : rézsútos, ferde

srót : csavar

S. S. : (Schutz-Staffel), „védőalakulat", a német nemzeti szocialista párt által alapított, eredetileg fekete inget viselő katonai alakulat politikai célú erőszakosságok elkövetésére. Hitler uralomra jutása után ebből alakult ki a Waffen-SS, mely a háború alatt a németek által megtámadott népek ellen a legválogatottabb gonosztetteket követte el. A S. S.-ek voltak a koncentrációs táborok őrei s ők hajtották végre milliók tervszerű fizikai kiirtását. A háború befejezte után az angolszász hatalmak Németország nyugati zónáiban igen kedvező körülmények között tartották átmeneti fogságban az S. S.-eket, akik bűneiket elsősorban Európa keleti területein követték el

stáb : csapattörzs, táborkar, vezérkar

stabil : állandó

stabilitás : állandóság

stabilizáció : állandósítás, egy pénzügyi állapot megszilárdítása, állandóság (gazdasági, pénzügyi) megteremtése

stabilizál : állandósít, megszilárdít

staccato : szaggatottan

stáció : állomás

stadion : versenypálya, sporttelep

stádium : állapot, állás; fok, fejlődési fok; pont, időpont; szakasz, fejezet

staféta : gyorsfutár, küldönc; váltófutás

staffázs : díszítés, díszítő mellékalakok, mellékes járulék

staffiroz : díszít, minden szükségessel ellát, fölszerel

staffirung : kelengye

staggione : évszak; színházi évad; időszakos vándorszíntársulat
stagnáció : pangás, egyhelyben állás, tespedés, veszteglés
stagnál : pang, egyhelyben áll, megakad
stalagmit : álló cseppkő
stalaktit : függő cseppkő
stallum : hivatal, állás; javadalom; káptalani hely
stammgaszt : törzsvendég
stancni : sajtoló, lyukasztó, alakbökő, mélyítő, kivágókés
stancol : sajtol, mélyít, lyukaszt, mintát kivág
stand : állomás, állomány, árusítóhely, állás
standard : törvényes mérték, mintamérték, szabály, szabvány, átlag, színvonal, zászló, jelvény
standardizálás : szabványosítás; közhasználatú méretek és minőségek megállapítása
Standard Oil Company : a világ egyik legnagyobb monopolkapitalista társasága, mely olajkoncessziók megszerzésével és kihasználásával, olaj kitermelésével, szállításával és kereskedelmével foglalkozik. A Standard Oilnak, mely az imperializmus korának egyik legtipikusabb képviselője, a világpolitika irányításában is jelentős szerepe van
stangli : rudacska
stanica : kozáktelepülés
stanicli : papírzacskó
stante pede : tüstént
stanza : nyolcsoros versszak
staphylokokkuszok : fürtös, köralakú genyokozó baktériumok
stars and stripes : „csillagok és sávok", az U. S. A. csillagos lobogóját hívják így
start : indulás, verseny kezdete
startol : indul
statáriális : rögtönítélő
statárium : rögtönítélő eljárás, rögtönbíráskodás
State Department : az Egyesült Államok külügyminisztériuma
statiszta : csoportosan játszó, néma szerepet játszó segédszínész
statisztál : néma-, csoportos-, segédszereplőként működik, lényegtelen v. mellékes szerepet játszik
statisztika : szabályszerűen visszatérő jelenségeknek (különösen a társadalmi életben) számszerű nyilvántartása és általában kutatómódja; tudomány, melynek célja az állam és társadalom körülményeinek a tények számszerű meghatározása útján való kifürkészése
statika : egyensúlytan
statikus : egyensúlyozó
stativ : állvány, tartó
statua : szobor
statuál : megállapít, rendel, megszab, (példát) mutat
status nascendi : a keletkezés állapota
status quo ante : az azelőtti, előbbi állapot
státusz : állapot, állomány, létszám
statutum : szabályzat, alapszabályok, rendtartás
steak : szelet
steamer : gőzös, gőzhajó
stearin : a legtöbb állati és növényi zsír főalkotórésze
stég : kikötő, híd hajók számára; gerinclemez, űrpótló; járda
steif : merev
steigerol : felemeli a házbért
stekli : cipősarok; üllőbetét
stelázsi : állvány, polc
stempli : bélyeg, bélyegző; pecsét
stenokardia : szívszorulás
stentori : hatalmas, harsogó hang (Stentor görög hős nevéből, akinek hangja ötven emberével vetekedett)
steppel : letüz, tüzdel
steril : meddő, terméketlen, csírátlan, tiszta
sterilizáció : csírátlanítás, meddősítés
sterilizál : csírátlanít, meddősít
sterling : angol pénzmegjelölés

sterlingblokk : azoknak a brit gazdasági befolyás alatt álló államoknak csoportja, melyek pénzrendszere az angol font sterling rendszerrel szoros kapcsolatban áll

steward : pincér hajókon, repülőgépeken; intéző, felügyelő, élelmező

stich : árnyalat, csepp, kevés

stichpróba : találompróba, kémpróba

stichwort : címszó, vezérszó, végszó

stiglic : tengelice

stigma : jel, bélyeg, folt; a növénytanban bibe; az állattanban szárnyjegy

stigmatizáció : megbélyegzés; bőrfoltoknak, Jézus sebeinek állítólagos megjelenése s általában bőrvérzések és szöveti zavarok elnevezése magas fokban hisztérikus, vallásilag erősen befolyásolt személyeknél, főként lányoknál

stikli : csíny

stilét : tőrösbot

stiliszta : íróművész

stilisztika : az írásban való kifejezésmód formáinak tudománya; az írásművészet módjainak elmélete

stilizál : fogalmaz, szövegez; a valóság jelenségeit a kifejezésben bizonyos elvnek vagy eszménynek megfelelően módosítja, alakítja

stillhalte : adósságok kifizetésének szünetelése, hitelrögzítés

stílszerű, stílusos : ízléses, ízlésnek v. szabályoknak megfelelő; korszerű; divatos

stílus : a régi rómaiak vas vagy bronz íróvesszeje; írásmód, szövegezés, fogalmazás; művészeti kor vagy irány kifejezésmódja; modor, mód; szabás

stimmel : hangol, egyezik, egybevág

stimulál : ösztönöz, izgat, ingerel, ösztökél

stimulancia : izgatószerek

stipendium : ösztöndíj

stipuláció : szerződés, megállapodás, kikötés

stipulál : megállapodik, szerződik, megállapít, kiköt, megszab

stokk : készlet

stóla : katolikus papi ruha nyakszalaga; papi illeték

Stolypin-reform : Stolypin orosz cári miniszter reakciós földtörvénye (1906), mely a faluközösség (obscsina) megszüntetésével a nagyparasztok (kulákok) számát és gazdasági erejét gyarapította s a falusi szegénység széles tömegeit tette nincstelen földönfutóvá

stomachus : gyomor

stop : állj!, megállás!

stopper : versenyeken használt, a másodperc töredékeit is mérő óra

stoppol : lyukat töm, harisnyát foltoz, beszövöget, műszövést csinál; megállít (labdát), lefoglal

storthing : „a nagy tanács", a norvég országgyűlés (alsó- és felsőház együttesen)

story : mese, történet

stósz : lökés, rakás, nyaláb

stráda : műút

stráfkocsi : teherszállító lovaskocsi

stramm : kemény, feszes, mokány

strand : homokos folyó v. tengerpart; fövenyfürdő

stranguláció : megfojtás (kötéllel)

strapa : fáradság, fáradalom, erőltetés, vesződség, erős használat

strapál : fáraszt, megvisel; erősen használ, erősen koptat

straparuha : viselőruha, köznapiruha

strassz : drágakövet utánzó üveg

stratagéma : hadi eljárás, hadi csel, fogás

stratéga : hadász, hadvezér

stratégia : hadászat, a hadvezetés művészete; a hadsereg háborúban való vezetésének tudománya azzal a céllal, hogy a hadvezető saját akaratát az ellenségre kényszerítse; Clausewitz szerint az ütközet háború céljára való alkalmazásának tana; az osztályharcban a stratégia — Szta-

lin meghatározása szerint — a proletár felszabadítóharcnak egész vezetése és szervezése a harc céljának, főerőinek és tartalékainak szempontjai alapján

strázsa : őr, őrség

strazza : az üzleti események feljegyzésére szolgáló könyv; üzleti napló

stréber : kapaszkodó, törtető, akarnok

street : utca

stretto : sietve, gyorsan

strich : vonal

strichel : utcán férfiak után cserkészik

strici : selyemfiú

strikt : határozott, szoros, szabatos, megszabott, szoros értelemben való

strimfli : harisnya

strófa : versszak

stróman : álszereplő, báb, a valóságos szereplő helyett névleg megnevezett, csupán névleges közreműködő

strucepolitika : fejét strucmódra a homokba dugó, a valóság előtt szemethunyó magatartás

struggle for life : küzdelem a létért

struktúra : szerkezet, alkat

strukturális munkanélküliség : a tőkés társadalmi rend belső szerkezetéből következő állandóan meglevő tömeges munkanélküliség. Fennállásának oka a világpiac szűkülésén kívül a tőke szerves összetételének szüntelen növekedése, vagyis az, hogy a tőke állandó része (gépek, termelőeszközök) egyre nagyobbodik, változó része (munkaerő) pedig egyre csökken

struma : golyva

stuc(c)ni : csuklóvédő, támasz, karmantyú, csődarab

studió : dolgozószoba, műterem; rádión közvetített előadások megtartására szolgáló különleges helyiség

studiroz : tanulmányoz, vizsgál

studium : tanulmány

stuka : (Sturzkampfflieger) zuhanóbombázó repülőgép

stukatur : gipszmunka, gipszvakolat, különösen szobadíszítményezeteken

stukkó : gipszdíszítés, márványutánzat

stupid : korlátolt, bárgyú

sturm und drang : vihar(zás és forrongás; a fiatal Goethe nemzedékének kora; általában a fiatalság kora

style coupé : rövid mondatos stílus

Styx : alvilági folyó a görög hitregében

sub : alatt (összetételekben)

subiót : fiókos szekrény

sub rosa : titkon, bizalmasan (a rózsa a titoktartás jelképe volt)

sub sigilio : pecsét alatt

sub specie : valaminek formájában, jegyében, látszata alatt, szempontja szerint

sub titulo : vminek ürügye alatt, valamilyen címen

succès : siker

sudatio : izzadás

suffisance : önteltség, önelégültség

suffragette : szavazati jogot, a férfiakkal való egyenlőséget követelő nőmozgalom tagjai, különösen a század első évtizedében Angliában

suffrage universel : általános választójog

suffragium : szavazat

sui generis : az ő fajából való, sajátosan, különlegesen, fajlagosan

summa : összeg, tartalom, foglalat

summa summarum : összesen, mindent összevéve

super : felett, felül (összetételekben)

superfin : rendkívül finom

suprema lex : a legfőbb törvény

surplus : többlet, fölösleg

sursum corda : föl a szíveket

surtaxe : pótilleték, póladó

suscitál : fölizgat

suskus : alattomos cselekedet, titkos fortély

suviksz : cipőfénymáz

sváda : bőbeszédűség, szóáradat, ügyes beszéd, jó beszélőképesség
svadron : lovasszázad
svadronőr : szájhős, dicsekvő
svarmlénia : rajvonal
sveifolt : kanyarított, beszűkített, testhezálló
svihák : léha, könnyelmű ember, szélhámos
svindler : szédelgő, szélhámos
svung : lendület
swing : lengőütés (ökölvívásban); modern tánc
symposion : lakoma; a görögöknél az étkezést követő iddogáló társalgás; Platon egyik művének címe
synedrium : tanácsülés
systole : összehúzódás; az orvostudomány a szív ütemes összehúzódását nevezi így

Sz

szabotál : szabotázst követ el
szabotázs : (franciául sabot — facipő; akadályozó saru) szószerinti értelme „facipő v. fékező saru felhúzása"; a termelőfolyamat titkos károsítása, akadályozása, megbénítása: a termelőeszközök szándékos megrongálása vagy a munkamenet valamilyen megzavarása és késleltetése útján
szabotőr : aki szabotázst követ el
szacharin : mesterséges édesítő
szadista : aki beteges örömét leli a kegyetlenkedésben, mások megkínzásában és szenvedésében
szadizmus : mások kínzásában kielégülő beteges nemi ösztön; a kegyetlenkedésben beteges örömét lelő indulat
szágó : pálmaliszt
szahib : úr (arabul); Indiában az európaiak címe
szakramentum : szentség
szakrificium : áldozat
szakrilégium : szentségtörés
szála : terem
szaldókonto : folyószámla
szaldózni : a kiegyenlítést a számlán nyugtázni
szaldó : egyenleg
szálem alejkum: béke veletek (arab köszönés)
szaletli : lugas
szalina : sóbánya, sószérű
szalón : fogadószoba, társalgó; műtárlat: műhely, műterem
szalutál : tiszteleg
szalvarzán : arzénvegyület, a vérbaj egyik gyógyszere
szalve : fegyverek együttes tüzelése
szalvusz konduktusz : menedéklevél, oltalomlevél; szabad utazás biztosítása
szamaritánus : könyörületesszívű ember
szamovár : teafőző készülék (orosz)
számum : (arabul) forró, száraz szél eredetileg Arábiában, Sziriában és Kelet-India északnyugati részén, de így hívják az afrikai homokviharokat is
szamuráj : hajdani japáni harcos és nemesi osztály
szanál : gyógyít, orvosol, pénzügyileg rendbehoz
szanatórium : gyógyintézet, üdülőház
szandál : saru
szandolin : keskeny, könnyű csónak nem rögzített evezővel
szandzsák : török közigazgatási terület; zászló
szangvinikus : vérmes
szanhedrin : a régi Jeruzsálemben a zsidók legfőbb törvényszékének 72 tagból álló tanácsülése
szanitárius : egészségügyi
szanitéc : egészségügyi katona
szankció : szentesítés, jóváhagyás, hatály, megtorló intézkedés
szankcionál : szentesít, törvényesít, jóváhagy, megerősít
szanktifikál : szentté avat
szanktuárium : szentély

szanszkrit : a hinduk klasszikus irodalmának nyelve, mint népnyelv kihalt, a tudósok nyelveként ma is írják és beszélik Indiában

szapőr : árkász katona

szaracén : eredetileg a Spanyolországba bevándorolt arabok elnevezése, később általában a mohamedánoké, főként a keresztes hadjáraratok idején

szardónikus : görcsös, eltorzult, keserű (nevetés)

szarkasztikus : maró, égető, csípős

szarkazmus : maró, keserű gúny; fulánkos, fanyar tréfálkozás

szarkofág : kőkoporsó, díszkoporsó

szarkóma : húsdaganat

szatellita : csatlós; bolygó

szaten : sima, fényes szövetfajta

szatir : a görög mondavilág szerint kecskefülü és patájú erdei isten; betegesen érzéki férfi

szatíra : gúny; gúnyirat, gúnyos költemény

szatiriázis : betegesen túlhajtott nemi vágy férfiaknál

szatirikus : gúnyos, ostorozó, csúfolódó

szatiszfakció : elégtétel

szatrapa : helytartó (perzsa)

szaturál : telít, átitat, jóllakat, átjár

szavanna : nagy füves puszta Észak-Amerika déli részén

szaxofon : fém fúvóhangszer

szcéna : jelenet, látvány, botrány

szcenárium : jelenetezés, forgatókönyv (filmnél), szövegkönyv

szcenéria : színhely, szín

szcénikus : jelenetezett, színszerű; jelenetező

szceniroz : jelenetez, jelenetet rendez

szceptrum : jogar, királyi pálca

szcintilláció : szikrázás (pl az állócsillagoké), felvillanás, pislogás

széansz : ülés, spiritiszta összejövetel

szecesszió : elkülönülés, különválás, elszakadás; divatos képzőművészeti irány a 19. század végén

szecesszionista, szecessziós : különváló, elszakadó; a 19. századvégi divatos képzőművészeti irány híve; az Uniótól elszakadni akaró déli államok híve az 1861—65. amerikai polgárháborúban, melyet szecessziós háborúnak is neveztek

szeciroz : boncol

széf : tűzálló és betörésbiztos hely magánfelek értékleteinek megőrzésére

szefárd : spanyol hagyományokat megőrző zsidó

szegmentum : körszelet

szeizmikus : rengéses, földrengési

szeizmográf : földrengésjelző készülék

szejm : a lengyel képviselőház neve

szekál, szekíroz : bosszant, zaklat, gyötör

szekáns : zsémbes, nyügösködő, házsártos

szekatura : bosszantás, zaklatás

szekció : osztály, szakosztály; boncolás

szekréció : elválasztás, kiválasztás; bizonyos mirigyeknek meghatározott anyagokat kiválasztó tevékenysége (a vérből); belső szekréció: belső elválasztás, bizonyos kifelé nyílással nem bíró mirigyeknek (pl. pajzsmirigy) ú. n. hormonokat kiválasztó és nem kifelé, hanem befelé, a vérbe juttató tevékenysége

szekretariátus : titkárság

szekretárius : titkár

szekreter : titkár; kisméretű íróasztalféle

szekretum : váladék

szekszepil : nemi varázs, vonzóerő

szeksztáns : szögmérésre használt készülék

szekszuális : nemi, nemi életre vonatkozó

szekszualitás : nemiség, nemiélet

szekszus : (hím és női) nem

szekt : habzóbor, aszúbor

szekta : felekezet, egy felekezettől elszakadt vallási csoport, szükkörű különfelekezet, szorosan összetartó, azonos nézetű, a külvilágtól elkülönülő, szűk közösség

szektárius : valamely szükkörű különfelekezet híve; politikai értelemben: egy szorosan összetartó, azonos nézetű, különcködő irányzatra hajlamos, szűk közösség tagja, aki társaival együtt bizonyos mértékig elkülönül a külvilágtól s éppen ezért arra és a tömegekre nincs erősebb befolyása. A két világháború közötti Magyarországon az illegalitásba szorított kommunista pártnak erős küzdelmet kellett folytatnia a szektárius szellem ellen.

szektor : körszelet, szelet, cikk, területrész

szekuláris : évszázados; világi

szekularizáció : elvilágiasítás; egyházi javak állami kisajátítása

szekularizál : elvilágiasít; egyházi javakat kisajátít

szekunda : elégtelen iskolai osztályzat, másodperc

szekundál : segédkezik, kísér, veletart

szekunder : másodlagos

szekvens : a következő

szekvesztrál : bírói zár alá vesz

szekvesztrum : bírói zárlat

szeladon : udvarló, epedő szerelmes, szoknyavadász

szeldzsuk : török törzs

szelekció : kiválasztás, kiválás, kiválasztódás

szelekciós elmélet : Darwin tana, mely szerint a különböző állati- és növényi fajok természetes faji kiválasztódás (szelekció) útján keletkeznek, azaz a létért való küzdelemben mindig a legerősebb s a környezethez legjobban alkalmazkodó egyének győznek, maradnak fenn és szaporodnak tovább, ilyen módon **határozva meg az egész fajt**

szemafór : vasúti jelzőkészülék

szemeszter : félév, félévi időszak

szeminarista : papnövendék; egy szemináriumi résztvevője

szeminárium : eredeti jelentése magiskola, növényiskola; papnevelő intézet, egyetemi intézet; a tanulók tudásának gyakorlását szolgáló együttes; a munkásmozgalomban nagy szerepet játszott és játszó tanulókörök neve, amelyeknek résztvevői az élenjáró elmélet, a marxista-leninista tudás és a mozgalmi gyakorlat kérdéseit egy vezető segítségével, de közös munkával tanulmányozzák

szenátor : tanácsos; a szenátus tagja

szenátus : tanács, államtanács; felsőház

szendvics : rakott kenyérszelet vagy zsemlye

szenilis : aggkori, öreg, elaggott; aggkori gyengeelméjűségben szenvedő

szenilitás : aggkor; aggkori gyengeség, gyengeelméjűség

szenior : idősebb, idősb

szeniorátus : a legidősebbet illető (jog, örökség), elsőszülöttség

szentencia : bölcs mondás, ítélet, tétel, mondat

szentenciózus : velős kijelentésekben gazdag, magvas, röviden kijelentő, tanulságos mondatokkal teli

szentimentális : érzelmes, érzelgős

szentimentalizmus : érzelmesség, érzelgősség

szenyor : úr (spanyolul)

szenyora : úrnő (spanyolul)

szenzáció : érzéki észrevétel; érdekes, feltűnő, nagyhatású zajos esemény; feltűnés, nagy eset, izgató hír, érdekesség

szenzál : közvetítő, ügynök

szenzibilis : érzékeny

szenzitiv : érzékeny

szenzuális : érzéki, érzékleti

szenzualista : a szenzualizmus híve; érzékies ember; aki azt vallja, hogy minden megismerésünk az érzéki benyomásokból származik

szenzualizmus : hajlam az érzéki ösztönzések alapján való cselekvésre; érzékiesség; a bölcseletben az a felfogás, mely szerint képzeleink eredetükben érzéki benyomásokon alapulnak. A dialektikus materializmus azt tanítja, hogy érzeteink a külső világot, a mozgásban levő anyagot másolják, fényképezik le, tükrözik vissza s ezek alapján keletkeznek az elképzelések és fogalmak, amelyeket ezután a gyakorlat ellenőriz

szenzus : érzék

szeparáció : elválás, elszakadás elkülönülés

szeparál : elkülönít

szeparát : külön

szeparatista : elkülönülésre törekvő, a szeparatizmus híve

szeparatizmus : elkülönülésre, elszakadásra törekvő felfogás különösen politikai és vallási dolgokban; törekvés valamely szervezettől (állam, párt stb.) való elkülönülésre

szeparátor : osztályozó, szétválasztó, elkülönítő, (tej) fölözőgép

szeparé : mulatóhelyi, vendéglői különszoba

szépia : tintahal; barnásvörös festék

szepszis : vérmérgezés, vér megfertőzése, rothadás

szeptikus : rothasztó

szeptima : hetedhang, hetedik

szeráf : angyal

szeráj : palota, lakosztály; eredetileg egy palota neve Konstantinápolyban, ahol 1922-ig a török szultánok székhelyüket tartották

szerenád : éjjeli zene

szerenisszimusz : „legkegyelmesebb", uralkodóhercegek hajdani címe

széria : sor, sorozat

szeries : sor, sorozat

szeriőz : komoly, megbízható

szerológia : a vérszérum tulajdonságaival és alkalmazásával foglalkozó tudomány

szerpentin : kígyóút, kanyargó; papíroskígyó

szérum : savó; egy folyadék vizes alkotórésze; szűkebb értelemben vérsavó; (gyógyszérum: gyógysavó, oltóanyag; állati vérsavó, melyben bizonyos betegségek ellenszere kifejlődött s amelyet befecskendezés útján gyógyításra vagy immunizálásra használnak)

szérum-reakció : a vérsavó viselkedése és bizonyos behatásokra való visszahatása, melyet tervszerűen megfigyelnek különböző betegségállapotok felismerése céljából

szervált : aszalt, szárított

szervilis : szolgai

szervilizmus : szolgalelkűség, szolgaiasság

szerviroz : felszolgál, tálal

szervisz : kiszolgálás, szolgálat; javító-állomás; terítők; étkészlet

szerviták : egy szerzetesrend tagjai

szervusz : szolga; köszönési forma (lerövidítve ebből: servus humillimus = alázatos szolgája

szesszió : ülés, ülésszak; telek

szet : labdajátékban egy forduló

szetter : vizslafaj

szextett : hat hangra v. hangszerre szóló zenedarab

szezon : idény, évad

szféra : gömb, égboltozat, légkör, kör, tér, terület

szfinx : mesebeli lény az ókori egyiptomiak és görögök hite szerint, feje és melle asszony, teste oroszlán; a termékenységnek, a bölcsességnek és a rejtélyesnek jelképe. Az Ödipusz-monda szerint a halandóknak találós kérdéseket adott fel s aki azokat nem tudta megfejteni, halállal bűnhődött. Ödipusz megfej-

tett egy ilyen kérdést, mire a szfinx a tengerbe vetette magát

szibarita : elpuhult ember (Sybaris régi görög város nevéből)

szibilla : jósnő

sziderikus : csillagra vonatkozó

sziderurgia : a vaskohászat tudománya

szidi : úr (arabul)

szieszta : déli pihenő

sziesztázik : pihenőt tart

szifilisz : vérbaj, bujakór

szifón : szívócső, szénsavpalack

szignál : jelez, jelt ad, aláír, kézjegyével ellát

szignatárius : szerződést aláíró; aláírásra jogosult; aláírt (felek)

szignatura : aláírás, jelzés, kézjegy

szignet : védjegy, nyomda jegye

szignum : jel

szignum laudis : dicséret, elismerés jele; katonai érdemrend

szigurança : politikai rendőrség a volt román királyságban

szikkatív : szárítóanyag

szikofanta : kém, besúgó

szilencium : hallgatás, csend; eltiltás egy hivatás gyakorlásától

szilicium : kova

szilfid : légies, könnyed, légi tündér

szillaba : szótag

szillabus : jegyzék, lajstrom: egyházellenes tanok hivatalos jegyzéke; beszéd vázlata, előadás gondolatmenete

szillogisztika : a következtetőformák tana

szillogisztikus : következtető, szabályos következtetés általi

szillogizmus : következtetés, szabályos következtetőforma, a formális logikában a következtetés alapformája

szilo : tárlótorony, tárló

szilszkin : (eredetileg fókabőr) nemes prémfajta

sziluett : árnykép; körvonal-kép, körvonal-rajz

szilur : földtani réteg, amelyben a gerincesállatok kövületei először előfordulnak

szimbiózis : együttélés

szimbolika : jelkép-rendszer, bizonyos jelképek összessége; vallásos fogalmak jelképes ábrázolásának tana

szimbolikus : jelképes

szimbolizál : jelképez

szimbolizmus : jelképiség; jelképi kifejezésre, a valóság jelképekbe sűrített ábrázolására törekvő művészeti és irodalmi irány, különösen a 19. század utolsó évtizedeiben. A szimbolizmus a hanyatló polgári társadalom egyik dekadens művészeti kifejezésformája abban a korban, amikor a valóság közvetlen, reális ábrázolását a polgárság már nem tudja elviselni

szimbólum : jelkép

szimfónia : együtthangzás; zenekarra írt többszólamú, általában négy főrészre oszló nagy zenemű

szimfónikus : sokszólamúan összehangzó; szimfóniára vonatkozó

szimmetria : részarányosság

szimmetrikus : részarányos

szimónia : üzérkedés papi állásokkal; egyházi méltóságok pénzért való áruba bocsátása

szimpátia : rokonszenv, vonzódás

szimpatikus : rokonszenves

szimpatizál : rokonszenvez

szimpatizáns : a közelmult munkásmozgalmában azokat (többnyire értelmiségieket) nevezték így, akik magát a Pártot s a mozgalmat rokonszenvvel nézték, azzal a legtöbb vonatkozásban egyetértettek, annak munkájában azonban cselekvően nem vettek részt

szimpla : egyszerű, egyes

szimplex : egyszerű, együgyű

szimplicitás : együgyűség, jámborság, egyszerűség

szimptóma : tünet, kórjel

szimptomatikus : tüneti, tünetszerű, jellemző

szimulál : tettet, színlel

szimuláns : színlelő, betegséget tettető

szimultán : egyidejű, együttes, egyszerre történő, közös

szimultanizmus : egymástól távoleső, de egyidőben történő dolgok egyidejű ábrázolása a művészetben. Ez a művészeti irány egyike volt a két világháború közötti, alapjában a valóságtól elszigetelődő és hanyatlást jelentő formai újításoknak

szincerizál : őszintéskedik, bizalmaskodik, pajáskodik

szindikalista : a szindikalizmus híve

szindikalizmus : a munkásmozgalomnak egyik — főként a latin államokban fennállott — formája, mely tagadta a politikai párt szükségességét, szervezeti formának csupán a szakszervezeteket és üzemi tanácsokat ismerte el és harci eszközül egyedül a sztrájkot óhajtotta alkalmazni

szindikátus : a szakmai szervezetek neve Franciaországban; vállalatok szövetkezése azonos üzleti érdekeik együttes képviseletére és előmozdítására

szindikus : jogi képviselő; községek, vállalatok jogi tanácsadója

szinekura : gondnélküli, munkával nem járó hivatal; semmittevés fizetésért

szingalézek : Ceylon őslakóinak neve, akik még ma is a lakosság nagyobb felét alkotják, a sziget kormányzására azonban semmi befolyásuk nincs

szinguláris : egyes szám

szinkópa : szó vagy hangrövidítés egy szótag vagy hangzó kiesése által; szívverés; hirtelen elgyengülés; a zenében súlytalan ütemrész kapcsolata a következő súlyossal

szinkrétizmus : kiegyenlítő közvetítés vitázó felek között, különösen olyan tételek felállításával, melyeket mindegyik fél a maga nézeteinek megfelelően értelmezhet; egyeztetés; megalkuvás

szinkrón : egyidejű

szinkronizálás : egyidejűsítés; filmnél az utólag felvett beszéd és a kép folyamatának egyidejüsítése

szinódus : zsinat; egyházi gyűlés, egyházi hatóságok tanácskozása; a *szent szinódus* az orosz ortodox egyház legfőbb lelkészi hatósága volt a cárizmus idején

szinonim : rokonértelmű (szó)

szinopszis : áttekintés, összefoglalás

szinoptikusok : az első három evangélium szerzői (az azonos eseményeket elbeszélő)

szintakszis : mondattan

szintétikus : összetevő, összekötő, összefoglaló, egyesítő; két, látszólag egymásnak ellentmondó folyamatot összefoglaló és egy magasabb fogalomban egyesítő (elv); a vegytanban az alapanyagokból mesterségesen összetett (műanyag)

szintézis : egybefoglalás; a részek összefogása egy egésszé; a dialektikában két, egymással ellentétes fogalomnak egy harmadik, magasabb fogalomban való egyesítése és feloldása; formulázás a dialektikus materializmusban

szinusz : öböl, üreg, szögfüggvény, a derékszögű háromszögben egy szöggel szembenfekvő oldalnak a háromszög legnagyobb oldalához való viszonya; az anatómiában levegőtartalmú üregek a koponyacsontokban

sziréna : erőshangú jelzőkészülék, jelzőkürt, vészkürt

szirének : sellők; a görög hitrege szerint csábító énekü, madárkarmu és szárnyú szüzek, akik a hajósokat romlásba csalták; általában veszélyes, csábító nők elnevezése

szirup : szörp, sűrű cukoroldat

sziszifuszi munka : hiábavaló munka, elvégezhetetlen munka (Sisyphus görög mondabeli király nevéből)

szisztéma : rendszer

szisztematikus : rendszeres

szituáció : helyzet, állapot

szituált : rendezett viszonyok között élő, jómódú

sziu : indiántörzs

szkarabeusz : galacsinhajtó bogár (az egyiptomiaknál szentnek tartott)

szkecc : vázlat, színpadi jelenet

szkelet : csontváz

szkepszis : kétség, kételkedés, kétely

szkepticizmus : kételkedés tana; a bölcseletben az a felfogás, mely tagadja a dolgok lényegéről való biztos állítások lehetőségét, tehát általában a megismerés lehetőségét; az erkölcstanban egy szilárd és általánosan érvényes erkölcsösség kétségbevonása; vallásilag isten létének kétségbevonása. A bölcseleti szkepticizmust, mint az objektív igazság megismerési lehetőségének elvi tagadását, a dialektikus materializmus a leghatározottabban elveti, amikor abból indul ki, hogy „a világon nincs megismerhetetlen dolog, hanem csak olyan, amit még nem ismertek meg, amit a tudomány és a gyakorlat erejével fel fognak fedni és meg fognak ismerni" (Sztálin)

szkeptikus : kétkedő, hitetlen

szkiff : egypár evezős, légszekrényes csónak

szkipetárok : (hegylakók) albánok

szkizma : elszakadás, egy házszakadás

szkizmatikus : szakadár, eretnek

szkizofrén : öntudathasadásban, szerdüléses elmezavarban szenvedő

szkizofrénia : öntudathasadás, szerdüléses elmezavar

szklerotikus : elkeményedő

szklerózis : elkeményesedés; elmeszesedés (véredény)

szkoliózis : hátgerincferdülés

szkrip : tőzsdei szakkifejezés, a még teljesen ki nem fizetett és ki nem adott állampapirokról, részvényekről szóló ideiglenes elismervényeket hívják így

szkunksz : amerikai görény prémje

szkupstina : „gyűlés", a parlament neve Jugoszláviában

szlavisztika : a szláv népek nyelvének és irodalmának tudománya

szlavofil : szlávbarát

szlöjd : kézügyesség, kézügyességi foglalkoztatás iskolában

szmirna : szőnyegfajta (török város neve után)

szmóking : rövid fekete férfi estélyikabát

sznob : előkelősködő; önhitt; a választékosság látszatára törekvő; aki műveltebbnek mutatja magát, mint amilyen a valóságban

szoáré : estély

szobránje : a népképviselet neve Bulgáriában

szociál-darwinizmus : az állat- és növényvilágban folyó létharc Darwin által felfedezett törvényének helytelen kiterjesztése a társadalmi viszonyok és az osztályharc területére. A szociál-darwinisták azt állítják, hogy az uralmon levő kizsákmányoló osztályok a legtehetségesebb emberekből, a létezésért folytatott harc győzteseiből tevődnek össze. Az ilyen „elméletet" a burzsoázia az imperialista rablóháborúnak, a gyarmati népek kizsákmányolásának, a faji gyűlölet szításának s a kapitalista rendben uralkodó társadalmi egyenlőtlenségnek igazolására használja ki. A szociál-darwinizmusnak semmi közössége sincs a tudománnyal. A marxizmus helytelennek és „lehetetlennek" tartja „az állati társadalom törvényeinek egyszerű átvitelét az emberi társadalomra". (Engels) Az emberi társadalom története sajátos fejlődéstörvények sze-

rint, az anyagi termelés fejlődéstörvényei szerint igazodik, melyek minőségileg különböznek a szerves világ biológiai fejlődéstörvényeitől

szociáldemokrácia : az e néven nevezett mozgalmak, pártok (melyek programjuk végcélja szerint általában a szocialista társadalmi forma megvalósításáért küzdő munkáspártok voltak, vagy azoknak tartották magukat) a mult század közepe óta a történelmi változások során különféle és változó szerepeket játszottak. Az első, magát szocialista demokratának nevező pártot 1840-ben alapították Franciaországban s képviselője az irodalomban Louis Blanc, a parlamentben Ledru Rollin volt. Ez alapjában kispolgári, a munkások közt azonban jelentős befolyással bíró pártról Engels a Kommunista kiáltvány 1888-as angol kiadásához írt előszavában ezt mondja: „A szocialista demokrata név azt jelentette hogy a demokrata vagy köztársasági párt e része, valamint ennek az elnevezésnek szerzői többé kevésbbé szocialista színezetűek voltak." A 48—49-es forradalmakat követő reakciós kor időszaka után az 1869-ben Bebel, Liebknecht által alapított ú. n. Eisenachi Munkáspárt „Német Szociáldemokrata Munkáspárt"-nak nevezte magát. Ez a párt, mely közelebb állt Marxhoz és Engelshez, 1875-ben a Gothai Kongresszuson egyesült a Lassalle-féle „Általános Német Munkásegylet"-tel a kompromisszumos gothai program alapján, ami forrásává lett a párt későbbi opportunizmusának. A II. Internacionále vezető pártja a Német Szociáldemokrata Párt volt. A szociáldemokrácia a II. Internacionále első korszakában — a soraiban meglevő s egyre növekvő opportunizmus ellenére is — a munkásmozgalom szempontjából kezdetben pozitív jelentőségű szerepet játszott. Lenin e periodusról a következőket írja: „A II. Internacionále a talaj előkészítésének korszaka volt, a mozgalomnak széles, a tömegeket megragadó kiterjesztése számára az országok egész sorában." Az imperializmus korának növekvő kifejlődésével s a hatással, melyet ez a munkásság felső rétegeire tett, a szociáldemokrácián belül egyre inkább erősödött a reformista szellem és egyrészt a nyílt, másrészt a leplezett opportunizmus; a centrizmus (l. ott); felszínre került az az elmélet, hogy a proletariátus a „legális út" kizárólagos alkalmazásával, a pusztán formális polgári demokrácia parlamentarizmusa útján belenőhet a szocializmusba. Sztálin ezt mondja erről: „A kapitalizmus aránylag békés fejlődésének időszaka volt ez, hogy úgy mondjuk, háború előtti időszak, amikor az imperializmus katasztrófális ellentmondásai még nem tárultak fel teljes nyíltságukban, amikor a munkások gazdasági sztrájkjai és a szakszervezetek többé kevésbbé „normálisan" fejlődtek, amikor a választási harcok és a parlamenti frakciók „szédítő" sikereket értek el, amikor a harc legális formáit az egekig magasztalták és azt hitték, hogy a kapitalizmust legalitással „ölik meg"... Közben azonban közeledett az imperialista háborúk és a proletariátus forradalmi háborúinak új szakasza. A harc régi módszerei a finánctőke mindenhatóságával szemben nyilvánvalóan elégtelenek és erőtlenek bizonyultak. „Ezidőben az európai szociáldemokrácia keretében csupán egyetlen teljesen forradalmi párt alakult ki, még pedig az orosz szociáldemokrata párt kebelén belül. Az 1912-es prágai konferencián a bolsevikok politikai csoportból önálló párttá alakultak

„Oroszországi Szocialdemokrata Munkáspárt (bolsevikok)" néven, melynek soraiból kiüzték az opportunista mensevikeket. A többi szociáldemokrata párt kebelén belül azonban az opportunizmus és megalkuvó reformizmus volt az uralkodó irány, ami aztán logikusan vezetett arra az első imperialista világháború kitörésekor, hogy a II. Internacionále pártjai elárulták a munkásosztályt, megszegték a II. Internacionále kongresszusainak háborúellenes határozatait. „A bolsevik párt volt az egyetlen proletárpárt, amely hű maradt a szocializmus és a nemzetköziség ügyéhez és amely polgárháborút szervezett saját imperialista kormánya ellen. A II. Internacionále összes többi pártjai, mert vezető felső rétegeik révén a burzsoáziához voltak kapcsolva, az imperializmus foglyaivá lettek, átpártoltak az imperialisták oldalára." (A Sz. K. (b) P. története.) A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után, melyet élén Leninnel a bolsevik párt szervezett meg és vezetett, a szociáldemokrácia történetében az 1918-as esztendő újabb határkövet jelentett, amikor az opportunizmus és szociálsovinizmus elleni harc sokesztendős, különösen a háború alatti folyamata a nemzetek egész során kommunista pártok alakítására vezetett". (Lenin) Az első világháború után a szociáldemokrata pártok többsége (sorain belül a döntő szerepű jobboldallal) folytatta saját kapitalistáinak támogatását a Szovjetunió és a kommunisták ellen, a vesztes országokban megakadályozta a forradalom teljes kibontakozását és megkönnyítette a fasiszta mozgalmak előretörését. A fasizmus uralomrajutása után a megváltozott helyzetben háttérbe szorult az osztályáruló jobboldali szociáldemokrácia, a kommunista pártok stratégiai célkitűzése pedig a nemzeti függetlenségnek a fasiszta imperialisták ellen való megvédése, a demokrácia megteremtése és a dolgozó osztályok egységfrontja lett. A német fasizmus által fenyegetett országok munkásosztályai megtalálták a népfrontpolitik útját. A fasizmus elleni harc befejezése után a jobboldali szociáldemokrácia a „harmadik út" hangoztatásával teljesen átment a reakció oldalára, a munkásegység ellen dolgozott s az amerikai imperializmus világuralmi törekvéseinek, az újabb háborús gyujtogatásnak szolgálatába állt. A népi demokratikus országokban a jobboldali szociáldemokrácia befolyását jórészt kiküszöbölték és létrejött a munkásosztály két történelmi pártjának egysége.

szociálforradalmárok : hajdani orosz antimarxista s az anarchista irányzattal is rokon párt, mely a cárizmus megbuktatásához a főerőt a parasztságban kereste és tömegmegmozdulások helyett az egyéni terror eszközével akart harcolni. A forradalom alatt előbb a párt jobb, majd balszárnya is az ellenforradalomhoz csatlakozott

szociálimperializmus : a II. Internacionáléhoz tartozó szociáldemokrata pártok (főként első világháború előtti és alatti) irányzata, mely a haza védelmét hirdette s a „nemzeti" gyarmatpolitika és az uralkodó osztályok érdekeit szolgálta. Csatlakozott a háborús uszítókhoz, elárulta a nemzetközséget és a munkásosztály érdekeit. „Szocialista a szavakban és imperialista a cselekvésben" — mondta Lenin ezzel kapcsolatosan. (A szociáldemokráciának az első világháború alatti szerepéről.) Mindez a második világháború **utáni, az amerikai és angol imperia-**

lizmus befolyását tükröző (jobboldali) szociáldemokráciára is igaz maradt.

szocialista állam : a munkásosztály által a széttört és megsemmisített burzsoá államgépezet helyén alkotott újtípusú állam. A szocialista állam „olyan állam, mely *új módon* demokratikus (a proletárság és általában a nincstelenek számára) és *új módon* diktatórikus (a burzsoázia ellen)" (Lenin). A munkások és parasztok szocialista államának jelentősége és szerepe abban áll, hogy a legfőbb fegyvert jelenti a munkások és parasztok kezében, a szocializmus győzelme s a dolgozók szocialista vívmányainak a kapitalista környezettel szemben való megvédelmezése érdekében

szocialista törvény : Bismarck által a német szociáldemokrata párt ellen a XIX. század végén hozott hírhedt kivételes törvény, mely a párt tömegbefolyását akarta megsemmisíteni

szocializálás : társadalmasítás, társadalmi tulajdonba való vétel

szocializmus : a szót, mai értelmében először, Saint-Simon egyik alig ismert tanítványa használta 1812-ben a Globe című saint-simonista újságban. A szocializmus szó eredetileg azt a társadalmi tant jelenti, mely a munkásosztály felszabadítását, az osztályok megszüntetését, a termelőeszközök társadalmi tulajdonba való vételét hirdeti. Azok a pártok és mozgalmak, melyek ezért a célért harcoltak vagy azt hirdették magukról, hogy ezért harcolnak, nevezték és nevezik magukat szocialistáknak; mint társadalmi forma a szocializmus a kommunista társadalom első foka, tehát a marxista-leninista pártok célja s nagyrészt megvalósult már a Szovjetunióban. A szocializmusban a termelőeszközök magántulajdona megszűnik s a társadalom gazdasági alapjául a gazdaság szocialista rendszere, a munka és termelési eszközök szocialista, kollektív tulajdona szolgál. A kizsákmányoló osztályokat kiküszöbölik, az ember ember általi kizsákmányolását megszüntetik. A társadalom a városi és falusi dolgozókból — a munkásosztályból, a parasztságból és az értelmiségből tevődik össze. Az ezek közötti osztálykülönbség kiküszöbölődik, elmosódik. A társadalom gazdasági életét a népgazdaság állami terve határozza meg és irányítja. A munkára, tanulásra és pihenésre való jog minden dolgozó számára biztosítva van. A munka mindenkinek kötelessége és becsületbeli ügye. A szocializmus alapelve, hogy mindenki képességei szerint dolgozik és a társadalomtól az általa teljesített munka szerint kap fogyasztási javakat. Gyermekekről, öregekről és egyéb munkaképtelenekről a társadalom gondoskodik. A szocializmus csirái megvannak már a kapitalista rendben és annak ellentmondásai következtében fejlődnek tovább. Ez ellentmondások feloldása azonban nem következik be mechanikusan, hanem a — kapitalizmusban legsúlyosabban érintett s a szocializmus megvalósításában elsősorban érdekelt — proletártömegektől a tőkés viszonyok céltudatos forradalmi átalakítását követeli meg. A kapitalizmusból a szocializmushoz vezető út Engels szerint a következő: „A proletariátus megragadja a közhatalmat és e hatalom segítségével a burzsoázia kezéből kisikló társadalmi termelőeszközöket köztulajdonná változtatja. Ez aktus által a termelőeszközöket megszabadítja addigi tőketulajdonságuktól és

társadalmi jellegük érvényrejuttatására teljes szabadságot ad. Most már lehetővé válik egy előre meghatározott terv szerinti társadalmi termelés". Minthogy a szocializmusnak az elnyomott osztályokra igen nagy a vonzóereje, ezzel a fogalommal *rendkívül sok visszaélés történt*. Az uralkodó osztályok különböző ügynökei és képviselői minden időben szívesen felhasználták a szocializmus jelszavát saját valódi céljaik leplezésére és „szocialistáknak" nevezték magukat. Így a nagytőke legnyiltabb és legvéresebb diktatúrája, a Hitler-fasizmus is nemzeti- „szocialistának" nevezte magát. Manapság is szívesen használják a burzsoázia érdekeinek képviselői, sőt az imperialista monopóltőke képviselői is különböző országokban és különböző pártokban a „szocialista" jelzőt, hogy a mozgalmat kompromittálják vagy vezetését kezükbe kaparintsák

szociálökonómia : társadalomgazdaságtan; a közgazdaságtan olyan megjelölése, amely hangsúlyozza a gazdasági tények társadalmi természetét

szociálpatrióták : azok a munkásvezetők, akik az első világháborúban országaik kapitalistáinak „patriótává", hazafiassá kendőzött imperialista céljait támogatták s emellett „szocialistáknak" nevezték magukat

szociálpolitika : társadalmi törekvés, mely közületi (állami, városi stb.) intézkedések segítségével — a fennálló társadalmi rend elvi (gazdasági) alapjainak megváltoztatása nélkül akarja a dolgozók és ínségesek életének (gazdasági, egészségügyi stb. helyzetének) nehézségeit enyhíteni. A polgári társadalomban a szociálpolitika egyik mellékcélja a legtöbbször az is, hogy a társadalmi feszültségeket enyhítse s az elnyomottak törekvéseit a kérdéseket gyökeresen megoldó osztályharcos mozgalom helyett a szociális foltozgatások, a reformizmus útjára terelje. A szociálpolitika e mellékcélja csak ott csik el, ahol a dolgozó nép már valóban döntő tényezője az *államhatalomnak*; a *népi demokráciákban* például — a társadalom gazdasági alapjainak növekvő átalakulása mellett — a szociálpolitika valóban egyedül a dolgozók életviszonyainak (anyagi, egészségügyi, kulturális helyzetének) javítását célozza

szociográfia : társadalomrajz, társadalomleírás; a szociológia segédtudománya, mely kisebb-nagyobb társadalmi közösségek (osztályok, társadalmi rétegek, vidékek, falvak, stb.) életének viszonyait kutatja, rendszerezi és konkrét képét írja le. A szociográfiának különösen nagy szerepe volt Magyarországon a közelmultban a népi írók és az ú. n. falukutatók mozgalmában. Élenjáró társadalmi elmélet nélkül a szociográfia nem kellően alkalmazott műfaja könnyen az adathalmazok zsákutcájába vagy egy romantikus-antikapitalista álláspontra vezethet. Megfelelő tudományos irányítással azonban nagy szolgálatot is tehet a valóság felkutatásában

szociológia : társadalomtudomány; azoknak a törvényeknek ismerete és kutatása, melyek szerint a társadalom alakult s amelyek a társadalmat irányítják; a társadalmi vonatkozásokat szabályozó törvények ismerete és kutatása; a társadalom formálódása és változása törvényeinek tudománya. Az igazi szociológia nem azzal a kérdéssel kezdődik, amelyet a polgári szociológiák elsőnek tesznek fel, hogy mi is *általában* a társadalom, hanem valamely történelmileg meghatározott társadalom konkrét jelenségeinek tanulmányozásával.

Ezt a feladalot Marx oldotta meg a társadalom egyik formájának, a kapitalizmusnak tanulmányozásával s kimutatta, hogy a társadalom fejlődését nem az eszmék, hanem a termelési viszonyok határozzák meg Marx materialisztikusan magyarázta a társadalom fejlődését. „...először ez a hipotézis emelte a szociológiát a tudomány színvonalára" (Lenin) Az elvont polgári szociológiával ellentétben, mely elmosta a történelem különböző időszakainak jellegzetes vonásait s lényegileg a burzsoá társadalom igazolását szolgálta. „Marx kimutatta, hogy minden történelmi időszaknak megvannak a maga saját törvényei" (Lenin) s a társadalom tudományos tanulmányozásának feladata „azon különleges (történeti) törvények megmagyarázása, amelyek az adott társadalmi szervezet keletkezését, életét, fejlődését és halálát, valamint egy más, magasabbrendű szervezettel való felcserélődését szabályozzák" (Lenin)

szociológus : a társadalomtudomány tudósa

szodómia : állatokkal űzött fajtalanság

szófa : pamlag

szofisták : szószerinti értelme „bölcseség-tanítók"; a régi Görögországban a Kr. e. 5. században, Szokratesz előtt így hívták az ékesszólásnak, az államművészetnek és a bölcseletnek azokat a tanítóit, akik működésükkel ugyan sokban hozzájárultak a kritikai szellem felébresztéséhez, de az igazság legteljesebb viszonylagosságát tanítván, nem törődtek azzal, hogy csupán formailag helyes okoskodásaikkal igazat vagy igaztalant bizonyítanak be. A szofisták több kérdésben a materializmus és az idealizmus között ingadoztak, de bölcseletüket általánosságban véve szubjektivizmus és az objektív igazságok tagadása jellemzi

szofisztika : álokoskodás; logikai mesterkedés, mely az igazat a tévessel összekevervén, hamis dialektikájával az igazság látszatát kölcsönzi alapjában hazug tételeknek; a szofisztika formailag helyes, de lényegileg hazug szavakkal való játszadozás és szoneki bölcselkedés gyűjtőneve, jellegzetes fogása „az esetek külső hasonlóságának kiragadása az események összefüggéséből" (Lenin)

szofizma : álokoskodás, álkövetkeztetés, ravaszul kiagyalt látszatigazság

szója : Kínából, Indiából származó babszerű hüvelyes növény

szokol : szláv nemzeti tornaegyesület

szokratészi módszer : Szokratész ókori görög bölcselő tanítási módszere, mely kérdések és feleletek formájában nemcsak a tárgyalt anyag megismerését szolgálta, hanem az önálló (dialektikus) gondolkozás felébresztését is

szoláris : a Naphoz tartozó

szolárium : napóra

szoldateszka : katonauralom, katonaszellem

szolemnisz : ünnepi

szolemnitás : ünnep

szolfézs : énekgyakorlat szöveg nélkül, skálázás

szolid : tartós, szilárd, megbízható, tisztességes, rendezett, méltányos, mértékletes

szolidáris : összetartó, egymásért helytálló, egyetértő, közösséget vállaló, együttérző

szolidaritás : összetartás, egyetértés, közösségvállalás, együvétartozás érzése

szolipszizmus : (a latin solus ipse = egyedül önmaga-ból) az a bölcseleti álláspont, mely szerint az egyetlen valóban létező a sajat énünk és annak tudattartalma s minden lét az egyéni tudatba van bezárva. A szol-

ipszizmus a legszélsőségesebb formája a haladásellenes szubjektív idealizmusnak. (l. ott.) Az ént — annak túlhangsúlyozásával — elszakítja minden közösségtől

szólista : magánénekes, egyedüljátszó

szoliter : elszigetelten álló; magánosan keretbefoglalt drágakő

szolitüd : magány

szóló : egyedül; magánének, tánc, játék stb.

szolvens : fizetésképes

szomatikus : testet illető, testre vonatkozó, testi

szomatológia : az emberi testről szóló tan

szombreró : széles karimájú, árnyékvető kalap (spanyol eredetű)

szomnambul : alvajáró, holdkóros

szomnalbulizmus : holdkórosság

szonáta : nagyobb zenemű, rendszerint három tételben, zongorára, orgonára, hegedűre, stb.

szonda : mélységmérő, fenékmérő; (orvosi) kutasz, kémlő

szondiroz : mélységet mér, kutat, kémlel, vizsgál, üreget kipuhatol

szonett : négy versszakból, tizennégy sorból álló, kötött rímelésű versalak

szonórus : zengzetes, csengő, érces, telt (hang)

szoprán : a négy énekhangfajta legmagasabbja, a legmagasabb női hang

szorbet : törökeredetű hűsítő ital

szordinó : hangfogó

szortiment : választék, mintagyűjtemény (áruból); bizományos könyvkereskedés

szortíroz : osztályoz, rendez, összeválogat

szósz : mártás: baj

szotnya : kozák lovascsapat

szovhoz : a Szovjetunióban az állam közvetlen birtokában levő mezőgazdasági nagyüzem (pl. állami gabonatermelő vagy állattenyésztő vagy prémgazdasági birtok)

szovjet : tanács (oroszul); az orosz forradalom történetében a munkások és parasztok felkelésének és hatalmának szerve, a szovjetállam szervezeti alapja. Az első szovjet az 1905-ös orosz forradalomban alakult Szentpétervárott. „Az 1905-ös forradalom megmutatta, hogy a szovjetek a fegyveres felkelés szervei és egyúttal az új, forradalmi hatalom csírái. A szovjetek eszméje élt a munkástömegek tudatában és a munkástömegek már a cárizmus megdöntése után való napon megvalósították, azzal a különbséggel, hogy 1905-ben csak munkástanácsok voltak, 1917 februárjában pedig a bolsevikok kezdeményezésére munkás- és katonatanácsok alakultak.“ (A SzK/b/P története.) Az első szovjet-alkotmány az Oroszországi Szövetséges Szocialista Szovjetköztársaság alkotmánya volt, melyet az 1918 júniusában összeülő V. szovjetkongresszus fogadott el

szovjet-kongresszus : a szovjetek országos küldöttgyűlésének neve a győzelmes forradalom első éveiben Oroszországban

Szovjet (Legfelsőbb) : a legfőbb törvényhozó testület a Szovjetunióban és az Unió egyes köztársaságaiban

Szovjetoroszország : a Szocialista Szovjetköztársaságok Szövetségének megalapításáig (I. Össz-szövetségi kongresszus összeült 1922 december) az Oroszországi Szövetséges Szocialista Szovjetköztársaság rövidített neve

Szovjetunió : a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójá-nak rövid neve

szpáhi : török lovaskatona; az afrikai francia hadsereg lovaskatonája

szpasztikus : görcsös

szpazmusz : görcs

szpiker : az angol alsóház elnöke; a rádió bemondója

sztachánovista : résztvevője annak a mozgalomnak, mely a Szovjetunióban a munkateljesítményt a munkás saját önkéntes kezdeményezéséből, a munka helyesebb megszervezése révén akarja növelni

sztachánovizmus : Alexej Sztachánovról, a „Központi Irmino" nevű Donyec-medencei tárna bányamunkásáról elnevezett mozgalom. Sztachánov példája, aki 1935 augusztus 31-én egy műszakban 102 tonna szenet fejtett ki s ezzel a szénfejtés szokásos normáját 14-szeresen túlhaladta, megindította a munkások, a kolhózisták tömegmozgalmát a munkateljesítmények felemelésére, a munkatermelékenység további növelésére. A sztachánovizmus lényege, hogy az egyes munkások önálló kezdeményezéséből törekszik a munka ésszerűbb megszervezésére, a munkások teljesítményének önkéntes fokozására, a gépek és készülékek teljesebb kihasználására: egyszóval a termelőfolyamat növekvő racionalizálására s a szocialista építésnek a termelés növelésével való gyorsítására

sztaniól : ónfüst, ónhártya

sztár : csillag, elsőrendű művész, valamiben kimagaslóan híres

sztaroszta : eredetileg „a törzs véne", a paraszt-község legöregebbje; falusi elöljáró, falusi bíró a cári Oroszországban; a régi Csehországban polgármester; Lengyelországban nemesember, helytartó, kerületi kapitány

szteatit : zsírkő

sztenografál : gyorsírással ír

sztenográfia : gyorsírás

sztenográfus : gyorsíró

sztenogramm : gyorsírói feljegyzés

sztenotipista : gép- és gyorsíró

sztep : lépés (angolból), különösen tánclépés

szteppe : puszta (a Szovjetunióban)

sztereofilm : térszerüen, háromkiterjedésűnek (plasztikusnak) ható film

sztereometria : térmértan, testmértan

sztereoszkóp : látócső; készülék, mely lehetővé teszi a képek térszerüen való látását

sztereoszkópia : térfénykép

sztereotip : változatlan, állandó, örökös, szokott; ismert; tömböntésű (nyomás); egyforma, semmitmondó

sztetoszkóp : orvosi hallgatócső

sztoa : oszlopcsarnok az ókori Athénben, ahol Zenon, a bölcselő tanított; bölcseleti iskola (l. sztoicizmus)

sztoicizmus : a sztoikusok tana; a minden körülmények között megőrzött lelkinyugalom és egykedvűség tanítása

sztoikus : állhatatos, fájdalommal szemben érzéketlen, rendíthetetlenül egykedvű

sztoikusok : Zenon ókori görög bölcselő tanítványai, akik mesterük tanításainak megfelelően az önlegyőzés bölcseletének, a fájdalmakkal szemben való érzéketlenségnek és a külvilág behatásaival szemben való teljes egykedvűségnek álláspontját képviselték

sztomatológia : fogászat

sztór : egyszárnyú ablakfüggöny

sztorniroz : érvénytelenít, visszavon, megsemmisít, ellenkönyvel

sztornó : érvénytelenítés

sztrabizmus : kancsalság

sztrájk : előre megbeszélt, együttes munkabeszüntetés, a tőkés társadalomban a munkásság egyik legfontosabb harci eszköze jobb életfeltételek elérése, vagy politikai követelések érvényesítése céljából. Tartalma és terjedelme szerint más és más a sztrájk megjelenési formája a rövid ideig tartó és politikai tüntetés céljából rendezett munkabeszüntetéstől a tiltakozó sztrájkon keresztül egészen a forradalmi célú tömegsztrájkig, az általános sztrájkig, mely

lehetőleg minden foglalkozást felölel, hogy gazdasági vagy politikai természetű követeléseket érvényesítsen. A szimpátia-sztrájknál a munkabeszüntetés célja más sztrájkolók megsegítése vagy rokonszenv nyilvánítása más sztrájkoló szaknák iránt. A vadsztrájk a kellő tervszerűség és központi irányítás (szakszervezet, párt, üzemi bizalmi testület stb.) nélkül, vagy éppen annak ellenére kirobbanó munkabeszüntetés. A sztrájk ellen a munkaadók a kizárások, a sztrájktörők és az államhatalom eszközeinek mozgósításával szoktak védekezni, a munkásság pedig a sztrájk biztosítása céljából sztrájkőrségeket állít fel. Míg régebben a haladottabb kapitalista államok általában formálisan elismerték a munkásság sztrájkjogát, újabban ez a formális jogi elismerés is megszűnt, mint azt például az 1947-ben hozott ú. n. Taft—Hartley-féle, a munkásság jogait korlátozó „rabszolgatörvény" bizonyítja a „leghaladottabb" kapitalista államban az U. S. A.-ban. A sztrájk megítélésének kérdése a munkásosztály számára természetesen gyökeresen megváltozik azokban az országokban, ahol az államhatalom a munkásság kezében van és a termelőeszközök köztulajdonbavétele kisebb-nagyobb mértékben már megtörtént vagy folyamatban van. Áll ez elsősorban a szocialista építés leghaladottabb országára, a Szovjetunióra és azokra az országokra, amelyek a népi demokrácia korszakát élik

sztratoszféra : a földet körülvevő levegő felső rétege

sztreptokokkusz : láncszerűen rendeződő baktérium, bizonyos fertőzési formák (pl. szepszis) egyedüli vagy társ-kórokozója

sztrichnin : igen mérgező hatású, **görcsöket és halált okozó alkaloida**

szubalpin : alpes-alji, havasalji

szubaltern : alantas, alárendelt, alsóbbrendű

szubjektív : alanyi, egyéni, személyes, sajátos

szubjektív idealizmus : Engels meghatározása szerint mindenfajta idealizmus általában a tudatot tekinti elsődlegesnek a léttel szemben. A szubjektív idealizmus szerint „a tudat azonos az egyéni, az emberi öntudat valamely formájával, ez esetben a lét maga csak mint ennek a tudatnak produktuma szerepelhet, mint érzéklet, képzet, fogalom stb. A szubjektív idealizmus különböző árnyalatai részben a fentjelzett szempont szerint válnak el egymástól, részben aszerint, hogy föltételeznek-e a tudat világán kívül egy objektíve létező, bár elvileg megismerhetetlen létet (Kant magánvalója), vagy pedig mindent, ami a tudat tartalmain túlmegy, nemlétezőnek nyilvánítanak, létezőnek pedig csakis a tudatban előfordulót ismerik el." (Lukács György)

szubjektivitás : alanyiság, személyesség, sajátosság

szubjektivizmus : tan, mely szerint semmiféle emberi megismerés vagy gondolat nem tudja a dolgok lényegét megragadni, minden gondolat csupán az emberi tudatnak a dolgokra való alanyi (személyes) visszahatásmódját jelenti

szubjektív tényezők : az embereknek a természet és társadalom fejlődésébe való céltudatos beavatkozása, mely e fejlődés objektív törvényeinek ismeretén alapul

szubjektum : alany, egyén, alattvaló

szubkután : bőr alatti, bőr alatt levő

szublim : fenséges, fennkölt, átszellemült, légiessé vált

szublimál : légneművé változtat; **lelkileg megtisztít, finommá tesz, anyagtalanít, átszellemít, emelkedetté tesz;**

a vegytanban szállasztás, halmazállapotugrás: szilárd halmazállapotúból gáznemművé való változtatás (és viszont) a cseppfolyós állapot átugrásával; a lélekelemzésben műszó az ösztönök átszellemítésére

szublimát : maró higany, higany-klorid, „szálladék", fertőtlenítőszer

szubmarin : tengeralatti

szubordináció : alárendelés, fegyelem

szubordinál : alárendel

szubrett : vidám szerepeket játszó énekes-színésznő

szubszidium : segítség

szubszkripció : aláírás

szubsztancia : állomány, anyag, lényeg, magja valaminek; a bölcselet szubsztancián érti a jelenségek változása közepette az azonost és állandót, melyet legtöbbször mint a tulajdonságok hordozóját gondolunk el. A marxi bölcseleti materializmus szempontjából a szubsztancia, vagyis a világ lényeges, meghatározó alapja az örökös mozgásban és fejlődésben levő anyag

szubsztantivum : főnév

szubsztituál : helyettesít

szubsztrahál : kivon

szubsztrátum : alap, tárgy, anyag

szubtilis : finom, pontos, éles, hajszálnyi, árnyalatos

szubtilitás : finomság, árnyalatosság, aprólékosság, éleselméjűség

szubtropikus : a forró égövhöz közeleső

szuburbán : külvárosi

szubvenció : segélyezés, pénzbeli támogatás, gyámolítás, pénzsegély

szubvencionál : segélyez, pénzbelileg rendszeresen támogat

szudra : a hindu kasztrendszerben a negyedik, legalacsonyabb, kézművesekből álló néposztály (kaszt)

szufficiens : elégséges, kielégítő

szuffita : „valami alatt megerősített dolgok"; **a színpadi zsinórpadlásról** lelógó (eget, felhőket ábrázoló) festett díszletdarabok; színpadi világítótestek, csőalakú izzólámpák

szuffixum : rag

szuggerál : sugall, sugalmaz, befolyásol, rábir

szuggesztibilis : sugalmazható, befolyásolható

szuggesztió : sugallás, sugalmazás, lelki befolyásolás, akaratbeli

szuggesztív : sugalló, elhitető erejű, befolyásoló

szukcesszív : fokozatos

szukkreszcencia : növekedés, szaporulat, utódok, utánpótlás, követők

szukkusz : lé nedv, veleje, java

szulfát : kénsavas só

szulfur : kén

szultán : császár, mohamedán uralkodó

szultána : császárnő

szunniták : a mohamedán vallás egyik ágazatának követői, akik a siitákkal ellentétben nem csupán a Korán írott betűit tartják magukra nézve kötelezőnek, hanem a Szunnát, a „szokást" is, vagyis Mohamed közvetlen tanítványainak elbeszéléseit, melyeket miután a szájhagyomány továbbadta őket, csak később foglaltak írásba

szupé : vacsora

szuper : felett, több

szuperál : jól működik, felülmúl, meghalad

szuperintendens : protestáns egyházi főfelügyelő, egyházkerületi főpap

szuperioritás : felsőbbség, fölény

szuperlativusz : felsőfok

szuperrevízió : felülvizsgálat

szupersztíció : babona

szupervizit : felülvizsgálat

szupplementum : kiegészítés, pótlás; pótkötet

szupplikál : kéreget, adományokat gyűjt

szupplikáns : adományokat gyűjtő

szupponál : feltételez
szupprimál : elnyom
szupremácia : felsőbbség, felsőség
szura : a Korán egy fejezetének neve (115 szura van)
szürrealizmus : irodalmi és művészeti irány, mely a tudatos, de főként a tudattalan lelki elemeket tartja a „többrétű" valóság leglényegesebb és legjellemzőbb vonásainak és ezek kifejezését tartja a többrétű valósághoz igazán hű művészetek igazi feladatának. A szürrealizmus a hanyatló és széteső, irracionalizmusba hajló polgári világ tanácstalanságának és a terméketlen „absztrakt forradalmiságnak" egyik kifejezője a szocialista realizmussal szemben
szurrogátum : pótlék, pótanyag
szuszpektus : gyanús
szuszpendál : felfüggeszt
szuszpenzórium : sérvkötő, felkötő
szuteniroz : kitart
szuterrén : alagsor, pincesor
szuverén : feltétlen, független, önhatalmú, korlátlan, felsőbbséges
szüzerén : hűbérúr
szüzsé : tárgy, tartalom, anyag
szvasztika : horogkereszt
szvetter : kötött sportujjas
szvit : kíséret

T

tabatière : burnótszelence
tabella : táblázat, rovatos ív
tabelláris : táblázatos, rovatos
taberna : kocsma
tabernákulum : szentségtartó, ostyatartó
tábesz dorzálisz : gerincvelő sorvadás
tábesz dorzálisz : gerincvelősorvadás
tábetikus : hátgerincsorvadásos
table d'hôte : társasebéd, közös étkezés
tabletta : táblácska; táblácska alakjára préselt gyógyszer
tabló : csoportkép, néma jelenet, általános elképedés
tabu : a déltengeri szigetvilág népeinél és más primitív törzseknél egy személy, tárgy vagy hely szent és sérthetetlen volta; érinthetetlen dolog; valami, aminek az ember kitér az útjából; egy dologra vagy cselekményre vonatkozó tilalom
tabula rasa : letörölt tábla, üres lap, tiszta helyzet. Tabula rasa-nak nevezte híres hasonlatában Locke angol bölcselő az emberi tudat kezdeti állapotát, a maszületett gyermek lelkét. E felfogás szerint az embernek nincsenek semmiféle veleszületett eszméi vagy elvei, hanem minden eszméjét és fogalmát az életből, a tapasztalatból meríti. A teljesen üres emberi tudatba a külső világ tárgyai vésik be jegyüket, képmásukat az ember érzékszerveire gyakorolt hatásuk révén. Az emberi megismerés folyamatának ez a felfogása, alapjában véve, materialista felfogás
tabulatura : faldísz; hangírás; utasítások egy zenedarab előadásmódjára
taburett : tábori szék, támla néküli alacsony szék
tachométer : sebességmérő, forgásmérő, fordulatszámláló
tael : kínai pénz és súlyegység
taft, tafota : finom selyemszövet
taille : szabás, termet, ruhaderék
tájfun : lég- és víztölcséres pusztító vihar, különösen a Sárga tenger vidékén
tajga : szibériai öserdő
taksa : díj, díjszabás, kiszabott ár
taksál : árat szab, értékel, becsül
taktus : ütem
taktika : harcászat, haditerv, mesterkedés, módszer, fortély; harci módszer az egyes ütközetekben, illető-

leg a háború egy meghatározott szakaszában; e módszerek művészete, illetőleg tudománya: politikailag: a szervezésnek és harcnak formái és módszerei a teljes osztályharc keretében történő egyes harci cselekményeknél; a taktikának, mint a háborús és politikai harcok vezetése tudományának „nem az a feladata, hogy a háború, mint egész, hanem csupán az egyes csaták, egyes harcok megnyerését szolgálja ...“ (Sztálin)

taktikázik : mesterkedik, ügyeskedik, halogatja a döntést

taktikus : hadtudós; harcászati; tervszerű, ügyes, ravaszkodó

taktilizmus : a tapintóérzékre, a tapintás „műélvezetére“ alapozott művészeti irány, a polgári művészeti felfogás egyik — formailag forradalmi köntösbe öltözött — sajátos bomlási terméke a két világháború között

talentum : tehetség, képesség; ókori görög pénzegység

talesz : a zsidók imakendője

talián : az olaszok népies elnevezése

talizmán : varázskép, varázserejű tárgy, bűvös védőtárgy

talkie : beszélőfilm, hangosfilm

talkum : zsíros fehér ásvány, hintőpornak és műszaki célokra alkalmazzák

talmi : ál-arany; nem valódi, hamis

talmud : (szószerint „a tan“) a zsidók szentírással kapcsolatos rabbinikus hagyományainak és magyarázatainak írásbafoglalása

talon : vminek alja, alapja, vége, maradékja; kártyalelét; szelvényutalvány

tambur : dob, dobos

tambura : pengető szerb népi hangszer

tampon : dugó, vattadugasz

tangál : érint

tangenciális : érintőleges, kerületi

tangens : érintő

tango : argentinai eredetű, lassúütemű modern tánc

Tanjug : Jugoszlávia hivatalos távirati irodája

tank : tartály; hernyótalpas, páncélos harckocsi

tannin : csersav

tantaluszi : heves, szomjas vágyakozás valamire, ami közvetlen előttünk van, anélkül, hogy valaha elérhetnénk (Tantalusz hitregebeli király neve után, akit az istenek — káromlásukért — arra ítéltek, hogy az alvilágban éhezve és szomjazva víz közepén álljon s feje fölött a legcsábítóbb gyümölcsök lógjanak anélkül, hogy valaha is elérhetné őket)

tante : nagynéni

tantiém : részesedés, osztalék, jutalék; írói tiszteletdíj

tantusz : játékpénz

tapéta : fali kárpit

tapióka : a braziliai manihotfa gyökérgumójából előállított keményítőliszt

tapőr : bérzongorista (táncmulatságokon, magánházaknál)

tapper : italtépárna, italóspapírnyomó

tara : burkolatsúly, csomagolás, göngysúly

tarantász : fedett utazókocsi Oroszországban

tarantella : gyorsütemű tánc; mérgescsípésű déleurópai pókfajta (Tkp. tarantula)

tarifa : árszabás, díjszabás, díjtétel, díjjegyzék

tarokk : kártyajáték

Tarpéji szikla : szikla Rómában, ahonnan az ókorban a halálraitélteket a mélységbe taszították

Tartarus : alvilág a görög hitregében

TASS : a Szovjetunió hivatalos távirati irodája

taszter : billentyű, nyomópont, elektromos kapcsoló tapogató
Tattersall : lovarda; lovakkal foglalkozó intézmény és csarnok (egy multszázadi angol lókereskedő neve után)
tauglich : alkalmas (katonának)
tautológia : szószaporítás; a már egyszer megmondottnak más szavakkal való ismétlése
taxa : díj, díjszabás, kiszabott ár
taxaméter : díjmutató
taxative : becslés szerint, egyenként felsorolva, tételenként részletezve
taxi : díjmérővel ellátott bér-gépkocsi
taylorizmus : Frederick W. Taylor amerikai mérnök által elsőként bevezetett teljesítményfokozó munkamód, úgynevezett „tudományos üzemvezetés", mely a munkások fokozott kizsákmányolásának és a vállalkozói nyereség emelésének módszerévé vált. A taylorizmus főjellemvonásai: a munkafolyamatnak idő és munkatanulmányok alapján való messzemenő szétbontása egyes alkotórészeire, csak a legalkalmasabb és legteljesítőképesebb erők foglalkoztatása, kizárólag teljesítménybér fizetése, a munkásoknak „munkaközösségre való nevelése". A következmények a munka egyhangúsága, a munkaerő gyors kimerülése és a profit emelkedése. A tőkés profitérdekeket szolgáló taylorizmussal szemben a szocialista racionalizálás (l. ott) kíméli a munkaerőt s a termelékenység fokozása útján elsősorban a dolgozók általános helyzetének javítását tartja szem előtt
tbc : a tuberkulózis (gümőkór) rövidítése
teak : Kelet-Indiában honos, hajóépítésre használt, rendkívül kemény fa.
team : versenyző csapat, együttes
teátrális : színpadias, színészies
teátrum : színház
technika : műszaki tudomány, műtan, műegyetem, mód, módszer, gyakorlat, szakügyesség, gyakorlottság, műszabály, bánásmód
technikai : műszaki, műtani, gépies, kezelési, gyakorlati
technikum : műszaki iskola
technikus : műszaki ember, műegyetemi hallgató, műszeres, mű (kifejezés)
technokrácia : műszaki emberek uralma, a társadalomnak technikusok által való legfőbb irányítása; felfogás, mely a gazdasági és politikai életben a legfőbb vezetőszerepet a technikusoknak, a nagyüzemek vezető embereinek akarja juttatni. E felfogás mögött többnyire fasiszta színezetű gondolatmenetek húzódnak meg
technológia : anyagfeldolgozás, iparmütan, felső ipariskola
technológus : felső ipariskolás, anyagfeldolgozó, gyártó
tedeum : hálaadó istentisztelet
tectotaller : angol mértékletességi egyesület tagja (Temperance total = alkoholtól való tartózkodás)
teint : arcbőr, arcszín
teista : istenhívő, aki hisz egy személyes és a világot kormányzó isten létezésében
teizmus : istenhit; hit egy személyes isten létezésében, aki a világot kormányozza és arra szakadatlanul befolyással van, annak folyásába napnap után beleavatkozik. Ezzel szemben a deizmus (l. ott) elismeri ugyan egy nem feltétlenül személyes-isten létét, de azt tartja, hogy a világteremtés befejezte után isten nem akar többé a dolgokra befolyással lenni
téka : tartó, táska, pult, füzet, könyvespolc
tektonika : szerkezet, fölépítés, a földkéreg szerkezettana, hegyszerkezettan; a földkéreg rétegeződési háborgásainak szerkezettana

tektónikus : a földkéreg rétegeződési háborgásaival kapcsolatos; rétegeződési háborgások következtében előálló; hegyszerkezeti, rétegelmozdulási (földrengés)

tele... : (összetételekben) távolba

telefon : távbeszélő

telegrafál : táviratoz

telegramm : távirat

teológia : célszerűségtan: felfogás, mely szerint a természetben minden dolog egy cél érdekében és szolgálatára teremtetett, minden fennálló egyben célszerű és célrairányuló is; a teleológia szerint egy céltudatos teremtő akarat létezése nélkül nem lehetne minden olyan, amilyen. A teleológia a fennálló rend igazolását és konzerválását szolgáló haladásellenes, fideista (l. ott) felfogás. Engels kigúnyolja a teleológusok nézeteit, melyek szerint „a macskákat azért teremtették, hogy fellalják az egereket, az egereket azért, hogy a macskák felfalják őket, az egész természetet pedig azért, hogy kimutassa a teremtő bölcsességét."

telepátia : távolbaérzés, azaz (állítólag) kimutatható közvetítőeszköznélküli (szellemi) távolbalátás

teleszkóp : távcső, messzelátó

televizió : távolbalátás, képek továbbítása elektromos hullámok közvetítésével

tellur : vegyi elem

tellurisztikus : földi, a földdel (mint égitesttel) kapcsolatos

tellurizmus : a földgolyóról, mint égitestről szóló tudomány; a föld természeti ereje; földmágnesség

téma : tétel, tárgy, tartalom, alapeszme

tempera : festési mód, mely tojásfehérjével, kecsketejjel vagy enyvvel készült — száradása után vízben oldhatatlan — festéket használ

temperál : mérsékel

temperamentum : vérmérséklet

temperamentumos : eleven, élénk, vérmes

temperatúra : hőmérséklet

tempi passati : elmúlt idők

tempiroz : időzít, időre beállít

templárius : templomosrendi lovag

tempó : idő, időmérték, ütem, iram; modor, viselkedés

tempós : ütemes, kimért, kényelmes

tendál : irányul, törekszik, célozz

tendem : soros, egymásmögötti: kerékpár egymásmögött elhelyezett ülésekkel; könnyű kocsi egymás mögé fogott lovakkal

tendencia : irányzat, célzat, irányzatosság, elfogultság

tendenciózus : irányzatos, célzatos, elfogult, részrehajló

tender : vasúti szerkocsi, kísérő segédhajó

tennisz : labdajáték

tenor : magas férfihang; beszédmodor

tenorista : magas férfihangú énekes

tentamen : kísérlet, próba

tenzió : feszültség, feszítőerő

teo : (összetételekben) isten, isteni

teodolit : szögmérő; földméréseknél, földrajzi és csillagászati magasságméréseknél használt műszer

teokrácia : papi uralom; olyan uralmi forma, mely azt tartja magáról, hogy „az élén maga isten áll" s az uralkodó főpapi hivatásával kapcsolatban gyakorolja a hatalmat. A teokráciánál az állam, mint az uralkodó osztályok erőszakszervezete a legszorosabban egybefonódott a papi osztállyal

teológia : hittudomány; áltudomány, amely idealista bölcseleti érvek segítségével a vallást igyekszik alátámasztani

teológus : hittudománnyal foglalkozó papnövendék

teoréma : elméleti tétel, tantétel

teoretice : elméletileg, elméletben

teoretikus : elméleti

teória : elmélet; egy bizonyos terü letre vonatkozo tudományos uezetek összessége; a gyakorlati cselekvés tudományos alapja és vezérfonala; az elmélet és gyakorlat viszonyára vonatkozóan Sztalin a következőket mondja: „... a gyakoriat embereinek az az igyekezete, hogy a teóriát maguktól elutasitsák, ellentmond a leninizmus egész szellemének és nagyon veszélyes az ügyre. Az elmélet az összes országok munkásmozgalmának általánositoit tapasztalata. Természetes, hogy az elmélet tárgytalanná válik, ha nincs összekötve a forradalmi gyakorlattal, éppúgy, mint ahogy a gyakorlat is vakká lesz, ha nem világítja meg útját a forradalmi elmélet." Az elmélet és párt viszonyáról Lenin ezt mondja: „Az élenjáró harcos szerepét csak az a párt tudja betölteni, amelyet élenjáró elmélet irányit." A szocializmus teóriája: főként Marx, Engels, Lenin és Sztálin által kifejtett tan a proletárság osztályharcáról, felszabadulásáról s a szocialista társadalom megvalósításáról.

teozófia : vallásos-misztikus világszemlélet és mozgalom, mely a hindu vallás elemeinek egyrészt európai vallásos nézetekkel és úgynevezett életmód-reformáló törekvésekkel (vegetárizmus, lélekvándorlás, stb.) köti össze.

terápia, terapeutika : gyógytan, a betegségek kezelésének tudománya, orvosi kezelési mód

terc : zenében az alaphangtól számított harmadik hang; három egymásután következő kártya; vívásban harmadvágás

tercerone : mulatt nő és fehérbőrű férfi utóda

tercett : hármas ének v. zene

tercier : harmadkori, harmadrendű

tercina : háromsoros kötöttformájú versszak

tercio : a spanyol idegenlégió

terma : hőforrás, melegfürdő

termeszek : sajátos társadalmi életet élő, hatalmas épitményeket készítő fehér óriáshangyák

termikus : hővel kapcsolatos, meleg

terminál : meghatároz

terminológia : műnyelv, szaknyelv, szakkifejezések

terminus : határidő

terminus technikus : műkifejezés, szakkifejezés

termodinamika : azoknak a törvényeknek tudománya, melyek szerint a hő átalakulhat mechanikus munkává és megfordítva

termofór : hőtároló (tömlő, párna, edény), melegítő készülék

termokémia : hővegytan

termométer : hőmérő

termosz : hőpalack (folyadékok hőfokának megtartására; hőszigetelő edény

termosztát : hőfoktartó, keltőkemence

terno : hármas találat a régen lottónak nevezett számsorsjátékon; szőszövetfajta

terpentin : a fenyőfajták gyantájából párolt folyékony olaj

Terpszichore : a tánc múzsája

terra incognita : ismeretlen föld, ismeretlen vidék (ügy, kérdés)

terrakotta : (eredetileg megfőzött, megsütött földet jelent), égetett agyag

terrárium : kétéltűek és csúszómászók tenyésztésére v. kiállítására berendezett tartály, terület, épület

terrasz : lépcsőzetes terület; nagyobb erkély, tornác

terraszos : lépcsőzetes

terrénum : tér, terület, terep, talaj

terreur : rémület; az úgynevezett „rémuralom" ideje a nagy francia forradalomban

territoriális : területi, szárazföldi

territórium : terület, kerület; az Egyesült Államok történetében így hívják azokat a különhatárolt nagyobb

területeket, melyeknek nem volt meg a kellő számú lakosságuk (legalább 60.000 fő) ahhoz, hogy külön államként az Unióba felvegyék őket

terror : rémület, megfélemlítés; erőszakos cselekedetek végrehajtása rémületkeltés céljából, bizonyos ellenállás megelőzésére, megtörésére, vagy megbosszulására. Így a „fehér terror" az uralkodó osztályok véres és kegyetlen ellenforradalmi rendszabálya volt a dolgozók megfélemlítésére, a levert forradalmon való bosszúállás és a további mozgalom megakadályozása céljából.

terrorista : aki erőszakos cselekedeteket hajt végre megfélemlítés céljából

terrorisztikus : rémületet keltő, megfélemlítő, erőszakoskodó

terrorizál : erőszakos cselekedetekkel megfélemlít; rettegésben tart, erőszakoskodik

terrorizmus : politikai irányzat, mely megfélemlítés és befolyásolás céljából erőszakos cselekedeteket követel meg, vagy hajt végre

tesla-áram : (Tesla fizikus után) igen magas frekvenciájú váltóáram

testál : végrendeletet csinál, örökül hagy, hagyományoz, rendelkezik

testamentum : végrendelet

testimonium : bizonyítvány, bizonyság

Teszpisz-kordája : vándorszínészet (Thespis athéni polgár nevéből)

teszt : próba, vizsgálat (vegyi: olvadáspróba, lélektani: képességvizsgálat)

tetanusz : merevgörcs

tête à tête : kettesben, bizalmas együttlét

tetovál : a bőrbe festékkel rajzokat szurkál

tetraéder : szabályos négylapú test, melyet négy egyenlőoldalú háromszög határol

tetralógia : négy, egymással sorozatosan összefüggő s egy egészet alkotó mű

teutón : ónémet barbár néptörzs; a mai németek megvető elnevezése (a barbárságra való célzással)

textil : fonó-szövő (ipar), szőtt (áru), szálas (anyag)

textura : szövetszerkezet

textus : szöveg, szentírási szöveg, (szónoklat) tárgya

tezaurál : kincset v. készpénzt halmoz fel

tézis : tétel, tárgy, vita-tétel, bebizonyítandó tétel, tantétel, feltett kérdés

thalatta : tenger (görögül), Xenophon elbeszélése szerint a görög zsoldosok ezt kiáltották örömükben, amikor hosszú bolyongás után a tengert megpillantották, mely számukra a menekülést s a hazaút lehetőségét jelentette

Thália : a vígjáték múzsája

théâtre-paré : színházi díszelőadás

thermidor : „a hőség hónapja", a francia forradalmi naptár tizennegyedik hónapja: júl. 19.—aug. 18. A II. forradalmi év thermidor hónapjának 9. napján végezték ki Robespierre-t

The Times : „az idők", nagyon befolyásos angol polgári napilap címe

thorax : mellkas

thorium : rádioaktív vegyi elem

Thule : legendás északi sziget ókori neve (Izland?). Ultima Thulénak, utolsó szigetnek átvitt értelemben a világ végén levő helyet nevezték

tiara : a pápa hármas koronája; eredetileg az óperzsa királyok fejdísze

tibia : sípcsont; a rómaiak fuvolája

tiers-état : harmadik rend (a polgári osztály)

tífusz : hagymáz

tik : ideges arcrángás, kényszermozgás; különös szokás

tikett : (belépti) jegy, tétjegy (lóversenyen)

timbre : hangszín, bélyeg, jelleg

time is money : az idő pénz

timokrácia : a vagyon uralma

timpanon : üstdob; épülethomlokzat orommezeje
tinktúra : festvény, festő folyadék, gyógynövények alkoholos kivonata, oldat
tip : jelölés, kiszemelés; versenyben a valószínű nyerő előzetes találgatása; jelölt; öltet
tipikus : jellemző, jellegzetes, faji mintául szolgáló, általános
tipizál : kivitelben, minőségben egységesít; tipikusan jellemez
tipli : faék
tipográfia : könyvnyomtatás, nyomdászat, a nyomtatás művészete
tipográfus : nyomdász, betűszedő
tipológia : típustan
tippel : jelöl, találgat, a valószínű győztest előre kiszemeli
tip-top : teljesen készen álló, kifogástalan (állapotban levő, külsejű)
tipus : őskép, fajkép, minta, jelleg; valamely faj vagy osztály közös alapformája, mintaképe, melyben annak legfőbb vonásai megvannak
tiráda : szóáradat, ömlengés, szenvedélyes beszéd, virágos szónoklat
tirannizál : zsarnokoskodik, elnyom, kényszerrel befolyásol
tirannizmus : zsarnokság
tirannus : zsarnok
titán : óriás
titán : fém, melyet acélhoz szoktak keverni, vagy bizonyos festékanyagoknál alkalmaznak
titáni : óriási
titrálás : térfogatos elemzés, finomság megállapítása
titulál : címez
tituláris : címzetes
titulus : cím, cég, jogcím, ürügy
tobogán : talpnélküli (eredetileg indián) sportszán
tóga : a szabad római polgárok fehér szövetből készült lepelszerű felsőruhája
tohuvabohu : pusztaság és zűrzavar (héberül a Bibliából)
toilette : öltözék (női), ruházat; öltöző-, mosdószoba; illemhely
tolerál : eltűr, elnéz, megtűr
tolerancia : türelem, türelmesség
toleráns : türelmes
tomahawk : indián csatabárd
tombola : számsorsjáték
tommy : az angol katonák gúnyneve
tonalitás : hangnem, színezet
tonica : erősítő szerek
tónikus : merev, dermesztő
tonna : súlyegység (1000 kg, az angol tonna 1016 kg, az amerikai tonna 90.7 kg.)
tonnázs : hajó tonnatartalma; a hajó teljes rakománybefogadó képessége
tonsillitis : mandulagyulladás
tónus : feszülés, feszítő erő; hang, hangszínezet, fényárnyalat, színárnyalat, viselkedésmód, beszédmodor
tonzura : pilis, köralakú kiborotválás katolikus papok fejebúbján
topáz : sárgaszínű féldrágakő
topikus : helyi
topográfia : helyszínrajz, tereprajz, helyleírás
tóra : tan, tanítás, Mózes öt könyve
toreádor : fő bikaviador (lovas)
torero : gyalogos bikaviador
tornádo : forgóvihar, örvényes vihar a két térítőkör közötti területen (forró égövben)
torniszter : katonai háti bornyú, bőrzsák
torpedó : halfajta; robbanótöltéssel ellátott, motorokkal víz alatt hajtott, irányítható úszótest, a tánadó tengeri háború fegyvere
torpedóhajó : gyors kis hajó, melynek főfeladata irányítható, víz alatt haladó robbanó testek kivetése
tortura : kínvallatás, kínzás, gyötrelem
tory : a szélsőséges imperializmust leplezetlenül képviselő angol konzervatív párt neve, a tory-párt a hajdani arisztokrata udvari pártból alakult ki

torzió : csavarás, csavarodás
torzó : csonka szobor, csonk, töredék
tószt : pohárköszöntő
totális : teljes, egész, összes
totális állam : a fasiszta diktatúrák politikai rendje, amelyben a finánctőke legreakciósabb, legsovinisztább és legimperialistább rétege az államhatalom útján, a nép jogát és szabadságát teljesen megsemmisítve, nemcsak a társadalmi életnek, hanem az egyéni életnek is úgyszólván minden mozzanatát ellenőrzés alá vonja
totális háború : olyan háború, melyben nemcsak a katonának besorozott férfiak, hanem az egész lakosság résztvesz. A Hitler fasiszták ezt a kifejezést a megháditott országok polgári lakossága elleni kegyetlenkedések s a hadifoglyok ellen elkövetett gonosztettek leplézésére használták
totalizatőr : készülék (lóversenyeknél) a fogadások nyugtázására, gépi feljegyzésére, rendezésére és összesítésére
totem : primitív népek által ősként tisztelt állat, növény vagy élettelen tárgy, mely hálványként, törzsi jelvényül s a más törzsektől való megkülönböztetés jegyéül szolgál
totemizmus : a totem tiszteletén alapuló élet és szemlélet
totumfaktum : mindenes, mindennek mozgatója, jobbkeze valakinek
tour : sor, rend; forduló
tour-retour : oda-vissza, menet-jövet, menettérti
Tower : („torony") történelmi hírességű tornyos épület Londonban, valamikor börtön volt és nagy szerepet játszott Anglia történetében
toxikológia : méregtan
toxikus : mérges, mérgező
toxin : méreganyag; kórokozó baktériumok mérges anyagcsere-terméke
trabális : tenyeres-talpas, tagbaszakadt, nagytestű
traccs : terefere, pletyka
trachea : légcső, gégecső
tracheotomia : gégecső metszés
trachoma : egyiptomi szemgyulladás
trade-mark : védjegy, gyári jel
trade-union : szakszervezeti szövetség, szakmai szervezet, szakszervezet; az angol-amerikai szakmai szövetségek, szakszervezetek elnevezése
trade-unionizmus : mozgalmi irány, mely főként az angol munkásság körében terjedt el erősen — szakszervezeti hivatalnokok és hivatásos mozgalmi vezetők ösztönzésére. Felfogása szerint a munkásmozgalom egyedül fontos szektora a szakszervezeti harc; feladata, hogy a szakmai szervezetekben egyesült munkásság közvetlen érdekeit védje a tőkés társadalmi renden belül, amelyet a trade-unionista felfogás állandónak tekint. A trade unionizmus — Lenin jellemzése szerint — azt prédikálja a munkásoknak, hogy „a csak-szakszervezeti harc éppen az a harc, amelyet önmagukért és gyermekeikért és nem valamiféle jövő nemzedék számára, holmi jövendő szocializmusért folytatnak . . ." A politikai harc, az élenjáró elmélet és a politikai párt jelentőségének fel nem ismerésével a trade-unionizmus felfogása végső soron a tőkés rend konzerválását és védelmét szolgálja. „A trade-unionizmus . . . azt jelenti, hogy a munkásság a burzsoázia eszmei rabságába kerül." (Lenin.) (Lásd még: ökonómizmus, spontaneitás)
tradicíó : hagyomány
tradicionális : hagyományos
trafikál : üzérkedik, mesterkedik, fondorkodik
trágár : szemérmetlen, piszkosnyelvű
tragédia : szomorújáték; gyászos eset; megrendítő, végzetes esemény
tragika : hősnő, hőssznésznő

tragikomédia : szomorú és nevetséges elemeket egyesítő eset, történet (színpadon)
tragikomikus : szomorú és nevetséges egyben
tragikum : a felemelő és megrendítő a szomorújátékban; megrendítő, gyászos mozzanat
tragikus : hősszínész; végzetes, gyászos, megrendítő, szomorúvégű
trakta : vendégség, lakoma
traktál : jóltart, megvendégel
traktátus : értekezés, szerződés
traktor : motoros vontató
traktus : táj, vidék, kerület, épületrész, épületszárny
trambolin : ugródeszka
tramontána : (eredetileg „a hegyek fölötti") az északi szél neve Olaszországban
tramp : az országútakat járó vándorlegény neve az Egyesült Államokban; csavargó
trampli : otromba, esetlen, nagytestű, ostoba
tramway : közúti vasút
tranesíroz : széttagol, feldarabol
transpiráció : izzadás, párolgás, kigőzölgés; verejték
transpirál : kiizad, kipárologtat
Transsylvania : Erdély latin neve
transz : delejes álom, révület, elragadtatás, összetételekben. túl-
transzcendens, transzcendentális : túllépő, áthágó; az idealista bölcseletben a tapasztalástól független, nem tapasztalati; az érzékin felülemelkedő. érzékfölötti; túlvilági; tapasztalatelőtti; a megismerés határain kívüleső
transzfer : átutalás, áttétel
transzferál : áthelyez, átvisz, átszállít
transzfermoratórium : általános haladék külföldi követelések megfizetésére
transzfiguráció : átalakulás, átváltozás
transzformáció : átalakítás, átalakulás, átváltozás
transzformál : átalakít
transzformátor : áramátalakító berendezés
transzformizmus : az élőlények megváltozásáról szóló tan, mely azt tanítja, hogy a jelenlegi nagyszámú növény- és állatfaj, hosszas természettörténeti folyamat eredményeként, kisszámú, korábban létező s a jelenlegiektől eltérő fajból alakult ki. A transzformizmus, mely az élőlények változhatatlanságáról, a természeti fejlődés tagadásáról szóló metafizikai nézetek ellen irányul, Darwin tanában nyerte elméleti megalapozását
transzfúzió : (vér) átömlesztés
transzkontinentális : a földrészt átszelő
translációó : áttétel, átvitel, átültetés (fordítás)
transzlátor : átültető, fordító, átvivő, közlő (elektromos)
transzmigráció : átvándorlás egy másik tartózkodási helyre
transzmisszió : átvitel, közlőmű, átszármaztatás, átöreszték
transzmuláció : átváltoztatás, átváltozás
transzparens : áttetsző, világító felírás, fényirás, fénylőkép, feliratos tábla vagy zászló
transzplantáció : átültetés (sebészi)
transzponál : áthelyez, áttesz, egyik hangnemből a másikba átír. átvisz
transzport : szállítás, fuvarozás, szállítmány, átvitel
transzportál : elszállít, fuvaroz, továbbít
transzpozició : áttétel
transzszubsztanciáció : átlényegülés
transzverzális : átlós, összekötő, átszelő
tranzakció : művelet, ügylet, egyesség
tranzigál : *egyezkedik, megalkuszik*
tranzit : hagyján, megjárja, hadd legyen!
tranzitív : átható, tárgyas (igeragozás)

tranzitó : átvitel, átmenet, átszállítás; átszállító, átmenő (forgalom, kereskedelem)
tranzitórius : átmeneti, ideiglenes, múló
trapéz : ferde négyszög, függő nyujtó
trapper : csapdaállító; északamerikai prémvadász; ügetőló
trappista : katolikus szerzetesrend, melynek tagjai életfogytiglani hallgatás fogadalmát teszik; sajtfajta
trappol : ügetés
trasszíroz : váltót intézvényez
trasz : nyom, nyomdok; útkitüzés, nyomjelzés; útvonal, alapvonal
trasziroz : útvonalat kitűz, nyomjelez
trattoria : olasz kocsma, étkezde, vendéglő
trauma : sérülés
traumatikus, traumás : sérüléses
traverz : vasgerenda, keresztkötő, gyámtartó
travesztál : tréfásan utánoz, átköltés
travesztia : tréfás utánzat, átköltés
traviata : tévedt nő
trecento : a 14. század az olasz művészettörténetben
treff : fekete lóherefigura a francia kártyában
treffer : találat (lőfegyverrel), nyeremény
tréfli : a zsidó vallás étkezési szabályainak meg nem felelő; jasznyelven: nem tiszta ügy, rossz dolog
tréma : remegés, lámpaláz
trémázik : remeg, fél, aggódik
tremoló : hangremegtetés
tremoláz : hangját remegteti
trén : vonatosztag, szekerészcsapat
trencskót : köpenyfajta
tréner : edző; idomító
tréning : edzés, gyakorlás, idomítás
trepanáció : koponyalékelés
trepanál : koponyát lékel
treuga dei : isten békéje, melynek idejére a középkorban minden viszályt és rablást szüneteltetni kellett (rendszerint péntektől hétfőig)
trezor : páncélfiók, kincstár
trial : törvényszéki tárgyalás (angolszász országokban); nyilvános próba
triangulum : háromszög
triász : háromtagú csoport; hármas földtani alakulat, a földtörténet egyik korszaka
tribun : népképviselő az ókori Rómában; népvezér
tribün : emelvény, nézőhely
tribunál : bírói szék, törvényszék; hadvezéri emelvény az ókori csatákban
tributárius : adófizető
tributum : adó, hűbér
trichina : fonálféreg
tricikli : háromkerekű jármű
trick : fogás, csel
tricder : háromlapú
triennium : háromévi időszak
trifólium : háromlevelű lóhere; három cimbora
trigonometria : háromszögtan
trikó : kötött szövet, testhezálló ruha
trikolór : háromszínű zászló
trilla : gyors hangváltakozás, hangrezegtetés
trillió : milliószor billió (1 és utána tizennyolc zérus)
trilógia : három részből álló műalkotás
trinitáriusok : katolikus szerzetesrend
trinitas : háromság
triőr : konkolyozó, szemválasztó, gabonatisztító gép
Tripartitum : három részből álló; hármaskönyv; Werbőczy István ítélőmester által szerkesztett, könyörtelen jobbágyellenes intézkedéseket tartalmazó törvénykönyv (1514)
tripla : háromszoros
triplex : háromrétű, hármas, háromszoros
tripper : kankó
triptichon : háromszárnyú oltárkép
triptik : gépkocsi-útlevél, gépkocsik vámmentes határátlépési igazolványa

tritonok : a görög-római hitregében tengeri istenek, félig emberi, félig haltesttel

triumfál : diadalt ül, diadalmaskodik, ujjong

triumfus : diadal, győzelem, diadalmenet, ünneplés

triumvir : harmadmagával együttműködő, szövetkező, kormányzó férfi

triumvirátus : három férfi szövetkezése, uralma, együttműködése

triviális : útszéli, közönséges, elcsépelt, közhelyszerű

trocheus : versláb egy hosszú és egy rövid szótagból

trockizmus : antibolsevista, antileninista szárny az orosz szociáldemokrata pártban, mely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt szembeszállt a bolsevikokkal, majd a szovjethatalom elleni harcában kémek és szabotőrök csoportjává süllyedt. „A valóságban a trockizmus régen megszünt a kommunizmus frakciója lenni. A valóságban a trockizmus az ellenforradalmi burzsoázia élcsapata, mely harcot folytat a kommunizmus ellen, a szovjethatalom ellen, a szocializmus építése ellen a Szovjetunióban." (Sztálin)

trófeum : zsákmányolt győzelmi jel, diadal, jelvény; díszül szolgáló vadász-zsákmány

troglodita : barlanglakó

trójai faló : fából készült óriásló, melyet a monda szerint a görög harcosok építettek, hogy üres belsejében elbújjanak. Az ostromlott Trója katonái kíváncsiságból bevontatták a várba, a görög harcosok a várfalakon belül kijöttek a faló belsejéből s így foglalhatták el Tróját

trojka : hármasfogat

trolley : felsővezetékes villamos áram szedője

trolleybusz : áramszedős villamosmeghajtású autóbusz

trombózis : éreltömődés vérrögképződés következtében

tromf : ütőkártya

trónus : királyi szék

troposzféra : a légkörnek a földfelülethez legközelebb eső alsó rétege

trópus : forró égöv; képes kifejezés, szókép, térítőkör

tropikál : könnyű nyári ruha

tropikus : forró égövi, délszaki

trösztök : a tőke koncentrációjának s monopóliumok képződésének egyik, a századforduló körül az Egyesült Államokban kialakult, legfontosabb formája. A trösztök a banktőke vezetésével alakult olyan szervezet, mely több, már fennálló vállalkozást tömörít össze monopolisztikus célzattal egységes irányítás alá. A horizontális trösztök azonos termelési ág vállalatait fogják össze egységes vezetés és finanszírozás alapján. A vertikális trösztök egymást kiegészítő termelési ágakat foglalnak egybe, gyakran a nyersanyag kitermelésétől a készáruk gyártásán keresztül egészen a kicsinybeni eladásig. Az egyes vállalatokat a trösztök tulajdonjogilag többnyire olymódon szokták a közös szervezetbe tömöríteni, hogy a vállalatot nem készpénzen, hanem az egységes szervezet részvényeivel (trösztrészvényekkel) vásárolják meg. A trösztök képződése egyik legjellegzetesebb tünete az imperializmusnak, mint a kapitalizmus legfelsőbb fokának, amelyben a szabadversenyt a monopoliumok uralma váltja fel. A második világháborúban a tőkekoncentráció folyamatának gyorsulása következtében különösen az Egyesült Államokban fokozódott rendkívüli arányokban a kapitalizmus monopolisztikus jellege és nőtt meg a nagy trösztöknek az államhatalomra gyakorolt befolyása, amely az amerikai

imperializmusnak a haladó népek elleni mind agresszívabb külpolitikájában is megnyilvánul. A trösztök szerepét jellemzi, hogy: „Az atomenergia ma a nagy amerikai trösztök, pontosabban, az állam és a trösztök együttes birtokában van. Birtokosai a nemzetközi Rádium- és Uránkonszern, a Westinghouse Electric, a Dupont Konszern és a General Electric. Ezek a nagy monopolista trösztök együtt megakadályozzák az atomenergia békés ipari felhasználásának előkészítését, nem adnak lehetőséget ilyen irányú kutatásokra, csak bombát gyártanak." (Fogarasi Béla) (Lásd még: monopólkapitalizmus)

trotli : totyakos, bárgyú, agyalágyult

trottoár : kövezet, járda, gyalogjáró

trubadur : nemesek vagy fejedelmek udvarában élő középkori múköltő, főként szerelmi dalnok (elsősorban Franciaországban s a Provenceban)

truccol : dacol, makacskodik, duzzog

truck-rendszer : a munkabernek egészben vagy részben árukban történő fizetése, egyik eszköze a munkások fokozott kizsákmányolásának

trudovikok : (az orosz trud szóból, mely munkát jelent) kispolgári csoport, melyet Oroszországban 1906-ban az I. birodalmi dumában a parasztképviselők egyrésze alakított, élén eszer (l. ott) értelmiségiekkel

trükk : fogás, csel

trümó : kis fiókos szekrény

trupp : csapat, színtársulat

tuba : hosszú rézkürt, harsona

tuberkulotikus : gümőkóros, gümős

tuberkulózis : gümőkór

tubus : cső, csőformájú vékony fémcsomagolás (ónból, ólomból, alumíniumból) kenőcsszerű, kis darabokban kipréselhető anyagok számára

tufa : kőzetté keményedett vulkáni hamu és homok

tula : újezüst (a hasonló nevű orosz város fémgyártmányai után)

tulétroá : mindahárom, bemondás kártyajátékban

tüll : hálószerű könnyű szövet

tumor : daganat

tumultus : csődület, háborgás, zajongás

tumultuózus : háborgó, zavargó, lármás, csődülettel járó

tumulus : kúpalakú földdomb, síremlék

tundra : a fahatártól északra eső lapályos terület, az északi vidékek pusztája

tunicata : zsákállatok

tunika : ingszerű római ruhadarab

tunnel : alagút

túra : forduló, fordulat; kirándulás, út

turánizmus : a magyar-turáni ősrokonságból kiinduló ellenforradalmi, fajvédő és soviniszta mozgalom a két világháború között

turbán : kendőből csavart fejfedő

turbina : örvénygép; csigajáratú lapátos kerék, melyet az áramló víz vagy gáz gyors mozgásba hoz

turbogenerátor : gőzturbinával (l. turbina) közvetlenül összekapcsolt áramfejlesztő

turbulens : örvénylő, háborgó, zavargó

turf : lóversenypálya, lóverseny

turkszib : turkesztán-szibériai vasút

turné : körutazás, művészi körút

turnür : fordulat; tartás; női ruházatban hátul alkalmazott párnácska

turnus : forduló, menet, kör, csoport

turpis causa : becstelen ügy, piszkos dolog

tuss : zuhany; koromból készült festék; üdvözlő zene; érintés, találat (vívásnál, ökölvívásnál, birkózásnál, stb.)

tussol : elsimít, elken; zuhanyoz; érint, eltalál (vívásnál, stb.)

tutor : gyám

tuttifrutti : vegyes gyümölcs, mindenféle, egyveleg
typhon : tölcséres tengeri vihar (l. tájfun)

U

übercifher : felöltő
übermensch : „emberfeletti" ember, „felsőbbrendű" ember; Nietzsche és követői által használt — individualista és arisztokratikus fogalom. Az übermensch elmélete a haladásellenes fasiszta vagy reakciós mozgalmak igazolására s a fasiszta diktatúrák kispolgári könyörtelenségének és korlátoltságának az „egyéni kiválósággal" való leplezésére szolgált. Kispolgári magaslatáról lenézte a „nyájembert", mely alatt a dolgozó népet értette s a tömegmozgalmak történelemalakító szerepének letagadásával a valóságban az osztályharc tényéről akarta elvonni a figyelmet
U-hajó : (Unterseeboot) tengeralattjáró
ukáz : cári rendelet neve a nagy forradalom előtti Oroszországban; önkényes, szigorú parancs
ulánus : lándzsás lovaskatona
ulcus : fekély
ulema : törvénytanító, hittudós a törököknél
ulster : hosszú, bő férfikabát; Észak-Irország neve
ultima ratio : végső érv (a fegyver)
ultima Thule : („az utolsó Thule") a világ vége (Thule nevű sziget — valószínűleg a mai Izland — volt észak felé a rómaiak számára az ismert világ határa)
ultimátum : utolsó felszólítás; követelések határidőhöz kötött teljesítésére felszólító végső jegyzék
ultimó : a hó utolsó napja; kártyajátékban az adu hetessel az utolsó ütés
ultra : szélső, túlzó, végletes
ultramarin : égszínkék; a lazurkő pora
ultramodern : szélsőségesen újszerű
ultramontán : „hegyentúli", (az Alpseken túl levő, római Egyház hívei pápapárti; aki a pápai uralmat világi hatalom fölé helyezi; a katolikus papság világi befolyásának híve
ultraviolet : ibolyántúli (a fehér fény felbontott színképében az az ibolyán túlfekvő rész, mely a legrövidebb hullámú s az emberi szem számára láthatatlan sugarakat foglalja magában)
umbrella : ernyő
unanimitás : egyértelműség, egyetértés
unanizmus : egyértelműség, egylelkűség; francia polgári irodalmi irány az első világháború körüli esztendőkben, melynek hívei (Romains, Duhamel stb.) rövid ideig utopikus társadalmi közösségben éltek együtt
uncia : gyógyszer-súlymérték; súlymérték az angolszász államokban, a font tizenhatodrésze (29 82 gr)
Uncle Sam : „Samu bátya", az Egyesült Államok gúnyneve (U. S. An. elferdítéséből)
undina : vízitündér
undulációs : hullámmozgás, hullámverés, rezgés
UNESCO : az Egyesült Nemzetek nevelésügyi, tudományos és művelődésügyi szervezete
unfair : nem kifogástalan, nem tisztességes
unheimlich : barátságtalan, félelmes, rossz érzést keltő
unicornis : egyszarvú
unifikál : egyesít
uniformis : egyöntetű, egyforma; egyenruha
uniformizál : egyformává tesz, egyöntetűvé tesz; egyenruhával lát el
unikum : egyetlen a maga nemében, páratlan, ritkaság
unilaterális : egyoldalú

unió : egyesülés; az Egyesült Államok rövidített elnevezése

unionista : az únió, az egyesülés híve; az északamerikai polgárháborúban (1801—65) az északi államok híve

Union-Jack : a brit birodalmi lobogó népies elnevezése

uniszonó : egyhangon, egyhangúlag, együttesen; együttes

unitárius : keresztény vallásfelekezet

unitas : egység, egységesség

United Press : az Egyesült Államok egyik legnagyobb, magánkézben levő hírügynöksége. Híreinek kiválogatásában és szétosztásában teljes mértékben a kapitalista vállalkozás szempontjai érvényesülnek, működésének rúgója az üzleti haszon. Tevékenysége végső soron a tőkés osztály, főként pedig az U. S. A. monopólkapitalistái érdekeit szolgálja

univermag : áruház (orosz rövidítés)

univerzális : egyetemes

univerzalitás : egyetemesség

univerzalizmus : egyetemességre való törekvés; törekvés, mely mindent át akar fogni, egybe akar foglalni; vallási felfogás, mely szerint isten kegyelme mindenre kiterjeszkedik

univerzitás : egyetem

univerzum : világegyetem

UNO : az Egyesült Nemzetek Szervezete angol nevének kezdőbetűi (1945-ben alakult San Franciscóban)

UNRRA : az Egyesült Nemzetek segélyező és újraépítő szervezete. (1943-ban alakult, 1947-ben mondták ki működésének megszűnését. Azok az országok, melyeknek területén nem pusztított a háború, évi költségvetésük 1%-ával járultak az UNRRA költségeihez)

untauglich : alkalmatlan (katonai szolgálatra)

unzsenirt : fesztelen, szabad, tartózkodás nélkül

Uomo Qualunque : „a köznapi ember", újfasiszta párt neve Olaszországban a második világháború után

up to date : időszerű, divatos, mai

urán : a legnehezebb (legnagyobb atomsúlyú) vegyi elem, szürkésfehér fém, a rádium előállításának kiinduló alapanyaga

Urania : a csillagászat múzsája

Uranus : az ég teteje; az ég; ősi isten neve a görög hitregében; egy bolygó neve

urbanitás : udvariasság

urbanizál : városiasít, palléroz

urbanizmus : városiasság; alapjában liberális irodalmi mozgalom a második világháború előtti Magyarországon, mely a falu és város, a népies és városi elemnek polgári képzetek alkotta mesterséges ellentétéből kiindulva a nép „polgárosodásának" szükségességét s a népiessel szemben a városi elem kulturális jelentőségét hangsúlyozta. Az urbanizmus „a népet csak az úri társadalommal való ellentétében ismeri el valóságnak és a feladat szerinte éppen az, hogy az úri társadalom is, a nép is a polgári „citoyen"-i közösségbe olvadjon bele. Ahogy a népiesek, paraszti szemmel nézve, nem látják az osztálykülönbségeket a népen belül, úgy a liberálisok, polgári szemmel nézve, nem látják a nép és a felső osztályok ellentétét a polgári társadalomban" (Révai József)

urbánus : városias „fínom", palléro-zott

urbárium : úrbér; úrbériség; olyan jobbágybirtok, melynek tulajdonosa a földesúr, birtoklója pedig a paraszt; az úrbériség jogokat és kötelességeket feudális módon rendező társadalmi állapotánál a földesúri tulajdont képező birtokon levő jobbágyok a földesúrnak bizonyos természetbeli vagy pénzbeli szolgáltatást teljesítenek úrbér fejében (robot, dézsma)

urbe condita : a város (Róma) alapításától számítva (Kr. e. 754-től, mely a régi római időszámítás kiindulópontja volt)

urbi et orbi : „a városnak és világnak"; nyilvánosan, világszerte (pápai áldás történik így)

urbs : a város, (átvitt értelemben Róma)

urémia : húgyvérűség

ureter : húgyelvezető, vesevezető

urethra : húgycső

urgens : sürgős, sürgető

urgiroz : sürget, siettet

urlaub : szabadság, kimenő

urna : veder, hamvveder; szavazatgyüjtő doboz

urológia : húgyszervek kórtana

urticaria : csalánkiütés

U. S. A. : (United States of Amerika) Amerikai Egyesült Államok

usztasa : fasiszta katonai szervezet Horvátországban, mely különösen 1941-től a felszabadulásig a németek és a horvát fasizmus (Pavelics) szolgálatában a Balkán népei ellen szörnyű gonosztettek sorozatát követte el

utenziliák : eszközök, szerszámok, kellékek, műszerek

uterus : anyaméh

utilitarista : haszonelvű; haszonleső; az olyan ember, aki a dolgokat a hasznossági elv alapján ítéli meg (nem feltétlenül saját hasznára)

utilitarizmus : haszonelvűség; hasznossági elv; haszonlesés; polgári bölcseleti felfogás, mely szerint valaminek erkölcsi megítélésénél egyedül a hasznossági (egyéni hasznosság vagy kollektív hasznosság) elv az irányadó. Az utilitarizmus társadalmi és osztályalapját a polgári társadalom feltételeiben kell keresni „amennyiben a kapitalista verseny világában mindenki csak önmagával törődik" (Marx). Legismertebb képviselői az angol John Stuart Mill és Bentham

utilitás : hasznosság, használhatóság

utilizáció : hasznosítás, felhasználás

utilizál : hasznosít, felhasznál

utópia : seholország, álmok országa, ábránd, légvár, elérhetetlen cél (Morus Tamás angol államkancellárnak 1516-ban megjelent latinnyelvű híres politikai regénye után, melyben a sehol nem létező, elképzelt „Utópia" sziget eszményi államát és ésszerűen megszervezett társadalmi életét írja meg. Azóta utópia szóval jelölik meg azokat a terveket, melyeknek nincs reális alapjuk.)

utópikus, utópisztikus : képzeletbeli, ábrándbeli, légvárszerű, csak a vágyakban létező, elérhetetlen

utópikus szocializmus : a tudományos szocializmus előfutára. Az utópikus szocialisták (Morus, Campanella, Fourier, Saint Simon, Bazard, Enfantin, Owen, Weitling, Cabet stb.) nem látták még meg a szocializmushoz vezető társadalmi fejlődés törvényszerűségeit s ezért csupán vágyaik szülte rajongó képekben rajzolták meg a jövő szocialista társadalmát, azt hivén, hogy az egyedül az emberek jóságára és az értelmi belátásra is felépíthető. Az utópikus szocialisták — Marx tudományos szocializmusától eltérően — a tényleges társadalmi élettől és az osztályharctól elszakított, átfogó terveket állítottak fel a társadalom átalakítása érdekében; eszményeiket tisztán idealisztikusan indokolták meg, mivel nem értették meg a társadalom anyagi életének elsődleges szerepét. „Minden szocialista szektaalapító azon időszakhoz tartozik, amikor még sem a munkásosztály nem volt elég iskolázott és szervezett magának a tőkés társadalomnak fejlődésmenete által ahhoz, hogy történelmi szereplőként lépjen fel a világ küzdőterén, sem pedig

felszabadulásának anyagi feltételei nem értek még meg kellően magának a régi társadalomnak méhében. A munkásosztály nyomora megvolt, de saját mozgalmának feltételei még nem állottak elő" (Marx). Az utópikus szocializmus „sem a tőkés társadalomban uralkodó bérrabszolgaság lényegét nem tudta megmagyarázni, sem fejlődéstörvényeit nem volt képes felfedni, de képtelen volt fellelni azt a társadalmi erőt is, amely képes az új társadalom megteremtésére" (Lenin).

utópista : légvárépítő; aki megokolatlanul hisz bizonyos dolgok, tervek jövőbeli valóraválásában

utópizmus : a jövőre vonatkozó légvárépítő tervezgetés; tudományos alapokat nélkülöző, pusztán vágyakra épült, megokolatlan felfogás bizonyos dolgok jövőbeli valóraválására vonatkozóan

utraquisták : kelyhesek, a husziták felekezete

utriroz : túlhajt, túloz

uvula : nyelvcsap

üzansz : kereskedelmi szokás

uzuális : szokásos

uzus : szokás, gyakorlat

uzurpál : bitorol

uzurpátor : bitorló

V

va banque : bankra megy! (a játék); minden vagy semmi

va banque-ot játszik : mindenét kockára teszi

vaccina : védőoltásra használt himlőnyirok; oltott védőhimlő; oltóanyag

vaccinatio : himlőoltás, védőoltás

vacillál : tétovázik, habozik

vademecum : zsebkalauz, utasítás, útitárs

vádli : lábikra

vae victis : jaj a legyőzötteknek

vagabund : csavargó

vagina : hüvely

vagon : vasúti kocsi

vakáció : szünidő, szünet

vákáns : üresedésben levő

vákát : üres oldal (nyomdai kifejezés)

vákuum : légüres tér

vákuum-kliner : porszívó

valcer : keringő

valcol : hengerel; vándorol

valdensiek : Lyonban a 12 században alapított kommunista-vallásos szekta tagjai, akiket a katolikus egyház tűzzel-vassal irtott

Valhalla : a hősök égi csarnoka a germán hitregében

validitás : (jogi) érvényesség

valkürök : halottvezető istennők a germán hitregében

vallon : a román nyelvcsaládhoz tartozó néptörzs Észak-Franciaországban és Belgiumban

valőr : érték, érvény; színérték (festményen)

valorizáció : felértékelés, átértékelés, pénzérték helyreállítása

valorizál : felértékel, átértékel, valóságos értékére emel

valuta : érték, folyóérték; pénzrendszer, pénzláb; külföldi pénz

valutázik : külföldi pénzekkel üzérkedik

vamp : vérszívó démon; romlásbadöntő, kacér nő (a társadalmi valóságot elleplező amerikai filmek teremtette típus)

vámpír : denevérfajta; a néphit szerint az élők vérét szívó hazajáró lélek; vérszívó

vandál : népvándorláskorabeli germán törzs, mely a Kr. u. 5. században kegyetlenkedve végigpusztította Európát s feldúlta Rómát is; kíméletlen romboló, pusztítási dühében tekintetet nem ismerő

vandalizmus : tekintetet nem ismerő rombolás; *pusztítási düh*
vanitatum vanitas : hiúságok hiúsága (Biblia)
vanity fair : hiúság vására
vapőr : gőz, pára
vaporizáció : gőzöltetés
vaporizál : gőzöltet
variábilis : változékony, változó
variábilis tőke : változó tőke; a tőkének a munkabérek fizetésére fordított része, amely az értéktöbbletet hozza
variáció : változat, változtatás, változatosság, módosulat; a zenében ugyanannak az alaptémának váltakozó tagolása és cifrázata; a matematikában minden lehetséges összeállítás létrehozása azonos számú, egy nagyobb számból kiragadott egységekből
variál : változtat, cserélget, váltakozik, váltakozva ismétel
variáns : változat
varietas : változat, válfaj; fajta; az élettanban a fajok egyedeinek, a környezetnek megfelelő, alaktani és élettani szempontból egymástól való olyan különbözései, melyek tulajdonságai örökletesek
variété : változatosság; tarka színház, ahol színészek és artisták egyaránt szerepelnek
variola : fekete himlő
varsavianka : „varsói dal", lengyel forradalmi ének
vasomotorikus : érmozgató (ideg), értágító és érszűkítő
vátesz : jós, látó, jövőt megsejtő költő
Vatikán : a pápa lakóhelye Rómában; a pápai állam, pápai kormány
vaudeville : énekes bohózat
vazallus : hűbéres
vazelin : fehér vagy sárgásfehér, zsírszerű anyag, nyersolajból, kátrányból, paraffinolajból stb. állítják elő, a bőrre kenőcsként használják
védák : a brahmán (hindu) vallás szent könyvei
vederemo : majd meglátjuk
vegetabiliák : növények, növényi táplálékok
vegetáció : tenyészet; növényzet, növényvilág, növényi élet; tengődés
vegetál : teng, tengődik; tenyészik, t rem
vegetáriánus : növényevő, csupán növényi táplálékot fogyasztó
vegetatív : tenyésző, tenyészeti, növényszerű, tengődő; ami nem megy túl a növényi életen (lélegzés, táplálkozás, szaporodás)
vegzál : bosszant, gyötör, zaklat
vehemencia : rohamosság, hevesség hirtelenség
vehemens : heves, hirtelen, roham
vehikulum : jármű
vekker : ébresztőóra
velin : finom papírfajta
velleitás : határozatlan akarás, hajlandóság, irányzat
velur : bársonyfajta
véna : ér, gyűjtőér, vivőér; az ér mely a vért a szívbe visszaviszi; tehetség (művészi), ér (költői)
vendémiaire : bor (szüret) hónapja a francia forradalmi naptárban (szeptember 22—október 21)
vendetta : vérbosszú
venerábilis : tiszteletreméltó
venereás : nemi (betegség)
veni sancte : (tanévkezdő) ünnepi istentisztelet
veni. vidi, vici : jöttem, láttam, győztem (Cézár mondása)
ventil : szelep
ventiláció : szellőztetés, szellőzés, légcsere
ventilátor : szellőző, szellőztető készülék
ventose : „szél hava", a francia forradalmi naptárban február 19—március 20

ventriloquista : hasbeszélő
Vénusz : a szerelem és szépség istennője; esthajnalcsillag
veranda: fedett tornac
verbális : szóbeli
verbéna : egy virág neve
verbum : szó, ige
verbunk : toborzás
verbunkos : toborzó tánc
verbuvál : toboroz
verdikt : esküdtszéki döntés; eldöntő ítélet
vergál : irányul, hajlik, térül
verifikál : igazol, megerősít; beigazol
verizmus : művészeti irány a 19. század végén s a 20. század elején, mely célkitűzése szerint a művész könyörtelen, szépítgetésnélküli igazmondására s a valóságnak szinte fotografikusan igaz ábrázolására irányult. A verizmus — szemben a realizmussal (l. ott) — az aprólékos részletekhez való ragaszkodásával csupán a valóság felületét tudja megragadni
verkli : kintorna, sípláda; gépezet
vermeil : vöröses szín; aranyozott ezüst
vermut : ürmös
vernisszázs : műtárlat megnyitása
ver sacrum : szent tavasz
versifikál : verset farag
verszt : orosz mérföld (1.067 m)
vertebra : csigolya
vertebrata : gerincesek
vertikális : függőleges
verve : lelkesedés, hév, tűz, lendület
verzális : nagybetű (nyomdai kifejezés)
verzátus : jártas, gyakorlott, sokfelé megfordult
verzió : kósza hír, hírváltozat, értesülés, változat
vesztibül : előcsarnok
vesztigál : nyomoz, üldöz
vesztitura : beruházás
veterán : öreg harcos, hadastyán. tiszteskorú
veterinárius : állatorvos
vétó : (latinul annyit jelent: „megtiltom") az ókori Rómában a néptribunok joga volt e szó kimondásával a szenátusi határozatok életbelépését megakadályozni, törvényeket visszautasítani; vétó mai értelemben egyes személyeknek (államfők stb.) elutasítási joga, törvények életbelépése megakadályozásának joga. Vétót emelni: valaminek érvénybelépését, megtörténtét tilalmi szóval megakadályozni
vexir : találós, fejtörő (kép, kérdés); torzító (tükör)
vezir : török miniszter
via : útirányban, út, át, felé, útján
viadukt : áthidalás, szárazhíd, völgyhíd
viatikum : útipénz, útravaló; utolsó áldozás
vibráció : rezgés
vibrál : rezeg, remeg
vibrátor : elektromos rezgő-berendezés, sarkváltó
vibrió : csavarosan görbült baktérium (pl. a kolera kórokozója)
vibrométer : rezgésmérő
vice : al-, segéd-, helyettes; segédházfelügyelő
vice-verza : kölcsönösen, és viszont, és megfordítva
vicinális : szomszédos; helyiérdekű
vicomte : algróf, francia nemesi cím
viderdrukk : hátnyomás
vieux jeu : régi játék; elavult, divatjátmúlt dolog; elkoptatott, régi fogás
vif : élénk
vigéc: kereskedelmi utazó
vigiláns : éber, virrasztó, őrködő
vigilál : őrködik, virraszt
vigilia : virrasztás, éjszakai istentisztelet; ünnep előnapja
vignetta : címke, címrajz
vigony : pamuthulladékból készült fonal

vikariátus : helytartóság (egyházi)
vikárius : helytartó, helyettes (egyházfi)
víkend : hétvége; hétvégi üdülés; hétvégi kirándulás; hétvégi munkaszünet
viking : harcos, tengeri hős (a régi normannoknál)
vikszel : kefél, fényesít
viktória : győzelem
viktoriánus : Viktória angol királynő korabeli
viktuáliák : élelmiszerek
vilajet : török tartomány, helytartóság
villi : tündér
vimmedli : pattanás, pörsenés
vindikál : követel, igényel
vinkli : derékszög, szöglet, sarokmérő, szögletmérő
vinkulum : kötbér, bánatpénz
viola : virág; mélyhegedű
violencia : erőszakosság
violet : ibolya (színű)
violoncselló : gordonka
virgo : szűz
viribus unitis : egyesült erővel (I. Ferenc József jelmondata)
virilista : legtöbb adót fizető
virtuális : bennerejlő, lehető, lappangó
virtuális erő : meglevő (felhalmozott), de pillanatnyilag működésben nem levő erő
virtualiter : erejében, hatásában
virtuóz : művész, mester, előadóművész; mesteri, remek
virtuozitás : mesteri tökéletesség, mesteri mód
virtus : erény; vitézkedés, legénykedés, hősködés
virulens : mérgező, fertőző
virus : mérgező anyag, méreg; a virusok az élettan mai állása szerint fertőző betegségek okozói növényekben, állatokban és emberben, amelyek nem tenyészthetők a gazdaszervezeten kívül, a mikroszkópi látás határán alul vannak és baktériumszűrőkön átmennek. Egyes esetekben valószínűleg nem egyebek, mint nagyon kicsiny baktériumok. Egyes virusok azonban egyszerű fehérjék, melyek kristályosíthatók és nem tekinthetők élőlényeknek.
vis : erő
viscount : algróf, angol nemesi cím
vis inertiae : tehetetlenségi erő
vis major : nagyobb erő, kényszerítő körülmény, felsőbb hatalom
viszkóze : cellulózéból nátronlúggal és kéndioxiddal való kezeléssel előállított massza (a műselyemgyártás alapanyaga)
viszkozitás : folyadékok belső surlódása, nyúlósság, ragadósság
vita : élet
vitális : életbevágó, élet- (kérdés), életfontosságú
vitalitás : életerő
vitalitium : életjáradék
vitalizmus : bölcseleti, illetőleg természettudománnyal kapcsolatos tan; az élet mibenlétéről vallott olyan biológiai felfogás, amely szerint az élőlényekben működő erők nem vezethetők vissza az élettelen világban uralkodó fizikai és kémiai tényezőkre, hanem külön életerőt kell feltételeznünk, hogy az életjelenségeknek kielégítő magyarázatát adhassuk. Mint világnézeti (metafizikai) magyarázó elv az „életerő" működéséről azt állítja, hogy az a mozgásban levő anyag többi tulajdonságától alapvetően különböző s a többieket formáló erő. A vitalizmus nyiltan vagy burkoltan idealisztikus áramlat a modern természettudományban és megállapítható a szemléleti kapcsolat közte és a fasiszta bölcseleti rendszerek mitizáló felfogása között.

itaminok : olyan anyagok, amelyekből a szervezetnek igen csekély mennyiségre, de feltétlenül szüksége van; nagyrészt a táplálékkal kerülnek a szervezetbe és ott mint energiaátvivők szerepelnek. Míg a fehérjék, szénhidrátok és zsírok a kalóriát, vagyis az energiát szolgáltatják a szervezetnek, addig a vitaminok az energia átvitelét biztosítják, vagyis segítségükkel a szervezet az energiát fel tudja használni és elraktározni. Vannak olyan állatok, melyek bizonyos vitaminokat maguk is elő tudnak állítani. A vitaminok hiánya következtében hiánybetegségek lépnek fel.

'tiosus : vétkes, hibás, hiányos

'trázs : könnyű ablakfüggöny: üvegezés

'trin : üvegszekrény, kirakat

'triol : tömény kénsav

'tustánc : izomrángatódzás

'vace : élénken

'vát : éljen

'viszekció : élveboncolás

'vőr : életművész, élvezeteket hajszoló

'zavi : átellenben, szemközt

'zió : látomás

izit : látogatás; orvosi szemle, orvosi vizsgálat

vizitáció : megvizsgálás, vizsgálat, katonaorvosi szemle

vizitál : megvizsgál, megszemlél

vizitel : meglátogat, látogatást tesz

vizitkártya : névjegy

vizuális : látási, látással kapcsolatos, láthoz tartozó

vízum : láttamozás (útlevél)

vocativus : megszólító alak

vodka : pálinka

vogelfrei : törvényen kívül helyezett, törvény nem védte, bitang, védtelen

vogue : jó hír, közkedveltség

voilà : íme

vojvoda : vajda

vokabulárium : szótár, szójegyzék

vokáció : hívás, hivatás, hivatottság; tehetség; meghívás

vokálharmónia : hangrend

vokális : hangzó, magánhangzó; éneklő

voks : szavazat

volán : kormánykerék (gépkocsin, repülőgépen); fodor

volapük : mesterséges világnyelv (alkotta Schleyer 1880-ban)

volontőr : önkéntes; kezdő, fizetéstelen hirlapíró

volt : az elektromos feszültség mértékegysége

voltigeur : műugró műlovar

volumen : térfogat, terjedelem, nagyság

voluntarizmus : a bölcselet egyik szubjektív idealisztikus irányzata, amely a természetben és a társadalomban egyaránt tagadja az objektív törvényszerűséget és szükségszerűséget s döntő, elsődleges jelentőséget tulajdonít az akaratnak. Különösen széles elterjedésnek örvendenek a különféle voluntarisztikus elméletek a modern polgári tudományban és bölcseletben. A közeledő proletárforradalomtól és a kapitalizmus elkerülhetetlen csődjétől való félelem arra kényszeríti a burzsoáziát, hogy a szabadakaratról és annak függetlenségéről szóló különféle tanokban keressen menedéket a társadalmi fejlődés könyörtelen szükségszerűsége elől.

vomitivum : hánytatószer

votiv : fogadalmi

volum : szavazat

vox : szó, szózat

vperjodisták : egyidőben a bolsevikok elnevezése, 1905 májusától kezdve megjelenő „Vperjod" „Előre) című központi lapjuk után

vue : tekintet, látás, megtekintés

vukli : hajtekercs, hajfürt

vulgáris : köznapi, általános, közönséges, népszerű, durva, pórias, parlagias, útszéli

vulgáris evolucionizmus : a fejlődés metafizikai felfogása, mely szerint a mozgás, a fejlődés tisztán mennyiségi jellegű és a kész, minőségileg változhatatlan jelenségek és tárgyak egyszerű növekedését vagy csökkenését jelenti.

vulgáris marxizmus : a marxizmus meghamisítása, „felvizezése" a népszerűsítés állítólagos céljaira. Jellemzői: a társadalmi viszonyok és a történeti fejlődés mechanisztikus és dialektikaellenes felfogása és a mindenkor konkréten adott helyzet tekintetbe nem vétele.

vulgáris materializmus : 1. hétköznapi anyagiasság, hajlamosság az önző anyagi élvezetekre. 2. „Népszerűsítő" felvizezése és meghamisítása a materialista világnézetnek. A vulgáris materializmust a dialektika teljes figyelmen kívül hagyása, a természet mozgástörvényeiről alkotott, kivénhedt mechanisztikus nézetek védelme, a társadalom értelmezése terén pedig egyenesen idealizmus jellemzi. Engels az irányzat képviselőit az „olcsó materializmus" házalóinak és a vulgáris materializmus „vándorprédikátorainak" nevezte.

Vulgata : („a nép közé vitt"), a Bibliának a katolikus egyház által hitelesnek elismert latin fordítása

vulgó : közönségesen; azaz, tudniillik

vulgus : köznép

vulkán : tűzhányó

vulkánfiber : vegyi kezeléssel vízhatlanná tett sajtolt kéregpapír

vulkanizálás : kénnel kevert guminak nyomás alatt való hevítése, magas hőfokon való forrasztása, ragasztása

vulkanizmus : a földtanban az a nézet, hogy a földkéreg mai alakját elsősorban a föld belsejéből előtörő tüzes, megolvadt kőzetek alakították ki

vulva : női szeméremtest

W

walkover : könnyű győzelem; olyan lóversenyszám, melyben csak egy ló fut

Wallstreet : utca New Yorkban, ahol a tőzsde és a legnagyobb bankok székelnek. Tehát általában az amerikai fináncкapitalizmus jelképe

waterproof : vízhatlan, vízálló

watt : az elektromos áram teljesítményének mértékegysége

w. c. water closet : vízöblítéses árnyékszék

weimarizmus : a két világháború közötti, ú. n. weimari köztársaság irányzatáról elnevezett magatartás, mely politikai, szellemi vagy művészeti síkon a dolgok valódi történelmi tartalmára nem tekintve merőben csak a formai elemeket hangsúlyozza. A politikában például rövidlátó módon megőrzi a formális demokráciát, de megtűri az ellenforradalmi burzsoázia befolyását a gazdasági életben, a bürokráciában és a hadseregben. Művészeti téren formai forradalmat hirdet a különböző izmusok útján, de tartalmi tekintetben elhanyagolja a művészet társadalmi szerepét s művészeti formalizmusa teljesen elszigetelődik a néptől.

welf : pápapárti (a régi Olaszországban)

well : helyes, jól van

whig : az angol szabadelvű párt neve

whisky : angol rozspálinka

whist : kártyajáték, a bridzs őse

X

Xantippe : házsártos asszony (Szokratész feleségének nevéről)
xenia : vendégajándék; csípős, rövid költemény
xenokrácia : idegenuralom
xenotaphium : idegen sír
xeroform : sebhintőpor
xerosis : szárazság, kiszáradás
x-sugarak : röntgensugarak
xylofon : facimbalom
xylográfia : fametszés

Y

yacht : vitorláshajó; luxushajó
yak : tibeti szarvasmarhafajta
yankee : az angolszász eredetű északamerikai csúfneve
yard : angol hosszmérték (91.4 cm)
yatagán : török gyilok
yen : japán pénzegység
yeomanry : szabad kisparaszt a hűbéri Angliában, a köznemesség és jobbágyság között álló szabad kisparasztság alsó rétege; önkéntes lovasság
yoghurt : bolgár eredetű aludtejfajta

Z

zacc : üledék; szedés; egység; ércadag
zakó : rövid férfikabát
zambo : indián és néger ivadéka
Zárja : „Hajnal", az orosz szociáldemokrácia elméleti folyóirata, amelyet 1901—02-ben Stuttgartban adtak ki Lenin, Plechánov és mások szerkesztésében
zecchino : régi olasz pénz
zefir : szellő; kelmefajta
zelóta : vakbuzgó ember
zemsztvo : (oroszul: „vidék") a cári Oroszországban az államhatalom vidéki (körzeti, kormányzósági) képviselete, mely a közigazgatási és törvényhozó hatalmat gyakorolta a paraszti népesség felett. A nemesek és helyi földbirtokosok közül nevezték ki tagjait. A „zemszki elöljárók" hivatalát 1889-ben létesítették és csak a cárizmus bukásával szűnt meg.
Zend-Avesztа : a perzsák (régi parszik) szent könyve
zenit : tetőpont, a láthatár csúcspontja
zeppelin : merevtestű kormányozható léghajó
zéró : semmi
zeugma : hibás mondatösszevonás
ziccer : el nem hibázható alkalom, könnyen megoldható helyzet
zimmerwaldisták : a svájci Zimmerwaldban az internacionalisták első értekezletén, az első világháború alatt, 1915-ben Lenin megalapította a baloldali csoportot, mely a nemzetközi szocialista mozgalom forradalmi elemeit egyesítette. A zimmerwaldi baloldal laza köteléke volt különböző szocialista pártok baloldali forradalmi csoportjainak.
zincum : horgany, cink
zipp-zár : villámzár
zloty : lengyel pénzegység
zodiakus : állatkör, állatöv; azok a csillagképek, melyeknek jegyében a nap az év tizenkét hónapjában sorra megmutatkozik
zokni : rövid harisnya
zóna : öv, övezet; földöv, égöv; vonalszakasz; kis adag
zoológus : állattan tudósa
zoon politikon : „politikai (államalkotó, társadalomalkotó) állat", Arisztotelesz görög bölcselő hírés jelzője az emberre
zoophyták : növényállatok
zoológia : állattan

zuávok : Algéria egyrészének lakói; francia gyalogos gyarmati csapatok, melyek e vidék népviseletének megfelelő egyenruhát viselnek

zürjének : saját elnevezésük szerint komi-k, a finn-ugor nyelvcsaládhoz tartozó nemzetiség a Szovjetunióban, melynek az Oroszországi Föderáció keretében autonóm köztársasága van

zsabó : ingfodor

zsakett : hosszú, fekete ünnepi férfikabát

zsandár : csendőr

zsáner : fajta, nem, modor; életkép

zsanir : csuklópánt

zsardinier : gyümölcstál, gyümölcstartó

zsargon : keveréknyelv, korcsnyelv, tolvajnyelv

zselatin : tiszta csontenyv, kocsonya

zselé : gyümölcskocsonya

zsén : feszélyezettség, zavar, gátlás

zsenáns : kényes, kínos, feszélyező

zseni : lángész, lángelme

zseniális : lángeszű, lángelméjű

zsenírozs : feszélyez, bánt, zavar, gátol

zseton : pénzhelyettesítő (játékban!)

zsilett : önborotva

zsinagóga : zsidótemplom

zsírál : forgat, váltókezességet vállal

zsíró : forgatmány; átruházási forgalom, készpénz kikapcsolásával való elszámolás

zsirondista : mérsékelt köztársasági, középpárti a nagy francia forradalom idején (a Gironde tartomány neve után, ahonnan e párt legtöbb vezetőjét a nemzetgyülésbe választották)

zsivió : éljen! (szerbül)

zsoké : lovász, versenylovas

zsonglőr : középkori francia népénekes, bűvész, szemfényvesztő

zsupán : ispán, kerületi vezető (szlávoknál)

zsúr : fogadónap, összejövetel, uzsonnatársaság

zsurnaliszta : hírlapíró

zsurnalisztika : hirlapirodalom

zsüri : esküdtszék, bírálóbizottság, versenybíróság

zsuzsu : csecsebecse

zygoma : járomcsont

FORRÁSOK

Marx, Engels, Lenin, Sztálin egyes munkái.

A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Története. Rövid tanfolyam.

Mitin: Filozófiai Szótár (kéziratos nyersfordítás orosz nyelvből).

Andics Erzsébet, Fogarasi Béla, Lukács György, Révai József, Rudas László egyes munkái.

Österreichisches Volks-Fremdwörterbuch (Stern Verlag 1947).

B. W. Grimms Volks-Fremdwörterbuch (Leipzig).

Különböző magyar- és idegennyelvű lexikonok és szótárak.

Biológiai Lexikon (Franklin Társulat).

Alexy Emil: Orvos-Természettudományi Szótár.

Pávó Elemér: Idegen-Magyar Műszaki Szótár.

Balassa József: A Magyar Nyelv Szótára.

Kelemen Béla, Radó Antal, Horovitz Jenő, Turóczi-Trostler József, Szécsi Ferenc stb.: Idegen Szavak Szótára-i.

Tolnai Vilmos: Magyarító Szótár.

Idézőjeleket a fogalmazás egyszerűsítése végett néhol nem alkalmazhattunk!